

עונש ללא חטא

ניסים אילישאייב

ספרית פועלים

ניסים אילישאייב / עונש ללא חטא

מ.א. עמק הירדן
ספריה איזורית
סניף הזוג 572

ניסים אילישאייב

עונש ללא חטא

רומאן

מרוסית: לילי רז / יוסף כרוסט

ספרית פועלים

הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר

НИСИМА ИЛИШАЕВА
"НАКАЗАНИЕ БЕЗ ПРЕСТУПЛЕНИЯ".

РОМАН

©

All rights reserved by Sifriat Poalim Publishing House, Ltd

P.o.b. 37068 Tel. 376845 Tel-Aviv, 1985

סדרה בעריכת נתן יונתן

בהשתתפות:

הסוכנות היהודית בישראל * משרד החינוך והתרבות *
קרן עמ"ס * קרן תל-אביב לספרות ולאמנות

©

כל זכויות התרגום העברי שמורות לספריית פרעלים
סדרר בטכנוסדרר והודפס בישראל בדפוס "דאם" תל-אביב
תשמ"ו/1985
המערכת והמנהלה: תל-אביב, ת.ד. 37068, טל. 376845

דאגסטאן בשנות הטרור הגדול

להבהרת הרקע של הרומן "עונש ללא חטא" לנסים אילישיאייב

כתבי־העת הרושמיים מחלקים את ההיסטוריה הסובייטית של שנות השלושים במאה ה־20 לשתי תקופות־יסוד: תקופה השלמת הבניין הסוציאליסטי של המשק הלאומי ונצחון הסוציאליזם (1933-יוני 1941). בחלוקה זאת אין מקום לטרגדיה, שעלתה בחייהם של מיליונים מתושבי ברית־המועצות, טרגדיה הנושאת בהיסטוריוגרפיה של ה־ס.ס.ס. הבלתי־משועבדת לצנזורה הסובייטית את השם "הטרור הגדול".

הטרור הגדול, שהתחיל ברצח קירוב (דצמבר שנת 1934) התפשט לכל רחבי ה־ס.ס.ס. בשנת 1936 והגיע לשיאו בשנת 1937-ראשית שנת 1938 הסתיים (בצורה של מיבצע דמים מקיף) במחצית השנייה של שנת 1938, אם כי הדי ביצועו נמשכו צמוד לכניסתה של ה־ס.ס.ס. למלחמת העולם השנייה ביוני שנת 1941 ואף זמן מסויים לאחר הכניסה למלחמה.

המחקרים של הטרור הגדול, שהיסודי ביניהם נחשב עדיין מחקר של רוברט קונקוסט "הטרור הגדול" (לונדון, 1968) מתרכזים למעשה בתיאור ובני־תוחו של הטרור הגדול בחלק המרכזי של ברית־המועצות. מחקרים המתייחסים למטרות, למהלכים ולתוצאות של הטרור הגדול ב"פריפריה המזרחית" של ה־ס.ס.ס. טרם ראו אור, אם כי פרקים אחדים, עמודים וקטעים, העוסקים בו, נמצאים בעבודות שונות אודות אזורים בחבל ארץ זה. כידוע, "הפריפריה המזרחית" של ה־ס.ס.ס. נחלקת לשני חלקים בלתי־שווים. הקטן — החלק הנוצרי (ארמניה, גרוזיה ורובה של אוסטיה) והחלק הגדול — המוסלמי (רובו של צפון־קוקוז, מזרח־קוקוז, קאזאכסטאן, אסיה התיכונה, אליהם יש לצרף את המובלעות המוסלמיות שבתוך ה־ס.פ.ס.ר. — ארץ הטאטארים, באשקיריה, את "הפזורה הטאטארית" בכל רחבי ה־ס.ס.ס. ובתקופת מלחמת העולם השנייה גם את קרים).

הנתונים בדבר המהלכים של הטרור הגדול באזורים המוסלמיים של "הפריפריה המזרחית" מדברים בעד עצמם ומצביעים, לפי דעתי, על מטרה אופיינית נוספת של המיבצע הנ"ל בחבל ארץ זה של ה־ס.ס.ס. המטרה היתה לנתק את שרשרת המסורות התרבותיות המקומיות, כדי לזרז את הפיכתן של תרבויות העמים המוסלמים ב־ס.ס.ס. ללאומיות במסגרתן, בצורתן ולסור־ציאליסטיטיות בתוכן. במלים אחרות, לבנות מחדש את התרבויות בתבניתה

של התרבות הרוסית הסובייטית, ולהשאיר לכל אחת מהן רק את הסימן הרשמי הלאומי — הלשון, השפה (בדיוק כן פירש סטאלין בשנת 1950 את הגדרתו: "לאומי בצורה", בהוסיפו את ההבהרה, "כלומר, לפי השפה"). אפשר לשער, שמטרה זאת הוצבה אז ביחס לתרבויות העמים המוסלמיים של ה-U.S.S.R. (כמו לתרבות של האוסטינים, שכרובם הם נוצרים, וביחס לתרבויות עמי הפובולח'יה, סיביר והצפון הקיצוני), על סמך קביעתו היסודית של סטאלין בדבר ניתוק השרשרת בחולייתיה החלשה: אצל רוב העמים המוסלמיים של קווקז, וכמו כן הקאזאכים, הקירגיזים והקאראקאלפאקים, החלה מסורת של תרבות כתובה בשפה הלאומית (שפת האם) להתייבב רק במחצית השנייה של המאה ה-19 ראשית המאה ה-20, אצל האזרביידיז'אנים ואצל האוזבקים — במאה ב-15, אצל הטורקמנים — במאה ה-18 (יוצאים מן הכלל מכל העמים המוסלמיים ב-U.S.S.R. היו הטאדז'יקים, שהמסורת הכתובה שלהם החלה במאה ה-9, אבל המסורת הזאת היתה משותפת להם, לפרסים, ולאוכלוסיית אפגאניסטאן הדוברת פרסית, וכבר במחצית השנייה של שנות ה-20 ובראשית שנות ה-30 הופרה השותפות הזאת, וההמשכיות נחלשה בעקבות הנורמאטיוויזציה של הצורות הדיאלקטיות, שנעדרו במסורת של הספרות הקלאסית).

בטעות העריכו המומחים הסובייטיים את המסורת התרבותית הכתובה כמסורת תרבותית בכללה והשוו את "המסורת הכתובה הצעירה" של העמים המוסלמיים ב-U.S.S.R. עם "המסורת הכתובה הוותיקה" של הארמנים (מסוף המאה ה-4), של הגרוזינים (מן המאה ה-5) ושל הסלאווים המזרחיים (מהמאה ה-9) והגיעו, כנראה, למסקנה, שהמסורת של העמים המוסלמיים חלשות באופן יחסי, ולכן אפשר להפסיק את המשכיותן ביתר קלות. כאמצעי לניתוק השרשרת שימש חיסול פיסי של נושאי המסורות התרבותיות — חיסול האינטליגנציה היוצרת המקומית, שהתחילה את תהליך היצירה או שקיבלה את השכלתה לפני החלת השלטון הסובייטי בחלק המוסלמי של "הפריפריה המזרחית" ב-U.S.S.R., ז.א. ראשית שנות ה-20.

אם לייחד דברים באופן ספציפי על דאגסטאן, הרי בין אלה שחוסלו פיסית בשנות הטרור הגדול, אנו מוצאים נציגים בולטים של תרבויות העמים המוסלמיים בדאגסטאן, כמו המשורר והמחזאי ראבאדאן נורוב, הפעיל התרבותי-חברתי הידוע אוסמאן אוסמאנוב, המשורר הלאקי מוגוטין צ'ארי-נוב, המשורר הקומיקי ט. בייבולאטוב (בין אסירי שנות טרור הגדול, שברוך-נס נשאר בחיים במחנות ובכתיב-הסוהר אזכיר שני נציגי ספרות לאקיים בולטים: האחד איבראהימחאלילה קורבאנאלייב והשני סעיד גאבייב).

עם סיום המיבצע הבסיסי של הטרור הגדול בשנת 1938, כאשר, לפי דעתו של ראש המיבצעים, הושגה מטרת הטרור, כלומר ניתוק ההמשכיות של תרבויות העמים המוסלמיים, ניגשו מיד לביצוע השלב הבא, לאירגון מחדש, ליצירת התרבות לפי תבניתה של התרבות הרוסית הסובייטית – העברת הכתב של העמים המוסלמיים בכרית-המועצות לאלף-בית רוסי (פרט לעמים מוסלמיים קטנים, שאת הכתב שלהם חיסלו בכלל כבר בשנת 1938, ביניהם נכללה שורה של עמי דאגסטאן קטנים). אופייני הדבר, שלמרות ההצהרות החגיגיות הרשמיות והפומביות בעניין זה, נאמר בהן בסיכומו של דבר באופן גלוי, שהעברת הכתב לאלף-בית רוסי הוא אמצעי לזרוז אירגון מחדש של התרבויות המוסלמיות לפי הדגם של התרבות הרוסית סובייטית. כך, למשל, נאמר בהחלטת הוועד המחוזי של המפלגה הקומוניסטית בדאגסטאן בדבר העברת הכתב של עמי דאגסטאן מאותיות לאטיניות לאלף-בית רוסי: "הכנסת האלף-בית הרוסי החדש תהפוך למנוף כביר להעלאת רמתם הפוליטית והתרבותית של המוני העמלים ברפובליקה הדאגסטאנית ואמצעי לרכישת הישגי התרבות הסוציאליסטית של עמי ברית-המועצות, דבר שיגביר במידה רבה את הכרית הנצחית בין עמלי דאגסטאן לבין עמים אחרים, המהווים את משפחת העמים הסובייטיים".

בגירסה הסובייטית האחרונה והמושלמת אודות עמי דאגסטאן – "ההיסטוריה של דאגסטאן", בארבעה כרכים שהוכנה על ידי המכון להיסטוריה, ללשון ולספרות, שהוא סניף של האקדמיה למדע בכרית-המועצות ויצא לאור במוסקווה בשנות 1967-1968 – מוגשים התהליך והתוצאות של הטרור הגדול בדאגסטאן בנוסח כזה: "שורה של פעילי מפלגה סובייטיים היו נתונים לדיכוי בלתי-מבוסס. ביניהם היה המזכיר הראשון של ועד המפלגה המחוזי נ. סאמורסקי, יושב-ראש ס.ג.ק. (מועצת הקומיסרים) של עמי דאגסטאן, ק. מאמדבקוב ואחרים" (כרך 3, עמוד 299). וזה הכל. שני המשפטים הקצרים האלה מכילים רק קורטוב של אמת, ולכן הם גרועים מכל דבר שקר.

"שורת" פעילי המפלגה הסובייטיים, שעליהם מדברת "ההיסטוריה של דאגסטאן" היתה נרחבת ביותר: בשנות 1936-1938 הושמדה בעצם בדאגסטאן כל הצמרת של המנגנון המפלגתי-ממלכתי, החוליות הבינוניות והתחתוניות של המנגנון, אולם זה רחוק מלכלול את כולם.

לא רק הפעילים של המנגנון הנ"ל היו נתונים לדיכוי בלתי-מוצדק" (מאסר והריגה בהאשמות שוא). כפי שנאמר לעיל, הושמדו רבים מן האינטליגנציה המקומית וגם זה עוד לא כלל את כולם.

דאגסטאן היה אחד האזורים, בהם נתקלה הקמת השלטון הסובייטי בהתנגדות תקיפה ובלתי-פוסקת של מרבית האוכלוסיה המקומית. על עוצמת

התנגדותה של אוכלוסיית דאגסטאן לשלטון הבולשביקים מצביעה העובדה, שדווקא היא גרמה להגדרתו הגלויה והצינית של לנין המכונה "המדיניות המזרחית של המפלגה הקומוניסטית" (במברקו אל ג. אורדז'יניקידזה מ-9 באפריל 1920 במהלך חזירתו של הצבא האדום לדאגסטאן): "הפגינו בכל הדרכים הניתנות ובצורה החגיגית ביותר את האהדה למוסלמים, לאוטונומיה שלהם, לעצמאותם וכו'" (כל כתבי, מהדורה 5, כרך 51, עמוד 175). "המדיניות המזרחית", שאחד ממרכיביה היה הפגנה 'בצורה החגיגית ביותר' של כיבוד המסורת של העם, ובראש וראשונה המסורת הדתית, הסתיימה בשנות 1926-1927: באמצעות התירוף של פיקוח על מילוי הוראותיו של משרד ההשכלה העממי בדאגסטאן בעניין "הסדרת לימודי הדת המוסלמית" החלו השלטונות לסגור מיסגדים ובתי-ספר מוסלמיים דתיים (מדראסות ומאכתאביות), הטילו מסים כבדים מנשוא על ראשי המיסגדים (מאולות) ועל מורי בתי-הספר המוסלמיים (מועאליים) במטרה להכריחם להפסיק את פעילותם. סגירת המיסגדים ובתי-הספר הדתיים נמשכה ללא הפסק עד סוף שנות ה-20 ועד המחצית הראשונה של שנות ה-30. אם בשנת 1928 עוד התקיימו בדאגסטאן כאלפיים מיסגדים, הרי לקראת ראשית הטרור הגדול נשארו מהם לפי האומדן לא יותר מכמה עשרות אנשי כהונה מוסלמיים ומבקרי מיסגדים הפכו ל"קרבות טבעיים" של הטרור הגדול. לקראת סוף שנת 1983 נשארו בדאגסטאן רק כמה ראשי מיסגדים (מאולות) נכנעים ומצייתים לשלטון על יד מיסגדים ספורים פתוחים לקהל, לעדות על "חופש הדת" בכרית-המועצות.

עוד "קרבת טבעי" של הטרור הגדול היו כל אלה שנשארו בחיים עד אמצע שנות ה-30, שהיו קשורים באופן ישיר או עקיף בהתנגדות המזוינת לסובייטיזאציה של דאגסטאן בשנות 1918-1921.

דאגסטאן היה אחד האזורים שהתנגדו באופן נמרץ ותקיף לקולקטיביזאציה של החקלאות. באותה תקופה שבכל רחבי ברית-המועצות עברה החקלאות לצורת הקולקטיביזאציה בשנת 1932, הגיעה הקולקטיביזאציה בדאגסטאן בשנת 1934 רק ל-7%, 53 לפי הנתונים הסובייטיים. אולם, אפילו האחוז הזה היה, כנראה, מנופח. בהתאם להודעות העיתונות הסובייטית של אותן השנים, היו קיימים קולחוזים רבים ו"התאחדויות יצור ראשוניות" (פ.פ.או.), כעין "קדם-קולחוזים" רק על הנייר, בעיקר בישובי ההר הגבוהים (אאוליים), בהם היה הפיקוח קשה במיוחד. גל "חיסול הקולאקים כמעמד", שעבר על כל ברית-המועצות בשנים 1929-1932, שעלה בחיי מיליונים והחזיר את החקלאות בכרית-המועצות עשרות שנים אחורה, לא הושלם בדאגסטאן אפילו באמצע שנות ה-30. הפירסומים הרשמיים בדבר אמצעי הדיכוי נגד ה"קולאקים" שהופצו לאחרונה מתייחסים למארס של שנת 1935 ומדברים

אודות "גירוש" (מבלי לציין את הכיוון) של 412 משפחות "קולאקים" מאזורי המישור של דאגסטאן. מיבצעי ענישה נגד ה"קולאקים" בחבלי ההר של דאגסטאן נמשכו בשנות הטרור הגדול ובוצעו במסגרתו.

לבסוף קצר הטרור הגדול את יכולת-השפע שלו במפעלי תעשייה ספורים (בשנת 1937 הגיע אחוז הפועלים יחד עם הפקידים ל-2,3 אחוזים מכל אוכלוסיית הרפובליקה, מזה היו 70% זרים לא דאגסטאנים) ובשלושה מוסדות להשכלה גבוהה ובמוסדות המעטים למחקר מדעי של הרפובליקה. מן הכתוב יוצא, שבדאגסטאן ביצע הטרור אותן פעולות, שהיו נהוגות בחבלי ארץ אחרים (חיסול הכמורה, חיסול "קולאקים") וגם מיבצע אופייני ל"פריפריה המזרחית" (חיסול שומרי המסורות התרבותיות המקומיות).

ספק אם נדע אי-פעם, מה היה מספרם של אלה ש"ההיסטוריה של דאגסטאן" הרשמית מכנה בשם "ואחרים", כמה קרבנות נפלו בטרור הגדול. אם נחשב, שאחוז האסירים בדאגסטאן בכללם היה כמו זה שבכל ברית-המועצות (ההערכה הרצינית ביותר בברית-המועצות מציינת 4,1% מן האוכלוסייה), ולפי הידוע לעיל הוא אינו יכול להיות נמוך מזה, אולי להיפך, אף גבוה יותר, יש להעריך את מספר האסירים בדאגסטאן בשנות 1936-1938 בכ-38 אלף איש. עד כמה שניתן לשפוט, ניספו האסירים בבתי-כלא ובמחנות.

לסיום דברי, כמה מלים על גורל היהודים באזורי ההר של דאגסטאן בשנות הטרור הגדול, שהם-הם הגיבורים הראשיים של הרומן "עונש ללא חטא" לניסים אילישאייב.

באמצע שנות ה-30 היה מספר היהודים שבאיזור ההר בדאגסטאן לפי הנתונים בערך 20 אלף איש (בערך כמספר הזה ישבו מחוץ לגבולות דאגסטאן, בעיקר באזור בידז'אן, וגם בצ'צ'נו-אינגושיה ובקאבארדינו-באלקאריה).

הרדיפות על הדת, שהתחילו בדאגסטאן, כאמור לעיל, במחצית השנייה של שנות ה-20, התפשטו באותה מידה על היהודים כמו על המוסלמים. בשנות הטרור הגדול נשארו בכל דאגסטאן, לפי הנתונים הנמצאים בידניו, רק שלושה בתי-כנסת מותרים על ידי השלטונות. בשנת 1938 לא נשאר מן הרבנים אף אחד בכל דאגסטאן.

בשנות 1929-1930 הועברה לשון היהודים ההרריים — יהודית-טאטית — כמו כל השפות הכתובות של דאגסטאן, לאלף-בית לאטיני, ובשנת 1938 — לאלף-בית רוסי. ביחס ליהודים יושבי ההר נקטו אותה שיטת הדחה והרחקה פיסית של נאמני המסורת התרבותית כפי שתוארה לעיל. נאסרו וניספו במאסר המשורר ואחד מחלוצי המורים היהודיים הרצל גורסקי (בן-הררי), הסופר והמחזאי איסי בנימינוב (בן-עמי), חוקר הפולקלור והלקסיקולוג עובדיה עובדייב.

אחוז הפעילים במנגנון המפלגתי-סובייטי ביחס לכל תושבי ההר היהודיים עלה במקצת על זה שבקרב הקבוצות האטניות האחרות בדאגסטאן, לכן גם גדל אחוז האסירים ביניהם. יש להזכיר ביניהם את יחיאל מאטאטוב, אחד מראשוני הקומוניסטים בדאגסטאן, בעל תפקיד מינהלי ואחראי ביותר בהיררכיה המפלגתית-שלטונית בדאגסטאן וגם ידוע כעיתונאי וכמשורר, הקומוניסט הידוע הרצל רכינוביץ' (בנו של ישעיהו רכינוביץ', אחרון הרכבים הראשיים שלפני המהפכה בדרום-דאגסטאן), שעמד בראש אחד המפעלים התעשייתיים הגדולים של דאגסטאן, וגם הרב לשעבר עשהאל בינאייב, שהפך במרוצת הזמן לאחד התעמלנים למען לניניזם-סטאליניזם ולאחד העיתונאים הראשונים של היהודים יושבי ההר. שני הראשונים ניספו בבית-הכלא, השלישי שוחרר מבית-הכלא במיבצע לשיחרור מספר זעום של "נדונים באשמת שוא", שנערך על ידי סטאלין וברייה בראשית שנת 1939 (פרשת עשהאל בינאייב שימשה בצורה מעודנת ביותר ובמידה מסולפת למדי כנושא וכקו מנחה לרומן של מישה באכשייב "חושגייו אונגור" (אשכלות ענבים), שיצא בשנת 1963; במקוצר ובסטייה בפרטים מהמקור יצא לאור בתרגום רוסי הרומן בשנת 1967 בשם "ליד כתלי נאריין-קאלה" ("או סטיין נאריין-קאלי").

נאסרו ונרצחו כל אלה שנשאררו בחיים והיו במישרין או בעקיפין קשורים עם התנועה הציונית. ביניהם היה אחד הציונים הראשונים של יהודי ההר גרשון מוראדוב (השני, אסף פינחאסוב, גם הוא מן הפעילים הראשונים למען הציונות בין יהודי ההר, נורה בידי הבולשביקים בשנת 1919). באופן כללי אפשר לומר, לפי אומדן זהיר ביותר, שבדאגסטאן הגיעו האבידות של הקהילה היהודית ההררית בשנות הטרור הגדול ל-1000-1500 איש.

זהו בקצרה הרקע המציאותי להיסטוריה הטראגית שהיווה יסוד לרומן "עונש ללא חטא" של ניסים אילישאייב.

פרופסור מיכאל זאנד
האוניברסיטה העברית ירושלים

הקדמה

חודש ספטמבר הגיע לקיצו, השדות שנקצרו עמדו שוממים. על האפרים התנוססו ערימות קש, שהשחירו מגשמים. נשבו רוחות ומרחוק להטו צמרות אלונים. עלים יבשים חגו, רקדו באויר וצנחו לאיטם על האדמה הלחה. בין עצי הליבנה הלבנים בצבצו בצורה מוזרה וכמו לא במקומם עלי מחט, בשבילי הדרך נישא ריח פטריות מתוק. האיש, שפסע בשביל במגפיים, במעיל צ'רקסים שחור, עם פגיון צמוד לחגורה קו וקזית, וכובע פרווה עצום שירד עמוק על עיניו, נראה כאורח, שנקלע באקראי למקום זה. בזקנו השחור, שעטר את פניו המהורהרים, זרקה שיבה פה ושם.

הוא צעד כשידיו שלובות מאחורי גבו, ורגליו פסעו על שטיח העלים הקפיצי, הוא נשם לקירבו את אויר הסתיו המרענן והמבושם ריחות היער והשדה, עצר לרגע כדי לקטוף אשכול שיטה אדום, זרק כמה גרגרים לתוך פיו והרגיש בלשונו את המרירות המתוקה... כמרחק נראה פרש, והולך־הדגל פנה בחיפזון לחורשת אלונים לשביל צדדי. כל השטח דמה לרשת ורידים שהסתבכו בין ביצות ועצים ונפגשו מדי פעם בפעם כדי להיפרד שוב. הולך־הרגל התקדם מבלי לבחור כיוון ודרך, ולכן, כנראה, שוב הופיע על השביל, שממנו סטה רק עתה, ושוב נקרה הפרש בדרכו. אם סוסת הפרש, ואם הפרש עצמו, חיפשו את הפגישה — כך או כך הולך־הדגל והפרש קרבו זה לזה.

בהגיעו אל הפרש, פנה הולך־הרגל הצידה במקצת, ולפי מנהג המקום שילב את ידיו על חזהו וקד קידה בהבעת כבוד. הסוס עמד מלכת. על האוכף ישב זקוף פרש בעל זקן שחור ורחב וגבות עבותות, שמתחתן הציצו עיניים שחורות, קטנות וחדות. מבלי להניח למושכות, קפץ הפרש מעל מושבו. "שלום לביתך!" — קרא הפרש.

"שלום גם לביתך!" — ענה הולך־הרגל — "אבל מי אתה? טורקי, איראני או טאטי?"

"אני מארצות רחוקות, ההיסטוריה שלי — היא דרך של אלפי שנים, גורל עיוור הביא את עמי למקומות האלה... אני יהודי קווקז, ושמי יוסף".

חלק ראשון

פרק ראשון

סתיו

1

שני אנשים צעירים צעדו לאיטם ברחוב צר של העיר דרכנט הקדומה. הבית, שאליו רצו להגיע, היה ארוך עם גג שטוח וחלונות קטנים וצפופים מכוסים סורגי ברזל — אחד מני רבים ברחובות העיר הזאת... לפני, אמנם, לא היו סורגים על החלונות — אולם כשהופיעו, התרגלו האנשים אליהם במהרה, כפי שמתרגלים לכל דבר במהירות: לאחר שהשלטון עבר לידי הבולשביקים,

כיסו הסורגים, לפי פקודת השלטונות, את החלונות בכל המוסדות. מעל הדלת הצרה של הצריף התנוסס שלט: "מחלקת כוח האדם של משרד הבנייה בעיר דרכנט". השלט הזה, בניגוד לסורגי החלונות, היה חידוש לעיר ולבני העיר, חידוש מעודד למחוסרי עבודה. קודם היה המצב שונה: חיפשו עבודה בעזרת מכרים, נדרו מפתח לפתח, חיפשו במודעות העיתון, הצטופפו שבועות על יד הקיר בשוק — שוק העבודה השחורה, שם היו מחוסרי העבודה מבלים את ימיהם עד עיפה, עד שנותן העבודה הערמומי ניהל אגזם משא ומתן, ועמד על המקח ורימה אותם בקופייה ולפעמים ברובל, ועל ידם בשכנות המה המון רעב ויחף של מחפשי עבודה, שהגיעו הנה ממקומות ישוב שונים, מ"אאולים", בהם שלט הרעב... את כל זה הזכירה בקול-קולות יהודיה ממושקפת בעלת אף ארוך, שישבה בחדר הקבלה של כוח האדם. "מי אתה, מה אתה יודע לעשות, לאן אתה רוצה ללכת לעבוד?" — שאלה בקול צועק, בהוציאה את ראשה מבעד לאשנב הקבלה. את התשובות רשמה בתוך פנקס עבה, והושיטה איזה פתק ממוספר למבקש העבודה, הנה לאיזה חיים הגענו! קבל-נא איזו פיסת-נייר, התהלך לך וקרא בגליון השמות התלוי מעל לחלון, מתי יגיע תורך.

בחורים צעירים היו נכנסים לצריף ומיד נתקלו, כמו במערבולת, בדוחק על יד הגליון התלוי על הקיר.

על יד האשנב עמד דחוק על ידי ההמון זקן כחוש, בלבוש בלוי. בזקפו את ראשו ובמשקפיים לא לו ניסה לקרוא את רשימת השמות בקול צורם ורם. למפעל הבנייה דרושים היו פועלים שחורים, בנאים, טכנאי ומהנדסי בניין. שפתיו וידיו של הזקן רעדו מעלבון ומיאוש. הוא מלמל משהו מתחת לאפו ומבלי לפנות לאיש גמגם: "אני פועל דפוס בעל ותק של 45 שנים, הדפסתי אלפי ספרים. והנה כבר שלושה חדשים אני מתהלך בלי עבודה... איפה

נשמע כדבר הזה: ארבעים וחמש שנים, אלפי ספרים... "הקהל השקוע בדאגותיו שתק אדיש, רק אחד משני הבחורים המוכרים לנו ניסה להתלוצץ: "לסוס עבודה, אתה, אבא, לא מתאים — לא התעמלת מספיק!" דברי ההלצה התקבלו באדישות, איש לא צחק, ואז קרץ הלץ — בחור גבוה ורזה באדרת בלה ומרופטת — למכירנו השני, שנתקל בו בדלת הצריף וטרם הכיר.

הבחור לא הגיב על הקריצה והביט ברצינות על ההמון המצטופף. אך הוא שמע בלי ספק את הבדיחה התפלה ובפנותו אל הלץ אמר בקול צלול, שנשמע היטב בחדר הצפוף: "איך לא תבוש!" המלים נשמעו כנות ויוצאות מן הלב, וכל הנוכחים הפנו מבטיהם האילמים אליו. הפנה מבטו גם הזקן, שמצמץ בעיניו הנגועות בדלקת מתחת למשקפיו. המגן הפתאומי על הזקן נראה תמוהני. הוא היה גבוה מאוד ונראה מתגרנד על רגליו כקונרדס בקירקס. עיניו הבריקו מתחת לזוכיות המנופצות של משקפיו הגדולים והעגולים, מעל שפתיו המלאות האופייניות ליהודי בלט אף ישר ויפה. גם הוא, בדומה ללץ הלא-מוצלח, היה לבוש בלויים. את ידיו הסתיר בכיסים שהתרחבו מרוב מתיחה ורגליו הנעולות ערדליים קרועים התנדנדו מאחת לשנייה בהזכירן ריקוד יהודי על קצה האצבעות. אך לא מראה פניו הכחושים, לא הצלליות תחת עיניו השקועות מתת־תזונה תמידית וגם לא הלבוש המרופט לא יכלו לפגוע במשהו אצילי ורוחני שנבע מאישיותו. על כך חשב הלץ בהסתכלו עליו, אם כי התקשה להגדיר במה התבטא ה"משהו" המיוחד והחגיגי שהיה טמון באיש; אולי בקולו המתכתי, ואולי בכרך עיניו החד, ואולי בצוארו הצח של ישי, שבלט מבעד לצוארון חולצתו הדהוי.

ישי המשיך לדבר בהנמיכו את קולו במקצת:

"הן כולנו באנו הנה כדי למצוא עבודה! האם יש מקום לבדיחות כאן? הסתכלו רק על האיש הזה", — הוא הצביע על הזקן הממושקף — "הסתכלו על ידיו. הרי הוא אמן, אמן ב'ה' הידעיה! אם יקח דף לידיו לא יקמט, לא ילכלך באצבע; יבדוק לאור השמש, יקרא בקפדנות. הוא משתוקק לעבודתו. אבל כשהוא לועס בשפתיו, הוא חושב לא על מה שקרא, הוא חושב על הלחם!"

הלץ שנרגע בינתיים הקשיב לשטף הדיבור וניסה להבין מה כוונתו של הנואם המוזר. נדמה כאילו ישי אינו מדבר ברצינות, הוא דורש איזו דרשה או מספר אגדה — או, מבלי לשים לב לנוכחים, מדבר אל עצמו כדי להשכיח את כאבו שהצטבר בלבו... הזקן הקשיב לדבריו פעור־פה מבלי להפסיד מלה. נראה שהיה מרוצה מאוד מנאומו ורק הפטיר בגלוי: "אכן, איש צעיר, אינני מסרב לטעום פרוסת לחם". והלו המשיך לדבר, בקול מקסים את שומעיו: "או למשל האזרחית בעלת שער השיבה, שכנראה, נפשה כלתה לעבודתה

האהובה, עבודת חייה. הרי היא מורה, מחנכת במקצועה, הסתכלו רק על פיה, הביטו בעיניה — בהן משתקפים פניהם של אלפי תלמידיה! — המורה הוותיקה שמעה את דבריו, המופנים אליה, והיתה מוכנה להפסיקו, לכנותו בשם חוליגאן ואולי לדחפו פיסית — כפי שהתרגלה אלפי פעמים בעומדה בתורים ארוכים ללחם, לחמאה, לקמח, כשאנשים מעוצבנים בתור רים ללא קץ נדלקים מכל מלה, מכל תנועה הנראית להם פוגעת — ובמהומה הפורצת פועל כל אחד בגרונו, במרפקים, באגרופים ויוצא מכליו ליד דלת החנות הנכספת... ואחר כך, בשובה הביתה ובידה רשת־הקנייה הריקה, תשב המורה הוותיקה ליד השולחן הריק ותמלמל לעצמה: "לאן הגענו כלנו!" ובזכרה את כל זה עצרה המורה את כעסה ועם כל מלה של ישי רחב לבה והתמלא חום... "אכן, מהיר־תפיסה הבחור — מיד קבע, שמחנכת..." וישי המשיך:

"והנה הבחור העומד ליד הקיר. בוקר טוב, איש צעיר! אני נותן ראשי, שאתה נהג מקצועי... הסתכלו, חבו ים: ציפורניו שחורות משמן מכונות, גבו לבן מאבק דרכים, הוא מכיר את המכונות כמו את תינוקו. להוציא ממושבו, כאילו לעקור את הצב משריונו. אני מכיר את עם הנהגים; האמינו לי! אני מכיר את פנייתם להולכים בשולי הדרך: היכנס, לאן אתה צריך, הרבה לא אקח ממך — לא תתרושש! הנהגים — אוהבי־בצע: אוהבים כסף לא פחות מהולכי־הרגל. והרי המכונות בגופה המתכתית כמהה למיטען, רוצה להוביל משא ובני־אדם — והיא זקוקה רק לדלק, ולא לכסף להגה... נהג בלי מכונות כמו תה בלי תמצית. הנהג מבלה במכונות או מתחת למכונות תשע עשירות מזמנו, וכשהוא ישן — רואה הוא מכונות בחלומו. להיות מחוסר־עבודה בשביל הנהג — עיניו... אז איך זה אתה מסוגל להתלוצץ, אחא?" — הוא פנה אל הלץ שסרת, ושמזמן התחרט על בדיחתו התפלה. "איך זה, בין מיסבים כמוך, לא השתנק גרונוך מבדיחותיך?"

מחוסר־העבודה עמדו אילמים, כאילו ציפו להמשך הדיבור המזור. כאשר כילה ישי את דבריו, הרגישו כל האנשים הנרגשים הקלת מה — כאילו גשם ברכות רענן ירד עליהם. הרי כה הרבה זמן כלתה נפשם לעבודה, לפעולה, לעמל.

"תהדק את החגורה" — פלט מישהוא — "ותשכח על המכונות, עבור פרוסת לחם תהיה מוכן להעמיס אבנים — ואם תמאן, יכריחו אותך".

"ובכל זאת חינם לא אסיע אתכם" — פסק הנהג פתאום. הוא כאילו השתדל לרמוז משהו יפה, שהתעורר בלבו. אך נראה היה, שאין הוא מאמין לדבריו. ישי שוב הפנה אל הנהג את מבטו החד מתחת למשקפיו המנופצים.

"אתה טועה, חבר יקר, אתה טועה בעצם משמעות העמל, ומערבב אותו בתשלום. אני, למשל, יודע, שתימצא סוף סוף עבודה עבורי — אבל אינני

בטוח שהיא תביא לי כסף בשפע" — הוא הוציא את ידו מכיסו. ישי שירטט באצבעותיו היפות מעגל רחב באור והמשיך: "לא יתכן, שלא תימצא עבודה בשבילנו; הרי בכל רחבי המדינה החלה בנייה צבאית כבירה". היהודיה הקשישה מאחורי האשנב חיכתה, שישי יסיים את דבריו, הוציאה את ראשה כציפור מן הכלוב ואמרה, בצער, כמבקשת סליחה ממחוסרי-העבודה: "בינתיים אין בשבילכם שום דבר, — תבואו בשעה חמש" — וטרקה את האשנב.

2

הקהל התחיל להתפור לאיטו. ישי וחברו לדרך — יוסף אשורוב — יצאו יחדיו מן הצריף הארוך.

"אדם מוזר אתה, בכל זאת" — התחיל יוסף בזהירות. "עושה תעמולה כאחד מקצועי..."

הם צעדו זה ליד זה, יוסף היה מספיק לבצע שני צעדים, בשעה שישי הארוך עשה צעד אחד בלבד.

"אינטליגנט מחוסר-עבודה" — הציג ישי את עצמו והרים את צווארונו. "אני יודע — יכולתי להיות תעמלן מעולה. קשה לתאר, איך אני אוהב לדבר. ואתה יודע מדוע? אני משכנע את עצמי תוך כדי שיחה. אבל לשבור את רעבוני אני רוצה באופן שונה ממך".

"מה זאת אומרת?...?"

"שאלה עניינית. ובכן, החל מאדם הראשון..."

הוא השתתק פתאום והתבונן סביבו. הם ירדו ממרכזה של העיר אל הפרבר הרחוק, שנהרס בימי המהפכה. בהתאם להחלטת מועצת העיר עמדה כל העיר להיכנות מחדש בהתאם לתכנית המיתאר המרכזית וגם הפרבר עם הרחובות הצרים עמד לפני שיקום. כל זה צריך היה להתבצע בעתיד בלתי-מוגדר, ובינתיים הזדקרו קוביות הבתים מחוסרי-הגג מעל פני האדמה כמו אבני מצבות. והיה בכל זאת משהו פראי ונפלא בפרבר העוני הזה. מלמעלה, מן הגבעה המיושבת, נראו כל הרחובות הצרים כמו רשת קווים על מפת-עיר עתיקה. מעל לעולם משורטט-קווים זה התנוסס הר-געש לא-פעיל — משה במלוא עוצמתו הנשען ברקיע בשתי קרניו ושרשרות עבים למרגלותיו. זוהר השמש המחממת, כחול השמיים, ורעמי הרים רחוקים בישרו את בוא האביב.

"לאן בעצם אנו הולכים?" — שאל ישי לאחר הפסקה ממושכת. חברו לדרך הצביע בשתיקה על בית מט ליפול, שעמד בריחוק-מה. לאחר כניסת

הקומוניסטים זנחו בעלי הבית את משקם וברחו לפלסטיונה, יוסף אשורוב השתכן פה, כמובן, בלי רשיון השלטונות, העמיד תנור מאנגאלקה* מברזל וחיכה לאיזו שהיא עבודה שתימצא בשבילו. בעצב, לא היה צורך מיוחד לצייר יוסף אשורוב לגור כאן ולחפש עבודה שחורה. אילו העדיף להתגורר אצל קרובו האמיד, סוחר-יינות לשעבר, יכול היה להיות בלי דאגות ובלי טרדות.

"אם אתה רוצה", — אומר יוסף ומושך את ישי בשרוולו, — "אביא אותך אליו היום. הוא חוגג היום את חתונת-הכסף שלו, אין לי רצון לגור אצלו: לגור שם — פירושו לצייר דיוקנאות של כל המשפחה. זה, אתה מבין, לא בשבילי, אין אני נוקט גוזמאות. אני, יהא ידוע לך, בראשית דרכי, מעין מנסה. אני הלא ממוסקווה ברחתי מהם. באתי הנה — והם גם פה היכו שורש. עד הקיץ אשהה פה — ואסע חזרה למוסקווה... ומי אתה? מאין?"

הצייר יוסף אשורוב דיבר ללא הפסקה ונדחק לתוך בית-מגוריו העלוב, התכופף על ארבע מול המאנגאלקה, הדליק גפרור והתחיל להפיח את האש. ישי נכנס אחריו והוריד את כיסוי האברזין — הגנה נגד רוח האביב הקרירה. בחלק האחורי של הבית — מקום שם נפל הגג, והאור חדר בהיר — היה חדר העבודה של יוסף. שם עמד כן הציור — דומה לחסידה ארוכת-רגליים, התגלגלו בדים, תמונה גדולה במסגרת התייבשה שעונה אל הקיר. יוסף שכח כבר מה שאל את אורחו והמשיך לפטפט. הוא דיבר בניב יהודי מקומי מעורב במלים רוסיות. הוא פנה אל אורחו בחופשיות ודיבר בלהט וברגש. "כולם פה עבדים נרצעים; אבק-אדם. מחסלים חשבונות אישיים, מרכלים, אורבים זה לזה..."

עד שהצייר חשף בזעם את מהותם של תושבי המקום, עבר ישי ביעף על פני תמונותיו, חזר אל המאנגאלקה והשתלט על קיסמי ההסקה. עברו אולי חמש דקות, והוא טרח על יד התנור: הבריק את הקערה המפויחת, הביא מים, קלף ורחץ תפוחי-אדמה. פתאום תפס אשורוב את עצמו, שניתק את חוט מחשבתו, שכח בכלל על מה דיבר זה עתה — בתמהון ובעניין היה מסתכל בידידו החדש, מתענג למראה פעולותיו הזריזות והמעשיות ופלט פתאום: "תאכל בכל זאת כמוני, כמו כולם!"

במקום במגבת ניגב האורח את ידיו במטלית אפורה, תלה אותה על מסמר חלוד ופתח לבסוף את פיו:

"אתה אוהב מוסיקה? סתם בצהרי-היום או בחשכת הליל, כשהרוח נרגעה ונדמדו קולות החיים הסואנים — משתפכים פתאום הצלילים. ואתה לוחש לעצמך בהתרגשות, הנה האושר האמיתי — להרגיש את עצמך כחלק מן

* מאנגאלקה = תנור עשוי מדלי שעל קרקעיתו הריקה רשת לגחלים.

העולם, מן הטבע, מה חבל, שלעתים כה נדירות אנו חווים את הרגשת האושר הזה... האם זה קורה לך לפעמים?"

"לא", — קטע הצייר. "המוסיקה מרגיזה אותי, אינני מבין אותה בכלל. ואם כבר חודרת אלי — היא מעוררת בי יגון, רצון ליילל. אני מתחיל לרחם על כולם: על האנשים, על עצמי. ואתה חושב: אין כדבר הזה בחיים, המוסיקה מרמה, מגרה... שאלתי אותך: האם תאכל תפוחי־אדמה?"

"תקשיב לי, בבקשה", — המשיך ישי, — "מאז ילדתי החיים עצמם היו בשבילי מוסיקה. האויר, עצי היער, עונות השנה, ריח העשב, צבע הנהר הזורם — האין זאת מוסיקה! אני סקרן, רוצה לדעת הכול על אודות האדם. אני מסוגל שעות על גבי שעות לשבת על ספסל בגן ולקרוא את האנשים העוברים כמו ספרים! ולבסוף העמל, שחיי יום יום מבקשים ממני..."

"זהו זה, אנחנו מתקרבים אל תפוחי־האדמה..." העיר יוסף.

"העמל בחיי יום יום..." המשיך ישי מבלי להגיב, — "הייתי בן יחיד במשפחתי, והורי הכינו אותי לחיי עמל, דאגו לי להשכלה ולחינוך מעולים.

"בן כמה אתה?" — שאל יוסף.

"בן שלושים וארבע" — ענה ישי.

תשובתו של ישי הדהימה את הצייר. הוא היה בן עשרים וחמש, אולם נראה הרבה יותר מבוגר. הוא אפילו מרט שערות שיבה מבלודיתו... סיפורו של האורח התחיל לעורר בו עניין.

"עיינתי בספרי קסנופון", דיבר ישי כשהוא מתבונן בלהבות התנור. "כורש, מלך פרס, אמר פעם, שהוא משכים לקום כדי להספיק לעבוד ולהרויח את לחמו לארוחת־בוקר... זה הפך למנהג חיי, ולא במקרה: ההורים פינקו אותי, ואני, כפי שזה קורה בימי ילדות, נשמעתי יותר לעגלונו של אבי מאשר לאבי. מי שבאמת קינאתי בו — היה העגלון שלנו. ההורים ציפו ממני ניסים ונפלאות, כשרונות, גאוניות, ואני? נתנו לי, למשל, כמתנה קוביות לבנייה. וזה בכלל לא עניין אותי. נמשכתי לטאטא את החצר, להקציע כלונס לציפור בכלוב, או קיסם לבעירה... יותר מאוחר, כשהתבגרתי, כינתה אותי אמי 'פרוזה יבשה'. בשום פנים ואופן לא יכלה להבין אותי. הורי הכול היה פשוט לגמרי; השתוקקתי אל החיים, אל הקיום, שאפתי להיות חלק בלתי־נפרד מן החיים הרגילים! והנה במלחמה קיבלתי את השיעור הראשון..."

"במלחמה?"

"במלחמת האזרחים. התגייסתי למלחמה ישר מן האוניברסיטה, היטלטלתי על סדינים ספוגי דם בבתי־חולים. שם בבית־החולים פגשתי את לאַנְרָא פוֹגְן מאודיסה. הוא, כפי שאומרים, עמד מיד על טיבי ואמר: 'אני משוכנע, שאתה תהיה פועל פשוט'. המלים האלה גמרו אותי ממש: הייתי בעל אמביציות בלתי רגילות, בעיני הצטיירתי כדמות יוצאת דופן. 'מדוע?' — שאלתי את

לאָזר. 'משום שלמענך' – הוא אומר, – 'לטובת עצמך לא תוכל לעמוד לעולם. אבל יעבור זמן רב, עד שתבין זאת. וכינתיים אין דרך דרכנו'."

"איזה שטויות!" – הפסיק אותו הצייר.

"לא, אין אלה שטויות. ברכות הימים התחלתי להבין את הדברים, הגעתי אליהם בעצמי. הרי חשבת, שאני חלק בלתי-נפרד מן היקום, מן ההווייה, אך לאמיתו של דבר חייתי למען התענוג הבלבדי שלי, כיחיד... את זה הסביר לי אז לאזאר כגון כראוי."

"שטויות, שטויות!" – חזר יוסף בעקשנות.

"לא!" – כמעט הצטעק ישי. – "אתה חייב, פשוט חייב להתעמק בדבר – אחרת תתבלבל, תסתבך באמנותך, תאבד דרך ולא תמצא מוצא חזרה!" "אין אני מתכוון ללכת חזרה, אני נע רק קדימה!" – התגרה הצייר. "ולמה אתה מנסה להחדיר למוחי אלף-בית פרימיטיבי! האטומים האלה מתארים לעצמם, שאפשר לחולל מהפכה בלי סוף, אפשר לדהור תוך ויסוק אברים, אבל באמנות, אתה מבין, צריך הכל לסדר במגרות ובמדפים, כדי שהאדם הפשוט יוכל להבין. ואני מצפצף על האדם הפשוט, ובגלוי אני אומר לך: אם תחזור שוב על דבריך, פשוט אגרש אותך מחדר המלאכה שלי! נמאס לשמוע, בחיי..."

יוסף רגש וגעש. וגם אם לא רצה לחשוף את רגשותיו נפגע מדברי ישי: משהו בקולו של האורח העיד על יחס שלילי לתמונותיו של יוסף אשורוב. לא מצאו חן בעיניו של ישי תמונות המשק, ברור, שלא היו לרוחו – אבל הוא גם לא הסתכל בהן כראוי, וגם קרני האור לא נפלו בזווית הנכונה. והוא בוודאי חושב שיוסף נטול כשרון. יוסף כמעט נחנק משטף המלים, שהכין כדי להתקיף את ישי, – אולם המלים נעצרו בגרונו.

"האמנות נועדה להקדים את הזמן" – פלט יוסף. "האמנות – סוס, הזמן – עגלה."

"אבל התמונות שלך..." – ניסה ישי לאמר.

"מה אתה מבין בתמונות שלי!" – הפסיקו יוסף.

בינתיים הזיז ישי את המכסה מן הסיר, וריח מתוק של תפוחי-אדמה ובצל התפשט עם האדים החמים לתוך נחירי המתווכחים הרעבים. בקצה מזלג שבור הכניס ישי חופן מלח עכור לתוך הסיר.

"מוכן!" – אמר ישי.

הריח השפיע לטובה על יוסף אשורוב והוא קיבל מידיו של ישי צלחת מהבילה.

"הוא בוודאי אמר, לאזאר כגון שלך מאודיסה" – התחיל יוסף, כשהוא לועס תפוחי-אדמה חם ומתפורר, – "יצירה אבסטרקטית – זה כלום, פיקציה". הגה עכשיו, בימי שלטון הקומוניסטים האם אני מסוגל להבטיח לי

חיים באמצעות האמנות שלי? מסופקני! ... ולכן אני הולך לחפור אדמה, לסקל אבנים. ואם יהיה לי כסף – אולי שוב אחזור אל התמונות שלי. הכול פשוט מאוד. אני ואתה – אנשים גמורים: לא הרגילו אותנו בילדותנו לכבד את ערכי היסוד של האנושות. אמנם ערכי העבר נורקו לפח־אשפה ואלה, של ימינו, טרם אושרו על ידי השלטון. בעצם, מי יודע: יתכן, שהשלטון יכיר באמנות כבצורך ראשון לפועלים ולשכירים”.

”ומה אתה חושב לצורך אמיתי?” – שאל ישי. “לחם, שינה, אהבה? ואולי ילדים? או אולי אתה חושב, שכל זה פכים קטנים, זעיר־בורגנות, צרכים של האדם הקטנוני? ומה עם גתה? רק זה ראוי לחיים ולחרות, הנאבק עבורם ללא לאות’ – זכור לך? או ‘עירום הוא האדם, שבלי דמעות לחמו טעם’? לחם – זה עמל, שינה־מנוחה, ילדים – זאת אהבה”.

ישי נבוך במקצת והנמיך את קולו:

”האנשים, בחיי, יותר טובים, משנהוג לדבר עליהם. תקח למשל אותנו – אותך ואותי – אנחנו מכירים זה את זה שעתיים בלבד, נפגשנו ברחוב, בקושי מכירים את שמותינו – והנה הזמנת אותי אליך, אנחנו אוכלים בצוותא ומשוחחים על העניינים החשובים והיקרים ביותר בעולם”.

”אמור”, – שאל פתאום יוסף, – “אתה חושב שאני חסר־כשרון?”

”לא”, – אמר ישי לאחר שתיקה. “לגמרי לא. אתה אדם כשרוני. אבל יחסך לחיים מוטעה, ולכן טרם מצאת את דרכך, את מקומך”.

”מה זאת אומרת טרם מצאתי?” חזר יוסף על שאלתו. “אני אדם כן. אינני מסוגל אחרת”. זה היה נימוקו הסופי.

את הנימוק הזה הביא יוסף בלי בטחונו העצמי הרגיל. “אני כזה”, “אני עושה הכול בכנות”, “אינני יכול אחרת” – הנה כל ההנמקה. אבל האמן הרי לא מאבן נוצר, כמו יצירתו. האמן – יצור חי, חם, לווהט. דרכו של האמן ספוגת ייסורים, גם של עצמו וגם של אנשים אחרים.

”כל זה אמת” – אמר יוסף בנמנום. “אבל אמרתי לך, ואני חוזר: מריחות מוגזמות – הבל. הם אינם מבינים באמנות כלום...”

גם ישי נטה לנמנום אחרי האוכל, הוא קם על רגליו והוריד את כובעו מן המסמר. יוסף משך בשולי מעילו; הוא לא רצה להיפרד מן האורח.

”שב”, – אמר – “לאן תלך! בערב נבקר את הקרוב העשיר, וללון תוכל פה: חציר יש, עצים יש, פשפשים אין. מחר נלך יחד אל מחלקת כוח־האדם. וכעת צריך לנמנם קצת. מסכים?”

בהשתטחם על החציר שעל הרצפה. הם כאילו צללו לכאר. השמש השלימה את מעגל הזהב שלה ושקעה מאחורי ההר מבלי להשאיר עקבות – והשניים הוסיפו לישון בשינה ערבה,

פרק שני משתה עם עלילה

1

ובינתיים בביתו של סוחר-היין לשעבר — אותו קרוב עשיר, אליו התכוון יוסף להביא את ישי — התנהלו הכנות קדחתניות לכבוד המשתה. השכם בבוקר התאספו החותנת, השושבינים, האחות ועשרות זקנות-שכנות, שהצ-טופפו בחצר — לעזר. הכיבוד היה מוכן כבר מן הערב. על שולחן המרפסת, הפונה אל החצר, כבר הבריקו סירי נחושת מלאי דיסה וכשר כבש צעיר; שומר הבית הזקן, חרש בשתי אוזניו, סחב לחמים אפויים היטב. בעלת-הבית ככבודה ובעצמה משתה מחביות המרתף פלפלים חריפים, מלפפונים, בצלים, שום, עגבניות; ידיה בערו מן החומץ. ריחות של תבלינים מילאו את האויר מסביב וגרמו לנשים כאבי-ראש ונפיחויות סביב העיניים.

בשני חדרי הבית המרווחים ניקו הבנות אח האבק מן התצלומים ומן התמונות והבריקו כמיות אדירות של כוסות. מאחורי הקיר, בחדר השלישי, תמה לכל התכונה הדייר — הרופא פינחאסוב. תוך הקשבה לתכונת החגיגה משך הרופא את תנוך אוזנו הימנית; תנועה אהובה על הרופא פינחאסוב שהוסיפה לו מראה של קוף בשנותיו היפות. הרופא לא היה מבני המקום — הוא הגיע לדרבנט מקובה ושכר חדר בפרוטות בביתו של סוחר-היין.

מחיר השכירות היה באמת אפסי. אולם בהבינו את סיבת המחיר הנמוך, הרהר ד"ר פינחאסוב: "אם אתה, אדוני סוחר-היין הנכבד, כסיל כזה, החוקים לא למענך נכתבו: עם אויל מותר לנהוג בהתאם לשכלו. בעוד יום-יומיים אוריד את שכר הדיירה למחציתו, וגם את זה תבלע כמו בובלה!" כל זה עבר בראשו של ד"ר פינחאסוב בשעה שמשך את תנוך אוזנו — בעוד החולה שלו מתפתל מכאב שיניו בכורסה ומחכה לרופא השיניים שיחזור לטפל בו.

ד"ר פינחאסוב קמץ את שפתיו בכזו. גם כן חוגגים. מה הם חוגגים? האם אפשר בכלל לחגוג בדרבנט העלובה הזאת?

"הנה אצלנו בקובה" — הסביר לחולה פעור-הפה, — "חגיגה — זאת חגיגה. את כל השולחנות מציאים החוצה אל החצר, אין מצטופפים בתוך הבית, מחצית העיר מתאספת — זאת שמחה!"

החולה לא היה מסוגל להגן על מינהגי המקום: רופא השיניים המשיך לחטט בפיו.

"ואיך חוגגים אצלנו חתונה! חמישים שנה תחיה — לא תשכח. כולם

חברים, כולם – קרובים. אם יש לך בן, ולחברך בת, מועידים אותם כבר בילדותם זה לזה. חשוב שאנשים טובים יתחתנו ביניהם. גדלים להם, מתבגרים, ואתה רגוע: אתה בחרת, אין מקום לטעות. נו, כמובן, קוזה, שהנערה מסרבת: מתעקשת לראות את החתן לפני החתונה, או הנער מתעקש – מוכרח להציץ בכלה. ההורים מבקשים אז את חבריהם להוציא את הצעירים לרחוב. יוצאות להן שתי נערות; הכלה, כמובן, מכסה את פניה, אבל בצווח, שאפשר לראות משהו... ולקראתן שלושה בחורים. נו, שואלים את הבחור, איך הנערה שמימין בעיניך? ולנערה אומרים: התאהבי את זה שהולך באמצע? הם שותקים, כנהוג. חוזרים הביתה, והחברים מדווחים להורים: ראו זה את זה. דעתם נחה זה מזה. אפשר לשדך ומעתה הם כבר נפגשים לפני החתונה שבועיים שלושה בערך. בסדר! ואילו עשרה חמישה-עשר ימים לפני החתונה – עת להכין מתנות. ואיזה מתנות! מגשים ענקיים, אולי חמישים; מלבושים, מינעלים, עדיי זהב, כלים נאים... האורחים מתחרים ביניהם בהגשת מתנות. הנשים נושאות את המגשים עמוסי המתנות על ראשיהן לאמצע הרחוב, לקול התופים עד לבית הכלה ומכריזות ממי המתנה. והגברים עומדים על יד הרב ומתארים את המתנה שהוגשה ביד רחבה ותוך תחרות רבה, ולאחר מכן חוגגים חמש מאות איש שני ימים ברציפות. את היום הראשון חוגגים – ביום ד' בשבוע – בבית הכלה, ולמחרת – ביום ה' בשבוע – בבית החתן..."

הרופא כמעט שכח את החולה עם צמר־הגפן המוכתם בדם בפיו. כשזכר בו, הרגיעו, והמשיך את סיפורו תוך כדי הטיפול בו:

"החברות הקרובות ביותר נשארות כמה ימים עם הכלה, ובערך שבוע לפני החתונה גרים הרעים הטובים ביותר אצל החתן. את הכלה מובילים לבית החתן בליווי צלילי מוסיקה ונרות. משפחת הכלה וקרוביה דורשים פְּדִיּוֹן נפש עבור הכלה. צד החתן משלם. ולרגלי המתחתנים זורקים כסף ואורז – שיהיו חייהם בשפע ובעושר. ידי הכלה טבולות בדבש וכיד מתוקה מדבש היא פותחת את דלת ביתה החדש, ואת אצבעותיה המרוחות בדבש מלקקים האורחים... מושיבים אותה על כיסא, המכוסה סוכר ושוקולד וכשמלווים את הכלה לריקוד הראשון – גשם מטבעות נזרק עליה. לאחר הריקוד אוספים את הכסף – תשלום למנגנים, והנערה, הו הנערה... בת חמש-עשרה... אם שבע-עשרה... כמעט לכתולה זקנה תיחשב. ומוביל אותה החתן אל חדר-השינה. האורחים מצפים. עתה מתרחש העיקר. שתי נשים מצד הכלה ושני קרובים מצד החתן עטים מיד עם תום ההתרחשות לתוך חדר-השינה, יוצאים משם עם כיסוי מוכתם מדם ופותחים בריצה דרך הכפר בצעקות, כשהכיסוי מתנפנף בידיהם. כלום דבר קל הוא בעיניכם – את כבוד הכלה נושאים! עתה הם מציעים להורי הכלה לפדות את הכיסוי. מתחיל משא

ומתן! מאתיים רובלים! עשרים תרנגולות! חמישה בקבוקי קוניאק! חמישה ק"ג בשר אֵיל. לאחר מכן אל הורי החתן ילכו וגם מהם פדיון על "כבוד הכלה" יקבלו. ועל פני כל הקרובים יעברו — מכולם יקחו. הילולה — לכל הלילה, כך היינו עורכים חתונות ועכשיו, כמובן, עברו הזמנים ההם, וגם הנשים היו נאמנות לבעליהן אצלנו, בכל תהפוכות החיים: במלחמה, או נעדר — תחכה לו מאה שנים, תגדל את הילדים... ואם אלמנה אפילו, לעתים נדירות שוב תתחתן, כן... — הוא נאנח בכבדות.

ברגע זה נדחפה לחדר סיפה הסמוקה בשערותיה הפזורות שדמו למטאטא. "מה קרה?" פנה פינחאסוב אליה.

"אנחנו מאוד מבקשים אותך, ד"ר פינחאסוב, — גם אמא, וגם אבא, וכולם — בוא אלינו הערב! סלח לי, למען השם, על ההפרעה..."
ד"ר פינחאסוב התרכך והתרגש מהזמנה ובחרטה בלב התחיל להרהר בעוגה, שיקנה למשפחת אשורוב הנחמדה.

לעת ערב היו כל מבואות הבית ואדני החלונות מלאים תקרובות, מטעמים וכיבודים למיניהם, בינתיים מכוסים במגבות, במפיות ובעיתונים. שני שולחנות היו ערוכים לתה עם עוגות ותופינים; אל השולחן הזה היו מוזמנים לאו דווקא האורחים הקרובים ביותר, אלא כל דיכפין, שבא לברך, וגם לפחות חשובים הכינו עוגות, בקלאווה ושקדים בסוכר ומיני מרקחת, מעלי שושנים, מקליפות אבטיחים, אגוזים, גזרים, שעין לא ראתה כמוהם בכל רחבי הצפון. לקראת הערב השיג ישי זוג נעלי ספורט צרים ומוזרים למראה וכך הלכו הוא, ישי בן אליהו שאלומוב והצייר יוסף אל המשתה. נדמה היה שכל תושבי העיר יצאו עם שקיעת החמה אל המסיבה, ילדי הרחוב היחפנים הכריזו בקולי קולות את שם העיתון, שהגיע זה עתה ממרכז הפרציה הקוקוזית ואת מחירו. אוויר הפסגות היה צלול וקר כמו מעיין. היה קר ואצבעות הרגליים קפאו. כוכבים כיסו את השמיים... כאילו פיזר מישהו במכת ביליארד אחת את כל הפירמידה והכדורים התפזרו בכל השדה... בעיר הזאת התרחש הכל "באוויר". מי שבילה כאן חודש — נשאר לעוד שנה, מי שנשאר לשנה — לא נלאה לחכות כאן למותו. באוויר הצח הרגיש כל אחד רעננות ותוספת כוחות. שיכורים מהאוויר המתוק, עם חיוך על השפתיים הלכו הגברים. המסתכל מן הצד יכול היה לגלות בהם טיפוסים רב־גוניים מהמעבר הנצחי שבין מזרח למערב. אחדים מהם הזכירו את שלטון ההיקסוסים, אחרים את עמי חם, אחרים הזכירו במיבנה פניהם את המונגולים. היו ביניהם טיפוסים של יוונים, איטלקים בעלי אפים ישירים וגבות עיניים מודגשות. הם היו שונים במראיהם, אך בכל פינה שכתבל הם מצאו אחים לגזע — כולם היו יהודים. הנשים והנערות הצעירות טיילו בזוגות. תנועותיהן היו מחושבות, שפתיהן

כעין דובדבן. שערותיהן היו שחורות כעורב מעל מצחן הלבן — הן נראו כדמויות שירדו מכד הציירים הקלאסיים.

הצייר יוסף הלך כפוף וראשו שקע בין כתפיו: הוא לא מצא את עצמו בקהל האנשים הרב. פניו היו חרושות קמטים. הדרך היתה ארוכה והם טרם הגיעו למרכז העיר. בתי הלבנים הקטנים, בניין בית-הכלא עם הסורגים על החלונות, הציפים החדשים המיועדים לאסירים חדשים, ומגדל מכבי האש הזכירו עיר טיפוסית ברוסיה הצארית. הרחובות היו ריקים ממטיילים: המשטר החדש החדיר פחד וחוסר בטחון.

לפני חמש-עשרה שנים הכיר כל מטייל את הזולת באופן אישי. הסוחרים הוציאו כיסאות לפני בתיהם וישבו לנשום אוויר צח, העוברים על פניהם ברכוס לשלום ופנו אליהם בשמם ובשם אביהם תוך רחשי כבוד. בעבר היו בין יהודי קווקז בעיר פרופסורים, מוסיקאים, שחקנים וסטודנטים צעירים וסקרנים. עכשיו לא תפגוש פנים מוכרות: חלק ברח מן העיר, אחדים יושבים מאחורי סורג ובריח, ומאות רבות של אנשים רעבים ומרוששים הגיעו הנה מכל קצוות הארץ והתיישבו כאן. ישי הציץ בפניו של יוסף ואמר כל זה בקול. "ובכל זאת נשאר עוד הרבה מן הישן!" — ענה יוסף — "הנה לאחד שכזה אנחנו הולכים כרגע. אם ברצונך לשמוע, אספר".

ישי הנהן בראשו לאות הסכמה.

"אני ממשפחה זעיר-בורגנית מבאקו", — התחיל יוסף, "חיינו שם מצויין, חמישתנו הלכנו לשוק לקניות — ובשוק, לא כמו בימינו, בימי הקולחוזים, הכול אפשר היה לקנות. הרי אתה יודע זאת טוב ממני: לך, תשיג דלי תפוחי-אדמה! כל יום שחיתי בים, השתזפתי בשמש. על החוף עגנו סירות בשמות נפלאים: 'מריה חברמאנית', 'פושקין חברמאן', אני בעצמי הפלגתי ב'פושקין'... כך חיינו, בלי דאגות, בלי התרחשויות עד ליום מסויים אחד. וקרה הדבר ביום ראשון, הגיע אלינו אורח. איש נמוך-קומה כפוף, כמעט גיבן, בעל פנים נחושות, חיזור, ודבלול מתחת לאפו. הוא הגיע במרכבה, ואחרי המרכבה צעדו סבלים. כל סבל סחב חבילה קשורה בחבל. אמי השקיפה דרך החלון ונתנה את קולה בצעקה: נתן, נתן הגיע! זה היה באמת הדוד נתן. הוא הושיט לנו את ידו הצהובה לנשיקה ושילם לאמבלים*. כולנו, כמובן, הצטופפנו סביבו: מה הביא לנו הדוד? עומדים ומלקקים את שפתינו. הדוד נתן פתח חבילה אחת, התיר קופסה אחת — ומשם נשפכו קופסות פח קטנות מלאות סוכריות. על העסק הזה הרויח הדוד נתן שלושת אלפים רובלים וחצי ומאה רובלים הפריש להשכלתי. כך זה היה בבאקו..."

* אמבל = סבל

ישי הסתכל על הצייר ואמר:

"נו, זאת אומרת, זהו מחיר השכלתך".

"נו כן", אמר יוסף, "אין לך מושג עד כמה אני שונא את כל הסוחרים-הספסרים, איך אני סולד מרוחו של הדוד נתן... דרך אגב, אנחנו הולכים עכשיו בדיוק לסוחר היינות בעל יזמה דומה. זהו בן דודי, בנו בכורו של אותו דוד נתן".

2

משפחת אשורוב קיבלה את האורחים בכניסה. העייפות של הימים האחרונים ניכרה היטב על פני הנשים: ידיהן היו אדומות, העיניים אחוזות דלקת. רשרוש המשי נשמע עם כל תנועה של בעלת-הבית, ורגליה הנפוחות מרוב עמידה הזדקרו מן הנעליים החדשות... העינויים האלה חזרו על עצמם בכל ימי החגים והשמחות, לעומת זאת עברו האורחים על פני המארחים בקומה זקופה ובהבעה של חשיבות עצמית.

הראשונות הגיעו הישישות, קרובות משפחה רחוקות. הן חייכו בשפתיהן הכחולות, תלתלי השיער הצבועים מבצבצים מימין ומשמאל מתוך כיסוי הראש המהודר שירד על הכתפיים והגב. בזהירות הורידו את כיסויי הראש על יד המראה ובידיהן היבשות כמו ענפי עץ סיידו ויישרו על גופן את חולצות המשי השחורות. באצבעותיהן הקרות נגעו בלחי המארחת, והגישו את שפתותיהן לנשיקה: "הוי, יקרתי!..." הילדים קיבלו צביטות וטלטולי פינוק. הזקנות, הפותחות את המיפגש, מתיישבות לאורך הקירות, מחליפות חיוכים ביניהן ומנענעות בראשן לבאים החדשים. בעלת-הבית שוחה בחשיבות מאחת לשנייה. היורש בן החמש של סוחר-היינות אשורוב מתרוצץ במגפיו החדשים בין החדרים. הוא איננו רוצה לישון. אחריו רצה ילדה קצת מבוגרת ממנו — משרתת בית העשירים, משתדלת לרסנו ולסלקו, ידיה מושטות קדימה, כאילו ככוונתה לתפוס תרנגולת.

מיד לאחר בוא הזקנות הופיע פתאום אורח צעיר בלתי-צפוי. אמנם הכירו אותו בבית, ידעו, שהוא אדם אינטליגנטי ומעניין, בעלת-הבית הציגה אותו בכיוון שפתיים מיוחד במינו. האיש הצעיר עבד במשרד המסחר... הוא היה בחליפה חדשה, תי פניו הצעירות הזכירו תבליט של פסל נפרץ. הוא חיפש בעיניו את המארח, וכשלא גילה אותו, שלף במבוכה מכיסו קופסת סיגריות. בעלי-הבית ידעו מצוין לשם מה הוא בא, והנימוס חייב שבעלת-הבית תתעסק בחדר הסמוך ולקראתו ייצא גבר, אבל איש מהגברים עדיין לא הגיע, ובעלת-הבית נקשה בשקט על קיר חדרו של ד"ר פינחאסוב.

ד"ר פינחאסוב היה טרוד אותה שעה בשיני החולה האחרונה. החולה ישבה על הכורסה — היתה זאת ישישה, דומה לגל עצמות, בתלבושת לאומית מהודרת ממשי באקו משובח עם שרולי אטלס אדומים וקומים בזהב. היא היתה בלוויית בנה ששמר עליה כמו על ארגז מלא כלים שבירים והביאה הנה בזהירות רבה מן העיר אוגני. הזקנה הגיעה כדי להתקין גשרים בלסת, אולם כל פעם שד"ר פינחאסוב קירב את ידו אל מטפחה, שכיסתה את החלק התחתון של פניה עד לאף, דחפה הזקנה את ידו, בהשמיעה ציחקוקים מבוזים. "ימח שמם של הכולשביקים" — חשב ד"ר פינחאסוב ככעס — "מן המוסלמיות מסירים את הצעיף, ומחורבות עתיקות כאלה לא השכילו להסיר את המטפחות הארורות". הזקנה ישבה כמו מאובנת, בנה לעס באדישות ראחאט-לוקום. "נו, אמא (איזו אידיוטית!), הרי שנינו זקנים, והרי בסך-הכל זה רק פה (אינני מושיט ידי מתחת לחצאית שלך, מכשפה)!" הזקנה דחפה את ידו שוב ושוב, ציחקה, ועפעפיה הצהובים, הדומים למקור של תרנגול-הודו, פירכסו מעל לעיניה הקמות... ד"ר פינחאסוב התכסה זיעה מחימה ומעיפות, נפנף בידו לכיוון בנה של הזקנה שלא הפסיק ללעוס: "תבואו מחר, מחר תבואו!"

הוא הגיע אל השכנים, כשהאולם היה כבר מלא אורחים. הוא שכח לקנות עוגה, אם כי במחשבותיו קנה אותה פעמים אחדות: בחר את הצבע, את קישוטי הקרם, את הגובה והריח, שילם וקיבל קופסה ארוזה. הוא כמעט האמין, שבאמת קנה את העוגה והגישה לבעלי-הבית... בעומדו בפתח הבית החליק בתנועתו הרגילה את שפמו וחיכה בסבלנות לקבלת פנים אוהדת במיוחד — כמו לאורח, שהגיע עם עוגה מהודרת שכזאת. אולם הופעתו בין האורחים עברה ללא תשומת-לב כלשהיא. על יד שולחן-התה היו תפוסים כל המקומות. בעלת-הבית המודאגת פילסה לה דרך בזהירות ליד הקיר, כשבידיה היא נושאת כוס תה אדום — המיועד לזקן כחוש — מנחה מסיבות מוכר, המתווך המקומי. כשגם הכוס השנייה עברה על פניו, גמגם ד"ר פינחאסוב משהו מתחת לשפמו והחל למשוך את תנוך אוזנו.

3

הצייר וישי לא מיהרו להגיע לתה אצל משפחת אשורוב, שקדם למשתה הממשי. הם הסתובבו קצת בעיר, והגיעו אל סוחר-היינות מאוחר יותר, יחד עם האורחים המכובדים. כבר מרחוק ראו, איך נושאים מן המרפסת לתוך החדרים צלחות עם תקרובת. המנגנים, בעומדם ליד המדרגות, הוציאו את עליהם, כדי לפתוח במנגינות משתפכות וקורעות-לב. המנגנים קדו קידה

לבעלת-הבית ונכנסו לתוך הבית. הצייר לא הציג את ישי לפני המארחים: למסיבות של משפחת אשורוב היו תמיד מתלויים למוזמנים אורחים בלתי-צפויים.

ישי נכנס לחדר-האורחים יחד עם שני פרופסורים מן האוניברסיטה. המלומד דים הגיעו הנה ממוסקווא כדי לפוש ובוודאי לא היו מוזמנים למשתה. קשה לאמר, שהפרופסורים השתוקקו במיוחד להכיר את סוחר-היינות אשורוב – אבל הם בוודאי רצו מאוד לראות ריקודי-עם ולשמוע את מנגינת השאמחאי והסאנדאריסטים*, נוסף לכול כיבד סוחר-היינות בענבי מוסקט המשובחים ביותר.

והנה מתיישבים המנגנים ליד שולחן מיוחד. יוסף מגיש לכל אחד כוס וודקה וטנא מלא דברי מתיקה, שנשארו על שולחן התה. הסאנדאריסטים החליפו מבטים ביניהם ושמרו את אצבעותיהם על הכלים, המדיפים ריח זיעה של אדם ועור-חיה.

בחדר השתררה המולת כיוונון של כלים. האורחים החליפו הערות אחרונות ביניהם; הנשים התיישבו בקצה אחד של השולחן, ומשם שלחו מבטים לעבר הגברים המרוכזים יחד. אצבעות הגברות היו עמוסות טבעות, ובאוזניהן נתלו גגילים משובצים, אבנים יקרות. "שקט!" – קרא המנחה בחשיבות. "הסו כולכם! כוס ברכה ראשונה!"

סוחר-היינות אשורוב קם ממקומו כשבידו הכוס:

"אתמול הוציאו להורג את הזמרים שלנו. מרדכי, אספן השירים והפיתג-מים, יצא נגד המעבר מאלף-בית עברי לרוסי, והנה נעלם מרדכי. אפרים כתב עבורנו בניכ היהודי ההורי שלנו, וגם אפרים איננו עוד. נשתה לזכרם!" הצייר הקשיב בהיסח-הדעת. הוא התכונן בפני האורחים, והרגיש פתאום תוגה עמוקה ורצון עז להשתכר עד תום. הוא רצה לבקש את ישי: "החזק בי, אל תתן לשתות!" אבל ישי ישב רחוק ממנו וניהל שיחה עם אחד האורחים, שדמה מאוד לקוף. ועל יד הצייר, במקום ישי, ישבה אשה צעירה, תמירה ומלאה, יפהפיה אמיתית. שמלתה הסגולה הבליטה את קמרונ גופה היפה. היא לא ענדה עדיים. האשה היתה פורצת מדי פעם בפעם בצחוק רם ומדבק ועיניה הירוקות כעיץ החתולה הבריקו באור עליז ופראי.

"מי זאת?" – שאל הצייר בפנותו אל שכנו.

"האדם הזה, המדבר עם ידידך", ענה השכן בלחש, "מונה למנהל המפעל 'דוויגאטל סטרוי' על חוף הים הכספי. הבלונדינית – אשתו, הוא הביא אותה ממוסקווא, הוא עצמו – מקומי."

היפהפיה קלטה, כפי הנראה, שמץ מן האינפורמציה הגברית, ופנותה במרץ אל הצייר, הציגה את עצמה:

* סאנדאריסטים = נגנים.

“אֵלָה אִיוּוֹאנוּבְנָה אִברֹאמוּבָה.”

“וְאִנִּי אוֹמֵר וְחוֹזֵר”, צֶעֶק בְּקוֹל צְרוּר סוֹחֵר־הֵינּוֹת אִשׁוּרוּב, “שְׁאִנִּי מִכְבֵּד אֵת כּוֹלְכֶם, אֵת כָּל הָאוֹרְחִים שְׁלִי!”

הוא מנה את הישגיו עצמו, אחר־כך את הישגי אשתו, אחר־כך הודיע, שהתחיל את עסק־היינות שלו עם שלוש פרוטות, והגיע למעמד הנוכחי ולהצלחות הודות לשכלו ולעמלו הקשה, ושאִיננו מצטער על כל הקרבנות, שהקריב למען המהפכה, ושאלהים רואה, מעולם לא הצטער... בקיצור, אשורוב התכוון היום לחשוף את תוכו עד תום והתאמץ והשתדל בכל כוחותיו. רגש מוכר של בחילה פקד את הצייר.

“הַתְּנָאִים לַעֲבוּדָה קָשִׁים בְּיֹתֵר”, המשיך את דבריו מנהל ה־דוּוִיגֵאטְלִסְט־רִי, “תוֹךְ לַעֲיִסַת דָּג מְלוּחַ.”

ישי הקשיב לו בעניין. הוא כמעט לא טעם מן האוכל והשתייה. אפילו באלה אִיוּוֹאנוּבְנָה כִּמְעַט לֹא הִבְחִין. עֵינָיו הִחְדוֹת עִקְבוּ אַחַר הָאוֹרְחִים הַמְּסוּבִים וְהַשְׁתָּהוּ מְדִי פַעַם בַּפַּעַם עַל אֶחָד מֵהֶם.

“בְּמָה הֵם כָּל כֵּךְ קָשִׁים הַתְּנָאִים?” שאל ישי.

“נֹו, אִיךְ לְהַסְבִּיר לָךְ...” הַתְּמַהְמָה הַמְּנַהֵל בְּתִשׁוּסָתוֹ. “בְּקוּאוּפְרֵטִיב גִּנְבִים, הוֹלְכֵי בַטֵּל, פַּעַם זֶה חָסֵר, פַּעַם אַחַר נֶעְדֵר. גְּגוֹת הַצְרִיפִים דוֹלְפִים. מוֹפַע תְּרַבּוֹתֵי פַעַם בַּחֲצֵי שָׁנָה. אֲלוֹצִיקָה תֹאשֵׁר לָכֶם זֹאת. וְגַם חֲסָרִים עוֹבְדִים, זָקוּק אִנִּי לְאִנְשִׁים עַד לְחִנּוּק. הִנֵּה אִנִּי מְבִיא הִנֵּה אֵת דוּדֵי... אִיוּוֹן גֵּאֲבְרִילוֹבִיךְ... דוּדֵי הֵיךְ, הֵרִי גִמְרָנוּ: לֹא לְהַשְׁתַּכֵּר!”

הוֹזֵק בְּמִשְׁקָפָיִים הַמּוֹזְהָבִים הַזּוֹדְעָזַע כִּמוֹ מְדַקֵּרֵת מַחֵט וּבּוֹרִיזוֹת הַפֶּךְ כּוֹסִית לַפִּיֹו.

“אַתָּה מְנִיחַ, שֶׁהוּא יִסְתַּדֵּר?” — שאל ישי בספקנות.

“נֹו, בְּכָל זֹאת קָרוֹב מִשְׁפָּחָה, כִּמוֹ שְׁאוּמְרִים, דֵּם...”

קוֹל זֶר פֶּרֶץ פִּתְאוּם לְשִׁיחָה, בְּדוּמָה לְקוֹל זֶר שְׁפוּרֶץ בְּשִׁיחַת טִלְפוֹן בֵּין שְׁנַיִם, כִּאִילוֹ נִפֵּל מִכּוֹכֵב נֶעֱלַם.

“עֲשֵׂרִים אֶלֶף פְּקִידִים מְנַהֲלִים מַחוּז אֶחָד” אָמַר הַקּוֹל הַזֶּה, שֶׁהִיא שִׁיךְ לְתוֹשֵׁב מְקוּמֵי וְתִיק בְּאֵדְרַת יִשְׁנָה, שִׁיִּצָּאָה מִן הָאוֹפֵנָה. חֵיוֹךְ אִירוֹנִי הִיָּה נִסוּךְ עַל פְּנֵי הַזְּקִנּוֹת.

בֶּן שִׁיחוֹ, אִישׁ שֶׁמֶן בַּעַל לִסְתָּ שֶׁל כֶּלֶב, שֶׁהִיא פַעַם עוֹרֶךְ־דִּין בְּרוּסִיָּה, וְעִכְשִׁיו הַטְּבִיעַ כְּפִתּוּרִים בְּמִרְתֵּף. “אֲעַבּוֹר פֹּה אֵת הַזְּמַנִּים הַקָּשִׁים...” נֹאנַח בְּפָנָי מְכִרְיוֹ הַקְּרוֹבִים. אֲבָל הַשְּׁנִים חֲלָפוּ, וְזְמַנִּים טוֹבִים טָרַם הִגִּיעוּ, וְהַשְּׁמֵן שָׁאֵל פַּעַם אֵת עֲצוּמוֹ — הָאֵם לֹא טַעָה, כְּשׁוֹוִיתֵר עַל מִשְׁרָה מִמְשַׁלְתִּית, בְּהִיּוֹתוֹ בַּעַל כְּשִׁרּוֹנוֹת וְהַשְּׁכָלָה. לְאַחַר שֶׁשָּׁמַע אֵת הָעֵרֶת הַתּוֹשֵׁב הַמְּקוּמֵי הַוּוֹתִיק, עָנָה כִּנְפָנֵעַ:

“אָדָם בַּעַל רֵמָה כִּמוֹנֵי נוֹצֵר לְמִשְׁרָה וְלֹא לְכְּפִתּוּרִים. שִׁימוּ לָב מִי נִמְצָא

בתפקידים אחראיים: בורים, גסי-רוח!"
"אבל בכל זאת עשרים אלף פקידים על מחוז איכרים אחד!" — חזר
בעקשנות התושב הוותיק. הוא הוציא מכיסו האחורי ממחטה ענקית נקיה,
צהובה מרוב שימוש, וקינח את חוטמו בנשיפה קולנית כזאת, שכל היושבים
סביב השולחן הזדעזעו כאילו נשמעה יריית אקדח פתאומית.

4

הזלילה והשתיה נמשכו, כשמתוך הבית נשמעה קריאתה של בעלת-הבית,
והנה, בשחררה ידה המיוזעת מאצבעות הברזל של חתנה, נענית לקריאת
אמה ורצה אליה: עוד מעט יביאו לשולחן מגש ועליו בשר כבש צעיר.
המנגנים הגבירו את נגינתם תוך התלהבות יתרה. הגיטרה, התופים, וקול
הזמר נאנחים, בוכים, וקורעים את לב השומעים בצליליהם הנרגשים. כמה
כוח! כמה עוצמה מפיקים כלי המנגנים!

"פוי, איזו מין מוסיקה זאת!" — לא התאפקה אלה איזואנובנה. "איזו מין
לילה, איזו יבכה, האוזניים נחרשות ממש! בעלי, דויד נאומוביץ' אבראמוב,
איש מקומי, נולד כאן, בדרכנט ומדבר מצוין בשפה היהודית המקומית
— אך אני אינני מסוגלת להתרגל לקאקופוניה הזאת... הנה פעם אחת אתה,
דויד, שרת לי זמר — את זה עוד יכולתי לסבול".

אלה איזואנובנה נולדה בצפון-רוסיה במשפחת סוחר אמיד. הכולשביקים
הרגו את הוריה, ואת הילדה אימצה הדודה וירה אלקסאנדרובנה. לאחר
תקופה קצרה הגיע תורה של הדודה: אסרו גם אותה והוציאוה להורג.
מאותו יום נשארה אלה איזואנובנה לכדה בכל העולם, ורק יופיה שימש לה
נשק ומגן בעולם הזה.

"מה אתך, אלוצ'קה", — קרא בנוזיפה מנהל המפעל — "הרי אני חיקיתי אז
את המנגינות המזרחיות! הרי התלוצצתי אז!"
"לא-לא!" — התעקשה אלוצ'קה. "הלהבת אותי אז! זה היה נפלא!"
ואלוצ'קה פרצה בצחוק.

בעלת-הבית ועוזרותיה פינו מקום לריקודים. לאחר שנתפנה המקום, קמו גם
בעלת-הבית ואורחיו מן השולחן.

את הריקודים פתחה יהודיה זקנה בעלת פנים עדינות. היא ריחפה בצעדי
ריקוד, בשפתיים צמודות, בעיניים מחייכות, בראש נטוי פעם אחורה ופעם
קדימה לסרוגין. בתנועות מרגשות, כל עצמותיה אמרו רגש וקצב, והאורחים
מחאו כף לקצב המנגינה והתנועה. העומדים קרוב לה לא הספיקו לזרוק
מטבעות לרגליה, לידיה ועל כתפיה.

השני קפץ המנחה. הוא כאילו עלה וצף מצלילה במעמקי המים — לחץ את אגרופיו לחזהו, ניתר בפשיקת רגליים לצדדים, פעם רגל ימין ופעם שמאל לסרוגין. המנגנים הגבירו את הקצב, הניתורים נעשו פראיים יותר ויותר, הוא הפנה מבטו פעם אל עקביו ופעם אל הזקנה החגה מסביבו... היה זה ריקוד אהבה — צנוע ומאופק ביותר, בלי מגע, בלי מבט ישיר, במבע פנים מאובן; רק הידיים הפשוטות קדימה דיברו וזעקו לאהבה, לתשוקה. הזקנה התעייפה, נאנחה ועצרה צעדיה. מסביב צעקו: "הידד! הידד!" אחזו בזרועותיה, ובעלי־הבית בכבודו ובעצמו הובילה אל המקום המכובד.

המנחה המשיך בניתוריו, מסמיק ומיוזע ומבריק. מחייכת, כמוחלת על כבודה, נכנסה חנה, בת בעלי־הבית לתוך המעגל. בת־הרים זאת ביקרה בבית־ספר לכוריאוגרפיה ולריטמיקה והסתכלה על הרקדנים החובבנים מלמעלה למטה. בשמלה קלילה, בגרבי "ויקטוריה" ובזנב סוס שופע של שערות שחורות התחילה חנה את צעדיה בזהירות. ידה שצפה לפניו כאילו הזהירה את הנוכחים לכל יתקרכו אליה: "לא־לא, אל תתקרכו אלי!" אביה, סוחר־היינות הסתכל מוקסם על בתו. הפרופסורים שקעו בשיעמום והטיבו נפשם בצלחת הפירות הטריים.

"חודשיים אין אנו מקבלים משכורת!" — צעק הזקן שבהם במשקפיים מוזהבים לתוך אוזניו של ישי, שהקשיב לו בתשומת־לב. "כבר התלוננתי לפני בן אחי! היום משלמים, ומחר אין משלמים, היום אלקטריפיקציה, ומחר אתה בעצמך תקוע כמו תקע בשקע חשמלי!"

"איוואן גאבריליץ!" נזעק מנהל המפעל ממקומו. "זכור את האלהים, אל תפטט יותר מדי! והפסק לשתות — פן תאבד את ראשך!" הזקן הנמיך קולו בצייטנות וגמגום משהו מתחת לאפו, מזג ושטה בלי הפסק: וודקה, בירה, יין יבש, וגם חומץ שולחן. האורחים התכוננו בו וחיכו במבוכה.

"התמלא כך, שמגעיל לשבת על ידו..." העיר מנהל המפעל, "אנא, קום מאצל השולחן, איוואן גאבריליץ!"

אבל איוואן גאבריליץ' רק נפנף בידו דוגמת נפנוף יד מחלון הרכבת לעבר המלווים. מבטו של ישי ננעץ בזקן, כאילו רצה לחדור למתרחש בלבו של הדוד. ישי כבר קם ממקומו בכוונה להרחיק את הזקן ממושבו, אבל פתאום נצמדה ידה של אלוצ'קה אל ידו, קרבה אותה אל חזהו ובעינייה הצביעה על הצייר.

הצייר שלנו הסתכל סביבו.

"אנשים לבושי זיגים!" — מלמל יוסף. "זיגים ארורים!..."
 בעיניו השיכורות ראה הכל בזוגות, בשלשות. כל בעלי הזיגים מצטחקים, מלטפים את שפמיהם, שבעים, מדושנים, מרוצים — בהמיים כל כך! ... יוסף נרתע בסלידה ומבטו ננעץ בדוד נתן — לא, לא בדוד נתן, אלא בסוחר-היינות אשורוב, אליו לא הרגיש שום קירבת-דם, שום קירבת משפחה. סוחר-היינות פילס לו דרך בין שורת לובשי הזיגים, מצחו המכוסה יבלות הבריק מזיעה.

מחשבותיו של יוסף זרמו במוחו כזרמי נהרות, היורדים מהרים כאביב: "מאז ילדתי חיפשתי מסילות אל אמא-אדמה. והאדמה לא איכזה אותי. היא פתחה לפני עולם מסתורי של רגשות. גילתה את היערות, את ההרים, את הוואדיות, את השדות הירוקים. כשאני מתבונן על פני האדמה, אני מחפש את דמויות אבותי הקדומים".

דווקא אז הרגיש יוסף, כפי שגילה מאוחר יותר, את גלגולו הראשון. הגלגול הזה גרם לכך, שהוא תפס כוס מעל השולחן ובפנותו אל המנחה, קרא בקול פראי: "אני רוצה להרים כוס ברכה, כוס ברכה בשמי!"

כוס ברכה בשמו של קרוב עני — אל יהא הדבר קל בעיניך! "הבחורצ'יק הזה — בן-אחי מדור שני הוא, צייר ממוסקוזה, כשרוני ביותר ומפורסם... אני, כפי שאתם מבינים, עוזר לו", הכריז בקול רם למדי סוחר-היינות באוזני שכניו. הכל התכוננו לשמוע את כוס הברכה של בן-האח, אצבעותיה העגלגלות של אלוצ'קה נצמדו לכף ידו של ישי.

"ראיתי פונאום נגד עיני", סיפר מאוחר יותר הצייר לאחר הפגת שכרונו, "מין אמפיתאטרון כזה דחוס כבשים ותיישים לבושי זיגים. נשים וגברים נענעו ראשיהם ופעו: כה כה! הנשים הצמיחו אליות שמנות. הן גלגלו את האליות ונענעו את עגילי היהלומים. ועיניהן הקהות דמו לגלמים. כל אחד חיקה את הזולת. וכולם היו צבועים... לא, לא אוכל לתאר כל זה. אבל, תאמינו לי, מה שעוללתי אז — היה ממש גאוני!"

הוא הרים את הכוס והשמיע את דבריו: "הדור שלנו נגוע, דור העתיד צריך להתחנך בארץ בה ניתנה התורה, אחרת מחכה לו אבדון משפיל...". כשהרב-רים הגיעו למוחות המעורפלים של האורחים השיכורים מרוב שתייה, קפצו הראשונים מלאי התמרמרות הפרופסורים, אחריהם קפצו המוזמנים הרגי-לים. הצלחות התהפכו והתקרובת נפלה תחת השולחנות. הצייר עבר את הגלגול השני — הוא נעצר באמצע המלה!

הוא קלט את מבטה של הילדה בת השמונה, הלכלוכית שעבדה כמשרתת בבית העשיר. היא שתתה בצמא את דבריו המעניינים של הצייר, ופחדה רק

מדבר אחד; שלא יגרשוה מן השולחן, כדי שלא תשמע את דברי המבוגרים המסתוריים והמעניינים כאחד.

הצייר כיסה פתאום את פניו, כאילו עמד לפרוץ בככי. רחמים בלתי נסבלים תקפו את לבו. מה יהיה על אותה ילדה? הוא תיאר לעצמו, שהילדה תמות מרוב יאוש וחוסר־תקוה לעזוב אי פעם את אדמת הנכר, את הבית העשיר ומלא המרמה. אין מקום לתקוה בנפשה היהודית, אין מקום לתקוה... הוא ראה לנגד עיניו כיתות לימוד ברשת החינוך הסובייטית, בהן נאסר אפילו לחשוב על כך, שאתה – יהודי, שארצך – לא כאן, רחוק...

“איזו תועבה!” – לחש הצייר בכסותו את פיו בכף ידו. השיכרון התחיל להתפוגג. איש לא הקשיב לו עוד, איש לא ציפה ממנו דבר. החדר התמלא המולת קולות נרגשים.

“איזה גועל נפש!” – נבחו הפרופסורים בזעם. “איזה חוסר־אחריות! את כולנו יסחבו לחקירה על נאומים איומים כאלה! ואיך זה ימלא אותך לבך, איש צעיר, שהתחנכת בחברה הסובייטית, לחלום על איזו ארץ, על איזו תורה! מפלצתי ממש!”

ישי השתחרר בינתיים מאצבעותיה הנמרצות של אלה איוואנובנה וחמק החוצה אל האפלה הקרירה. פה ראה, איך דחפו בחורים צעירים קצוצי שער ובעלי כתפיים רחבות את הזקן במשקפיים המוזהבים לתוך מכונית בית־הסוהר.

ולמחרת, לאחר המשתה, נפוצו בעיר שמועות, שסוחר־היינות אשורוב נאסר. הוא התגלה, כביכול, כסוכן הציונות העולמית. ובביתו נדונו, כביכול, תחת כסות החגיגה המשפחתית, תכניות התנקשות בחייו של סטאלין. כביכול... כן או כן; מיד לאחר המאסר, ללא חקירה וללא משפט הוצא אשורוב להורג. הוא נודה במרתף של סניף ה־נ.ק.ו.ד. העירוני.

פרק שלישי

בוקר

1

בבית-הספר, בו למדה הלכלוכית, התחיל השיעור בשאלה יוצאת דופן:

“ממה מתחיל, ילדים, הבוקר בארצנו?”

בית-הספר שכן בבניין ישן ורועע — בניין חדש בנו כבר מספר שנים וטרם השלימו את בנייתו. הרוח חדרה ויללה מתחת לדלתות הכיתות. הרוח נשבה גם בסידקי החלונות ובתוך סידקי הכתלים המטים והרצפה. הקור חדר לעצמות. השמיים היו מכוסים עננים אפורים. ומאחורי הספסלים הגבוהים השתלשלו רגלי הילדים במינעלים קרועים ובלויים, מספרם הגיע לשלושים בערך, ילדים וילדות. התלמידים נעצו עיניהם במחנכת הכיתה החדשה — הקודמת ברחה מתעלוליהם וממעלליהם. המחנכת הקודמת היתה מגיעה כל בוקר בלוויית אמה הזקנה. באוזניה תקעה צמר-גפן ולחצה אותו באצבעותיה לתוך האוזן — אולם באותה מידה שלחצה את הצמר-הגפן, כן צרחו והרעישו הילדים, ואחרי השיעורים היתה המורה נתקפת היסטריה בחדר המורים. כל עוד היתה מלמדת — היו לועגים וצוחקים לה. עתה, משעזבה — התגלו בכיתה התומכים בה, “המפלגה” שלה. היו אלה ילדי הורים, שסבלו מדיכוי המשטר החדש, ושגורל משותף קשר אותם עם המורה. היה ידוע לכול, שאביה מצא כנראה את מותו בבית-הכלא, ויתכן שגם היא לא מכבר עזבה את המוסד הזה. כולם נענשו על לא עוול בכפם — גם הילדים, גם המבוגרים.

המחנכת החדשה היתה אשה מבוגרת בעלת פנים מרובעות, מצח בעל עצמות בולטות ובעלת עיניים מימיות. ידיה ספוגות עשן, שאי אפשר היה להפיגו לא בסבון, לא במים ולא בחול: העיסוק רב-השנים ליד תנור הברזל מטביע חותם לכל החיים. הלבוש של המורה היה צנוע מאוד והידונית מקטיפה משופשפת משכה מיד את תשומת-לב הילדים אליה. הקטיפה היתה משר-פשפת עד כדי כך, שחוטים נתלו ממנה, וכן בלטה ממנה הביטנה המרופטת. הידונית היתה דחוסה כמו כרסו הנפוחה של אדם חולה, ובהיכנסה לכיתה היתה המורה מניחה אותה על ידה בדאגה כזאת, כאילו כל אוצרה היה טמון בה. הילדים הביעו השערות דמיוניות ביותר. שאלתה הפותחת של המורה הביכה את התלמידים:

“ממה מתחיל הבוקר בארצנו?”

הילדים פערו את פיותיהם ופתחו בניחושים, ממה באמת מתחיל היום, עד שזאטוט אחד קפץ ממקומו ופלט:
"מן הבתים!"

רגלו של הילד היתה חשופה, הגרב ירד ממנה, ופצעים וסריטות התגלו על עוה. לילד – הקטן ביותר בכיתה – היה הדבר ברור לגמרי: מן הבית יוצאים האנשים בבוקר לעבודה, לבית-הספר, לתור לקבלת לחם. מן הבוקר פותחים את התריסים בבית, מנקים אותו. להסביר כל זה בשתי מלים תחת מבטי שלושים זוגות עיניים לא היה פשוט. לכן הסתפק בשתי מלים: "מן הבתים!" ואחר-כך הוסיף הסבר, כנראה לבנות, שהיו לפי דעתו מוגבלות בהבנה: "מבחוץ". הוא ישב במקומו ופנה בהבהרות אל שכניו הקרובים: "אתמול בבית שלנו אסרו את אביה של שרה'לה ואת אחיה הבכור של לינה". המורה שמעה עוד כמה תשובות מבובלות. ואחר-כך קמה ילדה אחת ממקומה והודיעה, שאת דודה הוציאו אתמול להורג, ואת כל מכריו אסרו. המורה העמידה פנים, שלא שמעה – ורק עצרה את מבטה החד על פני הילדה. מה היא יכלה לענות לילדה, איך לעזור לה?

ספרי-הלימוד החדשים – שנכתבו ונדפסו בחיפזון, הטרידו את המורה, השימוש בספרי-הלימוד הישנים נאסר באיסור חמור; מי שהיה מציע אותם לתלמידים, הסתכן במאסר. ספרי-הלימוד החדשים לא דיברו אל לב התלמידיים; היו משעממים ובלתי מעניינים. אפילו הלשון, בה היו כתובים, היתה מתה ומסורסת... פעם ניסתה המורה לשוחח על כך עם "מקור אחראי", אך שום טובה לא צמחה מן השיחה: "המקור האחראי" רמז בצורה ברורה, שהמורה היא אויב סמוי של השלטון הסובייטי, מחנכת מן התקופה שלפני המהפכה, וש"הקורסים להסבה" לא הועילו לה במאומה.

לאחר פגישה זאת נשארה המורה מחוסרת עבודה. היא היתה מתדפקת על דלתות המשרדים לחיפושי עבודה, ובערב היתה חוזרת לחדרה הטחוב שחילקה אותו עם בת אחותה. המורה הוותיקה ליזה מרכיבה חלמה רק על כך, שתוכל להמשיך ללמד ילדים...

כשנכנסה אל הכיתה החדשה, התרגשה מאוד בשיעור הראשון ולא הצליחה להתגבר על קולה הרועד: "ממה מתחיל הבוקר בארצנו?" כפי שציפתה, לא השביעו התשובות את רצונה: הילדים של בעלי-המלאכה, של הגננים ושל הפקידים הזוטרים, כחנו את המורה וחיכו לדבריה, למעשה.

"ובכן, הקשיבו!" – אמרה המורה והרימה את הידונית שלה, וכל הכיתה עצרה את עיניה על הידונית המסתורית שבידיה. "תתארו לעצמכם, שהידונית הזאת היא הארץ שלנו, האדמה מסתובבת סביב השמש, ובכל מקום שהיה לילה, מתגלה השחר. השמש מתחילה להאיר את ארצנו, בהתחלה את הנקודות הגבוהות ביותר, ולאחר מכן יורדת ומנמיכה כל פעם יותר ויותר...

וכן גם דאגסטאן שלנו. מאיזו נקודה גבוהה מתחיל הבוקר בדאגסטאן?
”ממאסיס!“ — קרא הילד עם הגרב השמוט, שקודם הכריז ”מן הבתים“.
המורה זיכתה אותו בחיוך. ילד נחמד!

”נכון, ממאסיס“, — אמרה המורה. ”אך האם ידוע לך, ילד, שמאסיס נמצא
מהעבר השני של הגבול, בטורקיה? אבל גם אצלנו יש הרים גבוהים — רכס
הרי קוקוז. הבה נתלווה לדרכה של השמש, בכל דאגסטאן, ונתבונן, איפה
מתחיל הבוקר“.

היא עדיין החזיקה את הידונית לפניו, אך לא הוציאה ממנה דבר. רק ידיה נעו
בתוך הידונית פנימה והשטח החיצוני היה לוכש ופושט צורות של הרים
ועמקים. המורה סיפרה, הסבירה, ותמונות חיות של מפלי מים הרריים ועדרי
צאן צצו לפני עיניהם המוקסמות של הילדים.

”הנה קרני השמש נגעו בפסגות ההרים. הן עדיין מכוסות שלגים. אלה הם
שלגים טובים — הם מזינים את נהרות דאגסטאן. הן יודעים אתם שדאג-
סטאן ארץ שחונה, צמאה למים, ובלי מים הלחם לא יגדל, הצאן ימות... הנה
שקעה קצת השמש — גם פה אין יערות, אין מגורים. אך יש פה עשב מצויין,
והרועים באים הנה בקיץ עם עדריהם למרעה. הרועים נודדים עם משפחה-
תיהם — עם נשיהם וטפם. הצאן סוחב בקושי רגליים — כחוש ורעב מעונת
החורף. וכל המשק מתרכז בעגלה או באוהל... ועוד יותר למטה“, — הידונית
הזדעזעה, — ”שוכנים אאולים, ישוכים הרריים של הרועים, לשם חזורים
הנוודים בחורף“.

כאן הזדעזעה הידונית המאגית חזק, וליזה מרדכיבה שלפה מתוכה קופסה
קטנה. בידיה הפכה הקופסה לתבנית של ביקתת עפר, התלמידים הצטופפו
ונדחקו אל שולחן המורה. והמורה הוציאה מהידונית שלה אחד אחד כל מיני
צעצועים: חפצי טוויה, גלילונים מעץ אלון כדי לחבוט חמאה, טסים קלועים,
סנדלי עור. רועי הצאן גרים מתחת לעננים, רחוקה הדרך אל חנויות העיר
— ולכן מייצרים הכל במו ידיהם, כל הדרוש לחייהם.

”והשמש יורדת ומנמיכה בשיפועי ההרים, כמו במדרגות“, המשכה ליזה
מרדכיבה — ”והנה היא כבר נכנסת לאיזור החם והיפה של הגנים. כאן
צומחים עצי-פרי למיניהם: הגפן, האפרסק, המישמש, האגס, הדובדבן,
הפקן, התאנה והרימון. לא משתלם לעסוק פה במרעה. האדמה מתאימה
לעצי-פרי ולגפנים. האנשים המגדלים עצי-פרי מטפחים אותם, מטפלים בהם
ושו מרים עליהם ממחלות הפוגעות בהם. בסתיו קוטף כל בוסתנאי את הפרי
ומביא אותו העירה למכירה. או מייבש או מכין ממנו יין. בכסף שמקבל הוא
קונה את כל החסר לו; לבוש, כלים, כלי עבודה. הבוסתנאים מרבים לפקוד
את העיר, יותר מאשר מגדלי הבקר, הם רואים יותר, מפותחים יותר. ילדיהם
מבקרים בבתי-ספר... ומה עם השמש? היא מנמיכה ומנמיכה בדרכה ומגיעה

לבסוף אל המישורים. כאן סוף ההרים. כאן עומדות ערים על תלן, האדמה מצמיחה גרעינים ללחם, כותנה לאריגים, אורז, טבק. החקלאי משכים בבוקר, מכין את כלי עבודתו, חורש את אדמתו ומכינה לזריעה. גם החקלאים מגיעים העירה לעיתים קרובות: הם זקוקים למוצרי העיר. מאין מקבלת העיר את סחורותיה, ואיך היא רוכשת את מוצרי החקלאות, בשר, פירות, ירקות, לחם וכותנה? אספר לכם בעתיד הקרוב מאין ואיך כל זה מתנהל, איך הולכים ונבנים בערים מפעלי תעשייה ומפעלי ייצור. ועתה, ילדים, עוד מלים מספר אודות השמש ואודות ידיד נפשה; יחד עם השמש יורד רעה הנאמן מן ההרים, חולף על פני שדות המרעה ועל פני הגנים. שמו — המים”.

כאן עשתה המורה הפסקה ושלחה מבט סוקר על הכיתה. הצלצול נשמע כבר מזמן, ואיסטרה שאבאיכה — חברתה לעבודה — הסתובבה ליד הדלת הסגורה של הכיתה. איסטרה הציצה בחור המנעול של דלת הכיתה, אך עיניה לא קלטו דבר. מאחורי הדלת נשמעה המולת קולות מאופקת.

הידונית היתה מוטלת על השולחן כבהמה שהמליטה, כרסה שקעה, הילדים הצטופפו מסביבה, הושיטו אליה ידיים, לא רצו להתפזר: אולי נשאר בתוכה עוד משהו מעניין.

”ממחר”, אמרה המורה, ”תחלק הכיתה לשלושה אזורים. כל איזור כולל שתי שורות של ספסלים החל מן הקיר. תפסתם מה משמעותו של כל איזור? מגדלי בקר, בוסתנאים, עובדי אדמה. אחלק לכם פנקסים, נייר, דבק, עפרונות — וקדימה לעבודה. מגדלי הבקר צריכים להכין תבנית של ביקתה בדומה לשלי, לגזור מן הנייר חמורים, סוסים, תאויים וכבשים. אחד יהיה אחראי לפנקס הרישום של כל המשק. ”מגדלי הבקר” הרימו קול צעקה מרוב התלהבות — הם קיבלו את המשימה המלהיבה ביותר, השורות הקידמיות נפגעו מחוסר הצדק; הרי עצי־פרי היה עליהם רק לצייר במחברת. ונוסף לכך היה על ה”בוסתנאים” ועל ”עובדי האדמה” לקרוא חומר רב יותר מאשר ”מגדלי בקר”... בקיצור, ארבע השורות הראשונות הכריזו שהן מצטרפות ל”מגדלי הבקר”. אולם ”מגדלי הבקר” נצמדו חזק לביקתות ולא רצו לצרף אחרים אליהם. למראה ההתרגשות שאחזה בכיתה, התלהבה והתרגשה המורה בעצמה.

”אתם, חברה, אינכם מכירים עדיין את שני האזורים הראשונים, תהיה לכם מכונית, טרקטור — תצטרכו לעסוק בהדבקה. תצטרכו לנסוע עליהם העירה. והעיר — אהיה אני. הנה פה, על השולחן”, — היא הניחה את ידה על הידונית — ”אקים עיר ממשית. יהיה פה שוק, בית־חרושת, טחנת־קמח, מזנון. גם קולנוע יהיה, גם בית־מרקחת... נו, מי רוצה לעבור אל מגדלי הבקר? עליכם להחליט!”

הנסיעה על טרקטור העירה הכריעה. ורק הילד הקטן עם הגרב השמוט עבר

אל "מגדלי הבקר". הוא מאס, כנראה, בהמולת העיר ובדאגותיה. הוא התחיל לגזור מנייר קרטון סוס ולרשום בפנקס את צרכיו וענייניו. שמו של הילד היה אברהם. המורה רשמה על הלוח: "אברהם עובר מעובדי־אדמה אל מגדלי הבקר".

כל איזור בחר לו צבע משלו. ההפסקה הסתיימה. ואיסטרה שאבאיכה לא הצליחה לגלות את המתרחש בכיתה, הלכה לכיתה. בפרוודור פגשה חברה לעבודה והעירה ברוגזה: "השד יודע מה עושה מרדכיכה המטורפת עם הילדים. היא כבר עפה פעם מעבודה בגלל תעלוליה. עכשיו היא תקומם את כל הקבוצות עם שיטת נסיונותיה החדשניים. אפשר לחשוב מי יודע מה היא! לא הרחיקה מימיה מבאקו, מה חדש היא יכולה להדגים להם!" הילדים דרשו הבהרות על האזורים. המורה חילקה להם קטעי עיתונות, תצלומים, ספרים ומאמרים והסבירה איך משתמשים בחומר הזה. מה כדאי להעתיק למחברת, מה ללמוד בעל פה. אילו היה מציץ מי שהוא מחבריה לעבודה המקנאים לכיתה, היה מיד רץ להתלחש עם "הנוגעים בדבר", מגלגל עיניים נרגזות: "איזה פרצופים עושה, איזו חשיבות עצמית מפגינה, רק להסתכל עליה! איזה לץ מתלוצץ ולא מורה סובייטית! תגרנית לא תוכל להתחרות אתה בברבוריה!"

מרדכיכה חזרה הביתה מאושרת. הידונית שלה התרוקנה כמעט כליל. ידיה התחממו בידונית תוך שפשוף. בכניסה לחצר נתגלתה לעיניה התמונה הרגילה. כביסה מתייבשת על החבלים המתוחים בין המרפסות. אשתו השמנה של הפקיד צרחה על מוכר הנפט. עשן היתמר מעל ה"מאנגאל" והפיץ ריח של בשר צלוי. תינוקות התרוצצו בצריחות בתוך החצר. מי־שופכין הפיצו ריחות ריקבון... צריך היה לעבור את החצר ולהגיע אל מדרגות העץ הצרות והתלולות ולעלות בהן לקומה השנייה, שם גרה המורה מרדכיכה בחדרון צר עם בת אחותה, המדריכה של מחלקת החינוך שולמית חיזגילובה.

2

בבית־הספר דיברו התלמידים בגלוי על מאסריהם של הקרובים, והשמעות על כך הגיעו חיש אל הנ.ק.ו.ד. תוך יום אחד פוטרו כל מנהלי בתי־הספר ואת מקומם תפסו חברי מפלגה מוכרים. לאחר מכן התחילו המאסרים של תלמידים ש"סרחו", הצעיר בין האסורים טרם הגיע לגיל ששים־עשרה. ליוזה מרדכיכה התאמצה לא לחשוב על כך ובפחד והתמרמרות פתחה את דלת חדרונה. שולמית עמדה ליד החלון, וכאילו חיכתה לדודתה. היא הרימה

את ראשה ועיני הנשים נפגשו. מן המבט הראשון התברר לשתיהן, שמשהו חשוב קרה לכל אחת מהן, ויש צורך לספר, להתחלק בהתרחשות. הדודה פתחה את לבה הראשונה ואמרה:

“שולמית, נתתי היום שיעור לדוגמה”.

“לפי מראה פנייך אני רואה, דודה, שזה עבר בהצלחה”.

המורה חייכה, תלתה את מעילה וקירבה את המימחטה אל עיניה הלחות, אחר-כך ניגשה מאושרת אל אחייניתה.

“האם אכלת ארוחת-צהריים, דודה? שבי לאכול!”

הדודה לא נגעה באוכל והתחילה לספר בהתלהבות תוך דילוג מעניין לעניין ובתיאור ססגוני של המסופר. ומכל זה יצא, שהדבר החשוב והנפלא ביותר בחיים האיומים האלה — הכיתה שלה, תכולת הידונית הקסומה והילד אברהם עם הגרב הנופל... לבסוף הושיטה ידה אל המזלג והסכין והתחילה לאכול את הבשר.

כמה רגעים הן אכלו בשתיקה, והדודה הרגישה, שהבשורה שהאחינית עומדת לבשר היא קשה ואכזרית, אך שולמית שתקה. היא לעסה את האוכל לאט ומדי פעם בפעם נגסה מפיתה. הדודה התבוננה באחיניתה ונוכחה בכך, ששולמית שבעה, שבעה עד מעל הראש, — לא מלחם, לא מבשר, אלא ממשהו שלוחץ על לבה ועומד כעצם בגרונה. אבל לשאול לא העזה — שולמית היתה נערה מיוחדת... הדודה אספה את הכלים, הדליקה את הפרימוס כדי להרתיח מים לתה. החדר הבריק בנקיונו. חדרן היה מטרה לקינאה בעיני כל השכנים. שתי פיסגות הרי קווקז מושלגות נראו מבעד שני החלונות הפונים אל הגג. באדניות פרחו פרחי חורף. קירות החדר הלבינו בנקיונם... כן, נעים ונוח היה בחדרן החמים.

“דודה ליוזה”, — אמרה שולמית, “את, כנראה, תישארי בחדר זה לכרך... מחלקת החינוך מעבירה אותי למחוז, כלומר לעומק...”

ליוזה חשבה, שאולי שולמית בעצמה דרשה את ההעברה, ובמצב הנוכחי אולי זה המוצא היחידי המתקבל על הדעת.

ליוזה מרדכיבה הסתכלה מזמן על יצרי האדם מלמעלה. היא היתה בטוחה, שהחלטת אחייניתה נובעת מרגש הכבוד שנפגע. ועתה צריך להתכבד קצת, לתת לפצע להגליד.

“הטיפוס הזה עוד יתחרט...” אמרה ליוזה, “העיקר”, הוסיפה הדודה, “שבמחוז יש לנו עבודה מעל לראש, ועבודה נהדרת. ואיזה ילדים — האם אפשר להשוותם עם ילדי העיר! חי נפשי, אני אפילו מקנאה בכך!” — אמרה ועצרה בה: “מה אני מקשקשת! לשוא אני מעליבה את הילדים שלי...” היא נזכרה בילד עם הגרב הנופל.

“כל הזמן אני חושבת על האיש ההוא ממחלקת כוח-האדם”, — המורה

דיברה עמשו בגלוי ובכנות. "התזכרי, סיפרתי לך עליו: ישי, במשקפיים מנופצים! אדם נדיר, הגה את מי היית צריכה להכיר..."

שתייה נחו, אחת עם הידונית על מיטתה, השנייה — על הספה ופניה אל הקיר. המורה שיחזרה בזכרונה את השיעור, חזרה על סיפור המים הבלתי-גמנר: איך זורמים מן ההרים, איך משתמשים בהם בני-האדם. שותים בני-האדם, שותים בעלי-החיים. הגנים, השדות. ניצול המים להפעלת כוח. המלחמות על מקורות המים. נשפך דם ונהרסים מיתקני מים, שהקים האדם. והמים זורמים וזורמים: "אסור לחלק אותי — אני שלמות אחת, אני שייכת לכולם. היו גם אתם, בני-האדם, מאוחדים, ואז אשקה וארוה את כולכם!" והאנשים כבר למדו לנצל את כוח המים ואת זרימתם הנצחית. אין טובים למטרה זאת מנהרות הרי דאגסטאן!...

"לאיזה מחוז את נוסעת, שולמית?"

אבל האחינית המכורבלת כמו חתול בצעיפה לא זזה ולא ענתה.

3

בבוקרו של אותו יום התבוננה אלה איוואנובנה בראי ומרוצה ממראה יצאה מביתה לרחוב העירוני המאובק. אלה איוואנובנה הלכה בצעד מהיר מרחף תוך נקישה בעקבים. הליכתה התאימה לגופה הגדול. הכול בה היה מרגש ומתוק; גם כשאישה לא היה בקירבתה, היתה אלה איוואנובנה מכרזת את עיניה הירוקות מתוך הרגל ובתוכן כבר התרוצץ הצחוק המתפרץ והמדבר — כאילו משהוא דגדג אותה באצבעותיו. היא הלכה ברחוב לאיטה, בהניעה את כתפיה בלא-איכפתיות, אך שום דבר לא נעלם מעיניה המשוטטות: היא ראתה את הלבוש של הנשים הניקרות בדרך, את המוצגים בחלונות הבתים. כמו תמיד היו מחשבותיה מתרכזות סביב העניין: מי מן הגברים מושך ונחשק ביותר. "כמה טוב, אילו הייתי רוכשת מעיל, שמלה, גבר שכזה!" עיניה הירוקות הפשיטו, מדרו, גיששו. בעלה של אלה איוואנובנה הרויח מעט, צריך היה לחשבן כל פרוטה. בנויה כהלכה, עם מסרק פרחוני תקוע בשערותיה, עוררה תשוקה בעיני הגברים. אלוצ'קה היתה מודעת לרושם שהיא עושה על גברים ואהבה להעיר בעניין זה: "בעלי עובד כל כך הרבה! אין לו פשוט פנאי בשבילי". היא נהנתה ממבטי התשוקה הלוהטים של הגברים המופנים כלפיה. עיניה היו מתערפלות ומתכסות במחך של תשוקה. הנשים המקנאות כינו אותה בשם "חסרת-בושה".

הרוח העלתה אבק דק והיה נדמה, שאין מיפלט מן הרוח החודרת לכל מקום, לכל צריך, לכל מיבנה, מתפרצת ללא מעצור מתחת לשמלות הנשים, ומעיפה

אותן למעלה. אלה התכרבלה במעילה ובהניפה את שעה הערמוני נכנסה לשבילי השוק.

היא הכתה את דרבנט בתדהמה! היא חוללה את המהפכה הראשונה בשטח המין בכל הרי קוקו! וכי דבר קטן הוא? היא הרשתה לעצמה לבלות שעות על גבי שעות בחברת גברים זרים. והופעתה בשוק עוררה סערות בלתי נשכחות.

בניגוד לאנשי המזרח, שראו בשוק מעין מועדון בילוי, היא ראתה בו רק מקום לקניות זולות, ולפעמים גם לא לקנות דבר, כמו היום, למשל. במחסור סחורות האשימה את הסוחרים או את הכולשביקים, או את שניהם גם יחד. השוק היווה תמונה מעניינת וססגונית ביותר. החקלאים הדאגסטאנים ליד סליהם וכדיהם. פניהם השחומות, עצמות הפנים הכולטות, העיניים האדר-מות מעשן המדרות — והמבע האומר: "לא תרמה — לא תמכור".

בעיר למד האיכר לדעת על הבנייה הענקית. העיר התפתחה ודרשה יותר ויותר תוצרת חקלאית, יותר ויותר קמח, ירקות, בשר. והחקלאי יכול היה להרויח לא רע... אולם איכר בעל עשרה פודים של לחם באסם נחשב לקולאק ונשלח לסיביר או לסולובקי. מצד אחד רצתה העיר לזלול, מצד שני אסרו השלטונות להזין אותה. את הטמטום הזה לא היה האיכר הדאגסטאני מסוגל להבין.

השוק שכן בחצי הדרך בין ביתה של אלה איואנובנה ומאורתו של הצייר יוסף. בהקיצו בכוקר היה ראשו כבד עליו, ויוסף שכח לגמרי, שהזמין את אלה לבוא לביקור ואפילו שירטט לה את הדרכים המובילות אל מאורתו. בעת שאלוצ'יקה הקישה בעקביה ברחובות המרופשים, עמדו שני הידידים ללכת אל מחלקת כוח האדם. הראשון קם ישי, התרחץ, התעמל, הביא כיכר לחם וגבינת עזים מן המכולת הקרובה. שפת מים לתה — והארוחה מוכנה. ישי קרא ליוסף "אל השולחן". ישי ישב על השרפרף וגמע את התה מספל הפח שבידו. איש מהם לא הזכיר את הנשף של הלילה האחרון, כאילו לא היתה חגיגה בכיתו של מוסר־היינות. הם שוחחו על אמנות.

"אתה זקוק לדגם חי", — אמר ישי, ונגס מן הלחם והגבינה. "התבונן רק בדגם החי! האדם משתנה ואתו משתנית נשימת החיים והתקוה".

"עצה נחמדה מאוד", רטן יוסף. "עבור דגם חי צריך לשלם רובל בשעה. וחורץ מזה מודליסטית מקצועית משתנית כמו אבנים אלה על הסף, לכל המקצור-עיות יש מבע פנים אחד — כמו אצלנו בסטרוגאנובקה".

"בסתיו", המשיך ישי בהניחו את הספל הצידה, "עברתי את כל האיזור הזה ברגל. כמה נפלא העם בעמלו! העמל קשה, מפרך. אנשים עוקרים שרשי עצים. התבוננתי בפני האנשים: עייפים, זועמים, מרוצים, אדישים. מוזיאון שלם!... או לפעמים אתה קולט פלסטיות, תמירות. העם תמיר, בעיקר אנשי

ההרים! האם ראית אי־פעם איך בעל עגלה קופץ ישר על גב התאו, לתוך המושב, ויושב שפוף, כשגבו מופנה אל קרניו? נסה אתה לבצע קפיצה שכזאת! אילו הייתי צייר — הייתי בוודאי מצייר את האנשים האלה בשעת עמלם. את הפלאסטיות אי אפשר לתאר במלים, זה רק לכם, לציירים ניתן. אה, לו היה לי הכישרון — אני עֶרְב..."

"למי אתה ערב?" — אלוצ'קה הופיעה בפירצת הגדר וספגה בעיניה הירוקות את כל תכולת החצר והביקתה, היא היתה מרוצה, שגם ישי נמצא פה.

בצעקת מבוכה זינק יוסף מן הבית, משך את מיכנסיו שהתייבשו על החבל ובקפיצת ארנבת חזר לחדר.

"תה — תה — תה!" — הצטחקה אלוצ'קה. "תמהוני שכמותך! ממה אתה מתבייש? וכי לא ראיתי מימי מיכנסי גבר?"

ישי יצא לקראתה, השתחוה בנימוס והזמין לשבת על גזע עץ שבחצר, כאילו היתה זאת כורסה מימי וולטר. האבק שנישא ברוח גירה את העיניים. להזמין את האורחת לביתם לא עלה כלל בראשם.

"אינני בטוח, שאני מבין..." — אמר ישי בזהירות.

אלוצ'קה הרגישה רגש של שמחה פתאומית. עיניה נוצצו, נחירי אפה רעדו. הנה הוא עומד קרוב אליה, האיש הגדול והרגוע במשקפיו המנופצים, בשערותיו המתולתלות מעל המצח הזקוף. עם הסנטר המוצק ועם השפתיים היפות והמכווצות, והידיים העדינות — היא ראתה אותן בחלומה כלילה, אה. הידיים החמות, המלטפות. היא שלפה מכיסה בתנועה משובבת ילדותית איזה פתק — והחביאה אותו מאחורי גבה.

"מהו הדבר שהנך מתקשה להבין?"

"איך מצאת אותנו?"

"גם בעיניים עצומות הייתי מוצאת אתכם. הרי הוא שרטט לי אתמול את הדרך. האם לא ראית?" — היא הצביעה לכיוון הביקתה. "הסביר הכול: כמה צעדים לכל כיוון, לאן לפנות... הוא אמר, שהוא צייר ידוע ורוצה לצייר אותי. האמנם הוא צייר?"

"הוא צייר טוב", אמר ישי ברצינות. והצייר הטוב יצא בינתיים מן הבית — לבוש מיכנסי פסים, מסורק ורענן. הוא הסתכל על אלוצ'קה ולא האמין למראה עיניו. וכך גם אמר לה:

"אני פשוט איני מאמין למראה עיני! את באת! אצייר אותך! את נפלאה! תהיי מוצגת בתערוכה!"

"אני אולי אלך..." — גמגם ישי נבוך קימעה.

אלוצ'קה קפצה אליו, עיניה נוצצו כמו פנסים ירוקים.

"לאן זה אתה?" — נפנפה בידיה שהחזיקו בפתק. "אינך מניח לי לסיים את

דברי! אני כבר שעה שלמה שורכת רגלי בין האבנים, רצה אליך, ואתה מסתלק. פוי, גס-רוח! ואני חשבת, שהנך יודע להתנהג עם נשים... הנה בעלי כתב לך פתק. קרא. ואם אחרי כן תרצה ללכת — אני אתלווה אליך".

ישי קיבל את הפתק, קרא אותו פעמיים. מנהל ה"דוויגאטלסטרוי" הציע לישי משרה בהסתמך על שיחת אתמול ליד השולחן. אמנם, המשכורת לא היתה גבוהה, אולם למחוסר עבודה אין הרבה ברירות. ובכן, אם ישי מסכים, עליו לנסוע היום... ישי סקר את הפתק וחשב, ברגש של הקלה, שהצורך ללכת אל מחלקת כוח האדם נתבטל מאליו.

"בעלי ציווה לשאול את שם משפחתך", אמרה אלוצ'קה. "האם אתה מסכים? לחור נידח כזה בעד ששים רובלים בסך הכל! אבל אני אשמח מאוד מאוד, אם אמנם תסכים לכך".

עד שישי קרא את הכתוב בפתק, הקים יוסף את כן הצייר וסקר את אלה בעיניים רעבות. "אלה איוואן ובנה, אלוצ'קה, — לא אוכל לנחש את אופיך, עד שלא אראך עירומה! איזה חזה, איזה מותניים! אני חושק בך, חושק בך מיד, כאן! אפשיט אותך לגמרי! הוי כמה נפלא את עושה את זה! עוד, עוד!..." הכל נכפל בעיניו של יוסף, ראשו הסתחרר והוא נאחז בכך וכמעט הפיל אותו.

אלוצ'קה ישבה על הגזע, הסתכלה על הצייר בתמהון ובשוכבות. יוסף הסתובב סביבה, נענע בראשו וגמגם משהו מתחת לאפו. הוא היה סבלני ולא מיהר להתחיל בעבודתו. בהתקרבו אליה, משך את המסרק הצבעוני משערוריה וקרא: "איזה גועל!" — ואחר-כך החזיר את המסרק למקומו. "ומה הכיעור הזה?! והצביע על נקודת החן — האם ציירת אותה בדיו?". "זה באופנה", — ענתה אלוצ'קה קצרות.

ישי הסתלק. בעוד שבוע היא תסע אל בעלה ושם תראה את ישי. שבוע שלם עד אז! צר לה מאוד! ישי עורר בה תשוקה מידית. יוסף המשיך להסתובב ולהתבונן, ואלוצ'קה הרגישה באכזבה, שהצייר שזה עתה היה כה מוקסם מיפיה, מסתכל עליה כמו על ראש כרוב... אבל ישי חזר באורח בלתי-צפוי. הוא עבר את החדר והתבונן באלוצ'קה, חייך לעברה וגירד את לחיו בדאגה. "באת לבדוק את הזמן?" — שאל יוסף מבלי להסתכל בידו.

"כן", ענה ישי, "לראות מה השעה".
באמצע החדר היה מותקן שעון — מקל ישר, בתוך מעגל, מחולק לשנים-עשר חלקים.

"רבע לשתיים-עשרה!" — אמר ישי בהתבוננו במיתקן. מעשה ידיהם של דיירי החדר הקודמים. "בסדר, אני בורח".

להט השמש גבר. אלוצ'קה התחילה לסבול מן החום ונמאס עליה לשבת בלי

נוע על הגזע. היא חלמה על ידיו המלטפות של ישי... "גאה כזה!" — חשבה עליו בחיבה. "שעון התקין ממקל!"

יוסף התחיל סוף סוף לצייר ומשך את מכחולו. ראשו היה רכון מעל הבר, מצחו מכוסה אגלי זיעה, שערותיו פזורות על המצח, הוא היה מאושר. תנופת היצירה אחזה בו, הוא הרגיש את כושרו והיה בטוח שהדיוקן יצליח. "אני עובד, עובד, עובד!" — חשב בהתפעלות. "ומחוץ לעבודתי לא קיים בעולם ולא כלום. איזה אושר, שאני שוב מצייר!"

"נו, אלוצ'קה, את יכולה כבר לזוד", אמר יוסף. "איזה פנים מעניינות וכמה רגש יש בהן!"

היא התחננה, עשתה עיניים. היא היתה סקרנית לדעת כמה הוא מרויח. והוא ענה מבלי לחשוב:
"אף פרוטה. לא כלום."

אה, אם כך שיקר לה ישי. אין הוא צייר ידוע. הו, ישי זה! אדם מוזר הוא. בגדיו מטולאים, מינעליו מרופטים, משקפיו מרוסקים — אין לו פרוטה על הנשמה להחליף את העדשות. בושה לצאת אתו בין אנשים.
"הרי את נפלת ברשתו של ישי, כמו שאומרים, לא כן, אלה איוואנובנה? ניחשתי, מה?"

"אני? בקסמיו של ישי?" — היא פרצה בצחוק.

צחוקה הסיט את מחשבותיו ונתן להן כיוון חדש. הוא התחיל לעבוד ביתר שאת. פעם התבונן באלוצ'קה, פעם שקע במעשה ידיו. נשימתו נעשתה כבדה והרגיזה את אלוצ'קה; כאילו אי אפשר להתאפק ולא לנשוף בקול רם. היא נזכרה פתאום בהריגה הראשון ובהפלה הראשונה. בבית-היולדות, כשחכייתה לתודה, ראתה אשה בכותונת ארוכה שנאחזה בקצה מיטתה. כרסה היתה בין שיניה ונעה לכל הצדדים. "יולדת", הסבירה המיילדת, "ולשכב מסרבת. כל אחד לפי טיבו..." האשה נשפה בקול רם, עיניה המעורפלות היו מכוונות אל אלוצ'קה המפוחדת, נראה, שהאשה היתה מרוכזת בתוך עצמה, בצירי הלידה. אולם אלוצ'קה לא הבינה את המצב.

"נושף כמו אותה יולדת", — חשבה אלוצ'קה בסלידה. בשמעה את נשיפתו של יוסף.

גועל תקף אותה פתאום, כמו אז למראה האשה היולדת. אלוצ'קה מעולם לא הגיעה ללידה — שהאחרות, הפתיות, תוצאנה את קרביהן, היא תשמור על גופה, על בריאותה, על צבע פניה... יוסף, חיזור, המשיך להתבונן בה ללא הפוגה. את הקו האחרון, המאפיין, לא הצליח לתפוס ולהעביר על הבר. עיניו כבדו כעופרת, — אלוצ'קה נבהלה פתאום, הזדעזעה כולה והתחילה בחוסר-אונים למצמץ בעיניה. הנה את המבט של חוסר-האונים הזה חיפש יוסף — ועתה הוא גילה אותו!

יוסף כרכר סביב הכן, מכחולו ריחף ועיניו הבריקו.
"זה הכל! נשלם!" – קרא בקול דק. "נגמר! אף לא משיכת מכחול עוד!"
הוא תפס את התמונה ונעלם בבית. כעבור דקה חזר אל החצר וניגב את ידיו
המלוכלכות בצבע. הוא הסתכל על אלוצ'קה במבט חצוף, תובע, חושק.
אלוצ'קה אהבה את המבט הזה.
"תודה לך, חבובה, שהרשית", אמר הצייר. "שגרמת לי להזיע. כשאגמור
– אביא לך סוכריות במתנה."

פרק רביעי

מסילת-הברזל

1

בתמרות אבק לבן היו מגיעות אל תחנת-הרכבת כרכרות פתוחות, מכוניות-שרד ובהן אנשים דומים במבע פניהם ובתיקים שבידיהם עד כדי כך, שהסבלים הכירו אותם אחד אחד. זאת היתה המסילה היחידה בכל הריפובליקה שהובילה מבאקו אל בירת דאגסטאן. אלפי אנשים, עם מזוודות וכלי מזוודות, עם תיקים, עם שקים, עם כדים וחבילות היו עולים ונודחים בתוך הקרונות.

רק לעתים רחוקות היה מי שהוא מן הירוקים מתחיל לקלל את התנאים בתחנת-הרכבת.

”מה זה? ! שערוריה! חסרים לכם קרונות אנושיים?”

אחרים רק משכו בכתפיהם ורטנו על מבקר-הכרטיסים שהיה פורץ לכל קרון בכל עת ונוגע ומושך בכל דבר שידו היתה משגת וגרם לחוסר שינה בלילות. לכן אולי העדיפו הנוסעים לבלות את הלילה במזנון ליד השולחנות המטונ-פים, שהזכירו פונדק או מרתף עלוב.

רוב הנוסעים היו נאבקים על המקומות בקרונות בלתי-מסומנים, לשם היו עולים מתוך קרבות, צפיפות, דוחק ודחיסות. באותו יום פרצו לשם נוסעים, ”עמך”, עם נשיהם, טפם, עמוסי חבילות, כדי פח, מלים ושקי-גב למיניהם. הקרון המרופד היחידי נשמר היטב על ידי הכרטיסן, עלו בו נוסעים בלי חיפזון, בלי צפיפות, בשלוה — כמו אישים מכובדים. כאן התאספו אלה, הנוסעים לעיתים תכופות ותמיד בענייני עסקים. הם הכירו זה את זה, ואפילו נמאסו איש על רעהו מתוך הפגישות הרבות בוועידות ובכנסים למיניהם. ביניהם נראו כמה כובעי מהנדסים, אדרת איש מפלגה, כובע-מצחייה, מגבעת שחורה ועוד אזרח בלתי-כולט שהעלה גברת צעירה עם תרמיל-נסיעה ועלה אחריה. אך לפתע משכה את תשומת לבם של הנוכחים הופעתה של הנוסעת האחרונה. הנערה היתה בלתי-מוכרת. בידיה אחזה שתי מזוודות כבדות. היא החזיקה את הכרטיס בשיניה. הרימה את ראשה, התכוונה להושיט את הכרטיס למבקר הכרטיסים ולהיכנס לקרון — אך פתאום נפל מבטה על האזרח האפור בלוויית הגברת הצעירה. וברגע זה קפצה החוצה נשוכת נחש, הרחק מן הקרון ומן הכרטיסן. נשמע הצפצוף השני, והנערה המסתבכת בצעיפה ומתכופפת תחת משא מזוודותיה הכבדות פנתה אל

הקרן האחרון. היא הספיקה לקפוץ על המדרגה הראשונה ועתה התאמצה בכל כוחותיה לדחוף את מזוודותיה מבלי למעוד. היא איבדה את כוחה ואת שיווי המשקל — כשיד מושטת משכה אותה ועזרה לה לעלות יחד עם משאה הכבד.

“אני מודה לך”, — אמרה הנערה ולא הוסיפה. מראה פניה העיד שאין היא מן הדברניות ואין לצפות ממנה למשפטי הבהרה ולפרטים נוספים. בקרון הדחוס היה צפוף וחסם. מבלי להעיף מבט סביבה התיישבה על חפציה בפניה הראשונה. פתאום הסמיקה ונשכה את שפתה התחתונה, כאילו נזכרה במשהו מביש ובלתי־נעים. פניה לבשו ארשת של איפוק ושליטה עצמית. כל זה לא נעלם מעיניו של ישי. הוא ישב קרוב אליה והתבונן בה בסקרנות. לבוש היה במעיל המטולא, בנעלי הספורט המרופטות. משקפיו המנופצים נעו יחד עם ראשו בקצב הרכבת, הקרון, הספסל. כשהנערה התעשתה וחזרה לסקור את שכניה לקרון, הוא ציין לעצמו: “גבות עיניים יפות”.

דלת הקרון חרקה פתאום ואיש בהיר־שער בסוודר חום חלף על פניהם כשהוא שורק. הוא סקר את כולם ואת הכול בעיניו החדות. זה היה נציג הנ.ק.ו.ד. בעוברו על יד הנערה, היא הוציאה את כרטיס הנסיעה, העבירה אותו מיד ליד, פנתה אל שכנה הקרוב וגילתה את ישי. משקפיו המנופצים, פניו השלווים ועיניו הנוחות הזכירו לה משהו. הנערה הושיטה לו את הכרטיס ואמרה:

“הייתי רוצה להתחלף עם מי שהוא הנוסע עד לתחנה שלי. יש לי מקום בקרון הרך, אבל אני מעוניינת להישאר בקרון הזה. האם תוכל לעזור לי?”
ישי קירב את הכרטיס אל עיניו, אל משקפיו המנופצים והתחיל להתהלך לאורך הקרון. הנערה שמעה איך הציע באדיבות לנוסעים להחליף את הספסל הקשה בכורסה רכה, אולם קופצים להצעה חשודה זאת לא נמצאו. בשובו אל מקומו שלף מכיסו את ארנקו ומשם את כרטיס הנסיעה שלו והושיט לנערה. הם נסעו אל אותה התחנה.
“ובכן, קחי אותי”, הציע ישי.

הוא לקח את החבילה שלו, הושיט ידו אל הכובע, חבש אותו, החווה קידה לנערה והעיר:
“צריך למהר — עוד מעט יבוא המבקר”.

2

בקרון שררה שתיקה מאופקת. דרך הדלת הפתוחה למחצה חדר לפרוודור ריח עשן של סיגריות יקרות. האזרח שאינו עושה שום רושם נכנס עם גברתו

הצעירה מזמן לתא, בו תקעו שני נוסעים שתקנים, אחד לבוש אזרחית, והשני במדי צבא, את אפיהם בעיתונים פרושים. משהתנתקו מן העיתונים, שהאירו את ההישגים הנוספים של השלטון הסובייטי, זיהו בלי להתפלא את הנכנסים; איש הצבא הניע להם בראשו, ואילו האזרח השמיע בנימה ידידותית "ברורמה-אזימה"*.

הגברת הצעירה, יותר נכון, כמעט נערה, פניה בעלי גון אפרסק, לחייה דמויי קטיפה, נאה ועגלגלה, התיישרה מיד על יד החלון, משכה מידיה את הכפפות, סקרה בנימה מתגרה את ציפורניה הצבועות, ואחר-כך פתחה את המיכסה של תרמיל הלכה ובמהירות של קוף התכוננה בראי המותקן בו החלה לפדר את סנטרה.

האזרח שאינו עושה כל רושם התיישר על ידה, הוציא את נרתיק הסיגריות, לקח סיגריה והציע לשכנים לעשן.

"למאחאצ'קאלה?" התעניין לבוש האזרחית בנטלו סיגריה.

"למאחאצ'קאלה לאמי", אישר האזרח והניע בראשו קלות לעבר גברתו. חבריו לנסיעה לא גילו אף ברמז, כי ידוע להם, שהאזרח נקרא למאחאצ'קאלה לשם מסירת דו"ח מיוחד. ואילו האזרח הסתיר בקפדנות את תחושת החרדה מלוות העצבות, שנגרמה על-ידי הקריאה הפתאומית הזאת, גם מעצמו, וגם, ובמיוחד, מאשתו שלא ידעה עדיין על כך מאומה. לאחר שהקישו באבזם התרמיל והטיבה את תסרוקתה, פנתה לבסוף לחבריה לנסיעה.

איש מהם לא הצליח אחר-כך להיזכר, על מה ובדיוק באילו מלים החלה לדבר הגברת הנעימה הזאת — אך קולה המתנגן השתבץ בשיחה הכללית מבלי שהבחינו בכך ובצורה טבעית. האשה יפת-התואר פטטה על כל הנושאים בכת אחת, לא ידוע על מה, וחבריה לנסיעה הקשיבו לה בהתעניינות ובהנאה, ואילו בעלה עישן סיגריה אחרי סיגריה, והתנועות המנוסות של מעשן מכור סייעו לו לשמור על מראית-העין של אדם רגוע, הבטוח ביום המחר שלו. אבל החרדה קרעה בכל זאת את התפרים הלבנים של השלווה. מפעם בפעם פתח וסגר בעצבנות את קופסת הגפרורים, או פלבל בעיניו, כשהוא מתבונן בעשן הסיגריות וכאילו מחפש בו משהו בלתי-ידוע, או שהיה מנער בעצבנות את האפר מהסיגריה הישר מתחת לרגליו. מאחורי גבו, על הקטיפה המלוכלכת-ירוקה של הספה, זחל פשפש.

גם במראהו החיצוני של האזרח הזה היה משהו שהזכיר את הפשפש הרעב על הקטיפה. הוא ישב בתנוחה דרוכה בלתי-נוחה, על חזהו הגרמי אי-אפשר

* ברורמה-אזימה — אח יקר!

היה לומר בשום אופן "זה חזה חזק!". אולם תנוחת הראש גילתה יציבה צבאית. הצווארון הצר של המקטורן תמך בלחיים יבשות, מגולחות למשעי, מלאות צלקות גילוח. שערותיו הקשות שזרקה בהן שיבה על הרקות, היו מסופרות ב"ק'פורד". פיו הבשרי ונטול הרצון נגד ניגוד מלא את הבעת הריכוז והשלטון, שהצטיירה בצורה ברורה על פניו. עיניו היו יכולות להיראות אדישות, אלמלא העצבות והפחדנות שהסתתרו על תחתיתן. אבל נראה, כי האיש הזה ידע את מחירו. מבלי שריכוז את תשומת לבו בדלת הפתוחה, ראה בכל זאת, איך הנוסעים מהתאים האחריים המטיילים בפרוזדור, מציצים כאילו באקראי הנה ומעבירים מבט סקרני עליו או על בת-לווייתו. הם התכנסו והתפזרו, כמו כדורי ביליארד, וכמעט סתמו את הפרוזדור על-יד דלת תאו, כאשר זוג חדש מעורר תשומת-לב הופיע בשדה ראייתו. היה זה סופר אנגלי זקן, משקיף חסר פניות, שהגיע לכרית-המועצות לפי הזמנה כפויה של הממשלה, ומזכירו. שמועות זימים איומות הסתננו מזמן לזמן מברית-המועצות למערב — על מעשי-שפטים ליליים באנשים חסרי-מגן, על עינויים, על בתי-כלא ומחנות, על מעשי התעללות, המבוצעים על-ידי השירות החשאי באזרחים — פועלים ואינטליגנטים, חיילים ואיכרים. דאגה מיוחדת עוררו הידיעות על רדיפות לאומיות, ביחוד רדיפות אנטישמיות של יהודים. הסיסמאות האדומות לא עירפלו את מבטו החד של האנגלי; תוך נסיעות מעיר לעיר אסף עובדות, והעובדות האלו היו איומות. בהיותו אדם בעל נימוסים, השמיע נאומים יבשים ואדיבים, לחץ אלפי ידיים רשמיות ונישק ילדים מובלים אליו ומתעקשים ואסף עובדות למחאה ולמאבק בעתיד. שם-העט של הסופר הזה היה ג'ון סקונס, אך שמו האמיתי כמעט שלא היה ידוע לאיש.

מזכירו לא חדר בינתיים לחוויותיו הנפשיות של מעסיקו; הוא היה מרוצה מאד מהנסיעה המעניינת. הוא דחק בזריזות את ההמון ופילס את דרכו של בעל-הבית שלו לתא, ואחר כך נכנס בעצמו, כשהוא מחייך חיוך קרן, ומיהר להציג את המאור הספרותי בפני "האנשים החזקים". מצא חן בעיניו לשחק את התפקיד של מתווך, הקירבה אל "גדולי העולם הזה" החניפה לאהבתו העצמית. בחברת המחזיקים בשלטון או סתם אנשים ידועי שם הרגיש כילד, שהניחו לו לבוא בין מבוגרים.

הסופר האנגלי לחץ את ידו של האזרח שאינו עושה כל רושם הלובש מקטורן, ולאחר שצופף את שכניו, התיישב מולו על הקטיפה המלוכלכת של הספה. המזכיר נשאר עומד בדלת; מאחורי גבו הציצו סקרנים, הרוצים לשמוע על מה מתנהלת השיחה בתא הזה.

3

הסופר האנגלי דיבר רוסיית. מיבטאו היה ברור למדי, אבל הנגינות לא הצליחו אצלו; היו מלים שביטא כמו יליד מערב־אוקראינה.

איש־שיחו היה מכניס מזמן לזמן לדבריו מלים אנגליות.

משזכה להפסקה, רכן ישי מעל כתפו של המזכיר ושאל:

“סלח לי, בבקשה, איך נראה בעיניך המשטר הסוציאליסטי שלנו? ראית את המפעלים שלנו, את אתרי הבניה החדשים?”

“הרביתי במסעות”, השיב הסופר, כשהוא נועץ את מבטו בישי. “מעניינת אותי ההיסטוריה של עמכם. ראיתי בדרכנט מצבה עתיקת־יומין בת חמש מאות שנים בערך. על המצבה חרוטה כתובת עתיקה מאוד. אמרו לי, שהמצבה הזאת תסולק. והעבר הנוצרי? הכנסיה מהמאה ה־13 בכיכר העיריה כבר סולקה, ובמקומה הוקמה אנדרטה חסרת־טעם של לנין. הרובע היהודי נהרס עד היסוד, בתי־הכנסת הוחרבו. זה, אישי הצעיר, אינו שיקום, זאת — פוליטיקה! אתה יהודי, לא כן? ובכן ראה, אתה יודע משהו על שרשיך הלאומיים? אבל אני יודע! סבי היה רב באוקראינה, בשפטובקה. אני זוכר, איך היה מספר לי על היהדות הקווקזית, על מינהגיה, על נאמנותה ליהדות. מה אתה יודע על זה? ואם גם יתחשק לך לדעת — התוכל?”

ישי שתק — מסביב היו יותר מדי אוזניים סקרניות.

“בארצכם הוקם משטר חדש”, המשיך הסופר. “התחלתם לייצר דברים ואתם מדברים כל הזמן על כך, איך אתם מייצרים את הדברים האלה. אבל אנחנו, במערב, מייצרים דברים מזמן והיטב, ואיננו צועקים על כך קבל עולם. אנו מכבדים את זמננו. אנו מתנגדים לעבודה כפויה. מתנגדים לדיכוי החרות של האדם. דברים, שנוצרו על־ידי עבודה כפויה הם בעינינו טאבו! כשאנו באים אליכם, אנו מחפשים כאן לא דברים, אלא עקרון חדש של החיים. אך מה אנו מוצאים? אם תרשה לי לומר את האמת, ראיתי הרבה אנשים במקומות רבים — אבל לא ראיתי יוזם כבוד לאדם. אתם מכנסים אלפי אנשים למטרה אחת בלבד — לייצר דברים! ותו לא!”

“מי זה?” שאלו בלחש בפרוודור. “הרי הוא ממש קונטרה!”

“מה מונע מכם לגלות יחס כבוד לאדם?” המשיך האנגלי בהתרגשות. “אני יודע מה! בעיניכם מגרש הבנייה זאת חזית. הפועלים הם חיילים. מנהל הבנייה הוא המפקד. אתם אוספים אנשים, אתם שואפים להבטיח להם מספוא טוב, מזון מספיק, כדי שיעבדו בתפוקה מלאה. אבל בני־אדם הם בני־אדם, גם כאשר הם חיילים של חזית בנייה, ומגיעה רוויזיה אחת, ורוויזיה שנייה, ורוויזיה שלישית, וחובשים כבר מישוה בכלא. והאנשים מתחילים להתעצבן — והם עובדים בצורה גרועה. אצלנו אין רוויזיות — ועובדים היטב... עכשיו עוד משהו: למי צריכים להישמע אנשיכם? על פועל אחד

ישנם עשרה נאצ'אלניקים: המהנדס — נאצ'אלניק, מנהל העבודה — נאצ'אלניק, הדירקטור — נאצ'אלניק, ועד העובדים — נאצ'אלניק, הנ.ק.ו.ד. — נאצ'אלניק. על הפועל נמאס הדבר הזה, גם הוא רוצה להיות נאצ'אלניק. והוא יודע היטב איך צריך לעשות זאת: לכתוב מלשינות לנ.ק.ו.ד., לא חשוב על מי ועל מה. והנה כותבים וגם הם נעשים לנאצ'אלני-קים. ככל שמרבים לכתוב, כן מרבים הם לעלות בדרגה כנאצ'אלניקים... קיים כלל כזה: אתה רוצה לפקד — למד לציית. אצלכם כולם רוצים לפקד, איש אינו רוצה לציית.

"זאת אומרת", פלט ישי מתוכו בקושי, "שאצלנו ישנה איזו אנרכיה, ולא דיקטטורה של הפרולטריון..."

"דיקטטורה של הפחד!" סתר הסופר בתוקף את דבריו. "איש מפחד מרעהו, איש מפריע לרעהו. אצלכם צריך כל דבר של מה בכך לכבוש בקרב — משום כך אתם מכנים אפילו בנייה של בית-מרחץ בשם חזית המרחץ. ניירת, סחבת, בירוקרטיה — ואין כל זכר לעבודה ממש!... האמן לי, אני אוהב את הרוסים, את רוחב-לבם, את החולמניות שלהם — אבל אינני אוהב שובי-ניזם, אינני אוהב, כאשר מלמעלה משסים עם גדול נגד קטנים. הרי תחת רוסיה אף אחד לא יישרד — לא הטורים, ולא היהודים!"

הסקרנים בפרוודור דחפו כבר מזמן זה את זה במרפקיהם. המומחים הסירו את משקפיהם ושפשפו תוך התרכויות ובקפדנות את העדשות — תנועת הצלה, שהונהגה מימי-קדם לא ידוע על ידי מי. אחד בעל שפם אדמוני, עגלגל, בעל-כשר, רכן אל אוזנו של שכנו, ולחש משהו באוזנו בארסיות; נוסע הדור-בגדים במדי צבא, בעל שפתיים אדומות ולחות, הגיב על דברי האנגלי, כשהוא מישר את מבטו באיש שבמקטורן:

"לנו מפריעים מאוד בעבודה הזרים..."

הבעה מוזרה של חוסר-אונים הופיעה בעיני האיש שבמקטורן — נצנצה ונעלמה מיד. אבל גם את ההבעה החולפת הזאת קלט וקבע בתודעתו איש-הצבא; הוא נעץ את עיניו באיש במקטורן ולא הוריד עוד ממנו את מבטו. ומבטו אמר בצורה גלויה למדי רק לאיש שאליו הופנה: "הגעת! כלום אינך מרוצה מהדברים האוויליים האלה של הזר? כלום אינם תואמים את מחשבותיך הכמוסות והגנוזות? ואולי לרוחך הלחישות המלאות ריר של המומחים? עלית על דרך מסוכנת, התנתקת מאתנו, איבדת את כוחך, עוד מעט תאבד גם את ראשך..."

האיש במקטורן לא הרים את עיניו אל איש-הצבא. הוא ניחש את מבטו האטום והכבד לפי הלחץ המטריד בקערית החזה, לפי איזה אי-שקט פנימי. לא פעם הראיגו אותו כבר במשך השבוע האחרון הכאבים המוצצים האלה, והרופאים חזרו ואמרו, כשהם מניעים בראשם, תוך הבעה של מחשבה

עמוקה: "ללא ספק, הסרעפת...". איש-הצבא צמצם קצת את עיניו, מבטו ניקר את גולגולתו של האיש במקטורן, כמו דקר כורים. ובתוך הטרטור המרושע נשמעו אותן מלים, שנאמרו אתמול על-ידיו במשרד. ואילו צרוף המקרים, שאיש-הצבא נוסע בתא אחד עמו למאחזאצ'קאלה רק הגביר את חרדתו של האיש במקטורן, ועשה אותה כמעט לבלתי-נסבלת. הוא החליק את מבטו בחוסר-אונים על פני שכנו בלבוש אורחי, אך לא מצא עזרה: השכן עצם את עיניו וישן, או העמיד פנים שנרדם. הוא אור עזו ואמר בנימה יבשה, כמעט עויינת:

"אבל אתה דן באורח שטחי, אדוני הסופר. האם אתה מסוגל להקיף במבטך את עתידנו?"

"הו, כן", התעורר הסופר. "אם יימשך אצלכם כך גם להבא, יתקומם ללא ספק הדור הבא ויחולל מהפכה חדשה, כדי לשנות את מדיניותכם".

האיש במקטורן גלגל את עיניו, הציץ בחלון, אחר-כך החליק במבטו על פני השולחן הקטן, כאילו היה מחפש עתון או כתב-עת, כדי לשנות את נושא השיחה, — אבל אשתו הצעירונית, שהשתעממה מאוד, השקיעה את עצמה בעתון ואילו בחלון חלפה ערבה הררית מכוסה שלגים, מוארת באור הצהוב של ירח חדש, שנשמה, כפי שנדמה היה, באותה חרדה ואי-שקט. ונדמה היה לו, כי האיכרים המצטופפים בתחנות-הביניים ליוו את הרכבת במבטים אטומים וכבדים, כמו של איש-הצבא... ואילו הסופר, שלא נתקל בהתנגדות הצפויה, הביא בשפע מלים ובמקצת סלחנות דוגמאות של חוסר יחס כבוד לאנשים: מעירים ללא כל גינונים ברכבות נוסעים ישנים, ומדברים בקול רם, וטורקים את הדלתות, ומשליכים חפצים מהמרפס העליונים ישר על ראשך. והלחם? הוא פרש את ידיו השמננות והגביה את קולו:

"בארץ כה ענקית — ואין לחם. צריך להרשות לאיכרים יוזמה חפשית, ואז יופיע גם לחם!"

לאחר שקיפל בקפדנות את העתון, פנה איש-הצבא בכל גופו אל הסופר. אבל לפני שהספיק לפתוח את פיו, החל מישוהו מדבר בפרוודור בקול נסער. היה זה ישי. הוא לא הבחין בתנועתו של איש-הצבא, ופילס לעצמו דרך בתא, כשהוא מתנצל בפני המפקים המצטופפים. העדשות של משקפיו הישנים נוצצו, את ידיו הכניס בעצבנות לכיסיו. איש-הצבא הטיל בו מבט סקנתי והניח לו לדבר.

"סלח לי, אבל אתה לא הבנת מאומה בגישתנו החדשה לחיים", פתח ישי בנימה נרגשת. "אתה מסתכל בחיינו, מבלי לראות מאומה. את הגישה החדשה אי-אפשר ללמוד בעיניים ישנות, מעמדות ישנות".

"גו, מדוע...?" הסופר הציץ בתמהוון בישי. "הרי איני מדבר בצורה כוללנית. הנה, למשל, שמעתי איך דיברו ביניהם ילדים יהודיים, כשחזרו מבית-

הספר, — בדבריהם לפחות שליש מלים בעברית. זה טוב, מצויין; כל עוד חיה הלשון, חי העם... מצד שני ראיתי בדרכנט, מאחורי שער שורין, מחנות לעצורים. ואתה יודע, לקראת בואנו ניסרו את מגדלי השמירה — כדי שלא ננחש מהו הדבר. אבל את הגניחות והבכי של אסירים חפים מפשע אי־אפשר לסלק במאומה — אלא במוות! האם זאת חירות, רבותי? האם זה צדק? בשיטות כאלו אתם רוצים לכוון את הסדר החדש שלכם?"

"אי אפשר להקים בלי כפייה חברה חדשה במקום הישנה", חלק ישי על דבריו. "נוסף לכך אין לנו נסיון, ואנו הולכים בדרך בלתי־יודעה. במלה טובה בלבד לא תצא ידי חובתך: אתה בוא הנה, ואתה עשה זאת. אתה אומר שאנו מבזבזים בצורה לא חסכונית את האנרגיה האנושית, והנה העיר החבר המהנ־דס שמפריעים לנו הזרים. ואני רואה גם בכך עקרון חדש: זאת השיטה של ההוראה הכללית. אתה אומר — נו, לא אתה, אלא אוחזים אחרים מחוץ־לארץ, — שדרושים לנו מומחים זרים רק כדי להקים מפעלים צבאיים תת־קרקעיים, לארגן תעשייה צבאית, ואחר־כך לא נרצה גם להכיר אתכם. אלה — פרטים של המהפכה. המהפכה עוררה את האינטלקט בהמונים, העם הפשוט נמשך אל ההשכלה. דבר זה אינו קיים בשום ארץ ישנה! הנה הממשלה מעניקה לקומיסריון להשכלה תקציב עצום, שאתם אפילו אינכם חולמים עליו, — ובכל זאת זה עדיין מעט, אינו מספיק כדי ללמד את כל הרוצים ללמוד".

כאן נכנס איש־הצבא לשיחה. הוא האזין לישי בחצי אוזן — ידע מראש, מה יגיד הממושקף הנלהב הזה. מחשבותיו של איש־הצבא היו תפוסות בור. מה הוא יודע? מה הספיק להריח? הוא שמע, כפי הנראה, משהו על הסטייה הימנית, ועל המשפט השאכטני. והנה, גם בעיית הלחם ידועה לו? מניין? מי לחש?

הכעס עלה בו — אבל לא נגד הסופר, אלא נגד זב הריר הזה במקטורן, נגד האפס עם הנקבה טובת־המראה, שתצטרך מהר, הו כמה מהר, להשפיל את עצמה בפני כל סוהר מחנה.

"אתה חייב, אדוני הסופר, להכיר את 'דוויגאטלסטרוי'", אמר איש־הצבא בנימת פקודה. "שם תראה הרבה כאלה... נלהבים", ואיש־הצבא הסתכל בישי המשתומם כמו שמסתכלים במקום ריק.

4

הנוסעים התפזרו בלי חיפזון. המסדרון התרוקן. במסדרון עבר סדרן־רכבת זקן ובעל שיבה, כשהוא לוחץ אל חזהו ערימה של כריות ומצעים. הנוסעים

הכירו אותו וקראו לו פשוט בנימין. וגם בנימין הכיר היטב את הרכב הנוסעים בקרון הרכ. הוא היה כמעט קבוע. ובנימין הכיר כל אחד אישית ופנה אליהם ב"אתה", כפי שזה נהוג בשפה היהודית הקווקזית... הוא גילה התעניינות מרובה בדברי הסופר האנגלי אולם הגיב רק בתנועות השפתיים וגבות העיניים.

האיש הזקן כפוף־הגב והממושקף עבד פה מאז פתיחת מסילת־הברזל. הוא בוודאי יכול היה לספר על הקטר הראשון עם הארובה העשנה, על שפע המזוננים של תחנות־הרכבת, שהיו פה לפני המהפכה, על היעד של כל אחד מן הנוסעים. רכות ראה סדרן־הרכבת בנימין ובסוף ימיו הגיע למסקנה, שמוטב לא להרבות בשאלות, וגם לא לשתף אחרים בידיעותיו ובדעותיו. מובן, שכל אדם זקוק לשיחה — אבל מוטב שתי מלים מאשר שלוש, ועדיפה מלה אחת על שתיים... הנה, למשל, אפילו כסיל יודע, שלפני המהפכה היו חייהם של עובדי רכבת טובים הרבה יותר — ואף על פי כן הם שבתו, ואילו עמשי חייהם קשים מאוד — ולשבות אסור, וישמרנו אלוקים לשאול, מדוע אסור; בעד שאלה כזאת תקבל עשר שנות מאסר, אם לא יעמידוך לקיר.

בנימין הכיר אישית כמעט את כל האנשים ברפובליקה, ורק הוא היה מסוגל לתת אינפורמציה על איש־הצבא בעל המבט הכבד. "איש חשוב", לחש בנימין בהודיעו את שם משפחתו, "הוא נוסע לקבל מינוי". על כך, שהעניינים אצל איש־הצבא אינם מזהירים בזמן האחרון, ושה"מינוי" החדש עלול להסתיים בצורה מעציבה מאוד, על כך העדיף בנימין לשתוק. מלשין הרכבת בסוודר החום — שכנו של ישי — שירבב את ראשו מפתח התא ובקול מצווה קרא:

"בנימין, תביא מצעים!"

הסדרן הזקן הזדרז למלא את פקודתו.

ישי ישב דומם על מקומו. השעה היתה מאוחרת. בחוץ עמדה חשכה. חרמש הירח התחיל להיעלם. ברקיע נראו כוכבים.

ישי רצה לישון, הוא רגיל היה להקדים לשכב. אולם חיכה בסבלנות, עד שבנימין יציע לנלשין את מצעו על האיטבה העליונה ויתפנה אליו למטה. אולם המלשין לא התכוון לישון. הוא שם על השולחן בקבוק קוניאק מדרבנט, מלפפונים חמוצים, גבינה, ביצים והזמין את ישי ואת בנימין לשתות כוסית. בנימין הכיר את המלשין אישית ואפילו את שמו ידע. שמו היה מישה. כוסית הקוניאק של מישה טובבה במעגל.

"השנה מרבים לבקר אותנו נכרים מחו"ל", התחיל המלשין מישה תוך לעיסת מלפפון. "רובם, כמובן, אנשים טובים, מבינים... אך הסופר הזה — טיפוס חכם, וגם ערום..." — הוא הסתכל על ישי בציפייה.

אבל ישי שתק. הוא השכים לקום, בבוקר התרוצץ כל היום ורצה רק דבר אחד — לשכב, לפשוט את הרגלים, שכניו, הרגילים לבילוי לילי ברכבת, לא תיארו לעצמם, איך אפשר לשכב לישון לפני חצות. "ולאן אתה נוסע?" — לא הניח מישה. כשנודע לו, שישי קיבל עבודה ב"דוויגאטלסטרווי", התחיל לנענע בראשו: "טוב, מצוין. הנה גם משלמים את הוצאות הקרון הרך והמשכורת בוודאי מגיעה 300 רובלים, לא כן?" "לא, אני פשוט החלפתי את הכרטיס של הקרון הקשה בכרטיס לקרון הרך..." ישי נבוך במקצת. הוא לא רצה להרחיב את הדיבור אודות הנערה בעלת גבות העיניים היפות.

אך כאן התעכב הסדרן בנימין — וישי חיכה בסקרנות לדבריו של זה. "נו, ברור..." אמר הסדרן בנימת עורמה: "בוודאי התחלפת עם חיזגילובה. ראיתי אותה. היא כמעט נכנסה כבר לתא, הושיטה לי את הכרטיס — ופתאום..." הוא השתתק במבט מסתורי.

"טְרֶבְּח" — התפוצץ בקבוק הקוניאק למעלה ורסיסיו נתפזרו לכל עבר. הקוניאק נשפך מתחת לרגליים. הנורית התחילה למצמץ. הרכבת היטלטלה והתנדנדה כמו בקדחת; כתלי הקרון חרקו. לבסוף נעצרה הרכבת תוך טלטלה גדולה,

"מה זה? מה קרה?" — שאל מישה במבוכה. "אתם הישארנו פה, ואני ארוץ להיודע".

תוך נפנוף ידיים הוא רץ לאורך הפרוזדור, וישי התחיל לנגב בשרוולו את החלון. מאחורי החלון היתה אפלה כמו קיר שחור. "הנה, אומרים", חשב ישי, "שהאנשים ימציאו מכונות כאלה — בלי פית, בלי רעשים, בלי סרחון. אומרים, יבוא זמן, כשהטבע ייכנע לאדם, והשמיים יהיו תמיד כחולים וצחים... אבל עתיד כזה מפחיד אותי, כשכל האנשים יהיו שווים במתנת האושר שלהם! אני רוצה, שהחיים לא יהיו שווים לכל אחד, כמו שדה חרוש שאפשר גם למעור בו, ושוב לקום, לנער את האדמה מן הגוף, שהקטרים ישמיעו קולותיהם, כמו עכשיו: אֶא־א!"

מחשבות כאלה נצנצו במוחו של ישי כשהצמיד את פניו אל הזכוכית הקרה של החלון. באפלה השתרעה ערבה פראית, ולפניו נמצאה מֶאֱחָצִיקָאֵלָה, ואחריה שרשרת הרים סלעיים והים הכחול. מימין לֶמֶאֱחָצִיקָאֵלָה התנוססו קירות הערוץ, שלא איפשר את סלילת מסילת-הברזל דרכו. והערוץ יפה כמו פני נערה בעלת עיניים שחורות ושפתיים רגישות. בהיצמדו אל זכוכית החלון הבחין ישי בדמויות עובדי מסילת-הברזל עם הפנסים הזהובים בידיהם. ישי חבש את כובעו ויצא מן הקרון אל תוך הלילה האפל. אי אפשר היה להבחין בפני איש, אבל בנצנוץ הכפתורים ובחריקת המגפיים, בנקישות הפטישים

ובריחות השמן למכונות, בפקודות הממונים היתה שלמות אחת. הנוסעים כבר ידעו, שקרתה תאונה, ושוחחו ביניהם על סיבותיה: במרחק מה התנגשו שתי רכבות־משא, וצוות ההצלה מפנה את המסילה. ישי נדחק אל זנב הרכבת, אל הקרון הקשה. אך לשוא הציץ דרך החלונות האפלים: הנערה בעלת הגבות היפות נעלמה, כאילו בלעה אותה האדמה. ישי חזר אל קרונו, מאוכזב.

“השד יודע מה מתרחש פה! זאת הפעם השלישית בחודש אחד!” — שמע את קולו המתמרמר של המומחה ב־“בְּקָשָׁה” המרופטת עם הצוארון המורם. מן האפלה צץ איש היודע הכל והחל להסביר:

“לתורן התחנה צלצלו, ושאלו: האם אתה מקבל את הרכבת מס. 11? והוא עונה: מקבלים, מוכנים — והלך לְקָרֹפּ. מספר 11 הולכת והעֶפֶק גם הוא חולם. אילו היה מחליף את האיתות — היה הכול בסדר, נורא! בגלל המנוול הזה יכול היה לקרות אסון כזה! מגיע לו, שיירו בו ללא רחמים!”

הנוסעים הצטופפו בסבלנות ליד הרכבת; איש לא התכוון ללכת לישון. מאחאצ'קאלה היתה רחוקה כמו הכוכב נוגה, ואיש לא ידע, מתי תזוז הרכבת. אנשים עשו היכרויות, טיפחו תקוות לקיצור הזמן. התחיל לרדת גשם וכל אחד הסתדר לפי טעמו ורק מישה המלשין לא הצליח לקבל מידע, עם מי התחלף ישי בכרטיס שלו. וגם ישי לא ידע, מדוע ברחה הנערה בעלת הגבות היפות מן הקרון הרך.

פרק חמישי

"דוויגאטלסטרוי"

1

רק מאוחר בערב הגיעה הרכבת אל תחנת מאַחאַצ־קאַלֶה. אלה שכאו לפגוש אותה התפזרו מיואשים לכל עבר. הפקידים הגבוהים ירדו זועמים והסתכלו סביבם; אחדים קיללו את האחראי התורן. מנהל הלשכה אבראמוב נפנף במיברק מול פקיד המיברקה המנומנם; בעצם הוא לא התכוון לשלוח אותו, רק רצה להפחיד את הפקיד ולפרוק את זעמו. רוב הנוסעים התמקחו עם הרכבים, שחיכו יממה שלמה בתחנת־הרכבת... הסופר האנגלי ישב באולם התחנה המזוהם והטחוב. יותר מכל דבר רצה לחזור לאנגליה.

ישי לא שאל ולא ביקש עצה מאיש והתחיל לצעוד לאורך הכביש, אל הים. הוא צעד כמשחק כדורגל אחרי הכדור. הוא הרגיש את עצמו כפרש על סוסו הדוהר. היתה זאת הרגשה מהנה ואהובה על ישי שאלומוב, עיניו הביעו שלווה, שלום ושמחת הודייה. "כוכבים שלי!" — חשב ישי בהרימו את ראשו. "זעירים ונפלאים שלי". השמיים היו זרועים רבבות כוכבים, באויר עמד ריח אביב של הפשרת שלגים. כל זה כל כך נעם לישי. הוא היה בודד בעולם, ואהבת הטבע היתה הפיזיו לברידותו. מרחוק התחילו לבצבץ אורות מאחאצ'קאלה, שם כנראה, התנהלו החיים הנעימים והמתוקים.

העולם ישן עתה, ישנו ההרים, האנשים, השיחים, ישנו השוורים הדומים לספינקסים מצריים. לקראתו הלך אדם עובר־אורח, ואי אפשר היה להבחין בפניו בחשכה. ישי החיש את צעדיו והבחין במרכבה, שנסעה ל"דוויגאטל־סטרוי". שלושה סוסים שבעים משכו את הכרכרה, פעמוני הסוסים השמיעו קול, הנוסעים ישבו שעונים גב על גב, והרכב צעק "איו!" בקול צרחני פולח את חשכת הליל.

במרכבה בין הנוסעים ישבה גם שולמית חיזגילובה, עטופה בצעיפה, מרפקיה צמודים למותניה. ישי ראה בתחנת־הרכבת איך נשא הסבל את חפציה, והיא מדרה אחריו... ישי יצא מן האפלה והרים את ידו:

"יש מקום בשבילי?"

"לאן אתה צריך?"

"אל דוויגאטלסטרוי."

"נו, עלה!..."

ישי קפץ על מדרגת המרכבה ונדחק לספסל בין שולמית לבין אדם כבד־בשר.

עכשיו ישב ישי לצידה של הנערה והרגיש את מרפקה החד. הוא רצה, שתכיר אותו, שתתחיל לשוחח אתו ראשונה. אולם שולמית שתקה. אך הנה עשה האיש במעיל האברזין נסיון לשנות את אופן הישיבה. הוא הוציא את ראשו מהברדס וניער את כתפיו. את ישי היה מכיר בין אלפי אנשים. הבחור היה כחוש, מעילו הפיץ ריח של נפט, ידיו היו גדולות ושריריות. לפי ציפורניו השחורות ועיניו אחוזות הדלקת, אפשר היה לנחש, שהבחור — נהג או מכונאי־רכב...

"תסלח לי..." — מלמל הנהג בנסותו לשחרר את ידו.
"תפסיק ללחוץ במרפקים!" — רטן השמן מדרכנט, — "אינך לכד פה!"
"תסלח לי..." חזר הנהג. "האיש הזה במשקפיים, לפני יומיים דיבר כל כך יפה במחלקת כוח־האדם..."

ישולמית הכירה מיד את זה, שהתחלף עמה בכרטיס, ונוכרה בדברי דודתה אורות האיש המצחיק במחלקת כוח־האדם. היא התבוננה בסקרנות בשכנה ובתשובה קלטה מבט חד וחסר־אונים מבעד למשקפיים המנופצים. והנהג המשיך בינתיים בפנותו אל השמן מדרכנט.

"יפה מאד דיבר על המכונה. הנה אנחנו נסחבים בשלושה סוסים, — ואילו הגה בירי..."

ברגע זה בקעו מן החשכה שני אורות של פנסים — מכונית שחורה מבריקה חלפה על פני המרכבה. מן ה"דוויגאטלסטרוי" שלחו "לינקולן" לאסוף את הסופר האנגלי. הנהג ליווה את המכונית במבט מוקסם והמשיך לדבר על יתרון כוח המנוע על פני כוחו של סוס, דיבר על חוסר עבודה, על מות אשתו, על אי־סדרים במחלקת כוח האדם, ועל משרתו בכרית־המועצות. הוא פטפט ופטפט ואיש לא הפסיק אותו במשפט: "שמע נא, בחור, תסתום את הפה סוף כל סוף!"

"גם את נוסעת אל דוויגאטלסטרוי?" — שאל ישי בלחש בפנותו אל שולמית.

הנערה הנהנה בראשה ושתקה.

"איך שהוא עוד הייתי מסתדר", המשיך הנהג לברבר. "אילו אשתי היתה בחיים. ועתה מסתכל אני לשמיים וחושב: איפה היא, אשתי שלי, — בשמיים או במקום אחר, ואם בשמיים, אז יוצא, שהקומוניסטים משקרים, שאין אלוהים. מה אתה חושב", פנה אל ישי, "המוות — זה הסוף? כן או לא?"
"האם אשתך נעלמה מלבך בגלל מותה?" — שאל ישי כמהרהר. "יתכן

שהאלמוות זהו קיום נצחי של אלה שהסתלקו בזכרונם של הנשואים?"
שולמית נדהמה מתשורתו של ישי. היא עשתה מאמצים להתבונן בו בחשכה ולראות את פניו, את הבעת עיניו. הנהג פלט אנחה ונעץ עיניו בכוכבים.

המרכבה עצרה. הרכב קפץ מן המרכב ופרק את המיטען. שולמית שילמה וגם

ישי הוסיף כמה פרוטות. עתה היתה דרכם אחת, אל הים. ישי קשר בחבל את מזוודותיה של שולמית והעמיס אותן על כתפו. שולמית הסכימה לקבל את עזרתו והם התחילו לרדת בשתיקה. הם הלכו בצעדים מהירים, כמעט בריצה עד שהגיעו אל צריף גדול ומואר, שעמד בקצה העיר הנבנית. הנערה עצרה מלכת, וישי הוריד את הפציה מעל שכמו.

“דיברת על זכרון”, אמרה שולמית, “אבל זכרון הוא קללה, קללה!” היא התבוננה בישי מלמטה למעלה, והוא קלט במבטה רגש של חום ונפשו כלתה לעמוד ולו לילה שלם תחת חלונה, כדי לראות את העיניים היפות ואת הגבות הסוגרות עליהן. “יש הרבה דברים בחיים, שמוטב לא להיזכר בהם”, המשיכה שולמית, “צביעות, למשל... אני הגעתי הנה רק ליממה אחת, יתכן, ולא ניפגש שוב. שלום! תודה!”

ישי רצה לשאול, לאמר משהו, ללחוץ את ידה, להרגיש את החום והרוך של מגעה — אבל נבוך פתאום כמו נער והמשיך לעמוד על מקומו מבלי לאמר מלה.

2

איזור הבנייה הראשון השתרע במישור רחב על שלוש שורות. בשורה השלישית עבדה כרגע המשמרת השלישית. איזור הבנייה היה מואר היטב, קצת למעלה הצטופפו צריפים חשוכים: מז שהוא היה מסלק כל לילה את הנורות הקטנות, ואף קיללותיו ואיומיו של המפקח לא עזרו. המתבונן מבחוץ יכול היה לראות פינות טחובות של פנימייה, דרגשים ועליהם שמיות דקות מקופלות, קירות ריקים ומזוהמים, רצפות רטובות ותנור ברזל, שעל ידו מתייבשים מגף או חותלות. כאן גרו פועלים עונתיים, — רווקים.

בשורה השנייה הזדקרו צריפים משפחתיים. כאן גרו בעלי-מקצוע, מכונאים, מהנדסים. על החלונות התנופפו וילונות שקופים. הנה הביאו מן העיר מזונים, מיטות ברזל, כורסות וינאיות. על הקירות היו תלויות עבודות ריקמה. הילדים היו עדיין ערים, הם התרוצצו על הרצפה ועל המיטות, והאימהות גערו בהם. על החבלים המתוהים התייבשה כביסה. מאחד החלונות התנדנד ראש אדם קורא בספר — ישי עבר על פניו ועלה אל השורה שלמעלה, שם שכנו המשרדים, המועדון, מגוריהם של העובדים האחרים וביתו של מנהל האיזור.

ישי יישר את בגדיו, היטיב את משקפיו ונכנס אל המשרד. מנהל האיזור איסאק דוידוביץ' ישב כשגבו אל הדלת ופניו אל החלון. גבו העיד על עברו הצבאי. כתפיים ישרות חסרות תנועה, צואר מתנשא מבעד לצוארון מעומלן

כמו רגלה של פטרייה ורק רעדה קלה העידה על עצבנותו של האיש. "יום מחורבן היום!" — רטן איסאק דוידוביץ'. בבוקר התקוטט עם יושב-ראש הוועד המקומי. ובצהריים הגיעה אשה ובידיה תיק שעונית מרופט — שופטת בית-משפט עממי. למשפט עמד פועל, שגנב איזה דבר חסר-ערך מן הבנייה, ואיסאק דוידוביץ' חייב היה להימצא במשפט הטיפשי הזה ולכזבו זמן. ועוד איזה סופר אנגלי עמד להגיע כל רגע ולתקוע את אפו לכל מקום ולבלבל את המוח — ואיסאק דוידוביץ' צריך היה למלא את התפקיד של — קולט רעמים: לשכנע את הנכרי, שהכול מתנהל כשורה, שהפועלים עובדים מתוך התלהבות, שאין מאסרים ואין הוצאות להורג, ושהעם הסובייטי מאושר — בניגוד לפרולטריון המערבי הרעב והמדוכא, שהגיע זמנו לקום, להתמרד ולמגר את שלטון הקפיטליזם הרקוב... ברגע הבלתי-מתאים הזה נשמע פתאום מאחורי גבו של איסאק דוידוביץ' שיעול זהיר — השמיע אותו גבר בחולצה קווקזית שחורה, עטורה חגורת-עור, מנהל לשכתו דויד נאומוביץ'. הוא החזיק במרפקו של ישי. "זה לא שייך לי, לגמרי לא שייך!" — קרא איסאק דוידוביץ' מבלי להסתובב. "זהו עניין פרטי שלך ותפתור אותו בעצמך!". בימים כתיקונם היה אולי מעיף מבט על העובד החדש, אולם עכשיו היו מחשבותיו נתונות למריבה עם הוועד המחוזי ולמשפט העומד להתקיים. "מכל מקום לא נתתי לך יפוי-כוח, דויד נאומוביץ'! האם אינך יודע איזה אי-נעימיות יש לנו כל יום? תגיע להסכם עם הוועד המקומי לכד, ואותי אל תערב בעניין זה. ברור?"

הוא לקח את כובעו ורק עכשיו קלט את מבטו של ישי — מבט פתוח, פיקח ואפילו עליז.

"לנו, כמובן, דרוש מהנדס... מלמל המנהל בעוזבו את החדר. חלקת הבנייה היתה מוארת חזק, האויר היה משכר — ולמרות כל זה לא הצליח איסאק דוידוביץ' להתגבר על רוגזו. הוא עבר על פני המשרד, וקיצר את דרכו בעוברו על פני הצריף השכן, בו גרו פקיד המשרד. בפרוודור הצריף גבר רוגזו: הרצפה היתה מזוהמת, פח-האשפה עלה על גדותיו, בדלי סיגריות היו פזורים בכל מקום... איסאק דוידוביץ' לא ידע, שהצריף שוכת מן הבוקר. סיבת השביתה התרכזה בחדר מספר 6, שהיה בבעלותו של מנהל הלשכה. ההיעדרויות התכופות של אשתו אלה איוואנובנה הטילו עומס נוסף על השכנות. גם כך לא חסרו טירדות יום-יום, וכאן עוד התבקשו לרחוץ, לטאטא ולסדר את בדלי הסיגריות של הגבר הזר בחולצה השחורה העטורה חגורה קווקזית, — ונוסף לכך לא מצא הגבר לנכון לברך לשלום או לאמר פעם מלה טובה לנשות הקולקטיב. לאמיתו של דבר גם נוכחותה של אֵלָה איוואנובְּנָה לא גרמה ל"נשות הקולקטיב" תענוג גדול: לכל אחת מהן היה עובד פה בעל,

בן או גיס: וכל אחת מהן הרגישה את הסכנה הנשקפת מאלה איוואנובנה, מהריחות הנודפים משמלותיה, מנקישת עקביה הגבוהים, מקול צחוקה המתפרץ, שעורר תשוּקה בקרב הגברים.

לאחר שהסתגלה ל"דוויגאטלסטרוי" הזמינה אלה איוואנובנה אליה ממוס־קוה שתי חברות — כאילו לשם עבודה, באמצעות בעלה, כמוכן. החברות היו כמו למיבחר: בהירות, תמירות, נודפות ריחות בושם. עם הופעתן התחילו הבעלים, הבנים והגיסים להתעכב בעבודה, בנימוק של עומס העבודה, של הצורך להגשים תכניות, ושל התחרות סוציאליסטית. נפוצו שמועות שִמאשקה מקבלת חמישיה "עבור ביקור", וקאט'קה — ששה רובלים; שראו את אברם עירום יחד עם קאטיקה העירומה בכרם, וששאלו גם הוא רקד עירום ריקוד פראי עם מאשקה במחסן העצים... הקרובות הנבוכות של הרקדנים ושל הכורמים חיברו פטיציה קולקטיבית ושלחו למחוז: ב"דוויגאטלסטרוי" התארגן מרכז של זנות. המחוז החליט להשתיק את העניין. הגברות היו אחרי ככלות הכל רוסיית ובנוסף לכך "גבירות מן הבירה". המפקחים, שנשלחו מן המחוז, במטרה לבדוק את כתב הפטיציה, נשארו מרוצים מקבלת-הפנים, שזכו לה ב"דוויגאטלסטרוי" ללא תשלום ולללא תור. והכל נשאר כפי שהיה.

הנשים של מפעל הבנייה שנאו את אלה איוואנובנה שנאה עזה ועמוקה: על חיצוניותה המושכת, על הנעליים המגונדרות, על שלא כיבסה את כביסת בעלה, שלא הדיחה כלים כראוי, שלא אהבה לבשל, אלא מוכנה היתה לאכול עם בעלה מאותו סיר, ואם ראו, שמנהל הלשכה מתגלח בבוקר מל הראי, בזמזמו איזה לחן עליו — סימן, שאלה איוואנובנה חזרה מן העיר, וזה סימן, שאסור להוריד עין מן הבעלים, מן הבנים ומן הגיסים... רגש כזה מילא גם את לבה של "הגברת הראשונה" — אשתו של איסאק דוידוביץ', אל אלה איוואנובנה. כשבעלה דיבר על אשתו כינה אותה בשם "מאדאם".

רוב ימיו גר איסאק דוידוביץ' בצרפת. אשתו היתה צרפתייה, פאריסאית. ה"מאדאם" היתה מבוגרת מבעלה ובשערותיה הערמוניות זרקה שיבה. אולם הודות להידור הצרפתי נראתה צעירה מגילה. היא גרה עם איסאק שלה בשני חדרים, שם נוצצו כלי החרסינה על המדפים, הבריקו כלי כסף, ומפיות צחות ומעומלנות העידו על כביסה יסודית וגיהוץ קפדני. על הקירות היו תלויות תמונות ציד... איסאק דוידוביץ' היה צייד מושבע, והיה אוסף תמונות ציד. יחד עם תשוּקתו לצייד שמר על הרגליו הישנים: את השולחן ערכו, כפי שלא ערכו בשום מקום באותם זמנים — שלוש מערכות סכינים ומזלגות, חרסינה סגולה, צנצנות בדולח. אדם ללא הכנה לא ידע להסתדר עם התפקיד של חצי תריסר בקבוקים, קערות וצלחות.

אורח מוזמן לארוחת-צהריים נהנה מתצפית על עריכת השולחן הנדירה

— אולם היה בוודאי מאוכזב עמוקות מציפיותיו: כישולה התפל של "מאדאם" התפרסם בפי כול. המרקים היו בלי טעם, כמו עמילן, העוף קשה כמו עץ, תפוחי-האדמה לא מבושלים דיים. הצנימים היו שאריות לחם שנפרס בעובי של נייר...

"הקשיבי נא, מארינה!" — אמר איסאק דוידוביץ' בהתאמצו לשכך את רגזו. "לידיעתך, מגיע אלינו סופר אנגלי, אישיות מפורסמת. סבו, דרך-אגב, מאוקראינה, היה רב ראשי של שְפֵטוֹבְקָה... צריך איפוא לקבל את פניו בצורה מכובדת ביותר. קחי את זה לידייך, יקירתי, ודרך אגב כדאי להגיד למישהוא לנקות ולסדר את הצריף השכן — שם זוהמה איומה. זה ממש בלתי-נסבל, אני אקנוס אותם."

הוא הגביר את קולו עד לצריחה, ואשתו חייכה בנקמנות ובמסתוריות. היא ידעה מצויין את סיבת המריבה בצריף של אלה איוואנובנה. ואיסאק דוידוביץ', שלא רצה לפתח את הנושא המסוכן, המשיך לנשוף בכעס. חשדנות אשתו החמיאה לגאוותו הגברית. הוא חזר כמה פעמים על המלים "לקנוס, לקנוס", התיישב בחדר-האוכל וחיכה בקוצר-רוח לרגע, שאשתו תתחיל להוכיח אותו, להאשים, להעליב. ואז אפשר יהיה לפתוח בקטטה גלויה — ולשכוח על ידי כך את כל אי-הנעימיות של היום.

"נרנו!" — אמר מנהל הלשכה מיד לאחר שאיסאק דוידוביץ' יצא מן החדר. "נרנו! נצטרך ללכת אתך אל יושב-ראש הוועד המקומי". הוא העיף מבט על החדר.

הארכיון, שהובא הנה מן העיר, התגלגל על הרצפה בעירוביבה. הניירות שלא תויקו כראוי נפלו מן המדפים המאובקים. התיקים הפתוחים גילו דפים לבנים וורודים. מעטפות סגורות, שבוליהן הורדו, נערמו לאורך הקיר. אבק כיסה את כל הניירות.

"הנה", אמר מנהל הלשכה, "הואיל להתגלח! — עליך כל התקוה. איפה נמצא אדם שיוכל לסדר את כל זה!... ואשר לוועד המקומי, לא יוצא מזה כלום. מכיר אני את הוועד המקומי".

"ובכל זאת כדאי לגשת לשם, נאומוביץ'", יעץ הפקיד וולודיה. "המפקח יבוא — לך יכניס וגם לוועד המקומי. פה כולם כבר מתעטשים, כמו בבית-חרושת לתעשיות טבק. ואני, בהן צדקי אגיד לך, אל הניירות האלה אף באצבע..."

"סתום את הפה!" — הפסיקו מנהל הלשכה. "גם אתה..." הוא רצה להשמיע קללה, אך ראה, שישי מסתכל בעניין על ערימת הניירות. הוא ניגש אל חבילת המעטפות, הוריד ממנה את האבק, שם אותה על השולחן והתיר את החוט. "אתה יודע מה?" — שאל ישי בהיתקלו במבטו של מנהל הלשכה — "אילו

זה היה תלוי בי — הייתי מסדר לכם את כל זה חנינם: קריאה מעניינת... אולם בכל זאת, כדאי שנלך אל הוועד המקומי..."

כאשר יצאו, ושוב השתררה הדממה במשרד, הפסיק וולודיה להבריק את ציפורניו ויצא מאחורי השולחן. וולודיה נחשב לבחור יפהתואר, בלוריתו נפלה על מצחו והסתיימה בשני תלתלים שכיסו את עיניו החולמות. לבוש היה סגין בדוגמה צבאית, חדרו היה מקושט בתצלומי שחקניות מפורסמות גזרות מן השבועונים. הוא ניגש אל ערימת המעטפות, שלף ממנה מכתב ועבר עליו ביעף.

"שטות והבל", אמר וולודיה בבזו. "על מה כותבים בסך הכל! על שקי מלט! איזה שיעמום!" — הוא חזר לטפל בציפורניו ובסלידה נזכר בישי, שנתקף להיטות למראה הניירות המשעמם.

ובינתיים עברו מנהל הלשכה עם ישי מצריף אל צריף בחיפושים אחרי היושב-ראש של הוועד המקומי, עד שאחד מן המתמצאים הודיע להם שהוא שותה תה אצל המחסנאי מִישֵׁיב.

"אותה החברה..." — לחש מנהל הלשכה באוזנו של ישי בדרכם אל המחסן. "יד רוחצת יד, רגל מחממת רגל".

ואכן, הגבול, המפריד בין עולמו של מנהל הלשכה לעולמו של "הוועד המקומי" היה חמור יותר מן החומה הסינית. היו אלה שני עולמות — עוינים, מוכנים כל רגע להתקפה. כל נציג ניהל את המדיניות של עולמו. יושב-ראש הוועד המקומי, חנוכיב, קיבל את הכינוי "נחש" בגלל ארסיותו. המזכיר, הצעיר והשתקן, קיבל כינוי "סבון". בשיחה עם המבקרים התבטאו כלפיו במלים "המזכיר שלנו עשה את שיעורי הבית היטב", כי הוא הגיע לאחר הבנייה ישר מהשתלמות בקורס המפלגתי. המחסנאי מִישֵׁיב, לשעבר מלח מארכאנגלסק, נשא את התואר "פִּירָט". והקומוניסט אַבְּאֵיב, מורה לשעבר, קיבל את הכינוי "שֶׁמֶשׁ הכנסיה". כל הרביעיה ישבה בחדר הדחוס של מִישֵׁיב, הספוג אדים של תפוחי-אדמה, דייסות שעורה וכוסמת. אתם ליד השולחן ישבו שתי נשים. שולמית ושופטת בית-המשפט העממי עם תיק השעונית בידה. האישה היתה גרומת-עצמות, אך לא רזה ובעלת מותניים רחבים, המעוררים את מבטם הסקרני של הגברים.

השיחה נסבה על המשפט העומד להתקיים. השופטת החזיקה בידה עיפרון כמו אקדח, ולפניה יומן רשימות בכתב צפוף וזעיר. הנקישתה בדלת עוררה את השופטת, שנעצה את עיניה היפות בנכנסים. כשמנהל המשרד וישי נכנסו לחדר נאלמו כולם דום.

עוד לפני שמנהל המשרד פתח בדבריו, הספיק ישי לסקור במבטו את הנוכחים. "שמש הכנסיה" אַבְּאֵיב היה מוכר לו; פניו של אבאייב היו אפורים, שפתיו — ללא טיפת דם, זקנו — דליל. הוא היה אחראי ל"פעילות

התרבותית" ופעם בחודש הוציא עיתון קיר בשם "המניע האדום". במלים אחרות, הוא לא יצר שום דבר, שיכול היה להביא תועלת כל שהיא. מִישֵׁיב, לעומתו, היה פעיל ואדום מן התה ששתה. גבות עיניו הכמעט לבנות הבליטו ביתר שאת את סומק פניו ואת הנמושות המכסות את עור פניו. הוא נהנה מן התה והזיע, כשעל ברכיו יושב ולדו ברוך, מיוזע ומדושן כאביו וכמוהו בהיר-לבן ופעלתן.

מזכיר הוועד הסתכל על הנכנסים והמשיך לגמוע מכוסו ואילו יושב-ראש הוועד המקומי חנוכיב קם בזריזות על רגליו ופסע לקראת האורחים כיאה לבעל-בית אמיתי. ידי היו שחורות עוד מתקופת עבודתו בעור, בטרם נתמנה למנהל. הוא נעץ מבט חד ומלא חשד במנהל הלשכה — "האינטליגנט הרקוב".

"אנחנו אליך בעניין חוף, אם אפשר לומר, חבר חנוכיב", פתח מנהל הלשכה בקול מתחנף. "את הארכיון במשרד ראית? השד בעצמו ישבור שם את מפרקתו, והבחור הזה לוקח על עצמו להכניס סדר. את הארכיוור הקודם, המומחה המחורבן, הרי אסרו, לירות בו הגיע לו. אז בוא, נחליט ונסכם ביחס לחדש הזה — שהרי אם הביקורת תופיע, את ראשינו הם יערפו. הארכיון, אמנם, — השטח שלי, אלא שהוועד המקומי גם הוא אחראי לו. וכפרט אצלנו באתר הצבאי. אצלנו ראש אחד יערפו — עשרה יתגלגלו: מבקרים מחו"ל שולחים אלינו — אבל, לשכת נצטרך אנחנו".

"הנה יש לך עוזר, חנוכיב!" — התערכה פתאום שולמית. "גם עוזר, גם מנחה קונצרטים המאורגנים אצלכם... כמה טוב שהגעת, חבר!" — היא חייכה לקראת ישי.

יש זהר וחיך מרוב אושר. הוא היה בטוח, שהנו מאוהב בשולמית, מאוהב בכל חום לבו, בכל העדנה שהצטברה במשך שנים ארוכות. איזו נערה! איזה יופי! ואיך באה לעזרתו ברגע הנכון!

חנוכיב הניע את רגלו בעצבנות, הוא לא רצה להחליט מיד במקום על הצעתו של מנהל הלשכה השנוא עליו. מן הראוי היה לענות את מנהל הלשכה, להציץ ואחר-כך — לדחות את הצעתו. דויד נאומוביץ' הבין נכון את מהלך מחשבותיו של "הוועד המקומי". אילו היה בא אליו חנוכיב בהצעה כל שהיא, היה נוהג בדיוק כמוהו...

אך אם אפשר להעביר את העניין הבלתי-נעים לבחורה הזאת בעלת הגבות השחורות, שדרך-אגב לא רע היה גם למזמז אותה בפינה חשוכה, — אין מוצא טוב מזה!

"אז אתה, חבר חנוכיב, תגמור עניין אתו", פלט מנהל הלשכה במתק שפתיים, "ואני ארוץ: העבודה מחכה. ואשר למשכורת", — הוא הניף אצבע מאיימת, — "אתה, ידידי, אל תדנדנ לחבר חנוכיב: בלאו הכי המשרד לא

ישלם יותר, הרי תבין בעצמך, זה לא סתם עניין של מה בכך". אמר וחמק מן החדר.

הו, יהודי ערום שכמוך, דויד נאומוביץ'! הו, מוח זהב שכמוך! הו, פוליטיקאי משופשף! לא לחינם מתייעץ בך מנהל האתר במקרים האחר איים ביותר.

מנהל הלשכה צעד בצעדי ריקוד בין קירות הצריפים המזוהמים ופחית חגורתו הקווקזית השמיעו צלילים מלוריים: "טא — לִי — נָאן, טא — לִי — נָאן!"

3

מזכיר התא סיים ללגום את התה ולכרסם את גביש הסוכר, קם מאחורי השולחן והכריז: "נו, להתראות!"

שולמית הסתכלה עליו בתמיהה. אדם באמת מוזר! הרי לא התליטו דבר: לא איך לנהל את האסיפה, לא כמה להתחיל — האם במשפט או אולי בעצרת... והמזכיר שתק — שתק, ואחר־כך התבטא: "נו, להתראות!" חבש את מצנפתו המשובצת והמהודרת ויצא.

מישייב קירב לישי את השרפרף שנתפנה, וישי התיישב, מעונג מקירבתה של שולמית, מהחמימות הביתית.

"תשתה תה?" — שאל מִיִּשְׁיִיב את ישי וכבר פנה אל אשתו: "מיזוגי לו בבקשה, אנגלינה איוואנובנה!"

אשתו של מישייב, מגודלת ברומה לסוסה, הגישה לישי כוס וצלחת עם גבישי סוכר.

"לא מוצא חן בעיני המזכיר שלכם", אמרה השופטת בקול קריר ומתון. ומן הקול הזה קפאה נפשו של ישי, כאילו כבר שמע את המשך המשפט: "חמש שנים בית־סוהר, שש — עבודות פרך וארבע איבוד כל הזכויות".

"לא כן, הוא בחור מסודר", התנגד מישייב בציחוק עקום. "בחדרו תמצא מברשות לאין ספור: לשיניים, למכנסיים, לנעליים, וגם לשערות... וכשאני אומר לו: 'התחתן!' — הוא נעלב: לשם מה? כדי לפתח אי־סדר?"

אבאייב שקע בכוסו: לא לעניין מדבר מישייב, לגמרי לא לעניין! את המזכיר שלחו הנה ממוסקוואה, ותפקידו לטהר את הקולקטיב מאלמנטים בלתי־יציבים, את ידו לחצו אנשי הנ.ק.ו.ד. ואם השופטת אינה מודעת לזה, יבוא יום ויתבהר לה הדבר. ועל הכדיחות דובר המברשות ובדבר הנשואים יכולים להכניס למישייב שלוש שנים כהתחלה ואת שאר החברים למשוך אחריו.

”בקיצור, אדם מאומן היטב!“ — סיכם משייב את אופיו, וחנוכייב חתך אותו בחוסר־סבלנות:

”נו, מספיק! די!“

המלים נשמעו כפקודה וכולם נאלמו דום; אפילו השופטת הפסיקה לחיך. משייב נתן אות לאשתו, ואנגלינה איוואנובנה הורידה את ברוך העירום מברכי אביו.

”אצלנו בשטח קרתה גביה של רכוש ממלכתי“, המשיך חנוכייב. ”הגנב, אמנם — לא פועל קבוע, אלא עונתי מן האיכרים, כלומר מן המעמד הנחשל, ובימינו, כשהאויבים. אומרים, שאנחנו מאשימים ויורים באנשים חפים מפשע“ — הוא הגניב מבט מהיר על השופטת, — ”חייבים אנו להוכיח לכל העולם, שאלה דברי שקר: שופטים אנו גנב ועליו לעמוד לפני החוק. המשפט שלנו — ההומאני ביותר בכל העולם, נ.ק.ו.ד. שלנו — הידיד הנאמן ביותר של הפרולטריון העולמי!“ — והוא העיף שוב מבט על השופטת, ובקול אנחה צנח על השרפרף.

”נ.ק.ו.ד. — נשק פעיל של הפרולטריון!“ פתחה השופטת בקול חגיגי, ”ואנו נרוצץ את גולגולתו של כל מי שמאיים על שלטון העם! הכן כרת את ראשו של אביו, האם — של הבת! הרחמים של המהפכה — זאת העירנות של המהפכה! אם האויב איננו נכנע — יש להשמידו!“

”אלוהים אתך, זויה, מה את מדברת!“ — קראה שולמית והרימה את ידיה מעל לראשה, כאילו התגוננה מפני נחיתת מכה. ”חיישי על הדברים, שאת משמיעה!“

זויה דאדאשיבה היתה חברתה של שולמית ולא פעם התנגשו בדרך ידידו־תית. שולמית התפלאה מכפילותה של זויה: בהיותן לבד היא דיברה בגלוי על הטרור ההמוני, על מעשי הזוועה של הנ.ק.ו.ד., על גברים, שמלות. אולם על הבמה, ”בתפקיד“ — היא היתה שוכחת לגמרי דיבור אנושי והיתה מדקלמת על מלחמת המעמדות ועל עונשים אכזריים. בכפילות המפלצתית הזאת לא מצאה זויה דאדאשיבה כל ניגוד בלתי־טבעי.

הערכתה של שולמית נשארה ללא תגובה מצד חברי הוועד המקומי המתורג־לים: יתכן, שהנערה היפה הזאת כמו המזכיר היפה נשלחו הנה על־ידי ”המוסד“? בפרט שהשופטת עצמה אינה מגיבה על הערה אנטי־מהפכנית כזאת...

”ובכן, אנחנו צריכים לארגן עצרת וקונצרט באותו ערב“, המשיך אבאייב בהתעלמו מן הנאמר. ”זאת משימה קשה, חברים“, הוא הסתכל בדאגה על ישי — שהיה עדיין בבחינת אדם זר, המסוגל לראות את הכביסה המלוכלכת. ”אבל אנחנו, חברים, נסתדר עם המשימה, כפי שמלמדת אותנו המפלגה

והחבר סטאלין בכבודו ובעצמו. נאחד את שתי הפעולות. השאלה רק, איך לאחד אותן?"

"אינני מתכוונת להפוך את המשפט לקונצרט", חתכה השופטת. "האויב הקאפיטאליסטי יריח את העניין ויעוות את כוונותינו. והכוונות שלנו, חברים, הרי הן טהורות. כבודלח!"

"מלים כדרכות!" העיר חנוכייב. "ברוח הפועלים!"

"לא היית צריכה להזמין אותי הנה!" — לחשה שולמית בהתכופפה אל זויה. "הם מסתדרים פה מצויין בלי הרצאתי".

"אנחנו נקיים הכול לפי התכנית, כמחוייב", המשיך חנוכייב. "אבל למה להזמין את הפועלים? למשפט או לקונצרט? ואולי להכריז פשוט: משפט, ובסיומו קונצרט? אבל מעל לשלוש שעות לא יחזיקו הפועלים מעמד מרצון. לקונצרט הם בוודאי ילכו ברצון, אבל פה קרתה לנו תקלה: המנחה לא שווה פרוטה, מבחינה פוליטית לא מיומן".

"ומי המנחה אצלכם?" — התעניינה זויה דאדאשיבה.

"וולודיה עובד הלשכה", הודיע אבאייב. "וולודיה השעיר". הוא העביר את ידו מכיוון המצח לפדחת, וישי נזכר מיד בשיח שבלשכה.

"כן, הטיפוס הזה איננו מתאים למשימה הזאת..." — התעצב חנוכייב. "אולי אתה, ישי, תקח על עצמך? מה עוד, שהחברה שולמית ממליצה עליך".

ההצעה הפתיעה את ישי, הוא ניסה למלמל משהו בלתי-ברור,

"הקשיבו חברים", פתחה שולמית. "כל העניין הזה עם הגניבה — עניין בלתי-נעים. ואין מה לערבב בשר בחלב, קונצרט עם משפט. אני חושבת כך: צריך לארגן אסיפה כללית ולשוחח עם הפועלים בעניין זה. וגם להזמין עדים".

"לשם כך צריך להכין את האנשים", מצמץ מישייב בעורמה. "יש לשוחח עם המגן, עם התובע. אחרת הם יכולים להשמיע דברים, שלמחרת חברים חסרי

ביסוס רעיוני יסחבו מכל הבא במפעל. ומי יצטרך לענות? אנחנו!"

"את פעולות ההכנה יש להעלים מן האנגלי", הזהיר חנוכייב בחומרה. "הוא לא יבין נכונה. ואם מישהו יגלה את אוזניו — אני כמו ידי אמסרהו לממונים".

"מחמש-עשרה שנים עד לעונש החמור ביותר, הוצאה להורג בירייה", סיכמה זויה דאדאשיבה.

"כמוכן!" — החרה אחריה חנוכייב. "ואנחנו כך נגלגל את העניין, שכאילו האנגלי במקרה נקלע למשפט. ואחרי המשפט יקום המנחה ויודיע, שבינינו נמצא אורח, האנגלי זאת אומרת. ושנחנו מברכים אותו", — והוא נעץ עיניים שואלות בשופטת. היא נענעה בראשה לאות הסכמה, — "בשם כל

דאגסטאן הסוציאליסטי הרב-לאומי. מה דעתך, חברה שולמית?
שולמית ישבה דוממת וכפופה.

"ובכן הכול מסתדר", סיכם אבאייב בסיפוק. "גם קונצרט יפה להעלאת הרמה התרבותית-פוליטית, וגם האנגלי ישרו מרוצה".
"ביחס לאנגלי חכה נא", שפשף חנוכייב את מצחו. "בקשר אליו עלי עוד להחליף דעות עם מישהו — האם לשתף אותו בעניינים הפנימיים שלנו או לאו. אחרת הוא עוד יכתוב עלינו דברים, שנענה על כך בראשנו. אם לא יכתוב ברוח הרצוייה — יפסיקו את התמיכה מחו"ל, ואז גם את הבנייה שלנו יפסיקו!"

"מה זה אתך!" — הצטחק מישייב. "הבלגן אינלם נמאס עליהם. כדאי שיראה האנגלי, איך מחזיקים את העם קצר!"
"ובכן, אני מכריז על אסיפה כללית. כל אחד יתפוס את מקומו. גם אתה, חבר ישי, התחל להתכונן. ואתה, מישייב, הכנס את העם למועדון".

4

בחיוך מסביר פנים ונוגה במקצת יצאה "מאדאם" לקבל את פני האורח מחו"ל. שימלתה הסגולה והארוכה לא התאימה לצריף הזה — אולם הזכירה לבעלת-הבית את צרפת ואת אותם הימים המאושרים כשחייה עם איסאק בבית מסודר בין אנשים נורמליים.

הסופר, דרך אגב, לא שם לב לתלבושתה של בעלת-הבית. בהיכנסו אחריה לחדר, מצא שם גם את המהנדס אלכסנדר אלכסנדרוביץ', שהיה מוזמן לערב חשוב זה.

את התה עם המרקחת הגישה בעלת-הבית בצנצנות מברזל. הסופר שהיה עייף מן הלילה האחרון ומן היום הארוך, שתה תה עם המרקחת, וחשב עד כמה המארחים, התלבושות, כלי הברזל והחרסיה נראים מגוחכים על רקע ההרים הפראיים והבנייה הברברית.

"אנחנו, אפשר לומר, גם כן באנו מחו"ל", נאנח ופתח בעל-הבית. "אני, אמנם נולדתי ברוסיה, ביליתי הרבה שנים בצרפת, למדתי שם, התחנתני שם, אך בכל זאת נמשכתי הביתה. וניחוח המולדת, כמו שנאמר, מתוק ונעים... וחוץ מזה התנאים פה מספקים אותי לגמרי, תנאים נוחים למדי. לפעמים, אמנם, יוצא להתקל בגילויים של פראות — אבל כל זה ניתן לתיקון, סביר... העיקר, שכל אחד מאתנו מוכן להקריב את חייו למען בניין העתיד המאושר".
"נדמה לי שאתה מגזים", ניסה הסופר בהיסוס. "הפראות המקומית — הרי

אלו תופעות הנושאות אופי לאומי. יש דברים הרבה יותר קשים — למשל, הלשנה, שחיתות ההנהלה, טרור ישיר”.

איסאק דוידוביץ’ התעצב בפניו. עבור שמיעת דברים כגון אלה אתה יכול לקבל עשר שנות עבודות פרך במחנה.

“אני תמיד גרסתי”, התערב המהנדס החרש למחצה אלכסנדר אלכסנדרוביץ’, “שהמהנדס דומה לחירורג עם סכין”.

“אה”, גערה בו בעלת הבית, “הרי לא בנושא זה מדברים”, אך איסאק דוידוביץ’ זיכה אותו במבט מעודד.

“כן — כן, חירורג עם סכין!” — המשיך החרש את דבריו. “את הפועלים המתבטלים, את העצלנים ואת המחבלים צריך לחתוך כמו סרטן ואבקש ממך, אף מלה על רחמים, אף מלה!”

“אני משוכנע”, המשיך החרש בבלעו את המרקחת, “שאנגליה כבר בר־מינן. היא נרקבה מבפנים. לכן עלינו להכריז עליה מלחמה, לשחרר את הפועלים ואת האינטליגנציה העובדת שלה ואת הנותרים, עם המלכה בראש, אל הקיר!”

השתררה דממה מעיקה, שהופסקה על ידי שיעולו של הסופר — הוא נחנק בבלעו את המרקחת.

“מה!” — זעק האנגלי בהתגברו על השיעול. “מה! אתה מעליב את הוד רוממותה מלכת בריטניה הגדולה! פרובוקטור! הבו לך!”

הסופר הניף את ידיו ופנה אל היציאה. בפרוזודור חיכה לו איסאק דוידוביץ’, שהגיש לו את מעילו. הוא עזר לו ללבוש את המעיל וליווה אותו אל המועדון המואר באורות בורקים. נשאר לו עתה להעביר את הַנֶר לידיו של מנהל הלשכה אבראמוב.

גם המהנדס החרש לא האריך להתארת. בגומרו את גמיעת התה, קם מכיסאו ונפרד מן ה־“מאדאם” הזועמת והמזועזעת.

“המרקחת נהדרת”, פלט על יד הדלת. “אבל קשה במקצת”.

כשאיסאק דוידוביץ’ חזר אל הצריף, היה החדר מסווד: המרקחת הוחבאה להזדמנות הבאה, הכלים הודחו, המפה היתה מגולגלת. “מאדאם” החליפה את שימלתה לחלוק ביתי, שהבליט את גבה הגרמי והישר. בחדר המיטות הלבינו הסדינים, במיטה כזאת יכלו עצמותיה היבשות של ה־“מאדאם” להטעות.

“מארי...” לחש איסאק דוידוביץ’. “איזו שערוריה!”

“בוא”, אמרה מארי, במושכה את ידו של בעלה. “אתה זקוק עכשיו למנוחה...”

“מארי...” — חזר איסאק דוידוביץ’. “במה יסתיים כל זה? יאסרו את כולנו. לשם מה באנו הנה?”

“נלך, נלך...” — לחשה מארי, בדחפה את בעלה אל חדר המיטות.
“איזה יום נורא! אני ממש סחוט! אינני מסוגל ללכת לשום אסיפה! למה
עזבנו את צרפת?”
מארי משכה אותו אל חדר המיטות כמו שמושכים תיש או איל — בסופו של
דבר, כל אשה מכירה בוודאי את הגבר שלה.

פרק ששי המשפט

1

בימים ההם לא ידע העולם על הפאשיזם האדום, כי לא רצה לדעת עליו. ואמיצי לב בודדים, שהעזו לזעוק על מחנות המוות בקולימה ובצ'וקוטה, בסיביר ובנורילסק, במזרח הרחוק, באסיה התיכונה ובמחוז קראסנויארסק הוכרו למטורפים או לריאקציונרים. המערב אפילו הצדיק את הנסיון החברתי המרפא — כמובן על אדמת ס.ס.ס. נעים היה להשקיף מרחוק על הריסת היסודות המיושנים, על הבנייה הענקית של "העולם החדש". ורק חדי הראייה תפסו שבמקום מים זורם כאתרי הבנייה דם, במקום יסודות בטון, קובעים באדמה עצמות בני-אדם. אבל את חדי הראייה כינו בשם עיוורים... התליינים הקומוניסטיים היו באופנה בעולם החפשי — כמו ריקוד הצי'אר-לסטון, כמו מכנסיים צרים. סטאלין הוכרז לחכם הדור, פְּרִיָה — אוהב אדם, האנחות של מיליוני קרבנות, שהגיעו עד השמיים, לא הזיזו את העשב על אדמת מערב-אירופה ואמריקה.

ישי צעד בעקבותיו של משייב בשביל הצר אל המועדון, המואר בשלל אורות, כמו ספינת טיולים בים. הכוכבים האירו את שיאי ההרים, שהתנוססו משני עברי התהום. למטה סער הנהר בזרימתו הפראית אל הים. משייב הסתכל אל אורות המועדון, עצר ופנה אל מלווהו.

"לא, לא לחינם אנו מקיזים את דמו של העם", אמר משייב. "לפני שנה לא היה פה כלום, והנה היום — הסתכל כמו עיניך, חבר מְנָחָה. לפני שנה היה אבי מולידי דג כאן דגים בים, ומוכר אותם בשוק — עד שאבן מן הבניין התגלגלה ומעכה את גולגולתו. והיום כל יחפני ההר עובדים בבניי. מעט או הרבה — אך מרעב אין גוועים וגל-עד מקימים לתקופתנו... אתה, חבר, יודע מה אנחנו בונים פה? איזה מפעל? אינך יודע? אם כן, אינך ראוי לדעת: תחייה — תגלה. ואם לא תגלה — סימן שכך יאה לך: כסיל, כנראה, מבחינה אידיאולוגית אינך בשל במידה מספקת. הנה העובדים העונתיים גם הם אינם יודעים, וגם אינם רוצים לדעת. תן להם את ביד או טוריה — ולעבודה. להם היינו הך מה בונים, אם בית-שימוש מאבן או בית-חרושת צבאי — ובלבד שיקבלו שכר-עבודה. אלמנט נבער מדעת, חסר מודעות, בלי הכנה! אתה שמע בקולי, חבר, רק טובה תצמח לך מכך".

ישי הקשיב לדבריו בסלידה עמוקה — כך מקשיבים לרחש הנחש המתפתל

לרגליך. ובכל זאת, חשב ישי, בדבר אחד צדק משייב: במשך שנה אחת הפכו פה את הגיא עד ללא הכר, באלפי מיתות הקימו את מפעל העתיד. ולא היו פה מתעוררים חיים, אילולא הזרימו הנה אמריקה ואנגליה כספים. אמת, כי אז גם מיתות לא היו קורות... אולם, סוף כל סוף, הרי החיים צריכים לבוא במקום המוות, ולא להיפך — בזה משמעות הדיאלקטיקה.

מן הצריף המואר בפנס נפט יצא זקן בעל גב כפוף, לבוש אדרת כבשים ועל רגליו סנדלי כפר גסים מעור של שור. כשראה את משייב חייך אליו בפה חסר-שיניים ובלשון כחולה. דומה כאילו יצא הזקן לא מצריף הפועלים אלא מימי קדם של התקופה הברברית.

"זה השומר", אמר משייב. "בן-אדם חדש, עמל סובייטי. כאלה — יסוד שלטון העם שלנו. לאוייב הסוציאליזם הוא את הגרון יכרסם!" ישי התחייך באפלה: הפרא הזקן לא רק את הצואר — איטריה מבושלת לא מסוגל היה לכרסם.

"משפחתו נמצאת בהרים", המשיך משייב, "עשרה ילדים הספיק להוליד. פה יתאושש — עוד חמישה יוליד. עובד כמו שד! ... נו, די חבריקו, לך, התכונן, וגם אני אלך: מחכים לי עניינים לרוב. לשיר אתה יודע, לא? אולי תשיר משהו בין ההופעות. הנה, למשל, בין המתאגרף לבין הכלבלבים המאולפים כדאי היה להשמיע משהו מהפכני, זה חינוכי ביותר, לך, התכונן!"

אולם המועדון הריק דמה ליער כרות: השרפרפים הצהיבו, השולחן של היושב-ראש הוריק. ובפנים היה טחוב וקר. מן הקירות הסדוקים נשבה רוח. ישי התכרבל, נכנס לחדר השחקנים המופיעים שמאחורי המסך. שם התיישב בפניה, תקע את סנטרו לתוך כפות ידיו, ואת מרפקיו לתוך ברכיו. העסיקה אותו המחשבה, מה יעשה, כשייצא אל הבמה בין קטעי ההופעות: בין הכלבלבים, המתאגרפים, והרקדנים המקומיים. לו, כמובן, החדש במעמדו מתאים לבדר — קצת גסות, קצת טפלות. ההומור האנגלי כאן בוודאי לא ילך. אולי לספר בדיחה? אבל מספרי הבדיחות מואשמים על פי רוב לפי איזה סעיף שבחוקה בשם "דיבורים קונטר-רוולוציוניים" ונותנים לפיו מחמש עד עשר שנים. על המקום יתנו: שופט ישנו, תובע-יימצא. לשיר אולי? אבל אין הוא יודע לשיר. אולי לעמוד על הידיים ולבצע "גלגל"? זה נראה בלתי-מסוכן. ואולי לשחק את האילים ולדבר באמצעות תנועות. אבל אז אפשר יהיה לראות בזה כפי שנוהגים כאן לכנות, "רמז" או "תוכן בלתי מצונזר". בשביל קונצים כאלה אפשר לקבל תקופה רצינית. ואם פשוט לצאת ולהכריז: "ועב-שיו יופיע לפניכם אלי מאגודוב, פועל בניין ומבצע לְגִינְקָה*". אבל כך הן

* לזגינקה — ריקוד קווקזי.

כל אחד מסוגל לאמר, לשם כך אין צורך להיות מְנַחָה מקצועי; גם משייב וגם חנוכיב לא יהיו מרוצים ולא יתנו לו, לישי, עבודה. הדרך אל הארכיון של דויד נאומוביץ' מובילה דרך הבמה הזאת... מה בעצם עושים המנחים בכל העולם? בפאריס? בנייריווק? הם מתבדרים במקצת, שרים קצת, ורוקדים פה ושם. הקהל מסתכל על המנחה, צוחק ושמח. הצרה היא לא בכך, שיש איננו יודע לא להתבדח, לא לשיר ולא לרקוד. הצרה היא שאילו היה אפילו ישי מסוגל להתנהג בדומה למנחה פאריסאי או אמריקאי, הוא יקבל לפחות עשר שנים במחנות של עבודות-פרך ועוד שלילת כל הזכויות לתקופה של חמש שנים: המנחה של "דוויגאטלסטרוי" צריך להיות מנחה סובייטי, מנחה סוציאליסטי, בזה נאמר הכל... המצב נראה ללא מוצא, ורק הודות לאופיו לא נתן ישי ליאוש להשתלט עליו. הוא כבר ראה את עצמו יושב במחנה בטלאים בלויים, גווע ברעב, סוחב ומעמיס אבנים במחצבה סיבירית.

ובינתיים חרקו הדלתיים, ולאולם נכנסו מדי פעם בפעם קבוצות פועלים. משייב פעל בלהיטות: תוך ריצה באתר הבנייה פרץ אל הצריפים, סחב את האנשים מן המיטות, העיף את השמיכות מעליהם, משך אותם מנשותיהם בצעקות אימים: "כולם אל המועדון! אינכם מכבדים סדר? מי שלא יופיע לאסיפה — יקבל קדחת במקום משכורת! קום חמור! קום, טמבל!" והחמורים והטמבלים קמו והלכו תוך קללות בלב ובין השיניים. משייב הקנאי יכול היה לא רק לשלול מהם את המשכורת — אלא גם להתאים איזה סעיף בחוקה. ברור שעם משייב הממולח לא כדאי היה להסתכסך לאדם פשוט, לפרולטר סוציאליסטי.

חנוכיב, נציג הוועד המקומי, עמד ליד פתח הכניסה למועדון והשקיף על זרם הנכנסים. כך משקיף הטוחן — בדאגה ובאהבה — על זרימת גרעיני הזהב הנשפכים על הריחיים של טחנתו: הגרעינים נטחנים — יהיה קמח... בהיכנסם היו הפועלים מסתדרים בשקט על הספסלים ועל השרפרפים במרחק מן הבמה ובלי עניין הסתכלו על עיתוני הקיר "הדוויגאטל האדום", שהיו תלויים על דוכנים מיוחדים מתחת לזכוכית. מלבד מאמרי שבח כללו העיתונים סיסמאות מצוירות רצבע אדום בולט: "כולנו לבניין", "יחי היחס החברי לאשה!", "תודה לחבר סטאלין על ילדותנו המאושרת!"

מעל הקיר הביטו לאולם פני המנהיגים המוכרים הממוסגרים במסגרות מבריקות: בסגינים צבאיים, באדרות אזרחיות, בעלי שפם וחסרי שפם, שמנים ורזים. מתחת לדיוקניהם עמד שולחן מכוסה אריג אדום. על השולחן — בקבוק עם מים, כוס ופעמון של היושב-ראש.

קרוב לבמה התמקמה ההנהלה; הנה עבר בצעדים בטוחים אל השורה הראשונה מפקד המשטרה, התיישב ובשכלו את רגליו הצית סיגריה. על ידו התיישב מנהל הקואופרטיב, אחריו — מכבה-האש, אחריו מפקד המשמר.

את השורה השנייה מילאו בצורה מאורגנת פקידי המשרד. דויד נאומביץ' לא הגיע — הוא היה עסוק, אבל במקומו התנוססה הבלורית של וולודיה, והקופאי לחש לאוזניו את החדשות והרכילות. עיני הבלבר מלאי עלבון וחמת נקמה שוטטו וחיפשו על הבמה את המנחה החדש — את ישי. הנשים עם הילדים הגיעו כחצאיות בצבעים רועשים, בעיניים מאופרות ובאודם גס על הפנים. רבות היו בתספורות מודרניות קצרות. נשות הפועלים לא רצו לפגר אחרי נשות הפקידים — שימלותיהן, קישוטיהן ותסרוקותיהן נראו עוד יותר מגוחכות ועלובות. הפועלים הרוסים ישבו לחוד, מרוחקים מן הפועלים הקווקזים שנדף מהם ריח שום ועור כבשים חמצמץ. הישיבה הנפרדת הזאת נראתה פה טבעית ביותר. היהודים ההרריים הסתדרו בין המוסלמים ובין הנוצרים; אותם אפשר היה להכיר לפי כובעי פרוות האיל הגבוהים על ראשיהם בהם היו הולכים אל בתי-הכנסת. הנוצרים והמוסלמים ישבו כשראשיהם חשופים בהחזיקם את כובעיהם על הברכיים. עישנו רק בשורה הראשונה. המעשנים בשורות האחרות נשמעו לכתוב על הקיר "לעשן אסור". במקום זה היו כל רגע הולכים לשתות מים מן הבקבוק, והסדרנית היתה נאנחת ומוסיפה מים לבקבוק. את הכוס החביאה, כדי שלא יגנבו או לא ישברו. התנועה באולם לא נפסקה איפוא לרגע. הכול חיכו לבואו של היושב-ראש; בינתיים הפיע מנהל הלשכה אבראמוב כשהוא מוביל את הסופר האנגלי לכוש מעיל אנגלי רחב והושיב אותו בשורה הראשונה, לא הרחק מן השוטר.

הקהל נעץ עיניים בזר תוך פיצוח גרעינים. הילדים ניגשו קרוב אליו ובלעו אותו בעיניהם כאילו הגיע מכוכב-לכת אחר. הנשים התלחשו בעירנות תוך הערכת טיב הבד והדוגמה של המעיל השייך לאורח מחוץ-לארץ. ישי הסתכל על האולם, על ים הראשים, והתרגשותו גברה מרגע לרגע: הוא ניחש את כשלונו, את עלבונו, את גירושו מכאן.

"ליצן בבניין..." — סינן ישי בין שיניו. "בדרך עלוב..." הוא השקיף על עצמו מן הצד כעל אדם נרדף לפני הקפיצה לתהום. הוא הרגיש על עצמו את מבטו הקו והזר של חנוכייב. "כזה לא ירחם", חשב ישי בלבו. "רק פעם תשגה — והוא מיד יכתוב עליך כתב-הלשנה: אנטי, מחבל רעיוני, ניסה לפגוע ולהשחיר פעולה-חינוכית-תרבותית".

"את וולודקה, הבלבר שלנו, הנשים המקומיות מעריכות מאוד", אמר חנוכייב בהסתכלו מעל ראשו של ישי. "זה לא רע, זה אפילו טוב מאוד מבחינה חינוכית... אבל חסר לו משהו בשטח הפוליטי, אבל מה — אינני יודע בעצמי. כאילו יש לו הכול: ידיים, רגליים, וכל השאר. אבל — חסר פוליטי..." והוא הסתכל פתאום בעיניו של ישי. מאחורי המבט הזה עמדה השאלה: "יש לו חסר פוליטי — ולך?"

תוך נענוע מותניה הרחבים, מאופרת ונודפת בשמים, התקרבה השופטת דאדאשיבה. בידיה תיק שעוונית מרופט. אחרי דאדאשיבה, בצילה, הלכה שולמית. נשימתו של ישי התקצרה, בן רגע שכח על הצפוי לו והיה מוכן להתהלך על הבמה על ידיו... הגיע הזמן להתחיל את האסיפה. אנשי הנשיאות התחילו להתיישב סביב השולחן. משייב הושיט את ידו האפורה אל הפעמון.

2

לאחר שצלצל בפעמון ברך משייב את השופטת דאדאשיבה עם בואה אל אתר הבניין והודיע לנאספים על המקרה המביש: גניבת קרש מן השטח. עם פיתוח הנושא התלהט קולו והפך לצעקה. כן, חברים, נעשה פשע. לגנוב מבנייה ציבורית — כאילו גנבו אישית מהחבר סטאלין. מי שהרים ידו על רכוש סוציאליסטי, יש לבודדו מן החברה המאושרת, יש לקרעו לגזרים ואת הגזרים לשרוף, ואת האפר לשלוח בדואר לחוץ-לארץ — למקום, משם שלחו, כנראה, את הגנב השפל ואת חבלן הכלכלה... כאן נזכר משייב בסופר האנגלי ובאותו להט ברך גם את נציגה של אנגליה הקאפיטאליסטית, שהגיע לאתר הבנייה מערפלים מורעלים, מהם מתים הילדים בגיל הרך, ומעמד הפועלים סובל משיעול וחנק.

משייב טרם סיים את דבריו, ועל הבמה עלה בזריזות התובע הקטיגור — המכונאי רופאֵיב. אחריו הזדנב הסניגור, — שאותו הכין כראוי מנהל הקואופרטיב. הגיעו גם נציגי העם — העגלון מבסיס ההסעה ופועל בניין. השופטת דאדאשיבה העריכה במבט את הצוות ושלחה חיוך קל לעבר שול-מית: הביטי, חברתי, איך מסדרים עניינים, הביטי, ראי ויגל לך... מזכיר התא המפלגתי, שנשלח זה עתה להחליף את קודמו שנאסר, "התערבב בתוך הקהל"; מעטים הכירו אותו, הוא התאמץ לשמוע את המתלחשים. הוא היה סבור וכצדק, שרוב האנשים באולם הזה מזדהים גם גונב הקשר, האיכר סוסון איליאגויב מן הכפר ההררי מושקרי. אך הוא סמך על הפחד, שיחתום את הפיות. ובכל זאת היה אולי מסוכן לערוך משפט פומבי גלוי, אפילו מסוכן ביותר — בעיקר בנוכחותו של הנכרי. אם חלילה משהו לא ידפוק כראוי — לא הגנב, אלא הוא, מזכיר המפלגה החדש, יענה בראשו...

את הגנב הביאו שלושה שוטרים; שניים לחצו אותו ביניהם, התיישבו יחד אתו על ספסל הנאשמים, והשלישי ניצב מאחור. סוסון אֵילֵיאגוֹיב היה לבוש מקטורן איכרים גם מתפורר ממש לנגד העיניים. מן החורים בלטו קרעי צמר-גפן וצמר כבשים. בגדיו היו תפורים משק קמח קרוע. מחוזקים

וקשורים מסכיב בחבלים. הפנים הביעו אדישות, השלמה וכניעה לגורל. המשפט קורא לעדים — איכר, עובד עונתי, ושוטר — ומשביע אותם לדבר אך ורק אמת. לאחר מכן מקריאים את כתב־האישום: "הגנב סוסון איליאגויב, איכר הכפר מושקרי, אב לארבעה ילדים קטנים, עבד בכניין ששה חדשים בתור פועל שחור. נתפס בגניבת קרש באורך חמישים סנטימטרים. הודה באשמה, ואישר שאת הקרש גנב למטרת — ייצור שרפרף — לשימוש ביתי".

השופט דאדאשיבה מקשיבה בחצי אוזן, משרטטת משהו בפנקסה. היא נראית זרה באולם הזה. קבוצת צעירים המצטופפת ליד הקיר אינה מקשיבה כלל לדברי כתב־האישום, — הם נועצים מבטים לכרכיה העגולות של השופטת דאדאשיבה המזדקרות מתחת לשולחן.

דאדאשיבה מודעת למבטים אלה. מדי פעם בפעם היא מנתקת את עיניה מן הפנקס וזורקת מבטים לעבר הצעירים. זוהי דאדאשיבה נהנית מן המשחק המסוכן הזה: הצעירים בעלי מזג חם ונועזים, והלילות במקומות האלה ארוכים ואפלים. וקרו מקרים שנערות צעירות נסחבו אל פינות חשוכות... "איזה קרש היה זה — ארוך או קצר?" — שאלה דאדאשיבה בקרירות. "הראה בידיים!"

שולמית הסתכלה על חברתה מלאת אימה — לאחר המשפט הזה לא תוכל עוד לעולם להיות קרובה לזויה.

סוסון, שלא הבין את השאלה, הסתכל במבט בוהה. הוא לא הצליח בשום אופן להבין, מה בעצם רוצים ממנו. השוטר דחף אותו מתחת למרפק, בהראותו מה צריך לעשות. סוסון התחיל להניע ידיו פעם בצמצום ופעם בהרחבה.

"בערך חמישים סנטימטרים", סיכמה השופטת בסיפוק. "אבקש לרשום את ההודעה בפרוטוקול".

המלה פרוטוקול הביכה את הנאשם והעכירה את רוחו לגמרי. "וכי מדדתי אותו או מה?" — ניסה להתגונן. "לקחתי את הקטן ביניהם, וזהו. בשביל שרפרף אין צורך במידה גדולה".

באולם נשמעו שיעולים. האהדה היתה עם סוסון איליאגויב. "הרשו גם לי לאמר מלים מספר", התרומם הסניגור מכיסאו. "אני בכלל לא מומחה לדיבור, אבל, אם צריך, אומר בכל זאת..." הסניגור היה קרת, מגולח למשעי לכבוד המאורע הזה, שיכור במקצת ומלא רצון להסביר לקהל את המגוון שבמאורע. "נו, תגיד אתה, סוסון בעצמך, כמה היית משתכר? ארבעים רובלים? רשום, המזכיר: הרוויח מתחת לנורמה!" "אתה אל תסחט דמעות עם הרובל, שרף!" נזעק מיד מיישיב. "אינך יודע לדבר — אז תשתוק, אל תידחף! אנטי אחד!"

הסניגור העלה זיעה וירד מן הבמה אל האולם. אילולא דאדאשיבה שעצרה בעדו, היה בוודאי מסתלק מפה ברכבת הראשונה. "המשך לדבר, הסניגור", אמרה בצינה זויה דאדאשיבה. "אתה, כמדומני, עוד לא סיימת".

"אני... זאת אומרת..." גמגם הסניגור וחזר בצייתנות אל השולחן. "אני... בעצם... רק רציתי לשאול, איך כל זה קורה, כלומר הגניבות, ועוד רציתי לומר, שלטוסון הזה אין כלום, פרט לילדים קטנים".

"כן, כן, בדיוק כך", התערב בחריפות התובע — מזכיר הקומסומול. "איך הוא גנב, הטיפוס הבלתי־מוסרי הזה, הייתי אפילו אומר הטיפוס הקאפיטא־ליסטי? יש עדים? מי ראה?"

"אבל אני גם לא הסתתרתי", קרא פתאום בקול רם הנאשם. "הקרש ההוא התגלגל בחוץ — ולקחתי, כולם ראו".

לפי סימן של השופט ניגש אל השולחן עד — השוטר. "אני ראיתי איך הוא לקח", — אמר השוטר. "הרים את הקרש מן האדמה, ניגב אותו במיכנסיו — הקרש היה מלוכלך כולו — והלך לו עם רכוש הכלל. אני בעירנות שמתי לב לכך ועצרתי את הגנב. התנגדות, באמת, לא היתה מצידו".

מנהל הלשכה דויד נאומוביץ' אבראמוב הקשיב בחוסר עניין — כל תשומת לבו היתה נתונה לנכרי, שהיה באחריותו. הנכרי המאומץ נראה תשוש: הוא התעייף, המרקחת גרמה לו צרבת חזקה. הקולות באולם התמוזגו להמיה מונוטונית, הוא הרכין את ראשו על החזה ונרדם. ורק עתה, כשדויד נאומוביץ' שמע את נחירת האורח, נרגע ואפילו נעשה שמח. הוא נפנף בידו כדי להעיף זכוב טרדן מפניו של האנגלי הישי וחלם על כך, שאלוצ'קה, בוודאי, כבר חזרה, ושמחכה לו ארוחת־ערב חמה, ומיטה חמה עם אלוצ'קה הלוהטת... מבטו התערפל, הוא הרגיש התעוררות מתוקה ובמקום האנגלי הנוחר ראה לנגד עיניו את אשתו הוורודה המדיפה ריחות בושם זיעה, את שדיה המוצקים, ואת עורה המשיי... ואת המשולש הרך מתחת לבטנה.

3

לאחר הפסקה קצרה, בה נשמעו שיעול, קינוחי אף וחריקת ספסלים ושרפר־פים, קם הקטיגור — מזכיר הקומסומול על רגליו. שולמית נעצה בו מבט כבד ואפל, כמו סכין לתוך חמאה. הוא התרכז מתחת למבטה, פנה אליה והסתכל בה בשמץ של בהלה. היא ישבה מאחורי השולחן של היושב־ראש, כמו ציפור בתוך שיחי העץ.

איש לא שם לב אליה קודם לכן, אולם עתה כשהרגישו במבטו הנבוך של מזכיר הקומסומול, המופנה אליה, הרגישו בה — בשולמית.

“אני שו אל אתכם”, פתח מזכיר הקומסומול בטון מפויס במקצת. “מי הוא זה הגנב והבוגד במעמד הפועלים סוסון איליאגויב? האם אפשר לקרוא לו פועל? לא, אי אפשר! אין לנו צורך בפועלים כאלה, הפוגעים בדגל של הפרולטריון המנצח. ממי גונב האיכר הקטן בעל פסיכולוגיה של קולאק? משלנו, חברים, מן המעמד שלנו, מן המשטר שלנו, מן החבר סטאלין אישית! אנחנו בונים אתכם עולם חדש — והשוודד הזה מאם הדרך עוקר את עמודי התווך מן הבניין המפואר של הסוציאליזם. אנחנו מתנסים בזיעת דם — והוא מתנגב בממחטת משי. אנחנו זועקים מרוב עייפות — והוא מכרסם אגוזים מסוכרים. היום הוא גונב קרש עץ, מחר — מסמרים. ולנו, חברים דרוש כל מסמר, כי עם תקיעת כל מסמר מתקרבים אנו אל המחר הבהיר. אנחנו מצרפים את הקרשים אחד לאחד — והוא — סוחב אחד אחד. אנחנו בונים ארמון לעם — והוא שרפרף פרטי ומן השבכים הוא מתקין בלילות ארון מתים לסוציאליזם. עלינו לקצץ לו את הידיים, חברים!” האולם נדם לשמע הצעתו של מזכיר הקומסומול — הקהל הזה לא היה מוכן למטאפור-רות. “אתו יש לגמור אחת ולתמיד!” המשיך הקטיגור. “חומרי בניין הוא דם התעשייה, והוא שותה את הדם. אם לא נכרות את ראשו של מוצץ דם אחד, ילכו בעקבותיו גם אחרים. למצוץ דם — זהו הרגל קאפיטליסטי, ואם לא נעקור אותו בסכין מלובנת, הקאפיטליזם ינצח אותנו, וכולנו נמות, חברים יקרים, מאיבוד דם. הנה מה שמחכה לנו, רעים!” — המשיך המזכיר את תיאורו. “היום — קרש, מחר — מסמרים, מחרתיים — עמודי תמיכה... אני דורש לשפוט את איליאגויב הזר לנו כבוגד במולדת וכחבלן פוליטי”.

מזכיר הקומסומול התחמם כמתאים לאנשי המזרח והשתכנע מדבריו הוא — ומוכן היה לבצע את פסק-הדין במו ידיו. נוכחותה של שולמית הביכה אותו. הוא היה מוכן לשייך גם אותה אל אויבי העם ולהעמידה למשפט יחד עם הגנב איליאגויב. והגנב המשיך לשבת באותה ארשת פנים, כשמזכיר הקומסומול סיים את נאומו. דומה, ששני אנשים ישנים באולם הזה: הסופר האנגלי וסוחב הקרש.

את האנשים באולם העסיקה עכשיו שאלה יחידה. כמה יתנו לאיליאגויב. מה עוד יגידו העדים, התובעים והסניגורים לפני השמעת פסק-הדין — לכך לא היתה כל משמעות לעניין זה. תקופת ריצוי העונש היתה בסמכותה הבלעדית של השופטת דאדאשיבה... לכן כשלאחר מזכיר הקומסומול קם שוב לדבר הסניגור הנבוך — יושב-ראש הקואופרטיב, נשמע באולם רחש של חוסר סבלנות: מה יש עוד לברבר בלשון, לשופטת הזמן לפעול!
“ברצוני להוסיף עוד שתי מלים...” — גמגם הסניגור הנבוך. “אני רוצה

לאמר, שהפושע רצה לייצר מן הקרש הזה שרפרף — וזה הרי חשוב מאוד. כי השרפרף — הוא מוצד של הציזיליזציה הסובייטית שלנו, ואם איליאגויב רצה לשבת על השרפרף, ולא על הרצפה, כפי שישב לפני כן, — זה אומר שהוא התכוון להפוך לאדם תרבותי, לאדם של המחר הקומוניסטי. וזה טוב וחשוב מאוד... הנה את זה רציתי להדגיש."

"הו, הו, תרבותי שכמותך!" — השמיע מישייב את קולו. "זאת אומרת, שכל מי שיושב על שרפרף, יכול ללכת לגנוב? אתה אישית יושב על הרצפה, מה? לא? אז למה אינך גונב?"

הסניגור המפוחד ירד מן הבמה. באולם המשיכו להתלחש. הלחש הופסק על ידי קולה המתכתי של השופטת דאדאשיבה, שפתחה את התיק משעונונית. "לא הקטיגוריה, ולא הסניגוריה לא האירה פרט אחד חשוב", התחילה זויה דאדאשיבה. "לקרש הגנוב יש חתך טרי — כלומר הוא ניסר אותו מלוח בניין וגרם על ידי כך נזק לא יתואר לבניין שלנו — למקומי ולממלכתי". "לא ניסרתי כלל", נזעק איליאגויב בהרימו את ידיו, "אני מצאתי אותו על הדרך!"

זויה התייחסה לדבריו של איליאגויב כמו אל זכוב העובר מעל ראשה. היא דיברה עוד משהו על הערכים המוסריים של החברה והזמינה את חברי בית־הדין לחדר ההתייעצות.

חברי בית־הדין המכובדים נעדרו בערך חמש־עשרה דקות. הסופר האנגלי ישן. מנהל הלשכה חלם על ארוחת־הערב ועל המיטה החמה. איליאגויב ישב בלי נוע. מישייב זרק מבטים לכיוון האנשים באולם ורשם משהו בפנקסו. סוף סוף שוב הופיע בית־המשפט על הבמה, ודאדאשיבה הקריאה בקול מתכתי את פסק־הדין: ארבע שנים בית־סוהר ושליטת זכויות במשך שלוש שנים. נוסף לזה עליו לשלם לבנייה עשרים וששה רובלים ועשרים קופייקות עבור הנזק שנגרם.

"הנאשם, ברור לך פסק־הדין?" — פנתה זויה לכיוונו של איליאגויב. סוסון לא ענה כלום, רק הרכין את ראשו נמוך יותר. "אחרי ההפסקה יתקיים דיון בעקבות המשפט וקונצרט!" — הכריז מישייב. "בהתחלה ידברו כולם, אחר־כך יצפו ויקשיבו כולם לשחקנים. ממי שילך הביתה ישללו את הפרמיה. ברור?"

האזהרה האחרונה היתה ברורה אפילו לטיפש. הפועלים הצטופפו בקבוצות, עישנו במעברים ועל יד הדלת של צריף המועדון. על איליאגויב דיברו בזמן עבר. — כאילו כבר נשלח לסיביר.

ההנהלה התאספה בחדר השחקנים, שם ישב ישי וראשו מורכן לתוך כפות ידיו. משראתה שולמית את ישי מדוכא ועצוב, כאילו תזרו אליה כוחות חדשים.

“זה ממש מפלצתי!” — אמרה שולמית מבלי לפנות למי שהוא אישית. “זאת הרי פארסה!”

“נו, לא צריך ככה...” עצרה בעדה זויה דאדאשיבה. “העיקר אל תסיקי מסקנות! אנחנו הרי פה עוסקים בהחלטות מעשיות. להטיף מוסר לאיליא-גויב הזה — סתם לבזבו זמן. המטרה שלנו — להפסיק את הפשיעה, למנוע את התפתחותה בממדים גדולים. לכן הגורל האישי של איליאגויב אין לו כל חשיבות כאן.”

“אבל הרי הוא בן-אדם”, קראה שולמית, “בן-אדם חי, אב לילדים!” דאדאשיבה חייכה לעברו של מזכיר התא המפלגתי.

“את ממש תינוקת, שולמית!” — אמרה רכות. “נו, מה חשיבותו של גורל אדם אחד בהשוואה עם גורל המדינה...”

“זה היה משפט דמוקרטי אמיתי!” — סיכם מזכיר התא המפלגתי, וכולם, חוץ משולמית וישי, נענעו בראשם לאות הסכמה.

4

כשדויד נאומוביץ' נוכח לדעת, ששנתו של האנגלי איתנה, החליט לצאת החוצה לעשן, אולם שינה את דעתו ברגע האחרון: ושם האורח יתעורר, ויתחיל להציג שאלות לאדם הלא-נכון. מוטב להישאר על ידו.

דויד נאומוביץ' תפס את משרתו ואת המשמעת בדרכו הוא. את מנהל הלשכה לא העסיק העתיד הרחוק, הוא רצה שקט ושלווה עתה, הכול צריך להסתדר חלק, מרוח. לשם כך צריך לפעול בשקט, בחשאי. שעורריות וויכוחים אינם תורמים למהלך שקט של העניינים, גם אם יש בכוחם לגלות את האמת...

“איש לא יקפוץ מעל לראש”, היה אומר דויד נאומוביץ' ברגעי חשיבה פילוסופית. “לפחות לא מעל ראשו של עצמו...”

מנהל הלשכה היה משוכנע, שרעב ומצוקה כספית משפיעים רע על מערכת העצבים, ואילו השינה, ובפרט עם אשה יפה, יפה לבריאות. דרך-אגב, מנהל הלשכה אהב את עיסוקיו — תככים משרדיים: ידיעות סודיות אודות חברים לעבודה, ניהול חשבונות כפול ודיווחים מקבילים, אילו היה רוצה, היה בידי לגרום אינצעימיות לחבריו בעבודה. כללו של דויד נאומוביץ' היה: “כל מנהל הוא טוב”. זה פתר למנהל הלשכה הרבה בעיות. הכול היה תמיד בסדר, הכול היה נפלא! אדם, שהביע דעה שלילית על ההנהלה, נראה בעיניו בלתי-שפוי.

הדיון בעניין המשפט נמשך זמן רב. ביושבו על יד האנגלי, לא הקשיב דויד

נאומוביץ' לנאומים הלוהטים ושקע בהרהורים שלו: על החופשה המתקרבת ובאה, על איזו עיסקה בלתי חוקית, שצריכה היתה להביס לכיסו רווח לא מבוטל והעלאה במשרה... פתאום קלט מבטו קצה נעל בלוייה, מתנועעת מאחורי מסך הבמה. הנעל היתה שייכת לישי. מוחו של מנהל הלשכה התחיל לפעול כמנגנון של שעון: איך הגיע ישי מאחורי המסך, מי הביא אותו לשם, מה הוא עושה שם? עם מי קשר קשרים?

מנהל הלשכה התכופף וראה דרך הסדק את ישי. איזה חנפן! איזה לקקן! לא הספיק להגיע אל אתר הבנייה וכבר התברג לתוך ההנהלה! הנה ממי יש ללמוד! והרי נראה כל כך שקט ועניו.

הוא הרגיש התמרמרות על כך, שהנה לפני שעה היה ישי כל כולו נתון לסמכותו, ואילו עתה הוא יושב ליד מזכיר התא המפלגתי וליד חנוכייב. גם הנערה השחרחרות, שבקירבתה הוא יושב, כנראה בעלת משקל מפלגתי בלתי-מבוטל.

השעה התקרבה לחצות, והאסיפה טרם נגמרה. אין לאן למהר לבטלנים האלה, לא עליהם הוטל לשמור על האנגלי. ומה זה איכפת להם שהקהל נשאר בלי קונצרט. השחקנים קיללו את מארגני הדפּרָת, וחזרו במשאית אל מאחַצְקָאֵה.

האנגלי התעורר מתוך התעטשות והסתכל בתמהון אל האפורטרופוס שלו. "הכול בסדר!" – הרגיע אותו דויד נאומוביץ'. "אתה פשוט תפסת תנומה כמה רגעים! מיד אביא אותך אל חדרך, שם תנוח עד מחר, תתאושש. נו, נלך! זה פה קרוב!"

רק לאחר שיצא עם האנגלי מן האולם, התחיל מנהל הלשכה לחשוב לאן להוביל את האורח. על כך לא קיבל שום הוראות מ"למעלה", אבל להשאיר את האורח באולם אי-אפשר היה. לאן לסחוב אותו עכשיו? אולי אל "מאדאם"? לא, לא כדאי!... משהגיע אל צריפו, אחז במרפקו של האנגלי ופנה במרץ לכניסה. תכניתו היתה פשוטה: עד לישוב הבעיה להשכיב את האנגלי בחדרו ולדרווח על כך להנהלה. ואם אלוצ'קה חזרה כבר מן העיר ושכבה לישון, אפשר להעביר אותו לחדר הפנוי בסוף המסדרון; שם אמנם לא כל כך נוח, אבל יש ספונָת, מכוסה שמיכה צבאית ושרפרף. זה לא לונדון, כמוכן, אבל טוב יותר מאשר לקפוא בחוץ.

"קיסה!" – קרא דויד נאומוביץ' בחיבה לאשתו, "פיתחי לי! אני מביא אורח!"

כשלא קיבל תשובה, הכניס בבטחון את המפתח לתוך חור המנעול. "הסתדר!" – אמר דויד נאומוביץ' לאורחו. "הנה המיטה, המגבת, הנה פה כוס מים לשתייה. אתה שכב לנוח, ואני מיד אחזור. הנה המפתח. בעצם אין

צורך לסגור: אצלנו פה בנייה סוציאליסטית — אין גנבים, אין שודדים! זה הרי לא לונדון, תה, תה תה! גוד ביי, מאָסטרו!¹ הדלת נסגרה אחרי בעל-הבית. האורח הסתכל סביבו ושכב על המיטה הזוגית וחלץ את נעליו. מן הכר הנפוח נדף ריח של אודיקולון, פודרה ועוד משהו נעים, שעורר בו זכרונות מרגשים.

5

ישי שמח מאוד להסתלקותם של השחקנים: הפתרון בא מאליו, הוא ניצל מבזיון ומגירוש. עכשיו צריך היה להיאחז פה, בבניין ולקבל איזו שהיא עבודה. ההצגה של המשפט לא עשתה עליו רושם מיוחד: ישי גם לא הניח, ש"משפט העם" יכול להיות צודק. איליאגויב המיסכן! וכי איך יכול ה"עם" לנהוג בצדק, כאשר הוא מתחיל לפעול במיליוני ידיים?! ואפילו לא העם עצמו, כי אם הפועלים בשמו, כל מיני משייכים וחנוכייבים. הנה משייב: את הפתקים עם השאלות שהגיעו אליו מן האולם חפן בערימה ותחב לכיסו. וזהו זה. איליאגויב המיסכן!

ישי הרגיש את עצמו בודד מאוד. הוא רצה להתקרב אל שולמית, להחזיק בזרועה, כמו אז בדרך. הוא רצה לשמוע את קולה הנעים, להרגיש את נשימתה הקלה. והוא כבר התקרב אליה ופגש במבטה — אך פתאום הופיע כמו מכשפה באגדה, מנהל הלשכה. הוא אחז בידי ישי, והובילו לצד ואמר: "הנה איפה אתה מסתתר, ישי יקירי! ואני כבר חשבת, שאתה חס וחלילה עזבת ונסעת מפה. הרגשתי אומרת לי, שענייניך פה בבניין יתקדמו יפה, לא כן?" מנהל הלשכה העיף מבט על ישי כשותף למעשה, וישי עקב בעצב אחרי שולמית השבירה המתרחקת ממנו. "נו, מה דעתך על המשפט? נהדר, נהדר! אכלת כבר ארוחת-ערב? גם לא ארוחת-צהריים? אי, אי, אי — איזו שערוריה! אתן לך תלושים לחדר-האוכל. ולישון תלך אל בית-האירוח — זה לא אי, אי, אבל לגור אפשר. חדר לשנים-עשר אנשים. עצתי לך; אם מישהו יתחיל לנחור, סתום את אוזניך בצמר-גפן. הא לך צמר-גפן, קח, קח, תודה אחר-כך".

"אבל אני..." ניסה ישי להתנגד.

"לא, לא, אינני מוכן לשמוע מלה!" — הפסיק אותו מנהל הלשכה. "אתה צריך לשמוע בקולי, כמו לאביך מולידך. סוף סוף אני הבאתי אותך לכאן, ואני אחראי לך. בוא, נשב פה על גזע עץ ונפספט קצת לפני השינה: בצריף חם נורא, מחנק, נחירה... אגיד לך, ישי יקירי: אל תקח ללב שום דבר. פרט לבנייה הסוציאליסטית היקרה שלנו!" — תפס את עצמו מנהל הלשכה.

”ובכן, נקח לדוגמה את הבנייה שלנו. אתה בוודאי כבר יודע, שאין לה כל קשר למטרות אזרחיות, על כך יודעים פה אפילו הכלבים והחתולים. אנחנו בונים פה מפעל צבאי תת־קרקעי, והגורל שלנו – וגורל המפעל גם הוא – תלוי בכך, אם יתנו לנו בחוץ־לארץ אשראי או לא יתנו. הנה סחבו הנה את הנכרי הטיפש – לשם מה? להראות לו, איך אנחנו מקימים בית־חרושת קומבינט ענק לפוזמקאות וגרביים. הכסיל יחזור ללונדון ויכתוב בעיתר-נים, שהכול פה אצלנו נפלא ומומלץ לתת לנו עוד הלוואות לפוזמקאות וגרביים. הנה כך צריך לנהל עסקים, ישי!”

”אבל למעלה...” – התנגד ישי.

”למעלה – בית־חרושת אזרחי”, המשיך מנהל הלשכה, ”ואילו מתחת לקרקע – עיקר התכולה. והקאפיטאליסטים נותנים לנו כסף גם על התכולה וגם על הקליפה. ואם יריחו משהו ויפסיקו לתת כסף – כולנו ניזרק החוצה חד־שתיים! ואני, כדי שדבר כזה לא יקרה, מוכן לרחוץ לטיפש האנגלי את רגליו ולשתות את המים – נו, במקרה הרע ביותר אקבל שלשול! מזה איש לא מת! מה אני אומר את רגליו! אני מוכן להשכיבו עמי במיטתי...”

6

אֵלֶּה איוואנובנה עברה בנקישת עקבים עליזה את פרוזדור הצריף ופתחה בשקט את הדלת אל חדרה: שם שררה אפלה, בעלה כבר ישן, וזה שיחרר את אֶלּוּצ'קָה מן ההתחייבויות להכין ארוחת־ערב. לאחר שנעלה את הדלת אחריה על מפתח, הפשיטה בחושך את מעילה וזרקה אותו על הכיסא. אחר־כך השליכה מעליה את חולצתה, הורידה את החצאית. התיישבה על קצה המיטה והקשיבה בעצב: מתחת לשמיכה התמשכה נחירה קצבית. ”הצטנן, כנראה”, – חשבה אֶלּוּצ'קָה ברשעות. ”תפס נולת. אני עוד יכולה להידיבק”. נזכרה באירועי היום הנפלאים וחיוך התפשט על פניה: איך חזרה בערב אל ביקתתו של הצייר יוסף, איך רמזה, שמוכנה להיות מודל בעירום, לאור הנר. איך שאלה: ”אשה עירומה אתה מצייר באותה יד קרה כפי שאתה מצייר אשה לבושה?” יפה שאלה, בחכמה. הצייר אפילו לא ידע מה לענות מרוב מבוכה. היה קר בכיקתה, וגם המיטה קשה מדי. והצייר המיסכן, כנראה, מזמן לא אכל דיו – אולי בשביל ישישה היה לו כוח, אבל לא להתעלס עם אֶלּוּצ'קָה. מחר, בוודאי, לא יספיקו כוחותיו לקום על רגליו... ואחר־כך הארוחה המפוארת עם הרב־סרן (מַאִיר)... והנה היא שוב בבית: התנור קר, הבעל נחור.

אֶלּוּצ'קָה לבשה כותונת לילה ונתקלה בנעל גבר פתוחה. זה הפליא אותה:

בעלה נעל נעליים גבוהות וסגורות. בהרימה את הנעל, הסתכלה בה לאור הפנס שחדר דרך החלון אל החדר וקול התפעלות פרוץ מגרונה: בידיה החזיקה מוצר אמנותי מחו"ל, מעור אמיתי מקושט בחורים. אלוצ'קה לא האמינה למראה עיניה וחיפשה את הנעל השנייה ואחר-כך פזלה לעבר הדמות הנוחרת. בגששה גילתה על הכיסא מקטורן מכד אנגלי. על חליפה כזאת יכול היה דויד נאומוביץ' רק לחלום. התרגשותה של אלוצ'קה הלכה וגברה, והיא ריכזה את שמיעתה בנחירה, שעלתה מתחת לשמיכה. גם בנחירה גילתה משהו מחו"ל... לבסוף משכה את קצה השמיכה וצללה לתוך המיטה, כמו למים עמוקים.

הנחירה נפסקה באמצע. "י'וט א'זו איט?" — נהם הסופר, מְחוץ בחזקה אל שדיה של אלוצ'קה איוואנובנה.

"שקט, חמודי!" — לחשה אלוצ'קה, מתענגת מצלילי השפה האנגלית. "קפאת, מיסכן שלי! אני אחמם אותך מיד..."

הסופר עשה נסיון נואש לקום, אולם להשתחרר מידיה החזקות של אלה איוואנובנה היה לא פשוט. האנגלי ויתר אז ונכנע. הוא גילה לשמחתו, שכוח הגברא לא עזב אותו לגמרי. הוא התמסר לתענוג, עצם עיניים והתחיל לרחף בעולמות הנעלמים.

אל העולם המציאותי החזירה אותו נקישה קלה בדלת.

"אמור: אני ישן, אני ישן!" — שמע את לחישתה של אלוצ'קה ליד אוזנו.

"אני ישן, אני ישן!" — חזר האנגלי בציות.

"פתח, מאסטר!" — נשמע קולו של דויד נאומוביץ'. "תן להיכנס!"

"אני ישן, אני ישן!" — חזר האנגלי בהתעוררות. יותר מזה לא היה מסוגל לומר, כי אֵלה איוואנובנה נלחצה אליו בכל כובד גופה, והצמידה את שפתיה לשפתיו.

גם אילו היה דויד נאומוביץ' מעמיד ליד חלון הצריף תותח יודה — לא יכול היה זה להפסיק את פעילותו המענגת עם אלה איוואנובנה.

פרק שביעי

עובד חרוץ

1

בהרכינה את ראשה מעל דף של נייר מחברת עם שורות, כתבה שולמית מכתב לדודתה בדרבנט — אל עיר מולדתה, שנראתה מפה כל כך רחוקה ומתוקה. לפני עיניה ראתה את הרי הטרשים, את הבתים הנמוכים, את הכיכר המרכזית ואת הרחובות המתפתלים... כמה כל זה היה יקר ללבה של שולמית!

היא תיארה בפרוטרוט את דרכה הנה (העלימה משום מה את פגישתה הבלתי־צפויה עם ישי), הזכירה כלאחר־יד את בריחתה מן הקרון הרך: הנוסע עם אשתו הצעירה בקרון היה איש־הצבא, שאסר את אביה של שולמית והובילו לבית־הכלא העירוני. מאז נעלמו עקבותיו של הרב הזקן; בעלי נסיון הסבירו לבת, שהזקן, כנראה נורה במרתף נ.ק.ו.ד. או נפטר בדרכו למחנה בסיביר. הנערה תיארה בפרוטרוט את אתר הבנייה ועברה אל המשפט. "זאת היתה הצגה נוראה ומגעילה", כתבה שולמית. "התביישתי מאוד, אך עוד יותר התביישתי בשל חברתי לשעבר דאדאשיכה. היא הזמינה אותי לחדרה בבית ההנהלה, אבל סרבתי בהחלטיות: בינינו הכל נגמר. מוטב לישון בצריף, בין אנשים פשוטים ואומללים, מאשר להרגיש את קירבתה של האשה הנוראה הזאת, דו־פרצופית ומסוכנת. אני בכל זאת מרוצה, שנסעתי: נפקחו עיני לראות, ואני רואה את העולם כפי שהוא במציאות — בלתי־צודק, ספוג דמים. החלטתי להישאר כאן, בין הצביעות והצער, כאן מקומי, כאן תפקידי. תשלחי לי בבקשה, דודה, את צעיף הצמר שלי. כאן כמעט אין מחממים את הצריף, קר מאוד — וגם את ספל הָאֵימֶל. לאמא אכתוב לחוד".

אמה של שולמית, ישישה, שנשברה מרוב צער לאחר מאסר בעלה, בילתה את רוב ימיה במטבח ליד הפרימוס בהכנת מאכלים, בתקוה, שאולי יגיע פתאום חייל מבית־הסוהר ובפיו בשורה, שאפשר לשלוח חבילה לבעלה... אך הימים עברו, ואיש מבית־הסוהר לא הגיע.

שולמית סיימה את כתיבת המכתב, סגרה את המעטפה ויצאה אל הפרוודור. בחשכה נתקלה פנים אל פנים בישי.

הם לא הוציאו הגה, רק הסתכלו זה בעיניו של זה מבלי לזוז. במבט הזה נאמר הכל: התוודות, שביעה, והשוקה מכלה.

"מחר יום חופשה..." אמר ישי לבסוף. "בואי, נלך לאן שהוא יחד".

שולמית הניעה בראשה לאות הסכמה ויצאה אל הרחוב. וישי נשאר עומד בפרחזר מחייך מרוב אושר.

למחרת הגיע אל המשרד חגיגי וזוהר. זיָקה את וולודיה בחיוך מאושר כאילו היה זה ידידו הנערץ. ואפילו הגליונות המאובקים נראו בידיו כפרפרים מתוך אגדה.

“מה אתה עובד בלהט שכזה!” — גער בו וולודיה. “שריפה פה או מה?!” בתשובה להערתו, התחיל ישי לפזם, והלבלר וולודיה ירק ויצא באופן הפגנתי מן החדר. כשישי נשאר לבדו, הגביר את שירתו. העולם נראה לו נפלא, בהיר ורענן.

הוא לא הרגיש איך חזר וולודיה למשרד, איך הגיעה הטלפוניסטית — אשתו של אַבְאִיב בפרוותה הרטובה, איך הגיע הקופאי בעל העיניים נגועות הדלקת. הוא אפילו לא הרגיש בכואו של מנהל הלשכה דויד נאומוביץ' — קודר, עייף ותשוש, שבילה את הלילה בחדר הצדדי של צריפו, על מיטת ברזל צרה, מתחת לשמיכה הצבאית הדלה... אנשים טובים כבר הספיקו להודיע לו, שראו את אלה איוואנובנה אמש מאוחר כלילה, שהיתה ערה מאוד ושמאחורי הדלת של דירתם נשמעו קולות אנחה וקול חריקת שיניים. הקולות האלה עוררו דאגות בלב האנשים. זטובים, שמא אלה איוואנובנה חלתה וכל הלילה דמדמה מחוס. כל האינפורמציה, שקיבל דויד נאומוביץ', יצרה בדמיונו תמונה לגמרי לא מעודדת ומסקנות בלתי-נעימות לכבודו, אולם הוא עבר על כך בגבורה שבשתיקה. דויד נאומוביץ' היה סְטוּאִיקָן. בהיכנסו למשרד, ראה את ישי השקוע בעבודתו, נענע בראשו ומבלי לאמר מלה ישב במקומו. יום העבודה התחיל.

2

חדר-האוכל של הפועלים היה מלא אדים, כמו בבית-מרחץ. הפועלים הצטופפו ליד חלון החלוקה. כפינה חתך המנהל את הלחם. הלחם היה רך ונורף ריח נעים של מאפה — אך טעמו היה מר: הקמח לאפיתו היה מסוג ב', ואולי אף מסוג ג'. תארה לא קמח... תשובות בעניין זה היו מוכנות בפי המנהל: “קמח כזה שלחו לנו, אנא זיללו! — לאחרים גם כזה אין!” — אך הוא ידע שלעוגות המנהלים מחלקים קמח מעולה.

הפועלים במגפיים מלאי בוץ הצטופפו ליד חלון החלוקה בהושיטם את התלושים. הרצפה היתה מלאה בוץ ורפש. מלמעלה הפיצה המְנורה אור קלוש. על הקירות סיסמאות בצבעים עזים: “לעיסה טובה — שומרת על השיניים!” “אין משיחין בשעת הסעודה!” “המזון — יסוד החיים עלי

אדמות". על הקיר התנוסס בנפרד דיוקנו של סטאלין במסגרת עבה. מול הדיוקן הכריקו המלים בטוש אדום: "תודה לחבר סטאלין — לידיד הטוב של הטבחים!"

לא היה כל צורך בלעיסה טובה: האכילו במרק-כרוב רוסי דליל, לפעמים בתוספת בצל מטוגן. תושבי ההר, שהיו רגילים לבשר כבש צלוי, נענעו במרירות בראשיהם. הם קיבלו את מרק-הכרוב וקיללו במחשבותיהם את העם הרוסי — מי שהמציא את מרק-הכרוב. לעזרת הכף נזקקו רק מעטים. הרוב הביט לצדדים, אם אין בקירבת מקום מישהו מן ההנהלה, — הכניסו את אצבעותיהם לתוך הקערות והשקיעו את פרוסות הלחם כמו ספוג לתוך הכרוב כדי למלא את הפה — הלחם שמש במקום כף ומזלג — הם ניקו את הצלחת עד תום, וניגבו אותה בפרוסות לחם נוספות. כשגמרו לאכול עזבו בריצה את חדר-האוכל והמשיכו לרדת במדרון אל המקום, שם עמד בית-החרושת לגרביים כמעט גמור, ממנו ירדו מתחת לקרקע אל אובייקט בנייה אחר. הכניסה לשאול תחתיה — בור שחור עם קירות בטון — היתה מוסתרת מתחת לאוהל ברונט, שהוצב באמצע בית-החרושת. דרך הבור נכנסו לשם רק אנשים — את הציוד הכניסו בדרך אחרת.

באוהל, ליד הבור השחור, שלט לייטננט נ.ק.ו.ד. במדי שרד חדשים. הוא סקר כחשדנות את הפועלים, שנרחפו לפי התור לתוך האוהל, לקול הקשת אצבעותיו נבלע כל פועל מתחת לקרקע כמו שד דרך מיפתח הבמה בתיאטרון.

הלייטננט ראה מיד את ישי. הופעתו במשקפיו המנופצים ובנעלי הספורט המרופטות משכה את תשומת לבו. הוא חסם בפניו את הדרך והצטרח.

"עמוד! לאן?!"

"לשם..." ענה ישי במבוכה. "למטה".

"מי אתה?" — הרעים עליו בקולו האיום.

"אני מן המשרד", הסביר ישי. "שלח אותי אבראמוב עם החבילה".

"תעודות!" — תבע הלייטננט.

כשקיבל את האישור החתום, הסתכל בו ארוכות, מצד זה ומצד אחר, הפך אותו ופיענח את החתימות.

"לך!" — אמר לבסוף. "בפעם הבאה אל תרוץ — אירה בך!"

בזמן הירידה בסולם-הברזל הצר, חלפה מחשבה בראשו של ישי, שהנה רק לפני דקה יכול היה לקבל כדור, ואז שולמית לא היתה פוגשת אותו מחר בבוקר ליד הקואופרטיב, משם התכוונו להתחיל את הטיול הרחוק להרים. מחר! כל כך הרבה תקוות היו במלה "מחר", שלושה שבועות רצופים לא יצא לפועל הטיול שתכננו — או שהיא לא יכלה, או שהוא היה עסוק

בעבודה, — והנה סוף סוף חופשת המחר אמורה היתה להיות שלהם, חופשה שלהם. מחר!

ביורדו כעשרה מטרים, מצא את עצמו באולם נמוך מואר בשרשרת נורות חשמל. תוך הירידה יחד עם הפועלים לתוך האולם, מצא את עצמו ישי במבוך תת־קרקעי ענק במעמקי ההר. במינהרות התת־קרקעיות כבר נאגר ציד תעשייתי מכוסה בריעות מברזנט... ישי הלך והלך, ופגש במאות פועלים: חלק מהם חצב במיכרות, חלק הסיע בקרונות. ישי נזכר בסיפורו של דויד נאומוביץ' אודות בית־החרושת הצבאי התת־קרקעי, המוקם מתחת למפעל לייצור הגרביים. נזכר בסופר האנגלי שמסובבים אותו מסביב לאצבע... כמובן, מפעלים צבאיים דרושים — אך האם דרושה גם כל הרמאות, הרמאות הקולקטיבית? מדוע שמים ללעג את הסופר האנגלי המפורסם? ואסור להיאבק נגד כל זה, אסור אפילו לפתוח את הפה ולאמר את אשר אתה חושב. מי שפותח את פיו — מקבל כדור בעורף. לנסוע מכאן, להסתגר באיזו פינה נידחת יחד עם שולמית — ולשבת בשקט, להתקיים מעמל כפיים, לגדל ילדים... טיפות מי־קרח, שנשרו מן התקרה הנמוכה, ציננו את דמיונו. הוא ניגש אל האיש הראשון שנקרה בדרכו ושאל — איפה החלקה מספר ארבע.

כשיצא ישי על פני האדמה, לא יכול זמן רב לחזור אל עצמו. הוא הרגיש פחד, פחד אימים מפני המפלצת התת־קרקעית הזאת, מפני הכור השחור ומפני איש ה.ג.ו.ד. עם האקדח בחגורתו.

3

הבוקר היה שטוף שמש, כחול, שקוף. מן הקואופרטיב צעדו ישי ושולמית עד פרשת הדרכים ושם תפסו טרמפ: אוטו משא עצר להם והציע הסעה. בעומדם על המשאית הם כמעט לא דיברו. כל אחד מהם הרגיש, שהשיחה מחכה להם בקרוב, אין להימנע ממנה. וכל אחד הכין שאלות ותשובות משלו. במחשבה זה נשמע כך: "שולמית, אני אוהב אותך, אוהב מאותו רגע מאושר, כשראיתי אותך לראשונה". "גם אני, אם כי נדמה לי, שאינני בטוחה עדיין". "אל תאמרי את זה! כשאני מסתכל בעינייך, אני רואה את חיינו המשותפים, — עד עולם". "אבל אנחנו כמעט לא מכירים זה את זה!". "גבות עינייך דומות לכנפי הסנונית במעופה".

"איזה משקפיים מצחיקים אתה מרכיב!" — אמרה שולמית, בהביטה על ישי, —שלא הסיר ממנה עיניים מעריצות.

"כן, כן", הסכים ישי. "הם נשברו לפני שנה, וקשה למצוא עכשיו עדשות

חדשות... הביטי איזו ניקרה יפה! ושם למעלה אָאול". *
"בוא נלך אל האאול הזה!" – הציעה שולמית. "הוא מוצא חן בעיני:
ביקתות עלובות ועשן מעליהן, כמו ענפי עצים".

ישי היה מוכן להישבע, שהעשן באמת דומה לענפי עצים. אל האאול הוביל
שביל אבנים צר בעלייה תלולה. תוך העלייה התגלה לפנייהם מראה בלתי-
רגיל: כעשרים גברים מחובקים בכתפיהם יצרו מעגל, טבעת. ועל כתפיהם
התמקמו עשרה בחורים צעירים, גם הם מחובקים, כחוליות בשרשרת אחת
הם יצרו טבעת שנייה ועל כתפיהם טבעת שלישית מורכבת מחמישה
בחורים, שבכפיפה התקרבו למרכז המעגל, ומעל למרכז החזיקו בידיהם
הצלובות ילד בן עשר. הילד כיוון את ראשו אל השמש ושר בקול צלול שיר,
וכל התשובת האנושית התנועה לקצב השיר, והילד כאילו התעופף מעל
האדמה, בשמיים.

ישי ושולמית עמדו מוקסמים בקצה המישור והקשיבו. הם היו המשקיפים
היחידים, – כל האחרים היו משתתפים.

"נפלא א...!" לחשה שולמית ונלחצה אל כתפו של ישי. "כל כך הרבה שמעתי
על המינהג העתיק הזה, והנה אני רואה אותו בפעם הראשונה בחיי".

"היום חתונה באאול", לחש ישי בתשובה. "זהו המנון הכלולות לשמש".
הם הקיפו את המישור ונכנסו אל האאול – חגיגי וחוגג. בדרכי האבן
התרוצצו כלבים מגודלים, פה ושם קרקרו תרנגולות ליד דלתות הביקתות.
הרחובות היו נקיים, כאילו טאטאו אותם במיוחד לכבוד היום הזה במטאטא
קסמים. לפתע פרצה קבוצת נערים בצחוק ובצעקות מן האאול. הם הקיפו בן
רגע את הבאים, קפצו מסביבם וזאטוט שמנמן זרק על שולמית חופן של
אורז. הנערה הסמיקה והסתכלה על ישי: אורז מפזרים על החתן ועל הכלה
ביום חתונתם, זה היה ידוע לכל אחד. ישי עמד וחייך מוקסם ומאושר.

במרכז האאול נתקלו בתהלוכה של נשים. הנשים נשאו טסי נחושת על
ראשיהן עמוסים מתנות לכלה: לבוש, נעליים, ערדי זהב וכסף, ממתקים.
משני צידי התהלוכה צעדו נערים עם תופים ומצילתיים; האוויר התמלא
קולות והמולה. כל ההולכים התקדמו בצעדי ריקוד ועברו על פני שולמית
וישי. אשה אחת משכה גם אותם לתוך השורה הנעה לצלילי המוסיקה.

ליד ביתה של הכלה החלה אשה להכריז בקול רועם מי ומה הגיש פלוני
במתנה; ההכרזה נמשכה כמחצית השעה. אחר-כך הביאו את החתן,
והמשתה התחיל. שולמית וישי הרגישו כאילו נולדו באאול הזה. ובהביטם
על החתן ועל הכלה, היה נדמה להם. שהם יהיו אלה שייכנסו לחדר הכלולות

* אאול – ישוב הררי.

מאחורי הווילונות, ושם יוכיח לכלה את יכולתו, והיא תוכיח לו – את בתוליה...

המשתה התמשך בינתיים. האוויר התמלא ריחות בשר הכבש, והיין זרם בכוסות ובקבוצות... שולמית וישי לא הרגישו, איך נעלמו החתן והכלה מאולם המשתה.

אחרי פסק־זמן התמלא האאול קולות וצלילים צוהלים: החברים הקרובים של החתן נשאו ברחובות סדין צחור, מוכתם בדם בתולים. ישי כיסה בכף ידו הגדולה את ידה של שולמית.

“אני אוהב אותך”, שמעה שולמית מבלי להרים עיניים. “היום הוא יום שלנו, הראשון מבין ימינו”.

פרק שמיני

מפולת שלגים

1

ימי האביב השקופים והזהובים התחלפו בשלג סמיך. הופעת השלג לא היתה בלתי-צפויה לגמרי: בעלי השיבה חדי-העין ניענעו בראשיהם הלבנים והזהירו בפני בואו. עוד לפני שבוע, בסכמם את מספר ימי השמש, את כיוון הרוח ואת תנועת העננים, הצפים לפנות בוקר ברקיע, בישרו הזקנים: "עומד לרדת השלג. אסון עומד להתרחש".

ואמנם, השלג בא. לא קרוא, לא צפוי! עלי המשמש הוורודים קמלו ודעכו, שריגי הגפן העדינים נצרכו בקור הלח, התפרחת הלבנה של עץ-הדובדבן נבלה ונשרה. ואנשים מכורבלים כמו עופות ביום סגריר בוססו ברחובות הערים ההרריות ורמסו בקול חריקה את גרגרי השלג. מתחת למעטה השלג הכבד והמלוכלך ניספו לא רק הגנים, קפאו מקור גם הטלילים והגדיים הרכים, שאך זה נולדו. השלג השיג את האביב, קרע את כסותו הבהירה והקלילה, הידק את גרונו באצבעותיו הצוננות.

עם ירידת השלג הגיעו בשורות רעות לקווקו. אנשי ה-ק.ג.ב. היו חוטפים אנשים בלילות, ואלה היו נעלמים כמו במערבולת-שלגים. בחשש ובוהירות היו מוסרים איש לרעהו: ראב"ב רצה לפרוץ את מוסקוה, מאמאייב גידל חיידקי דבר במרתף, אָלְיִיב התגלה כמרגל א.זיופי, ואיש לא העז לחיך, אף-על-פי שידע, שראב"ב אינו מסוגל להבחין בין חול לאבק-שריפה, מאמאייב לא ידע מה פשר המלה "חיידק", ואָלְיִיב מימיו לא שמע על קיום מדינה בשם אתיופיה.

היחידים שלא הרגישו בשלג היורד היו שולמית וישי. שקועים באהבתם הסתכלו על העולם מבעד לאגרטל של בדולח ורוד. האביב חי בתוכם, ואף השלג, — לא היה בכוחו לצנן אותו. את החתונה ההיא באָאול ראו, כאילו היתה זאת חתונתם שלהם — יעתה חיכו בחוסר-סבלנות לאותו יום, שיתפנה חדרון בצריף "משפחתית". החדרון הצטייר בעיניהם פעטרת-יהלום של אושרם: להיכנס לחדר פרטי משלהם, לנעול את הדלת במפתח ולהישאר זה עם זה ביחידות — מי יכול היה להשתוות להם?... ובינתיים המשיכו להתגורר במעונות משותפים מזהמים ומסריחים, שם נאסר על הגברים, באיום של גירוש מיידי, להיכנס אל אגף-הנשים.

ישי ישן על הגב כשידייו תחת מראשותיו. כשהתעורר פתאום פקח את עיניו

מבלי להזיז אבר: כך היה מתעורר במגורי הגברים של הפנימיה לקולו התובעני של השעון המעורר. אולם הפעם לא היה זה קולו של השעון המעורר, שהעיר אותו.

דייר חדש, שנכנס לחדרו, העיר אותו. מבעד לעפעפיו הפקוחים למחצה ראה ישי איך התיר האיש העומד במעבר הצר שבין הדרגשים בשלוח ובשיקול דעת את צעיפו הארוך והסרוג. לכושו חרג מן המקובל ב"דוויגאטלסטרוי" ובקווקז בכלל: מקטורן מזמש צהוב עם חגורה רחבה, נעליים עם מוקיים טירוליים ירוקים וכובע מצחייה, ששימש יותר לקישוט מאשר להגנה כל שהיא. האיש הניח את התיק עם המונגרמה ואת המזוודה על המיטה הפנויה ועל גבה תלה בקפדנות את מקל הבמבוק עם גולת הכסף... ישי הכיר את האיש – איוואן ולאדימירוביץ בססונוב, גיאולוג מפורסם, אחד מגדולי המומחים בחקר עפרות קווקז. עליו דיברו אתמול במשרד, ואלה איוואנובנה קפצה פעמים מספר בהתרגשות רבה לחדרו של בעלה להיודע, אם כבר הגיע "הקוסם ההררי". אלה איוואנובנה מִינְתָה את עצמה אחראית לקבלת פניו של בססונוב, ועובדה זאת עוד יותר העכירה את רוחו הקודרת בלאר-הכי של דויד נאומוביץ'. עקבות ביקורו של הסופר האנגלי טרם נמחו מזכרונו.

אבל, כנראה, שלא רק העובדה הזאת העכירה את רוחו של דויד נאומוביץ': מעל ל"דוויגאטלסטרוי" עמדה להתרגש סערה. בשוכו לאנגליה שלו, הספוגה ערפית, פירסם הסופר האנגלי מאמר אודות היעוד האמיתי של מחלקת הגרביים, שכיסתה והסתירה מתחתה בור עמוק ואוהל לשומר בטחון. יוצא איפוא, שמישהו גילה את הדבר אגב פטפוט לזר הארוור. מי אם-כן עשה זאת? הלא כל היום וכל הלילה לא הורידו עין ממנו, גם דויד נאומוביץ' בכבודו ובעצמו היה בין העוקבים אחריו, והוא יצטרך לשאת באחריות, אם לא יתגלה הפטפטן הפושע. הרי העניין מריח כמעשה ריגול. לאחר רמזים של גישוש פנה דויד נאומוביץ' אל אשתו ישירות, האם לא פטפטה משהו מיותר. בתשובה פרצה אלה איוואנובנה בצחוק שברירי ואמרה, שהיו לה עם הזר נושאים אחרים לשיחה. כמחשבותיו ספר דויד נאומוביץ' באצבעותיו את האנשים, שהיו בחברתו של האנגלי. "ישי, חנוכאיב, מישייב, איסאק דוידוביץ' עם ה"מטאטא" הצרפתי שלו. כמוכן, הפשוט ביותר להטיל את האשמה על הצרפתייה. היא הרי נכריה פה, היא יכלה לפלוט משהו בכוונת זדון, אבל אם הפרשה תגיע לביורור, כולם ילכו בדרך אחת... המחשבות האלה הסעירו את רוחו והכבירו על לבו.

בציפיה דרוכה לסערה העומדת להתחולל, "דוויגאטלסטרוי" כאילו נאלם דום. אף כי בשום מקום לא הזכירו את מאמרו של האנגלי, השמועות אודותיו נדונו בחשאי בכל הדרגות. במיוחד התירו את לשונם העצמאיים, שנקלטו במפעל הבנייה. בזמנים אחרים איש לא היה נזכר בהם בכלל, אולם עתה

הסתכלו חֲנוּכָּיִיב ומִשְׁיָיב על העצמאיים חסרי מודעות מעמדית במרירות ובכאב. מלחמה בלתי־מספקת בחומר אנושי זה במפעל הבנייה הממלכתי יכלה לעלות לחברי הוועד המקומי במחיר של חמש שנות מאסר נוסף לעונש עבור קשרים עם האויב.

לעצמאיים נחשבו הסנדלר, שישב בצריף עשוי קרשים דקים והלם בפטישו, וכן הַסֵּפֶר, שמחוסר צריף הסתדר בשטח הפתוח על כיסא וִינְאִי, עם קערה, מברשת, אבקת־סבון בצנצנת־פח משימורים ועם חמישה מסרקים, התקועים מתוך נוחות, ברעמת ראשו הסבוכה. אל האלמנט הבלתי־מאורגן המכונה בשם "עצמאיים פראים" השתייכו גם סוחרים זעירים, שהיו יורדים מן ההרים עם שקי־ירקות ועם ביצים מתחת לבית־השחי, עם חלב תאו מזוהם בבקבוקי גזוז.

... ישי פקח סוף סוף את עיניו ומתח את ידיו. בפסונוב העיף מבט והגיש לו באדיבות כיסנים ממולאים כבד מתוצרת ביתית. ישי לעס את הכיסן הקר והרהר: מה יכול היה להביא את הגיאולוג אליהם. כנראה, על השליחות הזאת הוחלט זמן רב לפני ההתרחשויות האחרונות ב"דוויגאטלסטרוי": ספק רב אם היו שולחים הנה מישהו לפני ברור העניינים. אכן, חשב ישי, הבנייה הזאת דומה למדורה ענקית, המושכת אליה פרפרים ושפיריות. כמה בני־אדם, כמה גורלות! כאן פרשת דרכים, צומת. איך יתפתחו העניינים בעתיד, איזה חוטים יוסיפו להימשך ואיזה יינתקו? ישי בלע את הכבד והרגיש פתאום משב של צינת קברים, הנושבת מן הגיאולוג המהודד. "האיש הזה — מותו קרוב" — חלף הרהור בראשו של ישי. הוא הזדעזע וניער את הפירורים משמיכתו.

בבעיטת רגל פתחה באטש המנקה את הדלת לרווחה ונכנסה. לבושה היתה חצאית קצרה וכתמים חשודים עליה. היא חשפה ברכיים גרמיות וסבכים כמו למטפסי־הרים. לחייה הכחולות מטבען היו מכוסות אבקת אודם. פֶּאָטְש זיכתה את האורח בחיוך וחשפה את שיני הפלדה שלה בנענעה את ישבנה החזק והעגול. הגיאולוג כיבד גם אותה בכיסן עם כבד.

"המקומות האלה שופעים אוצרות טבע", העיר הגיאולוג, כשכאטש יצאה. "מיוחדים במינם: נפט, זהב, פלטינה — כל זה רגיל, אבל שו בלי פלטינה! הרי זה פלאי עולם. לא חסר בהם דבר! כאן, בעמק הזה, צריך להקים מפעל. בעוד חרשיים שלושה, אני מקוה כך, תתקבל החלטה בדרג הגבוהה".

"לומר, לקראת הסתיו אפשר להתחיל?" — שאל ישי.

"ללא צל של ספק", אישר בסונוב. "כל עיכוב גובל בפשע. הרי קווקז — אוצר בלום הם! אתמול עליתי על חומת המצודה נארים־קאלה. כל דרבנט נראית כמו על כף־היד. השבר ההררי יורד תלול אל הים ובסלעים אפשר לקרוא כמו בספר. שבר — ורצועת־חוף, המשתרעת לאורך שלושה קילו-

מטרים. זאת תופעה נדירה באיזור הכספי; בדיוק כאן עברה הדרך היחידה הנוחה למעבר מדרום-מזרח-אירופה אל קידמת אסיה, לכן מעבר דרבנט שטוף דם. כאן לחמו עוד בימי קדם. לפני חמישה-עשר דורות הקימו חומות אבן מנארים-קאלה אל הים, בין החומות האלה שָׁכַן הישוב המסחרי של דרבנט. פעמים אין ספור החריבו ושרפו אותו, וכיניהם חיו בנאים-גאונים הם בנו ארמון שליטים מפואר, הרמון, בתי-מרחצאות. המטאלורגים של דרבנט. היו בין הראשונים שגילו את סוד הייצור של הפלדה הגמישה. ועוד עובדה: האם ידע אתה, איש קווקז, שדרבנט נוסדה לפני אלפיים שנה ע"י יהודים, שהוגלו מארץ-ישראל לאחר חורבן הבית הראשון ומצאו פה, בדאגסטאן, מקלט? כל אבן היו מסתתים שנים אחדות — עד כדי כך גדולה היתה... עוד ביוון העתיקה וברומא כינו ההיסטוריונים את מבצר דרבנט בשם 'שערים בלתי-נכבשים' של האיזור הכספי. ואכן, פירוש השם דרבנט — הוא 'שערים'.

"אני — יהודי", אמר ישי ומשקפיו הבריכו. "בשפתנו שערים נקראים אחרת". "כמובן", הסכים בססונוב. "העברים הקדמונים הגיעו לדיאגסטאן דרך פרס והביאו אתם את המלה הפרסית 'דרבנט'. בדרבנט נשמרו שרידי היהדות הקדומה ואחד מבתי-הקברות המעניינים שראיתי בחיי. אני, לידיעתך, היסטוריון במקצת ומתרגש לא רק למראה מחצבים, אלא מאבנים חיות של ימי-קדם... דרך 'אגב, קניתי בדרבנט תמונת נוף נפלאה — רובע-יהודי, שריד בית-כנסת של צייר אלמוני — יוסף אשורוב".

ישי קפץ ממקומו.

"מותר לראות?"

"בבקשה, יש בה משהו מודרני, אבל סימפטי ביותר".

"איפה קנית אותה?" — שאל ישי בהסתכלו על התמונה.

"מידי הצייר. נתקלתי בו באופן מקרי לגמרי, כשטיילתי בעיר-העתיקה. הוא עסק ברישום סקיצה. בחור נחמד מאוד, אולם נראה סובל מחסור. הזמנתי

לבוא הנה, לצייר כמה תמונות נוף לקישוט המועדון".

עוד פרפר אחד המתעופף מעל למדורה, חשב ישי. איזו מן מיסטיקה! איזו תנועה בלתי-פוסקת הנה, אל הבקעה הזאת... ושוב הרגיש ישי משב של צינת מוות.

2

גיל ארבעים — גיל המשכר. עד גיל זה אתה חושב כמו צעיר, בפזרנות: הנה את זה לא ביצעתי, ואת זה ביצעתי לא טוב, אין דבר, אספיק לתקן, אספיק לשפר ולשנות, לפני עוד זמן הרבה!... ובאמת, נדמה, שבעתיד מלאי בלתי-נדלה של זמן. והנה הגעת לגיל ארבעים — מסתכל קדימה, כבר אינך רואה את הנצח אלא את השביל היורד. ואם תסתכל אחורה — העבר נראה רצוף טעויות, שכבר אין אפשרות לתקן, לשנות. העבר יציב וקיים ולעתיד לא יספיק הכוח להמריא מחדש.

אך קורה גם, אמנם לעתים רחוקות: שהעבר — כולו רצוף עמל לטובת האדם — אז יסתכל האדם אחורה, יאנח בסיפוק, ויישב לנח בהגיעו לגיל ארבעים.

הנערות, שהגיעו מישובי ההר אל שולמית היו רחוקות מגיל ארבעים, אפילו גיל השלושים היה רחוק מהן. רק רוזה קורבאנובה בת 38 לפי דבריה. באו גם פאטימאט התמירה נפאזָה מאגוֹדוֹבָה מן האול גאצאטל.

כל שלושים הנשים הגיעו הנה לפגישה עם שולמית מישובי ההר הניצחיים. השם "מועצת הנשים" — היה בלתי-מובן ומסתורי עבורן; גם לשולמית לא היה נהיר השם והתפקיד של "מועצת הנשים". אבל נעים ומרגש היה להיות "נציגה" אפילו מבלי להבין של מי — ומה עוד שהנסיעה שולמה; כך הגיעו נשות ההר אל "דוויגאטלסטרוי". והמרכזת של "סמינר הנשים" שולמית היתה מרוצה מהזימה הזאת: היא היתה פמיניסטית ליברלית ובצומק נפשה נטתה לפעולות הסברה חברתיות.

את ההרצאה בדבר כיסוי הראש בצעיף מוסלמי שמעו הנשים בחיוך: כאן, באתר הבנייה אפשר, כמוכּן, להסתובב בלי הצעיף — אבל בבית, באול, לחשוף את הפנים נחשב כאילו לעבור עירומה בין אנשים. נוסף לכך כיסה הצעיף גם על מומים, שכדאי היה להסתיר מעיני הרואים. המשחק בצעיף, המעוגן במסורת עתיקת-ימים, היה קרוב לנשף מסכות אירופאי... שולמית דיברה על כך, שהגברים אינם זקוקים לצעיפים, ובוה קיים אי-צדק כלפי הנשים, והנשים ההרריות הסמיקו וחייכו. הן התעניינו באופנה החדשה של העיר והסתכלו על עובדת הנקיון פאקֶש כעל אחת שהגיעה מכוכב-לכת אחר. פאקֶש הגיעה לפגישה לבושה חצאית קצרה, על רגליה נעליים עם עקבים גבוהים. גם העדר צמה עורר סערה לא קטנה.

את ההסבר אודות הדמוקרטיה הסובייטית קיבלו בחוסר הבנה מוחלט: הנערות נרדמו במאורגן. בעיות ההיגיינה האישית משכו את תשומת-לבן הרבה יותר! הדיון בדבר התנהגותה הבלתי-חברתית של רוזה קורבאנובה ב"דוויגאטלסטרוי" העסיק אותן במיוחד והפך לברבור נשי אופייני. שולמית דווקא היתה נגד הדיון הזה, בחושבה, שהעניין הוא פרטי של רוזה,

שאיננה מסתדרת עם חשבון. החברות, בכל זאת, עמדו על כך, ושולמית נאלצה לוותר בהתאם לכללי הדמוקרטיה הסובייטית.

העניין נסב בכך, שרוזה השקתה את החופר, אֶדְאֵלוּ יֶאֱכִיֶאֱיֶיב, שלא הגיע עדיין לבגרות, משכה אותו אל חדר-האוכל, שם עבדה כטבחית ובו במקום פיתתה אותו. השומר פֶּטּוּכּוּב, שנכנס לחדר-האוכל לשתות תה, לא הפתיד את רוזה, חמק מן החדר וכעבור דקה הביא שלושה משקיפים בטלנים לִיְהַנּוּת מן המראה המרתק. למחרת ידעו כל אנשי הבניין על המקרה.

האסיפה גינתה פה אחד את התנהגותה של רוזה. אילו היתה בקשרי אהבה עם השומר פֶּטּוּכּוּב, לא היה איש אומר מלה. בבקשה, לכריאות! אבל אדאלו, שלא הגיע לבגרות, שהתאים להיות לה לבן — זאת היתה שערוריה... על שאלתה של שולמית, מדוע זה נחשב לשערוריה, לא מצא איש מענה. שערוריה, וזהו זה. מה עוד, שרוזה היתה לא בת שלושים ושמונה, אלא כל הארבעים עם זנב. בושה ומלימה!

שולמית קמה מאצל השולחן ויצאה החוצה. האביב הופיע בכרך מבריק כמו יהלום שחור. אנשים התחממו בשמש. תרנגולות בוססו ברחובות, והתרנגול-לים בעקבותיהן. הלמות החיים היתה ככול. מבניין מובדל שנבנה זה עתה. בשביל אורחים חשובים ביותר עקב אחר שולמית קוֹמִיֶסֶר ה־ג.ק.ו.ד. טרופים גֶאֶבּוֹנִיָה.

3

ישי ושולמית קיבלו חדרון בצריף משפחתי. כמובן הקבלה היתה קשורה בפרוטקציה: תמכו בישי הגיאולוג בֶּסְסוֹנוֹב, וגם דויד נאומוביץ' "הפעיל לחץ". את הדאגות שלו בִּיֶסֶס מנהל הלשכה לפי העקרון: "יד רוחצת יד, רגל מחממת רגל". לישי בוודאי קשרים טובים — לא לחינם הוא מבלה כל ערב בחברתו של הגיאולוג. וגם שולמית כפי הנראה לא כל כך תמימה, כפי שהיא נראית ממבט ראשון. יש לה, כנראה, גב במחוז. לכן לעזור לזוג הזה — השקעה בטוחה.

בערך שבוע לפני שהצעירים נכנסו לצריף המשפחתי הופיע ב"דוויגאטל סט" רוי" הצעיר יוסף. הוא רזה והאפיר בזמן האחרון. שיבה זרקה בשערותיו. יוסף היה מבוהל עד עומק נפשו. בעיר אסרו את כל האינטליגנציה באשמת טרוריות, פעולות חבלה וריגול לטובת ארצות המערב. יוסף משך בכתפיו הנפולות וסיפר לישי ולבססונוב:

"איש אינו יודע במה כל זה ייגמר. הדבר הנכון ביותר — להסתגר בזמן המעורפל הזה בפניה נידחת — כמו כאן, למשל. אנשים מקבלים עשר שנות

מאסר בלי זכות להתכתב, ונעלמים. מספרים, שירים בכלום... לצייר מכר שלי נתנו 25 שנים רק משום שצייר את סטאלין בסגנון אבסטרקטי — האשימו אותו בהתקלסות מכוונת בסמל המהפכה. זה עוד בחסד, כי רצו להאשימו בשריפת דגל המדינה ובחבלה בסמל, ועל-כך מגיע גזר-דין מות". בססנוב הקשיב תוך עישון מקטרת, וישי נפנף בידיו תוך ריצת הלוך ושוב בחצר.

"ירו בשנים-עשר מהנדסים של היקב", המשיך יוסף לספר. "מאשימים: נסיון להרעיל משלוח יינות, שהיה מיועד למוסקוה. המאשים היה מנהל היקב, מאוחר יותר ירו גם בו — על חוסר עירנות".

"הכרתי צועני אחד", פתח בססנוב, "גם אותו אסרו על חוסר עירנות: את הסוס הוציא מן החצר ואת הרסן השאיר... עשר-שנים קיבל, אבל עם זכות למכתבים".

"מפלצתי, מפלצתי... " — נהם ישי לעצמו. "האמנם יודעים שם במוסקוה את כל זה? אינני מסוגל להאמין!"

"נו, בוודאי", נענע בססנוב בראשו. "הדור שלכם — ממש מציאה לכל משטר! אתה מסכים אתי?"

"עכשיו התלבשו על מחוסרי תעודות", המשיך יוסף. "לא על אלה, שאין להם דרכונים — את אלה מזמן הושיבו. אני, למשל, נחשב לי מחוסר תעודות' טיפוסי — אינני עובד בשום מקום, אינני רשום בשום מקום ועוד עוסק במקצוע חשוד — אמנות".

אבל דווקא באמצעות האמנות נוכל להעלות את רמת-ההכרה של ההמונים", לא התאפק ישי. "הרי דורות של מהפכנים..."

"אתה אינך ניתן לתיקון, ישי", חייך בססנוב. "האמנם הנך מפקפק בכך, שהשיטה הטובה ביותר להרמת ההכרה — בית-סוהר? פרט לקבר, כמובן, שיכול לתקן גם את הגיבן... אני נשבע לך, שדעתי על היהודים היתה טובה יותר, אבל עכשיו, אחרי הפגישה אתכם, אני קצת מיואש. עם עתיק כזה, עם מסורת כזאת!"

"דווקא משום-כך אנחנו, היהודים, תמכנו בכל נפשנו בנסיון החברתי הכביר הזה", אמר ישי בלהט. "רק קבוצה מבוטלת, כפי שזה ידוע לך, הצטרפה לעמדה השוביניסטית, לגישה לאומית מוגבלת — אלה הם הציונים מטפחי הרעיון על בית לאומי בפלסטנה. אני — אינטרנציונאליסט! אינני מפקיר את העבר שלנו — אבל הסוציאליזם הצודק של העתיד קרוב לי הרבה יותר. הרי המדובר בעתידו של העולם כולו, ולא רק של עם אחד".

"טֶה-טֶה-טֶה!" — הפסיקו בססנוב בטון סרקסטי. "אי-אפשר לבנות עולם חדש מבלי להרוס את הישן. אי-אפשר להרוס עולם ישן מבלי לחשב את כוח ההרס... אני מציע לך לסכם את הנאמר".

"זה מה שאני עושה", הרכיך ישי את ראשו. "ואני מגיע ליאוש. מה שמתרחש מזכיר לי פעולות של חוטב עצים עיוור בג'ונגל".

"הפרט איננו יכול להימנע מקרדום הכורת העיוור", העיר הגיאולוג בעצב. "הדבר היחידי, שאנו יכולים להרשות לעצמנו — זה להסתכל סביבנו בתשומת-לב. ולא לקבל את מכת הקרדום בגולגולת בתור טיפת גשם מקרית".

בפעם הראשונה התחיל לחשוב: בפחד וביגון — על הצפוי לו ולשולמית בעתיד, על הצפוי לילדיו. הם יולדו ויצטרכו לחיות בעולם פראי ואטום מוקף חוסר בטחון ושקרים. אולי הציונים צודקים — והרעיון שלהם גם נכון וגם טהור. אומרים, שבקיבוצים הישראליים שלהם הגשימו את הרעיון של חברה ללא מעמדות.

בססונוב כאילו ניחש את מחשבתו.

"לכם, ליהודים יש בלי ספק עדיפות על פנינו, על הרוסים. אתם יכולים להסתגר בקליפתכם הלאומית ולגדל גרעין חדש — בלי ערבות כל שהיא, שגם בו לא יתרכו תולעים. אבל אנחנו, הרוסים, משוללים גם אוטופיה זאת. אמן!"

באותו ערב, בטיילו עם שולמית בסביבות בית-הקברות, היה ישי עצוב ומדוכא. שולמית יחסה את מצבו לנוף העצוב וניסתה להרגיעו. "בעוד ימים מספר נקבל חדר", אמרה שולמית, "והמתים לא יוסיפו להפריע לנו".

"ואז יתחילו להציק לנו החיים", אמר ישי בנשקו את הנערה. "והחיים מסוכנים הרבה יותר".

"אינך מפחד פה, בבית-הקברות?" שאלה שולמית.

"באמת שלא", אמר ישי. "סוף כל סוף, כאן באתר הבנייה קיימים שני מקומות שווים: בית-הקברות — לאהבה והגשר — לטיולים".

4

הגשר מילא תפקיד מיוחד ב"דוויגאטלסטורי". הגשר, שעמד מעל ליוכל הררי, היה מקום לטיולי ערב. זוגות מאוהבים, תושבי העיירה, בודדים שחיפשו בני-זוג — התהלכו בערבים בהחליפם את כגדי העבודה בכגדי-חג. מכאן, מן הגשר, היו הזוגות הולכים לבית-הקברות, מקום ריק ושקט. הגשר היה מקום להיכרויות, ובית-הקברות — מקום להעמקת הקשר ולסיומו. על הגשר מצאו את מקומם שלושה מצחצחי נעליים עם התיבות שלהם, וזקנים רכלנים שישבו לאורך ברזלי הגשר על שרפרפים נמוכים, שהביאו מן הבית.

בערבים צפופים במיוחד היה קשה למצוא מקום לאורך המעקה. כאן שוחחו על כל דבר בעולם! על מחירי הבצל, על הפוליטיקה של מלך אנגליה, על קשרים ופרידות של משפחות מכרים, למי היו הרפתקות אהבה, ומי חולם על מי.

התהלכו שמועות על הגשר על המאמר הבוגדני של הסופר האנגלי ועל בואו של הקומיסר טרופים גַאבּוֹנִיָה. שני האירועים התקשרו ביניהם. דעת הציבור של הגשר נטתה להאשים בכול את אלה איוואנובנה קלת-הדעת וחמת-המזג. שיחתה הלילית עם האנגלי צוטטה כאילו נרשמה ברשם-קול, והופצה לנציגי הציבור בעיירה. העונש הצפוי לאלה איוואנובנה הוערך באופן שונה: מהזמנה לילית לחוליה של טרופים גאבונייה עד למוות בירייה. גורלו של דויד נאומוביץ' עורר פחות דיונים: לפי דעת יושבי הגשר — עלול היה מנהל הלשכה לקבל עשר שנות עבודות פרך במחנה. היו רואי שחורות שניבאו גם מאסר למנהל הבנייה איסאק דוידוביץ' יחד עם ה"מאדאם" הצרפתיה שלו — עד כאן היו הנבואות.

על רקע המאורעות האלה עבר המעבר של ישי ושולמית לצריף המגורים הזוגי כמעט ללא תשומת-לב מיוחדת. כמעט — אין זה אומר לגמרי: נדון המצב אם נכנס הזוג למעמד נשואים, ואם כן איפה, באיזה נסיבות, ובאיזה חודש נמצאת היפהפיה היהירה שולמית. כמו־כן דיברו על-כך, שאת החדר בצריף הנשואים קיבל ישי בפרוטקציה. אחרים מחכים שנים, ואילו הוא קיבל מיד, הגישו לו את המפתח על צלחת! דיברו גם על כך, שישי הרבה יותר מבוגר משולמית, ומצב זה בוסף למשקפיו המנופצים פותחים בפני הכלה אפשרויות נרחבות.

בקיצור, הגשר חי את חיו הנורמליים. קצב החיים הופר עם הופעתו הפתאומית של טרופים גַאבּוֹנִיָה.

הקומיסאר הגיע אל הגשר במכוניתו של מנהל ה"דוויגאטלסטרוי" סאפּוּנוּב. כשיצא מן המכונית, נדמו כל השיחות על הגשר. גאבונייה הסתכל על האנשים שנאלמו דום בעיניו המימיות הכחולות ועלה על הגשר. מגפי העור שלו הבריקו כמו בדולח. הוא ניגש בכל זאת אל מצחצח הנעליים ושם את רגלו על התיבה. המצחצח נחפו לעבודה, וגאבונייה עמד מעלי, כאילו התכוון להשתין עליו. הוא זרק למצחצח מטבע, ובצעדים מדודים עבר את הגשר מקצה אחד למשנהו ונכנס לתוך מכוניתו. ברגע זה פרצה מן ההמון לקראתו קאט'קה — אחת משתי חברותיה של אלה איוואנובנה, שבאו הנה ממוס-קווה. קאט'קה הגביהה את עצמה על קצות אצבעותיה והתחילה ללחוש משהו על אוזנו של גאבונייה המגודל. הקומיסאר הקשיב מפוייס. הוא שאל משהו בחצי־פה, וקאט'קה פנתה לכיוון הגשר והזמינה בתנועת־יד משהו מן ההמון. ברגע זה יצאה מן הקהל מאשקה. הצ'קיסט החמור הכניס את שתיהן

למושב האחורי, התיישב ליד הנהג, והמכונית זזה. לאחר מרחק של מאה מטרים עצרה ליד החוילה של האורחים. וכעבור זמן קצר הגיעו לאזניהם של יושבי הקרנות על הגשר צלילי הפטיפון, שהשמיע את התקליט "ליל ירח" בביצועה של ר. קוזולופובה – ויללות התלהבות של קאט'קה ומאשקה. "אלה איוואנובנה תיחלץ בגזר בלבד", החליטו הזקנים על הקשר בנענוע ראש. "הקומיסאר, כנראה, להוט אחרי מעשים אלה..."

ובינתיים נכנסו ישי ושולמית עם מזוודות בידיהם לחדרם החדש בצריף המשפחתי, נעלו את הדלת ונשארו לבדם.

"ובכן", אמרה שולמית, כשהיא מחבקת את ישי ונלחצת אליו, "אני בהריון..."

חלק שני

פרק תשיעי

שמועות

1

זמן פחות מתאים לביקור במשרד ה"דוויגאטלסטרוי" לא יכלה המורה ליזה מרדכיבה לבחור: כל המשרד היה שקוע באיזו תמיסה עכורה המשתקת מחשבה ותנועה. אפילו על השאלה הפשוטה ביותר, כמו: "איפה המנהל?" התקשו העובדים לענות. הם היו משפילים עיניהם ומגמגמים משהו לא ברור על אישיותה של ליזה מרדכיבה ועל מטרת בואה.

והרי מטרתה של ליזה היתה לגמרי ברורה: המורה ביקשה רשיון לסיור לימודי של כיתתה ב"דוויגאטלסטרוי". המורה רצתה לקרב את התלמידים לטבע. לכאורה כוונתה לא היתה צריכה לעורר כל התנגדות מצד הנהלת "דוויגאטלסטרוי". לכן הדהימה האווירה המוזרה ששררה במשרד את ליזה. הרגשתה התחדדה עוד יותר, כשמלא מקום המנהל של מחלקת כוח-האדם נעץ בה מבט חשדני ודרש להראות את תעודותיה. הוא השווה בחשדנות עם התצלום שבתעודה והעתיק את כל הנתונים על גליון נייר ואחר-כך אמר: "אני אישית אינני רואה כל אפשרות להיענות לבקשתך. אין באפשרותי להסביר לך את הסיבות. אני רק יכול לאמר, שעתה מתחלפת הנהלת הבנייה, פועלת כעת ועדת ביקורת מן המרכז. בקיצור, אין לנו זמן לא בשבילך, לא בשביל הילדים שלך. את יכולה ללכת. אם נצטרך — נקרא לך".

ליזה מרדכיבה יצאה מן המשרד ברגליים כושלות. לה לא צריך היה להסביר את הביטוי "נקרא לך". ברור, אם יקראו, הרי זה לא למחלקת התרבות — יקראו אל "הבית האפור", אל נ.ק.ו.ד. אבל מה יכול היה לקרות שם, מה התרחש? מנהל ה"דוויגאטלסטרוי" סאפונוב ישב במקומו, מיופה-הכוח של נ.ק.ו.ד. — סוקולוב — גם-כן במקומו, רק שלשום ראתה את סוקולוב עם אשתו הצעירה — הם חזרו מקבלת-הפנים בקולנוע העירוני. סוקולוב, אמנם, היה קודר — אך הוא תמיד קודר, יש לו עבודה שכזאת.

במבוכה חזרה ליזה הביתה, אל חדרה הנקי והחמים, שכאילו התייתם לאחר נסיעתה של שולמית. איך שם ילדתה, באתר הבנייה? טוב, שאיננה לבדה עוד. ישי, כפי הנראה, אדם הגון ואחראי. אבל דווקא בכאלה — באחראים ובהגונים — פוגעות כל האבנים... במכתבה האחרון כתבה שולמית, שהם עומדים לקבל חדר, וליזה התכוונה בקבלת הרשיון לסיור לימודי לאחד את היעיל עם הנעים: לבקר את בת אחותה ואת בעלה, להביא להם משהו

במתנה. עכשיו, כפי הנראה, שום דבר לא ייצא מן התכנית הזאת, ואלוהים יודע, מתי יצליחו להתראות. שנת הלימודים רק החלה, אין אף רגע פנוי. עכשיו הצטערה ליזה, שלא הגשימה את הביקור בקיץ... לאחר שהסתכלה על התצלום של שולמית, שהיה תלוי מעל לספה, התחילה ליזה להרתיח מים לתה.

וכאילו משך ריח התה והלחם הטרי את חברתה לעבודה, בלה יוחננובה, ובדלת חדרה הופיע ראשה המתולתל. היא היתה אלמנה בגיל העמידה, נרגנית וחנפנית.

"חמורה שלי!" — התחילה בלה בהיכנסה לחדר. "חברתי היקרה! איזה מזל! רק כרגע נודע לי — ואני מיד אליך בריצה! מזל טוב! מכל הלב! שולמית המאושרת, אני הרי אוהבת אותה כמו את בתי! התחתנה! ספרי לי הכל, יקירתי! איך היתה החתונה? האם הזמינו תזמורת?"
"שבי, תשתי תה", אמרה ליזה. "איזו תזמורת עליך? מה הם — עשירים, או מה? או שהתזמורת מביאה אושר?"

"מה את מדברת, יקירתי!" נפנפה בלה בידיה. "הרי את החתונה זוכרים כל החיים, וחורף מזה מה יגידו השכנים, הקרובים. הרי אין אנחנו כלכלים — שבלי תזמורת וכלי סדין לבן!"

"הירגע", הזעימה ליזה פניה. "שולמית שלי אינה זקוקה לשום סדין לבן — היא את בתוליה שמרה לבעלה. הרי לך — סדין לבן".

"נו, מה אתך, מה אתך", התחילה בלה, "אינני מפקפקת בכך בכלל: שולמית — נערה רצינית. פשוט זה מנהג כל-כך נפלא, כדי שמאוחר יותר לא יעז איש לאמר מלה רעה... ואילו מתנות קיבלה? הרבה זהב?"

"מה נטפלת אלי, בחיי!" — נזדעקה ליזה. "מה אני — ספרתי את המתנות? הבעל שלה — זאת המתנה הטובה ביותר, הם יגיעו לכל הדברים בעמל כפיהם".

"נו, כמובן", הסכימה בלה מיד, תוך כדי לעיסת הלחם הטרי. "האם יש לך, יקירתי, קצת חמאה — למרוח על הלחם? ואולי אף קצת דבש?"
"מיידי", אמרה ליזה. "מיידי אביא". לא התאפקה ושיקרה: "הנה, שולמית שלחה לי צנצנת דבש".

"ואת החדשות שמעת?" — שאלה בלה תוך מריחת הלחם. "כל העיר מדברת על-כך: את סאפונוב אסרו, וגם את סוקולוב. אומר¹ שמצאו אצלם מחסן של נשק, ודולרים בחביות של דגים. את מתארת לעצמך? וגם אירון הכינו, כדי לטוס לארה"ב".

ליזה נזכרה בממלא מקום המנהל של מחלקת כוח-האדם ואיך העתיק את כל הנתונים מתעודתה. העסק מתחיל להיות מסוכן. כל חוקר ימצא קשר בין בקשתה של ליזה לבין מאסרו של מנהל הבנייה.

"את יודעת כל זה על בטוח?" — שאלה ליזה, אם כי הבינה את אוילות השאלה.

"בטוח, בטוח!" — נענעה בלה בראשה. "מכרה אחת מן המכבסה, לשם היתה העובדת של סאפונוב מביאה את הכביסה, אמרה לי, זה בדיוק! היא עוד סיפרה של'דוויגאטל סטרורי' הביאו רכבת שלמה עם חיילי נ.ק.ו.ד., כולם עם נשק".

"לשם מה?" — שאלה ליזה מכנית.

"נו, איך אינך מבינה!" — שאלה בלה בטרוניה. "האויבים רצו לתפוס את האוירון".

"אה, כן, כמוכך", אמרה ליזה. "לא תפסתי את זה".

"קשר ממש התגלה", הוסיפה בלה ברצינות. "מרכז ריגול. הם רצו", — בלה הנמיכה קולה עד ללחש — "לרצוח את סטאלין וגם את בריה". נקישה בדלת זיעזעה את בלה; היא הפילה את פרוסת הלחם המרוחה בדבש על ברכיה.

הגיעה קרובה רחוקה, זקנה שמנה בשם בולֶפֶיקה. היא היתה לכושה לפי מנהג יהודי הררי — שמלה שחורה ארוכה עד האדמה, מעליה צעיף שחור, שזנבו נמתח עד לרצפה. הצעיף הסתיר גם את פיה חסרה-השיניים. היא התיישבה ושיחררה את פיה מן הצעיף כמתכוננת לדבר.

"מזמן לא ביקרת אותי", — אמרה ליזה בהביטה על הזקנה. "מאז נסיעתה של שולמית לא היית פה".

"נכון", נענעה הזקנה בראשה. "מאנשים זרים שמענו שחיתנו את קרובתי — דם משפחתי. חרפה!"

"איש לא חיתן אותה", תיקנה ליזה. "היא בעצמה התחתנה".

"איך זה?" — הרימה הזקנה את גבות עיניה. "והתנאים? מה זה, החתן — יחפן אלמוני? לא יהודי?"

"יהודי, יהודי", הרגיעה אותה ליזה. "ובחור נהדר".

הזקנה לעסה בפקפוק בשפתיה. עיניה הקטנות שקעו בפניה המתרחכות כלפי מטה והדומות לפרצוף של סוסיאור. אנשים בסביבה דיברו, שלזקנה בולביקה עין-רעה.

"ואיך עם הנדוניה?" — התעניינה בעקשנות הזקנה.

"שתיים-עשרה שמלות משי, שתיים-עשרה מִפֶּשֶׁת", התחילה ליזה לספר. "שמיכות — שמונה, כרים — עשרה, קערות נחושת — שש, טסים — עשרה".

"ועדיי זהב לא הביא!" — הוסיפה בלה בעקיצה.

אבל הזקנה היתה, כנראה, מרוצה. היא מזגה לעצמה תה והתחילה לשתות בצליל מעורר סלידה.

“אין מרקחת?” — התעניינה הזקנה, וכשקיבלה תשובה שלילית, המשיכה בלי הפסקה. “את סוקולוב הושיבו! את כל הרהיטים הוציאו מביתו, העמיסו על אוטו־משא. אוטו־משא עצום, צבאי. וגם את כלי־המיטה, וכלי־הבית. האשה יושבת ברחוב, מתאבלת, הכל לקחו.”
גם את האשה אסרו,“ תיקנה בלה, אך הזקנה לא הגיבה על הידיעה.

2

משעה שלוש בלילה התנהל חיפוש בביתו של סוקולוב. מאותה שעה שאסרו והסיעו את בעל־הבית ואת אשתו אל “הבית האפור”. סוקולוב, שחיכה למאסר, נשם לרווחה כשראה את קני האקדחים השחורים השלופים לעומתו. אשתו שינתה את פניה — וקשה היה להכיר בה את האשה היפה, שנסעה אתו יחד בקרון הריק.

“התלבשי, זונה”, קרא לעברה מפקד הצוות המבצע מבלי לסלק את הנשק. היא משכה את השמיכה עד לסנטר, והסתכלה במבט חסר־אונים על בעלה. “לקום!” — נשמעה הפקודה.

“אבל אני אינני לבושה...” — גמגמה האשה

“צריך לישון בבגדים”, התברח איש־הצבא. “קומי, קומי, לא יקרה לך כלום!”

האשה זרקה מעליה את השמיכה וקמה בצייתנות. המפקד וחייליו נעצו עיניהם בגופה וברגליה והעריכו את חמודותיה.

“בחורה וזהטת”, סינן המַאיור והצית סיגריה: “התלבשי כאן, כלבה!”
סוקולוב שתק והסתכל באטימות ובריקות — הוא הכיר היטב את סדרי ארגונו.

ב“בית האפור” הורידו מסוקולוב את חגורתו, לאחר שערכו חיפוש על גופו, פרמו את הכפתורים ממדיו, והובילו אותו אל המנהל — איש רחב־כתפיים וקרח, שנשלח לא מזמן ממוסקוֹוה. המנהל פטרוּב היה שקול ואפילו מנומס. “אני מקוה שלא אצטרך להסביר לך כלום”, אמר המנהל. “במפעל הנתון להנהלתך נתגלתה רשת ריגול. עד כאן ברור?”
“ברור”, אישר סוקולוב.

“נפלא”, המשיך המנהל. “נציג שירותי הבטחון האנגליים, שחדר אל אתר הבנייה בדמות סופר אנגלי מפורסם, הצליח לקבל מכם מידע סודי בהחלט אודות אופיו של המפעל. אתה נסעת עם הנציג בקרון אחד. עד כאן ברור?”
“ברור”, חזר סוקולוב על המלה בשפתיים יבשות.

“מצויין”, שיבח אותו המנהל. “אתה אחראי על מה שהתרחש. תודה בכך,

שהעברת מידע בקרון הרך של הרכבת 374 'ביס'?"
 "לא", אמר סוקולוב בהחלטיות, "בזה לא אודה."
 "מצויין", העיר המנהל, "ובכן, לא תודה... לא יפה לגרום אי-נעימויות לחברים לשעבר בעבודה... תערוך רשימת אנשים, שנסעו אתכם יחד בקרון, ושמות האנשים, שהשתתפו בשיחה. קח בחשבון, שמוליך הרכבת כבר נאסר, ונאחזו נשווה את רשימת הנוסעים שלו עם שלך. במקומך הייתי מוסיף על רשימת הנוסעים במקום להחסיר שם, ברור?"
 סוקולוב הניד ראשו לאות הסכמה. הוא ידע, שאם מוליך הרכבת מסר רשימה מלאה — יאשימו את סוקולוב בהעלמה מכוונת. הוא גם היה משוכנע, שחי לא יצא מזה. תקוותו היחידה היתה — שאולי לא יענו אותו; הרי זה יהיה מיותר, הוא בלאו הכי יחתום על כל הדרוש להם.
 "תרכיב גם רשימה של האנשים, שהיו בקשר עם נציג שירותי הריגול באתר-הבנייה", המשיך המנהל. "אינני מבטיח לך, כפי שאתה בעצמך מבין, שום דבר. אבל אם תקרא דרור לאמוציות, יתעוררו אצלך בעיות בלתי-רצויות. הנה כאלה" — המנהל קם מן הכיסא, התקרב אל סוקולוב ותקע בפניו אגרוף שהחזיק בו פסלון מברזל יצוק של דון-קישוט.
 פיו של סוקולוב התמלא דם ושיניים שבורות.
 "אל תירק על השטיח!" — הזהירו המנהל. "כבר את עמל העובדת! תירק לתוך הדלי שמאחורי הווילון!"
 סוקולוב ניגש בצייטונות אל הדלי והתכופף. בקרקעית הדלי הבחין בעין אדם עקוה. סוקולוב, כפוף מעל הדלי, בכה ביאוש ופחד: רק שלא ילכך בשגגה את הרצפה ואת הווילון. לאחר-מכן התקרב אל השולחן, על-ידו ישב המנהל שלוו ונינוח. ליד הקסת והעט עמד הפסלון המתכתי של דון-קישוט.
 "הכול ברור?" — שאל המנהל בהבריקו בשיני הזהב שבפיו.
 "הכול ברור", שינן סוקולוב.
 "זהו, מצויין!" — סיכם המנהל.
 אחר-כך לחץ על כפתור והזעיק את אנשי המשמר. שני אנשי משמר תפסו את סוקולוב בזרועותיו. והשליכו אותו לצינוק שבמרתף "הבית האפור".

3

בשעה שמונה בבוקר הרגיש יריקייב, האיש שאסר את הזוג סוקולוב, עייפות גדולה. דירת הנאסרים כללה שלושה חדרים ומרפסת, והחיפוש התמשך זמן רב. בהשכלה היה יריקייב חלש, קריאת הרשימה של החפצים המוחרמים היתה קשה עליו תמיד. מצמץ בעיניים, כאבו האצבעות. הוא מסר את

הרשימה לחייל שבפיקודו, פתח את המזווה ומצא שם בקבוק סגור של קוניאק דאגסטאני ק.ב.ק. "אתה", פקד על החייל, "רשום את החפצים, ואני אלך לפוש לשעה!" — ובלחצו את הבקבוק מתחת לזרוע פנה אל חדר-השינה.

נורה קטנה האירה את חדר-השינה וַיִּרְקֹיב הַנִּיחַ אֶת הַמִּשְׁקָה וְאֶת הַמַּלְפָּפוֹר־נִים, שִׁמְצָא בַּמְזוּוּהַ, הַשְּׁתַרְעַע עַל הַסִּפֵּה הַרְכָּה וְהַתְּמַתַּח בַּהֲנָאָה. הוּא מִילָא אֶת הַכּוֹס וְהַרִיק אוֹתָהּ בַּלְגִּימָה אַחַת. לְאַחֲר־מִכֵּן שָׁקַע בַּמִּיטָה הַרְכָּה וְתַקַּע אֶת פְּנֵי הַמִּיּוֹזְעִים לְתוֹךְ כְּרִית הַפְּלוּמָה.

הַחִיִּיל הַמִּשְׁיךְ בִּינְתִיִּים לְרִשׁוֹם אֶת הַחֲפָצִים הַמוֹחַרְמִים, וּבִינֵיהֶם אֶת "כָּל כְּתָבֵי סְטָאֲלִין" ב־28 כְּרִכִּים, — שְׁקִיבֵלוּ אֶת הַמַּסְפֵּר 347.

פרק עשירי

טיסת לילה

1

תוך תנודה וחריקה זינק המטוס בשדה־התעופה, צבר תנופת מרוץ, התנתק מן האדמה והרקיץ. האורות בשדה־התעופה הבהבו ונעלמו לאט לאט מעין. מאחורי הזרקורים עמד לילה אפל.

משהשתכנע הקומיסאר גאבוניה, כי הטייסים עסוקים בעבודתם, ואין איש עוקב אחריו, התיר את כפתורי סגינז והתרווח על מושבו. ההזמנה הלילית אל ברייה הכול־יכול היתה מפתיעה ובלתי־צפויה ונפלה עליו כמו רעם ביום בהיר. גאבוניה אף לא הספיק להיבהל כראוי, כאשר רגליו הובילוהו אל המכונית, שהחלה לדהור אל שדה־התעופה. להיבהל, אם לחשוב היטב, לא היה כל יסוד. אילו רצה לאוורנטי פאבלוביץ' לאסור את גאבוניה, היה עושה את זה כאן, ב"דוויגאטלסטרורי", ולא היה שולח מטוס כדי להביאו... ובכל זאת, בניגוד להגיון, נפלה אימה על הצ'קיסט חסר־הפחדים.

במבט קפוא נעץ עיניו בזרקור השחור וניסה לנחש, אילו טעויות יכול היה לעשות בפרשה הזאת של הכתבן האנגלי. היה ברור אף לטיפש, שאיש לא סיפר לו מאומה, שאת המידע על הבנייה התת־קרקעית מסר לו הריגול הבריטי, אבל מאידך התועלת ממשפט של חברים ברשת־ריגול היתה מובטחת — והנה פתחו בתהליכים. גאבוניה הביץ מיד מה שנדרש ממנו: להושיב את המומחים, נציגי המשטר הישן, לגדוע את האלמנט המעמדי הזר, ובר בבר אתו — לנער את האבק מן האינטליגנטים הרקובים, המסוכנים לחברה. עד כאן הכול ברור. המטרות, התפקידים — קדימה לביצוע, חברים! רשימת הנועדים למאסר, 76 במספר, מונחת כבר בכספת המשרד, ההעתק ממנה — כאן, אצלו, בתיק. המאסרים החלו, הנאסרים מוסרים את החומר הדרוש. אולי הרשימה קצרה? ובכן, גם זו אינה צרה גדולה, נסדר זאת בקלי־קלות! רק סטייפאנוב בלבד עם סדרן הרכבת מסרו כמאתיים שמות. אמנם, סדרן הרכבת נפח את נשמתו מסיבת שבירת גולגולתו — אבל אלה כבר, כמו שאומרים, הוצאות הייצור: כל התחלה קשה, אבל הסוף קל. גם נוסח האישור על סיבת המוות בסדר. סיבת־המוות — דלקת־ריאות דו־צדדית. מה אם־כן יכול היה לא למצוא־חן בעיניהם שם למעלה? אנו אוסרים, כפי שלימדו אותנו, לא את כולם בבת־אחת, אלא לאט לאט, כדי להגביר את הפחד. היום שלושה, מחר — חמישה. בלילה צריך היה לאסור

שבעה, אבל נאלצנו לדחות לעשרים וארבע שעות: לא ברור מה צפוי אצל בעל-הבית, מניין נושבת הרוח. אבל אם הכול יהיה בסדר, נקח מחר יותר, לא נפסיד.

את לאוורנטי פאבלוביץ' ברייה ראה הקומיסאר גאבוניה פעמיים בחייו: פעם אחת בהשתלמות מקצועית, והפעם השנייה — בכנס של פעילי המפלגה. קשה לאמר, שטרופים גאבוניה שאף לפגישה שלישית — הוא העדיף להישאר בצל ולא להתבלט. מעמדו ותפקידו סיפקו אותו לגמרי. הוא לא נמשך אל תפקידים גבוהים, כי הבין, שהנפילה מאיגרא רמא תהיה לכירא עמיקתא, וההתרסקות מכאיבה יותר. ואילו כך, כשהוא יושב בצל — בעיני הקטנים — גדול, ובעיני הגדולים — קטן. נהנה הקומיסאר גאבוניה מן החיים במלואם. משום כך עוררה בו ההזמנה הרחופה אל בעל-הבית מבוכה והרהורים פילוסופיים. מתחת לסף ההכרה התכונן למוות אלים, ולנגד עיניו צפה ילדותו בטיפליס, ופוחלץ הנמר שעמד בקומה השנייה של בית הוריו, ואיך לימדו אותו, את טרופים (מכנסיים קצרים, כובע מלחים, סרט משי על צואר) לנגן על פסנתר. הקומיסאר גאבוניה הרגיש פתאום מועקה בחזה ולחות — בעיניים. בזרוננו הופיעה דמות האשה הראשונה בחייו, ששמה התנדף מזמן, ובקפיצה אחת שיקָּר את אירועי הערב האחרון: הישבן העגול של קאט'יקה, הפרצוף הגס של מאשקה, הטאנגו "ליל ירח" בביצועה של ר. קוזולופֹּבָּה והנאות של הערב... ובכן מה, מה יכול היה לא למצוא חן שם למעלה?

גאבוניה נרדם, כשהוא לוחץ את התיק עם הרשימה אל בטנו. הוא התעורר מכאב דוקר באזניו — המטוס עמד לנחות. לגאבוניה המתינו, שליח מצוחצח ("משלנו, מינגרל* טהור" — זיהה גאבוניה ממבט ראשון) זינק מן המכונית, שהתקרבה עד המטוס ממש, ופתח את הדלת לרווחה. מספר המכונית היה ידוע לכול, וזקיפי הלילה היו מתמתחים כמיתרים ומצביעים לכבודה.

גאבוניה לא הצליח לקבוע, לאן מסיעים אותו — האם למשרד ה-ק.ג.ב. או לחווילה, אבל לשאול את המלווה השתקן לא רצה.

כאשר המכונית יצאה מתחומי העיר, נבהל גאבוניה ברצינות; הפחד כיווץ את קיבתו באצבעות פלדה. הוא ניסה להיזכר, האם אין משהו מיותר בכיסיו, אך לבדוק אותם לא העז. היער האפל מעבר לחלון המכונית לא השאיר בלבו ספק, שבאחד המקומות הנידחים מחכה לו פלוגת-ירי. בעצם את המלאכה הזאת יכול לעשות גם המלווה המצוחצח — כך גם יותר נוח ויותר שקט... אל ביתו של ברייה הגיעו בשעה האפלה ביותר של הלילה. הזקיף עלייד

* מינגרל — קבוצה אתנית גרוזינית.

השער הציץ לתוך המכוננית, הצדיע וסר הצידה. לגאבוניה הוקל. הוא התעורר קימעא והיה אסיר תודה לבעל-הבית, שלא פקד לירות בו בדרך. מוכן היה לנשק את ידיו וליפול לרגליו. הרי יכול היה לירות בו — והנה לא ירה.

המכוננית נכנסה והחלה להתקדם באיטיות על-פני השדרה הרחבה לעומק השטח.

2

ברייה ישן במשרדו העצום, שתפס את מחצית הקומה השנייה. הוא ישן במדיו מבלי לחלוץ את מגפיו על ספת עור רכה ומתחת לראשו הקרח כרית משי קטנה. משקפי הצבט שלו היו מונחים על-יד הספה — אפשר היה להשיגם בהושטת יד מבלי לקום. הוא ישן כבר שש שעות, מיד לאחר שסיים את שיחת הטלפון עם סוסו. סטאלין התעניין במסִימות בית-הספר לבלט ובמפעל "דוויגאטלסטרוי". ברייה היה מרוצה מתשובותיו לסטאלין וישן שינה רגועה.

שעה לפני עלות-השחר נכנס למשרד המזכיר הלילי (בעל-הבית היה רגיל לקפץ כחץ מקשת משנתו, ולמזכיר אחד שרכן מעליו הנחית מכה בראשו ושבר את אפו), ודיווח בלחש:

"הקומיסאר גאבוניה מדוויגאטלסטרוי הובא!" — ומיהר לסור הצידה. ברייה זינק, כנשוך נחש וקפץ על רגליו. המזכיר הושיט לו את משקפי הצבט. "היכנס!" — פקד ברייה, כשהוא מעביר את כפות ידיו התפוחות והלבנות על קרחתו ועל פניו.

גאבוניה נכנס, ועמד לפניו כשהוא מרכין את ראשו בהכנעה.

"נו — נו... מלמל. "אָה, זהו גאבוניה!"

"אנו לומדים מן המנהיג, לאורנטי פאבלוביץ!" — אמר גאבוניה בקול נעים. "איך הגעת?" שאל ברייה — "עייפת?"

"נמנתי קצת במטוסך, לאורנטי פאבלוביץ!" — ענה גאבוניה באותה הנימה. "ואני מרגיש מצויין".

"ואילו אני עבדתי כל הלילה", חבט ברייה בידו הרכה של השולחן, "ועכשיו כבר לא ייצא לשכב".

"כל המדינה יודעת על כושר העבודה הנפלא שלך", אמר גאבוניה, "רק אתה ו... הוא עשה הפסקת המתנה.

"ג... נו — הבא נא משם", — הוא הצביע על ארון נמוך מעץ אלון שעמד

בפינת המשרד, "קינדזמאראולי*" — מים מינרליים וגביעים, ואתה יכול לשבת — ברגליים גרוויניות אין אמת, כמו שנוהגים לאמר אחינו הרוסים". לאחר ששתו ועישנו, שתקו שעה קלה.

"נו, איך שם העניינים אצלך?" — שאל לבסוף ברייה. "דיווח!"
"החלק הביצועי של סוכן שירותי-הבטחון האנגליים הסתיים", דיווח גאבור-ניה מבלי להרים את עיניו. "ניגשו למאסרים. מגיע חומר חקירה חשוב."
"אתה בעצמך בטוח, שהכתב הזה הוא סוכן שירותי-הבטחון האנגליים?" — בקולו של בעל-הבית נשמעה נימת לעג קל.

"בטוח לגמרי!" השיב גאבורניה בהחלטיות, כשהוא מפקפק במקצת, האם בדיוק תשובה כזאת רצה ברייה לקבל ממנו, ותחושת שגיאה אפשרית חדרה כקוץ אל לבו.

"החבר סטאלין", הרצין ברייה וקם מאחורי השולחן, "מגלה עניין רב בנושא הזה. דיווחתי לחבר סטאלין, שהטיפול בעניין נמסר לך". ולפתע פתח לרווחה את פיו והוציא צווחה מחרישת אזניים: "ברור?"
"ברור, חבר נַאֶרְקוּס", השיב גאבורניה וקפץ לדום.

"שכ בינתיים..." — הרשה ברייה. "את מיופה-הכוח שלנו כבר אסרת?"
"כמובן!" — אישר גאבורניה.

"טוב עשית", הסכים ברייה. "העם חייב להבין, שאין אנו חסים אף על עצמנו, ועורפים גם ראשים שלנו על מישגים שנעשו".

"מיופה-הכוח סוקולוב הודה, שהאנגלי גייס אותו, וגם נתן לו מקדמה כספית", אמר גאבורניה.

"נו, אני סבור..." הניע ברייה בראשו. "טוב. הלאה".

"והוא, סוקולוב", המשיך גאבורניה, "גייס והכניס לרשת הריגול את סאפונוב, מנהל ה'דרוויגאטלסטרוי'".

"מקדמה נתן?" — שאל ברייה בנימה של לעג, כשהוא ממצמץ בעיניו מתחת למשקפי הצבט.

"לא", אמר גאבורניה, "לא נתן, — אבל אם דרוש, סאפונוב יודד".

"טיפש, שלא נתן", התחייך ברייה. "לשם מה לחוס על כסף אנגלי, אַה?"
"זאת אומרת הוא נתן", תיקן גאבורניה את עמו בחופזה. "סוקולוב מעיד שנתן. אולם סאפונוב מכחיש. אבל הוא כבר בדרך להודאה".

"אני סבור..." חזר ברייה, "מי שם אצלכם המנהל החדש של המשרד? פטרוב? אדם רציני, איש ק.ג.ב. אמיתי, ומי הפיץ את הידיעות הסודיות, כבר ידוע לך?"

"כמובן!" — דיווח גאבורניה, ובזכרו את עכוז המשי ואת בטנה הרכה

* קינדזמאראולי — מאכל גרוויני.

והחמה של אשת המנהל, סיים את המשפט בשמץ של רחמים: "אבראמובה!"
"נקבה?" — התפלא ברייה. "נו, כל הכבוד, גאבוניה... צעירה?"
"בגיל בינוני", העריך גאבוניה. "היא קשורה קשר נפשע עם נתין זר, הלינה
אותו במיטתה."

"אתה עובד למופת, קומיסאר!" — שיבח ברייה. "בלהט ובמסירות!
והנקבה יפה?"

"זה לפי הטעם", חשף גאבוניה את שיניו כחיוך רחב. "לפי טעמי — לא
שווה בכלל!"

"ומה, סוכן הביון האנגלי — טיפש או מה?" — ליכסן ברייה מבטו
כחוסר-אמון. "או עיוור? ומניין היא הופיעה שם, הנקבה הזאת?"
"אשת מנהל המשרד, לאוורנטי פאבלוביץ", דיווח גאבוניה. "לפני חמש
שנים, לפי דברי עדים, היתה מושכת. היתר בקשר נפשע עם בעלה."
"הוא דחף אותה לזרועותיו של האנגלי?" — שאל ברייה. "רמת מוסר נמוכה
למדי..."

"בדיוק כך, נמוכה למדי", הרכין גאבוניה את ראשו.
"אבל מצד שני, הרי הוא עצמו לא יכול לשכב אתו", הרהר ברייה. "לפי
הנתונים שלנו, מעדיף האנגלי נשים על פני הגברים. ואתה לאיזו מסקנה
הגעת, פולקובניק?"

"מנהל המשרד — זקן", אמר גאבוניה, כשהוא מקמט את מצחו... "אפילו
חמור, כמו שאומרים... לא יחשק בו..."
"ואולי נציג שירותי הריגול הוא סוטה מין?" — הציע ברייה את גירסתו, אך
מיד התחרט: "לא, לא כדאי. עם אשה — זה טוב יותר. משכנע יותר". ושוב
נצטווה כמו ממכונת-ירי: "ברור?"

"ברור, חבר נארוקום!" — קפץ גאבוניה לדום. "הכל יבוצע!"
"נו, שב בינתיים..." — הרשה ברייה ומילא שוב את הגביעים. "אני מרוצה
ממך. חזור וסיים את העניין בלי סחבת."

"הכול יבוצע!" — חזר גאבוניה בנימה עניינית.
"אבל אתה אמור ליי, רכן ברייה על גבי השלחן, אחז בכתפיו של גאבוניה,
קרב את משקפי הצבט ואת קרחתו אל זאת של גאבוניה. "הגד לי כמו מינגרל*
למינגרל: הכתבן הזה, נציג שרותי הריגול גייס את הנקבה הזאת?"
"מה פתאום, לאוורנטי פאבלוביץ!" — התחייך גאבוניה בנימה כיתית, כמו
בסעודת שאשליק. ומיד הרגיש איך ידיו של בעל-הבית שלחצו את כתפיו,
קורנות ברית-אחים מינגרלית.

"מה פתאום גייס!... אבל — אנחנו נעשה, נעשה כל אשר המולדת תצוה."
ברייה הניח לגאבוניה וצנח בכורסה.

* מינגרל = קבוצה אתנית גרוזינית.

“אתה יודע הרבה, קומיסאר!” — אמר ברייה בהסתכלו על השולחן. “אפילו סוס בעל ארבע רגליים — גם הוא יכול למעורר! ... נו, לך בינתיים.”

3

הדרך חזרה נראית תמיד קצרה יותר. בשעה שישב בתוך המטוס, לא נזכר טרופים גאבוניה הפעם לא כסרט המשי, לא בנגינה על הפסנתר, לא צפו לנגד עיניו קיסמיהן של קאט'קה ומאשקה. במרירות חשב הפולקובניק על לאור-רנטי פאבלוביץ'. אחוות-אחים מינגרלית! הנה לך אחוות-אחים מינגרלית... מהמלים האחרונות של ברייה נדף ריח של טחב-מוות ממרתפי ההוצאות להורג.

עכשיו היתה המשימה הראשונה, איך לאסור בהקדם האפשרי את איוואנובנה אבראמובה. ואם ברחה לפתע עם איזה גבר למקום כלשהו? ואולי מתה משבץ-לב? ואולי בעלה חנק אותה? נו, זה לא מתקבל על הדעת — היא תחנוק אותו ראשונה... על כל השאלות המציקות האלה אפשר היה לקבל תשובה רק בישוב של “דוויגאטל סטרוי” עצמו. אבל אם לא תצליח לתפוס את אלוצ'קה, את אלוצ'קה הארוורה שבעתיים, — שנעשתה יקרת-ערך כל-כך היום — אוי ואבוי לך, טרופים גאבוניה! את העור יפשוט מעליך בעורך חי ויתלו אותו ליבוש על חוטי הכביסה! אלוצ'קה, שישלח לך אלוהים את המחזור החדשי! שתשכבי לך במיטה חמה בכיתך תחת שמיכת אטלס רכה! ולא — זה יהיה סופי!...

ובלילה, בהתאם לכל החוקים, נאסור את הז'ייד הזקן, מנהל הלשכה. וגם את מנהל הבנייה עם אשתו הזרה, שאצלם זלל סוכן שירותי הריגול את ריבת החבושים. יותר מאוחר — את כל הוועד המקומי. הפיצו רקבון צחנה ורשלנות פושעת. ועוד דבר אחד אסור לשכוח: לבדוק אחת לתמיד, מי נסע עם הסוכן האנגלי של שירותי-הריגול יחד ברכבת. יתווספו בוודאי עוד כחמישים איש. להרחיב את רשימת המאסרים, כבר היום להגיע למאה שמות נוספים. מאה שמות — זאת משימה! וכל יום לדווח ללאורנטי פאבלוביץ' — לא, פעמיים בשבוע כדי לא להימאס או אולי פעמיים כל עשרה ימים? אלוצ'קה, יקירתי, שבי, כלבה, בבית! לאן אני בא עכשיו בלעדיך? ! לאן? בעוד מחצית השעה אנחנו אצלך! נומי, נומי, נים! תישני! בחוץ נושבת רוח, אפשר לתפוס הצטננות כהרף עין! אך אם תצאי — אני כמו ידי אוציא ממך את קרבייך! עוד עשרים וחמש דקות...

הכול צריך לעשות במוידי, אסור לתת אמון באיש. הנה, לא הספקתי להתבונן סביבי — וכבר שלחו את סדרן הרכבת לעולם הבא. ואיזה אדם יקר היה! וסאפונוב, האם לקח כסף מידי סוקולוב? לקח! שלישי ברובלים, שני שלישים — במטבע־חוץ, בדולרים! מכר את עצמו, מנוול, את אמו, את מולדתו מכר עבור כסף קפיטליסטי! את כל הוועד המקומי, את כולם גייסו, ובמקרה של כשלון הבטיחו להעבירו לאוסטרליה. ברור? את מזכיר הוועד יאסור לפי סעיף 58, 2, 3 ו־4 "ב". וצריך גם משהו מן הפועלים, עשרה חמישה־עשר אנשים, לא יותר: בלתי־מהימנים מבחינה מעמדית, שמעלו באמון. את המזכירה של סאפונוב בטוח יש לאסור. במקרה הגרוע אפשר גם את מאשקה ואת קאט'קה לצרף — על כך שלא מסרו. ואולי לא, לא כדאי. שתעשינה חיים בינתיים.

ישר מהמטוס נחפו גאבוניה למכונית והתחיל דוהר אל הישוב הקטן.

פרק אחד-עשר

אלוצ'קה

1

בכניסה לצריף התחממה בשמש הפועלת המנקה טימופייבנה — זקנה נמוכה בעלת סבר-פנים טובות וידיים אדומות כסלק מכוסות ורידים כחולים. הוורידים בלטו כל-כך, שאפשר היה לפיהם ללמוד אנטומיה. לידה ישבה חברתה דוסיה בת שבעים, גרמית: היא לא עבדה, קרובים לא היו לה, ניוונה ממתנת בני-אדם, ולא ידוע איך ולשם מה נמצאה כאן, ב"דוויגאטלסטרווי"... החברות סיימו את השיחה בנושאים שונים והחלו זה עתה בדיון על צירי הלידה המוקדמים של שולמית, שעברו בהצלחה. הזקנות שמחו למאורע, כאילו הן שנתנו חיים לתאומים הבריאים. נושא הגינוי היה ישי, שנשלח לפני שבוע לישובי ההר במטרה לבחור כוח-עבודה.

"נעשה אב, ונסע!" — היתה טימופייבנה רוטנת. "ראית, ממושקף שכזה. והיא כאן לבדה כרעה ללדת, מסכנה. בוששה!"
"תאומים ללדת, אוי, כמה זה קשה!" — הוסיפה דוסיה. "את, טימופייבנה, היזכרי רק..."

אך טימופייבנה העקרה לא הספיקה להיזכר: על השביל, שהוביל אל הצריף הופיע הקומיסאר טרופיס גאבוניה, נושם ונושף, מתקדם בריצה. משקפיו הוסטו הצידה ואגלי זיעה נשרו ממצחו. בהפכו את הדלי עם המטלית קפץ לתוך הצריף.

"הו, פר שכמותו!" — פלטה טימופייבנה. "רק יצא הבעל — והזה כבר פה! הוי, עיניים בלי בושה — ועוד אותות הצטיינות תלה על עצמו. אבד כל בושה מפני אנשים! וגם בת-הכלבה טובה: לשטוף את המסדרון — זה לא! ולקפץ תחת גבר — זה לבריאות!"
"ומה יש בה כזה?" העירה דוסיה הגרמית בנקמנות. "רק הר של בשר! וחוץ מזה אין כלום..."

"אם הכלבה לא תקרוץ — הכלב לא יקפוץ", הוסיפה טימופייבנה בהזכירה אימרה עממית... "ראית אותו, את הדלי הפך מרוב להיטות! אני אספר הכול לדיוד נאומוביץ' — הוא יפוצץ לה את הפרצוף!"
ברגעים אלה הלם הקומיסאר גאבוניה באגרופו על דלת דירתו של מנהל הלשכה. מכל החדרים הציצו פני השכנים הסקרנים והמבוהלים.
"מי שם?" — נשמע קולה המנומנם והבלתי-מרוצה של אלה איוואנובנה.

"דויד? מה זה, השתגעת?"

"אני הוא זה, אני" — קרא גאבוניה בשמחה, והרגיש איך פג מתח-הלילה.

"אני טרופים! פיתחי!"

הדלת נפתחה מיד, והקומיסאר פרץ לתוך החדר.

"אה, זה אתה!" — נתלתה על צוארו אלה איוואנובנה ולחשה: "כמה נחמד

מצדך!"

בהחזיקו בידיו את אלה איוואנובנה החמה משינה, היה גאבוניה מאושר. היא

כאן! לא ברחו, לא התפגרה, לא נהרגה! הכול יהיה טוב!

ואצבעותיה המיומנות של אלוצ'קה כבר התיירו את הכפתורים ואת החגורה

מעל מתניו!

"אתה נועז!" — לחשה אלה איוואנובנה, תוך התעסקות נעימה בתחתוני

המשי של הקומיסאר. "אתה גיבור! נעל את הדלת!"

"נו, למה לא!" — הרהר גאבוניה. "כמחצית השעה אפשר לנוח. הרווחתי,

מגיע לי."

למרות המתח היה טרופים גאבוניה מרוצה מעצמו. בשכבו על יד אלוצ'קה

התבונן בגופה העירום, ומבטו נפל על טבורה.

"אלקה!" — קרא בחגיגות הקומיסאר גאבוניה, כשהוא מתרומם על

מרפקו. "את הרי — טבור, טבורו של כל העניין! את תיכנסי להיסטוריה!"

"הטבור שלי יפה מאוד", לחשה אלה איוואנובנה. "כבר אמרו לי על כך..."

הקינאה היתה זרה לגאבוניה, כשריד בורגני. לאחר שנהנה, היה מוכן לחלק

את התענוג עם אדם נוסף. משום כך לא הגיב על תשובתה של אלוצ'קה.

בינתיים אלוצ'קה התקרבה שוב אל טרופים, לאחר המחמאה המעודדת. הוא

התבונן בשעונו, נאנח, ובהרחיקו את האשה, הוריד את רגליו מן המיטה ואחז

בבגדיו.

"הגיע הזמן לנסוע", אמר גאבוניה. "העבודה מחכה... התכווני, את נוסעת

אתי!"

"אתם הגברים כולכם דומים!" — אמרה אלה איוואנובנה וקמה בציינתות.

"אתם להוטים רק לספק את החשק — וזה הכול!"

בזרוזו בדחפיות קלות את אלה איוואנובנה בפרוודור, השתומם גאבוניה

להערתה הנכונה: נקבה פקחית, אין מה לאמר! כזאת מתאימה בהחלט

למכור סוד צבאי לסוכן שרותי הריגול... על יד המכונית החליט להפעיל

עורמה ביצועית.

"את סעי, ואני עוד מעט אגיע", — אמר לאלה איוואנובנה. "יש לי פה עוד

איזה עניין... ובשעה שתיים-עשרה", הוא הסתכל בדאגה בשעון, — "אנחנו

נטוס יחד לסוצ'י להתרחץ בים". ובהתכופפו אל הנהג לחש:

"הובל אותה אל פטרוז, אל ההנהלה". ואחר-כך הזדקף ובחיוך הוסיף:

“אתה אחראי לה בראשך!”
עוד זמן רב נפנף בידו לאלה איוואנובנה, עד שהמכונית נעלמה בענני אבק
משדה הראיה.

2

“במו ידי, עלי לעשות הכול במו ידי!” — הרהר גאבוניה בצעדו דרך רחובות
הישוב. “אי אפשר להאמין לאיש! נו, מי עוד יכול היה כל כך טוב להסתדר
עם הבת־זונה הזאת אלקה?”

הוא כיוון את צעדיו אל הוועד המקומי. גורלה של אלה איוואנובנה לא
העסיק אותו בכלל, כאילו לא הוא, אלא קומיסאר גאבוניה אחר שלח אותה
בזה הרגע אל פטרוב, אל “הבית האפור”. עם אלה איוואנובנה היה הכול
גמור, היא היתה כבר שייכת לעולם אחר, אם כי השעה האחרונה בעולם הזה
היתה נעימה לשניהם, וכל אחד מהם חייב היה בוודאי לשמור עליה את
הזכרונות הטובים ביותר.

לאחר ששם סוף פסוק עליה, הקדיש טרופים גאבוניה את עצמו לנושא הבא
— לוועד המקומי. כאן צריך היה לפעול באמצעים אחרים: הרי יושב־ראש
הוועד לא יקפוץ על צווארו של גאבוניה ולא ימשוך אותו אל המיטה. וגם
טרם הגיע תורם של חברי הוועד להישלח אל ההנהלה. שיטיילו בינתיים...
חנוכייב ומִשְׁיִיב ישבו ליד השולחן ושתו תה ממותק מספלי אימל. הופעתו
של גאבוניה הקפיצה אותם על רגליהם.

“שבו בינתיים...” הרשה גאבוניה בהנף־יד. “לא! לא!” — סרב לקבל את
ספל התה שהושט לו. “זה מיותר... כאתי, זאת אומרת, לעשות הכרה אתכם
— הגיע הזמן, הגיע הזמן. שם המשפחה? חנוכייב? ושלך? משייב? ובכן,
לא רע, לא רע... הפעילות החברתית, אתם אומרים, ברמה? אני מברך
אתכם.”

“יש פה ושם ליקויים”, העיר חנוכייב במצמוץ עיניים. “הנה את ולאדימיר
כִּיִּיִגוֹבוֹי, למשל, עובד הלשכה, הוקיעו על יחס בלתי־חברי אל אשה.”
“אה מנוול!” — הזדעזע גאבוניה. “איך זה אתם סובלים אותו בשורותיכם?”
“יש לו פרוטקציה”, אמר משייב. “תמיכה יש לו.”

“של מי התמיכה?” — התעניין הקומיסאר.
“של מנהל המשרד אבראמוב דויד נאומוביץ”, הלשין משייב... “הוא מעמיס
על וולודיה זה עבודות בלתי־חוקיות, ווולודיה זה בדיחות אנטי־סובייטיות
מספר.”

“כך הוא העניין...” העיר הקומיסאר. “נו? מה עוד?”

"וגם שאולוב ישי, גם הוא מן המשרד", אמר חנוכייב. "הוא גם הגיע אלינו יחד עם הנתין הזר הזה".

"עם איזה נתין זר?" נדרך גאבונייה כמו כלב על טרפו, ונעץ מבט מזרה אימים על חנוכייב.

יושב ראש הוועד החוודי ובקללו את להיטותו המשיך בגמגום:
"נו, עם זה... שהגיע... סופר אולי... אני כמעט לא ראיתיו... ושאלוב נסע אתו, וגם זאת... נו, אשתו, שולמית".

"הם, זאת אומרת, יחד באו?" — שאל גאבונייה בסקרנות. "בקרוזן אחד? נו!" — הלם באגרופו על השולחן תוך צווחה.

"באותו קרוזן, באותו!" — נחפו משייב. "ישי בעצמו סיפר לי על-כך! הוא, זאת אומרת, נוסע ורואה, זאת אומרת, נתין זר... כך היה העניין".
גאבונייה צמצם את עיניו בסיפוק, וגם את התנועה הזאת קלט חנוכייב, שלא גרע ממנו עין.

"הוא גם סיפר לי", אמר חנוכייב בהחלטיות. "זקנצ'יק כזה נחמד וכזה... נו, טיליגנט! כן, כן, כך אמר. אני כבר רציתי לכתוב מכתב, להודיע למקום המתאים, — הנה גם עט השגתי!" — ולאחר שחייטט במגרה מאובקת, שלף עט תלמידים ודף מחברת משובצת.

"אתכם עוד ישוחחו", אמר גאבונייה, "עוד ידונו... ובינתיים הואילו לחתום על איסור יציאה מן המקום! נו!" נצטוו גאבונייה ופניו הסמיקו מזרימת דם.
"גם את תעודות הזהות מיסרו, מיסרו. מי עוד פה אצלכם בוועד המקומי?" — הוא דחף לחנוכייב דף ממחברת. "כתוב רשימה מלאה! וחתום בשביל כולם!"

"יש לי אשה בבית!" — אמר משייב בקול יללה. "יש לי אוטם לב, חבר גנרל!"

"תשתה פחות", יעץ גאבונייה, "ואכול יותר: ארוחת-צהריים משלוש מנות", והתחייך בנענוע ראש.

3

מנהל המשרד היה חשוך בניס. מאז ומתמיד היה מיצר-על-כך. היה מוכיח את אשתו בזהירות, אבל היא היתה עונה בגסות: רק בו בלבד הסיבה, היא אשה צעירה, בריאה, והוא — זקן ומוטב אילו היה שותק. המנהל הכיר אמצעי אחד ידוע עוד לסבו ולאבי סבו, איך עוזרים לצרה זאת. חגורה מיוחדת היתה למקרה זה, ולאחר הידוק החגורה, היה היהודי הולך לבית-הכנסת ומתפלל ומבקש מאת אלוהיו: אדוני, שלח לי בן בריא כדי שיהיה המשך לבית-אבי

לשבתך. וזה עזר. אך אילו היה הולך עכשיו מנהל המשרד לבית-הכנסת, היה ועד המפלגה מכריז למחרת: בורות מעמדית; ערפל דתי, אופיוס של העם... יגרשו מן המפלגה וממקום העבודה... ואולי אפשר לאמר: בימים אלה בלי ילדים, אולי שקט יותר על הלב... יתומים רבים מתגוררים בפנימיות... הם גדלים, מקשיבים, קולטים ופה ושם גם פולטים דברים בלתי-נעימים לשמיעה — וההורים מתחייבים בחייהם על-כך. תוך הרהורים אלה נשמעה נקישה בדלת.

גאבונייה החליט להביא את דויד נאומוביץ' ל-ק.ג.ב. במו-ידיו, ודרך-אגב לצרף אליו גם את פטרוכ. אין מה לסחוב את העניין! המעצר של מנהל המשרד עבר בסדר: אבראמוב קם ללא התנגדות מן השולחן, הסיט את הצלחת עם דיסת הכוסמת הקרה, ובנימוס שאל:

"חפצים לקחת אתי, המפקד?"

"קח!" — הרשה גאבונייה. "מה יש לך שם?"

מנהל המשרד פתח מזוודת עץ עם מנעול תלוי, הסתכל פנימה והתחיל למנות:

"שתי חליפות לבנים, כף מאלומיניום, ספל מאימל, עוף צלוי... מברשת-שיניים, אבקת שיניים..."

"אבקה אסורה", אמר גאבונייה. "תסתדר בלעדיה".

"אשאר אותה", הסכים דויד נאומוביץ' מיד עם ההגבלה. "ומחט מותר?"
"מה אתה, ילד קטן?" — נזעם גאבונייה. "מחט... אולי גם מזלג תרצה? או סכין?" — והוא פנה אל המלווה: "החל בחיפוש. ואת כל החומר להגיש לי ללשכה. קדימה, פעל!"

רק יצאו מן הישוב, החל לרדת גשם — סמיך, קר. החצרנים ניקזו בקושי את המים, אולם הנהג, שי דע היטב את הדרך, דהר כשד. המכונית התכסתה רפש וטיט.

"אל תדהר!" העיר גאבונייה לנהג. "לשריפה ממהר או מה!"

"הדרך פנוייה, חבר קומיסאר!" — הרגיע הנהג. "במזג אויר כזה אפילו החמור — גם הוא לא עוזב את ביתר".

בקילומטר השני, בערך מאה מטר מביתו של רופא הכפר, נכנסה המכונית במלוא התנופה לקיר אבנים ונעצרה בחריקה. גאבונייה, שישב על יד הנהג, נחבט בראשו בזוגית החלון ושבר אותה. עכשיו נאנח, רסיסים חדרו לתוך קרחת גולגולתו, וזרמי דם ידו לתוך צווארונו. האסיר גם הוא ספג חבטות בחזה מן המושב הקדמי, הנהג יצא בלי חבלות.

"איזה ביש מזל, בדיוק עכשיו!" — חזר הנהג על המלים והסתכל באימה על הקומיסאר המוכתם בדם. "נו ונו!" הנהג פלט קללה גזעית... "ישר למצח!"
"יש פה רופא בקירבת מקום", אמר דויד נאומוביץ' בשפשפו את חזהו. "שם,

במקום שמאיר האור... המכוננית לא נוסעת? "איך תסע! אין לך עיניים? נוסעת! אתה שתוק, לך אסור לדבר... איפה, אתה אומר, הרופא פה?"

דויד נאומוביץ' הצביע בשתיקה.

"קדימה!" — החליט הנהג. "החזק בחבר הקומיסאר!"

בכוחות משותפים גררו את הצ'קיסט המתנדנד אל ביתו של הרופא.

"הושב אותו!" — צעק הנהג. "הלום בדלת חזק! בכוח!"

לקול הדפיקות יצא הרופא — זקן כחוש, שגורש מפטרבורג מיד אחרי המהפכה, ומאז התגורר פה בקביעות.

"דויד נאומוביץ'!" — הכיר אותו הרופא. "מה קרה? מה אתך?"

"המכוננית נפגעה בתאונה, מודסט סטייפאנוביץ'" — הבהיר אבראמוב. "תאונת דרכים". הוא השתתק לרגע. "האורח שלנו... פצוע. תסלח על ההטרדה, למען השם".

"איפה הפצוע?" — שאל הרופא.

"יושב הנה", דיווח הנהג, שעמד על-ידו בשמיהה.

"עזו לי להקים אותו", אמר הרופא. "הֵנָה הֵנָה בבקשה, דרך הפרוזדור. הֵנָה, לחדר הקבלה!"

את גאבוניה השכיבו על דרגש גבוה צבוע בלבן. הוא הפסיק להיאנח, פקח עיניים והסתכל על הרופא הרכון מעליו.

"אין סכנה", אמר מודסט סטייפאנוביץ' כשהוא מנגב את הדם מצווארו. "חתכים חיצוניים. שים ראשך על המשענת. כך כך, אדוני!"

מודסט סטייפאנוביץ' הוציא מארון הרפואות מצבטיים, סכינים, מלקחיים. "עבודה לחמש-עשרה דקות", הוסיף הרופא, בהתבוננו במכשירים. "ומחר אני מציע לך לשכב. תחבושות, מזון קל, להימנע מאלכוהול. במקרה של סחרחורת וקבס תקרא לי... נו, ועתה התכונן, יהיה קצת לא נעים!"

מודסט סטייפאנוביץ' היה רופא ותיק ומנוסה, המכיר את נפשו של האדם לא פחות טוב מאשר את גופו. להסיח את דעתו של החולה מכאבו, מפחדיו — בכך לפי דעתו של מודסט סטייפאנוביץ' התמקדה אמנותו של הרופא. כל השאר היה שייך למקצוע, הפתוח בפני כל אדם.

"אני, כפי שעניך רואת, יליד פטרבורג", סיפר מודסט סטייפאנוביץ' בקולו הנעים, "ממשפחת רופאים ותיקה. בורגני לשעבר, זאת אומרת, מימי נעורי נמשכתי אל הנארודניקים*, אנשים צעירים ואצילי רוח, שהקדישו את חייהם להפצת השכלה בעם. משימה נעלה — להביא השכלה לעם המפגר

* נארודניקים — היורדים אל העם, תנועה במחצית השנייה של המאה ה-19.

והחי בחשכה, להוסיף לו חכמה ודעת, לפקוח את עיניו! האם אתה מסכים אתי, אדוני?"
"נן, כן!" נהם גאבוניה.

"הנה אתה רואה..." — המשיך הרופא תוך עבודה עם המצבטיים. "הפכתי לנארודניק, בין האחרונים, הלכתי לכפר, והתחלתי לעבוד שם כרופא. ואודה בגלוי, לא שגיתי! העם — כמו תינוק, תינוק מגודל ובחנאים מסויימים יכול להיות אגרסיבי. במלה נבונה וטובה יש לחנך את העם — וחס וחלילה לא במקל, ולא בשוט. את השוט עלול העם להוציא מידי התליין ולהפוך אותו נגד הרודף... נן, עוד קצת תתאזר בסבלנות — וסיימתי!"

גאבוניה הקשיב היטב בעיניים עצומות. כזה הנך! — במלה טובה! את השוט יתפסו! את השוט אפשר לחטוף רק מכסיל וממזיל רוק ורכוכי. ולזה שרוצה להטוף — לזה צריך לגדוע את היד, לפני שהרים אותה. זקן מסוכן, אם כי נראה בעל נסיון!

"נן, עוד מעט נדביק את החתכים שלך, ואתה יכול לנסוע בעזרת השם", אמר מודסט סטייפאנוביץ', כשהוא שם תחבושת. "התנהגת כמו חבר'מן, כל הכבוד".

"המכונית נפגעה", אמר הנהג בעצב. "לא זזה — לא לכאן לא לשם".
"אתם אל הכפר?" — שאל הרופא.

"העירה", אמר גאבוניה, כשהוא יורד מן הדרגש. "אנחנו צריכים באופן דחוף העירה. יש לך פה טלפון?"

"אין", אמר הרופא. "יש לי מרכבה עם גגון וסוס — אני נוסע בה כשקוראים לי, אבל, לצערי, לא אוכל להסיע אותך: לילה לא שקט, יכולים לבוא אלי, כמו שאתה הגעת".

"אני אסיע!" — שמח הנהג. "הרי אני קודם עגלון הייתי, ורק אחר-כך נהייתי לנהג".

"תואיל לאמר את שם משפחתך", ניגש גאבוניה אל הרופא כשהוא מוציא את פנקסו. "למטרת הבעת תודה".

תוך-כדי ישיבה במרכבה כשטיפות הגשם נופלות על הגגון, חשב גאבוניה על-כך, ששוב האירה לו ההצלחה פנים: הנארודניק הזקן יהיה מאד רצוי במשפט הריגול.

פרק שנים־עשר

חלקת גאבדאנו

1

ההכנות לשליחות של ישי לא התארכו. בתיק ישן ומשופשף, שנקנה בהזדמנות בשוק, נכנס כל הנדרש.

"היה זהיר!" חזרה שולמית, כשהיא משלבת את ידיה על כרסה הגבוהה. "אל תשתה מים קרים — גרונוך רגיש!"

"אני הוא שצריך להיזהר?" — חייך ישי. "עליך לשמור על עצמך, יקירתי! ובכן, ראשית כל: שימי לב, כשאת דורכת כדי לא למעוד ולא ליפול. שנית: אל תתעייפי. שלישית: אל תאכלי מאכל חריף. רביעית..."

"אל תדאג לי", הפסיקה אותו שולמית. "זאת אומרת תדאג, כמובן, — אבל במידה".

"כלומר, לדאוג בכל זאת?" — חזר ושאל ישי. "נו, ברוך־השם, שאת מרשה... אין לך מושג עד כמה שאינני רוצה לנסוע בשליחות הארוורה הזאת, עכשיו!... את נראית לי מן הבוקר כל־כך חיוורת!" לפני שיצא מן הבית חיבק ישי את אשתו בזהירות.

"שמעי, שולמית", אמר. "אני, כמובן, אחזור בעוד עשרה ימים — אבל בהרים, הרי את יודעת, הכול עלול לקרות... אז, אם אתעכב, או משהו כגון זה — זכרי! לילד תני שם — ישראל, לילדה — יפה".

"מה זה אתך?" נודעקה שולמית. "למה זה תדבר כך?"

"כשאתם סוגר אחרי את דלת ביתו, הוא הופך לחלקיק של עולם אחר — הפתגם הזה הוא בן אלפיים שנה", אמר ישי בחגיגות. "צריך לחשוב על הכל, אהובתי, — אנחנו כבר לא שניים, אנחנו כבר כמעט שלושה".

"מי המציא את הפתגם הנורא הזה?" — שאלה שולמית, כאילו נפרדה מבעלה לנצח.

"אין זה פתגם נורא, זהו פתגם בעל חכמה רבה", אמר ישי — "אבותינו המציאו אותו, שולמית, אחרי חותבן הבית השני... והחכמה — היא תמיד נוראה. נוראה ומאירה".

ישי היה בדרך, כשירד הערב. הוא החליט להגיע אל היעד — אל חלקת גאבדאנו השוכנת גבוה בהרים — ומשם ברידה אל הים, למלא את השליחות שהוטלה עליו: לחקור את ישובי ההר — מקורות הידיים העובדות למטרת הבנייה.

הדרך אל גאבדאנו היתה ארוכה. ברכבת, במכוניות מזדמנות, בסוסים. מראה ההרים בסתיו מילא את לבו של ישי שמחה, כרים ירוקים, אדומים, צהובים בערו כמו נורות ססגוניות. רקיע צונן היה תלוי מעל העולם, כמו כיפת זכוכית ענקית. את בדידות ההרים הפרה צהלת הציפורים. העלייה להרים קרבה את ישי אל האלוהים. הרהור עבר במוחו. כמה טוב היה להיות עם שולמית כאן, על צוקי ההרים, בצריף מאבן ולעולם לא לרדת למטה!

חלקת גאבדאנו התגלתה בגיא צר: עדרי כבשים, מעיין של מי-קרח, ישוב הררי במורדות ההר. במרכז האול התנוסס מגדל עתיק ימים, ששימש בימי קדם תצפית נגד זר מתקרב. על-ידי המגדל התנשא מיסגד עם כיפה ועם צריח חד. מרחוק נשמע קולו של המואזין, שקרא את המאמינים לתפילת ערב. "אלך למיסגד", החליט ישי. "לשם יתאספו עמשיו כולם. מקטן ועד גדול. הרי לא אשרך דרכי מבית לבית, כמו רוכל תגרן!"

לפני הכניסה למיסגד היו מסודרות נעלי המתפללים, לפיהן אפשר היה להיווכח, שהישי תעשיית הנעליים היו זרים להם: אף זוג נעליים אחד לא היה מתוצרת של בית-חרושת. ישי נכנס למיסגד. כולם הרגישו בו מיד, אבל — כנהוג, לא גילו כל סימן: יגיע הרגע, והאורח בעצמו יספר, מי הוא, מאין ולשם מה הגיע. ואולי לאחר שיתכבד בפת ויודה למארח, ימשיך בדרכו... אחרי התפילה ניגש ישי אל המאולה* בהתאם למסורת.

"לא לשווא חילק אֶלְלָה את היום לשלושה חלקים", אמר המאולה, כשהוא מתבונן באורח במבט נוקב. "אמצע היום מתאים לעבודה, הבוקר — להכנה לקראת העבודה, והערב — למנוחה. עכשיו לך לנוח אל הביקתה של בני עבד-אֶל-עזיז — ומחר נשוחח על-כך, במה נוכל לצייד אותך להמשך דרכך".

כשהוא צועד בקצב אחרי עבד-אל-עזיז רחב-הכתפיים, העריך ישי מאוד את דברי אביו שלא גילה כל סקרנות כלפיו, ועם כל זה נתן להבין, ששהותו לזמן ממושך אינה רצויה כאן, ושמחר יהיה עליו להשיב על שאלות הרבה. אך, בעצם, הרי לשם כך הוא הגיע הנה.

2

פועלת הנקיון טימופייבנה ידעה הראשונה, שהגיעה שעת הלידה של שולמית. דווקא אליה, אל טימופייבנה, אל המחסן הפינתי הקטן שבקצה הצריף שם התגוררה, התדפקה שולמית בשעת הלילה המאוחרת. "אלוהים אדירים, אבינו שבשמים!" — קפצה טימופייבנה מן הדרגש. "הבחורה יולדת!"

נפלאה הסולידריות של הנשים בשעת הלידה... טימופייבנה פתחה בריצה דרך הפרוזדור, הקימה על הרגליים את ההנהלה הרדומה, והשיגה מרכבה של מכבי-אש וגם נֶקֶב. במרכבה זאת הגיעה שולמית לבית-החולים העירוני, וכעבור ארבע שעות ילדה בהצלחה תאומים: את ישראל ואת יפֶה. היא חשבה על ישי, על חכמתו, על כשרונו לקדם פני דברים, איחלה לו הצלחה בשליחותו והתפללה לאלוהים שיחזור במהרה. אך ממנו לא שמעו דבר.

למחרת הלידה קיבלה שולמית זר פרחי-שדה ופתק מצורף: "מברכים, אוהבים, מקנאים. הציצי בחלון. כֶּסֶטֶנוּב. יוסף". ליד השם "יוסף" צייר שני פרצופים של תינוקות צוחקים, בסגנון ריאליסטי למדי.

מיטתה של שולמית עמדה ליד החלון. בהרימה את ראשה ראתה את הגיאולוג ואת הצייר — שהיו שמחים ועליזים במיוחד.

"נבוא לפגוש אותך!" — צעק יוסף. "עם ישי!" ובנחשו מתנועות שפתיה החלשות את שאלתה של שולמית, ענה: "לא, טרם חזר!"

בשכבה במיטתה עם בטן נפולה, לא הפסיקה שולמית להרהר בישי. איפה הוא? מה הוא עושה עכשיו? האם מרגיש הוא בחוש נסתר, שנהיה לאביהם של ישראל ויפֶה? "בסגרו מאחוריו את דלת ביתו, הופך האדם לחלקיק של עולם אחר". איזה מלים מקפאות ואיומות!

שולמית לא יכלה להירדם בלילה, מחשבותיה היו אפלות, מרות. "הנה הוא נסע", חזרה בלי הפסק, בשפשפה את קצה כותונתה. "ואני פה עכשיו לבד, ואין לי אף אחד. את כולן באים לבקר הבעלים, ואלי — אנשים טובים... אלוהים, מדוע אתה מעולל לי כל זאת?" כל הלילה עד עלות השחר פנתה בשאלה אל ריבון-העולמים — לא בבקשות, לא בהודיה — בהוכחה.

ובבוקר נרגעה, נתרככה. "השתגעתי", הוכיחה את עצמה, "נתתי דורר לעצבים! מן העצבים — גם החלב יתקלקל... נו, איך יכול היה לדעת, מתי זה יקרה, אם בעצמי הסתבכתי? והנה אני מאשימה אותו, אבל הוא — הטוב בעולם, האהוב בעולם. ואיך זה את מעזה להוכיח את האל, להכעיסו! לבד! את כבר לא לבד עוד, את עם ילדים, עם הילדים שלנו... אבל ישי, ישי, בוא הביתה מהר, חזור למען השם!"

אבל ישי לא חזר.

הגיע יום היציאה מבית-החולים.

והיא ניסתה לדמיין: "אני אצא — וישי עומד, מחכה!" אל תדמיין, בן-אדם, אל תענה את נפשך. אין לך שלטון על הרגע הבא. אל תנחש! תשגה, ושוב תליך על אלוהים — והוא במה אשם? הוא נתן לך את היכולת לחשוב ואת הבחירה לשגות. אל תעז להביך את הנסתר! בחצר בית-החולים ליד המרכבה עמד יוסף. הצייר היה עצוב, לא צחק, לא דיבר: "אה, כמה הם נפלאים, נו, אימרי, איך הצלחת?!"

"מה עם ישי?" — נצטעקה שולמית.

"שום דבר", ענה יוסף ומשך בכתפיו. "עדיין לא חזר". ואז שאלה, הפעם בקול יותר רגוע:

"מה קרה?"

"לקחו את בססונוב", אמר יוסף, "הלילה".

"על מה?" — קראה שולמית בלחש.

יוסף הסתכל עליה בעצב ובאירוניה, ואז אמר:

"כשיוודע להם, שהוא הזמין אותי הנה, יקחו גם אותי. שולמית, אני נוסע, אני בורח מכאן. פשוט לא אוכל לשבת ולחכות לרגע שיבואו! אני מרגיש, שדעתי נטרפת עלי".

"אבל לאן תברח?" — שאלה שולמית. "הרי הם ימצאו, יתפסו!"

"לפלסטינה!" — אמר יוסף בלחש. "שם יש לי קרובים בירושלים. ולאזה יהודי אין קרובים בירושלים?"

"אבל איך תגיע לשם?" — אמרה שולמית בעיניים קרועות לרווחה. "הרי הגבול..."

"יהודי נוסע לפלסטינה כשרע לו", המשיך יוסף מבלי להקשיב לה. "כשטוב לו, הוא מתארח בנכר וחושב, שהוא — טבור הארץ... ולאן יכולים אנו עוד לנסוע, אימרי, שולמית? לעזאזל? אל הקבר? לאן? גם בפלסטינה אין מלקקים דבש, אני מקבל משם מכתבים, אני יודע. אבל שם לא יאסרו אותי, שם יכול אני למות, כפי שאני רוצה, ולא כמו שרוצים הגויים... אני אלוהה אותך עד לישוב, שולמית, ואלך אל התחנה".

"אתה מפחד לחזור לישוב?" — שאלה שולמית. "האם זה כל-כך מסוכן?"

"אני מפחד", נענע יוסף בראשו. "כל לילה חוטפים אנשים ומביאים אותם אל הבית האפור ואתה יושב כמו טיפש ומקווה, שהיום לא אותך יקחו, כי אם את שכןך. ומחר? אני מפחד, שולמית. אלך. תוך הליכה לא אפחד כל-כך".

"ומה יש לך בפלסטינה?" — שאלה שולמית.

"מה זה משה! — הניף יוסף את ידיו. "בירושלים ישנה שכונה שלמה של יהודים הרריים. הקירבה שלהם אלי — דומה לקירבה שלהם אליך, ולישי..."

נו, ניסע, אני רוצה להספיק לרכבת היומית". הדרך עברה בשתיקה, ורק פעם אחת שאלה שולמית:
 "האם תכתוב, יוסף?"
 "האם אכתוב?" — חזר יוסף על השאלה, והתחייך.
 "מאין? לאן?... הלואי שאוכל לכתוב לך, ואת תוכלי לקבל את מכתבי!"
 הוא קפץ מן המרכבה ליד ביתו של מודסט סטייפאנוביץ', ושולמית לקחה את המושכות לידה.
 "גם את הרופא לקחו", אמר יוסף בקול אבל. "נו, שלום, שולמית! היי מאושרת, אם רק תוכלי!"
 "שלום, יוסף!" — אמרה שולמית חרש, כמו לפני קבר פתוח. "להתראות!"
 ליד הצריף פגשה את שולמית פועלת-הנקיון טימופייבנה, ומיד התחילה לטרות. נפלאה הסולידריות של הנשים בשעת לידתו של אדם חדש!

3

הבוקר היה צונן ובהיר. בקרים כאלה קיימים רק בהרים, בגבהים, בסתיו. עבד-אל-עזיז הביא לישי קערה וכד עם מים, והתבונן בו בשעה שהתרחץ. לאחר-מכן קם והלך, וישי אחריו, אל המיסגד.
 "אתה יהודי או נוצרי?" — שאל עבד-אל-עזיז בכניסה למיסגד.
 "יהודי", אמר ישי מאחרי גבו של עבד-אל-עזיז.
 "נו, אין דבר", אמר עבד-אל-עזיז. "גם זה טוב".
 המאולה חיכה להם. בחצר המרוצפת אבנים של המיסגד, על שטיח-צמר נקי, עמד קומקום עם תה, כד עם מי-מעייץ צוננים, פיתות וגבינה עטופה בעלים ירוקים.
 שוחחו בנועם אודות מזג-האוויר, אודות הסתיו, אודות הילודה של הכבשים.
 "לא קלים פה החיים, כנראה", פתח ישי.
 "לא קלים", הסכים המאולה. "כסף אין באול, כמעט אין. אין במה לקנות אבק-שריפה, כדורי-ציד, מלח".
 "וגם קמח", הוסיף עבד-אל-עזיז. "וגם בצל".
 "כן, נכון", אישר המאולה.
 "כסף אפשר להרויח למטה", אמר ישי. "הגברים יכולים לעבוד בכנייה בעונת החורף. העבודה איננה קלה, אבל אפשר לאגור קצת כסף, ובקיצ להביא הביתה".
 "שמענו על כך", נענע המאולה בראשו. "אך איש מאיתנו טרם ירד למטה... אם ירד האדם — ועבודה אין. לאן ילך? לאן יפנה?"

"אני בא משם, מאתר הבנייה", הודיע ישי. "רוצה לערוך רשימה — מי מוכן לבוא לעבוד כשכיר".

"האם חסרים שם אצלכם למטה אנשים?" — שאל המאולה בלעג. "אני שמעתי שאתם נותנים גם כסף וגם מזון".

"אין מספיק עובדים", אישר ישי. "חלק באים לעונת החורף, ואחרים באים לעונת הקיץ. ופתאום אין די ידיים עובדות".

"כן..." — נענע המאולה בראשו. "ועוד שמעתי, ששם למטה נמצאים חיילים רוסים. האם אינם עובדים, או מה? או אולי נלחמים?"

"לא, לא נלחמים", אמר ישי. "לפי החוק אין הם חייבים לעבוד". ופתאום עבר הרהור בראשו: "ובאמת, מדוע שלא יעבדו בבנייה, כשחסרות ידיים עובדות?"

"החוק בלתי צודק!" — אמר המאולה. "אם החייל פנוי ממלחמה — מוטב שילך לעבוד. לשם מה לשבת בבית ולהתבטל?"

"בעצם נכון הדבר", הסכים ישי. "אבל..."

"אני יודע על מה אתה חושב", התחייך המאולה. "רק כסילים או אמיצים נותנים עצות לבעלי הכוח ואתה אינך לא טיפש ולא אמיץ... אולי ילכו האנשים שלנו לעבודות הבנייה".

"כמה אנשים ילכו?" — שאל ישי, כשהוא מוציא את הפנקס.

"חכה, מה הבהלה?" — אמר המאולה. "עד לחורף יש עוד זמן... דבר אחרי התפילה עם האנשים, שאל אותם — אחר-כך תרשום".

המיסגד היה כבר מלא, כשהם קמו מן השטיח.

"אתה יכול לא להיכנס לשם, יהודי", אמר המאולה. "אינך חייב. אבל אם אתה רוצה — היכנס! להתפלל לאלוהים אפשר בכל מקום — במיסגד או בבית-הכנסת. המחיצות אינן מפריעות לאלוהים".

"אם כך, אולי אחכה פה", החליט ישי. "או אולי אלך לשוטט קצת ליד המעיין".

הוא ירד במורד הרחוב הצר אל המעיין, שנבע מן הסלע. ליד המעיין עמדו כדי חרס מוארכים. בשוקת השתכשכו מים בצבע כסף. ישי התיישב על גדר האבן של המעיין והתבונן במים הנוצצים.

הוא הרגיש שלווה ומנוחה בחלקה הפראית. האנשים שהוציאו את לחמם בזיעת-אפם מצאו חן בעיניו. אנשים, שלא היה להם כסף כדי לקנות אבק-שריפה, מלח ובצל. וגם עבד-אל-עזיז השתקן, וגם אביו — המאולה, שהזמין את היהודי להיכנס למיסגד ולהתפלל לאלוהים של כולם — כולם מצאו חן בעיניו. כמה טוב היה להישאר פה לנצח.

פתאום קפץ על רגליו, כאילו קול של בושה חדר לתוכו. איך יכול היה ולו לרגע אחד לשכוח את שולמית? הוא הציץ לעומק התהום — לאותו מקום,

שממנו הגיע, במקום בו התגוררו אנשים בצריפים מחניקים, בישוב שהפך להיות ביתו. הוא התאמץ להתבונן — ופתאום ראה אותם. חמישה פרשים התקרבו בערוץ הגיא. ישי יכול היה להכיר את הסגינים הצבאיים, את הכובעים, את הנשק. מראה הפרשים בגיא היה יפה. הם קפצו אל המעיין, ומפקד הכיתה, לייטנאנט, התבונן על בגדיו של ישי ושאל מבלי לרדת מן הסוס.

“שאלומב ישי? קחו אותו!”

שלושה חיילים קפצו מן הסוסים, תפסו את ישי, כבלו את ידיו מאחורי גבו, הושיבוהו על סוס, הלייטנאנט לקח את המושכות והכיתה התחילה לדהור מן החלקה גאבדאנו — למטה אל הים.

והמאולה התבונן מפתח המיסגר, איך התרחקו מן האאול שלו אנשים, שלא נלחמו ולא עבדו.

פרק שלושה-עשר

בעיר

1

אחרי המאסרים הפכה העיר דרבנט שחוהה כמו כלב מוכה. לא נראו אנשים מטיילים ברחובות — התושבים העדיפו לשבת בבית מאחורי מנעול ובריח. איש לא השלה את עצמו שהמנעול והבריח מהווים מחסום נגד סוכני נ.ק.ו.ד., שפרצו לבתים בלילות. ובכל־זאת היה בחוץ עוד יותר אימתני, עוד יותר מסוכן: קירות הבית שמרו, חיממו אפילו בצינת החורף וברוחות סערה. ידידים ומכרים מאתמול התרחקו מקרובי האסורים ומילדיהם ונמנעו להיפגש אתם, בעברם לצד שני של המדרכה בשעת פגישה ברחוב: את הנשמר גם אלוהים שומר. והנשים האומללות הבינו, הרכינו ראש והמשיכו את דרכן כמו מצורעות.

אנשים ישבו ספונים בפנינותיהם וספרו את שעות הלילה ואת הדקות. פסקו המסיבות, השתייה וההשתכרות, שמא בהשפעת האלכוהול יפתח האיש את פיו ויאמר משהו מיותר. נכנס יין — יצא סוד! אוזניים לכותל, לא רק למלשינים. לא! לא! אין לבם של האנשים לשמחה, לחגיגות! החורף בדרבנט היה יבש וקר. הכל התכסה שיכבת קרח דקה. הדרכים החלקות היו מסוכנות, אולם לבקר את השלטונות לא העזו: שמא יבולע מביקורת כזאת.

אחרי מאסרו של ישי חזרה שולמית אל דודתה, לדרבנט. לזיה קיבלה את בת־אחותה בשתיקה, בלי דמעות וכלי קינות. חיתלה את התאומים והתחילה לבשל דיסת סולת כדי להאכילם. אחר־כך ניגשה אל שולמית שישבה על הספה באלם, חיבקה אותה וזמן ממושך ישבו כך שתי הנשים בדמדומי הערב, כתף ליד כתף, ושתקו. מה היה לספר? איך נסעה עם ישי אל האאול ההררי, איך השתתפה בחתונה וזה שנראתה כאילו זאת החתונה שלה? איך זימר הילד, מתעופף בעננים בראש הפירמידה החיה? מסיפורים אלה שותת הלב דם ועומד להשתבץ.

על ישי היה ידוע רק, שהוא קיבל חמש־עשרה שנות מאסר במחנות־פרך, אבל לאן שלחו אותו — לא ידוע. ידיעות על־כך נ.ק.ו.ד. לא מסר וגם לשאול לא היה את מי. או שהאשנב היה נטרק ממול לאף, או שהנשים בתור דחפו אותך מחוץ לתור והסתערו על האשנב בשאלותיהן ובמכאוביהן. לא נותר אלא לצפות, לצפות בחירוק שיניים, מן הבוקר עד הערב, ומן הערב עד

הבוקר, שבוע אחרי שבוע, חודש אחרי חודש. או שוב ללכת אל המודיעין, לעמוד שעות בתור כדי לשמוע את אשר שמעת לא פעם: "חמש-עשרה שנים.

הכתובת בלתי-ידועה... הבאה בתור!"

שמועות התהלכו בעיר: התלחשו על חנינה, על מאסרו של שר-המשטרה יזיב, על מלחמה העומדת לפרוץ.

"סוקולוב הוצא להורג ביריה!" — הודיעה בולֶבִיקָה בעלת פרצוף ההיפּו־פוטם. "התברר שהוא היה מרגל. בעצמו הודה. וגם שק מלא דולרים מצאו אצלו. גם מטבעות זהב מימי הצאר, טובות מאוד, החזיק בכד עם מרק-כרוב: למעלה כרוב ובשר, ולמטה, על הקרקעית — מטבעות".

"את המרק היה מחליף או לא?" — שאלה ליזה בחיוך מריר.

"לא!" — אמרה סוסת-היאור. "לא החליף. אשתו, סוקולובה, התעצלה לבשל אחרים. לפי הסרחון מצאו. הכד עמד על התנור".

"והאשה?" — שאלה שולמית, ונזכרה ביפהפיה שישבה בקרון הרך. "מה איתה?"

"רק עשר שנים נתנו", הודיעה סוסת-היאור. "המפקד עצמו הגן עליה. אומרים — מצאה חן בעיניו. עניין גברי, לא מסובך".

בעקבות בולֶבִיקָה באה מיד בלה יוחננובה היבשה והצבועה.

"יקרים שלי!" התחילה בלה מן הסף. "נהדרים שלי! איזו צרה! איזה אסון!" — היא כיסתה כהרגלה בכף ידה את פיה והתבוננה לצדדים. "את סאפּונוב הרגו ביריה, את מנהל ה'דוויגאטלסטרוי'! מה יהיה עכשיו עם ישי, מה יהיה עם שולמית! חמודים שלי! מה יהיה עכשיו עם היתומים?"

"תסתמי את הפה!" — נצטווחה ליזה. "מה את עושה רוח? איזה יתומים? יש להם אם, ויש להם אב! אולי תהיה חנינה, וישחררו את ישי".

"זה מה שאני אומרת", הסכימה בלה. "הלוואי ותהיה חנינה! אבל סאפּונוב לא זכה לחנינה. מנהל חשוב כל-כך היה!"

"מאין את יודעת את כל זה?" — שאלה ליזה בקול יבש. "שמא כתבו בעיתון?"

"מה אתך!" נפנפה בלה בידיה. איזה עיתון שם!... כל העיר מדברת על-כך".

"מדברים יותר מדי", רטנה ליזה. "את הלשון התיירו יתר על המידה — יקצרו אותה..."

"שמא אפשר לקבל תה?" — שינתה פתאום בלה את נושא השיחה. "ואולי כפית דבש? אני ממש קפאתי בריצה אליכם".

ליזה ניגשה בלי רצון להרתיח תה בקומקום.

"זהו מה שאני אומרת", המשיכה בלה. "את ישי שלנו מוכרחים לשחרר. מה יש להחזיקו שם, בסיביר?"

“בסיביר?” — נצטעקע שולמית. “מניין את יודעת, שהוא בסיביר?”
“כולם יודעים, כל העיר!” — הסבירה בלה. “את כל אנשינו, כמעט
שלוש מאות איש, הובילו לרוסטוב-דון, ומשם לסיביר, למחנות. הטבחית
סיפרה לי”. בלה הנמיכה את קולה עד ללחשה.
“זאת שמשתת אצל פטרוב, מנהל ‘הבית האפור’. אם את רוצה — לכי
בעצמך, תשאלי אותה”.
שולמית התכרכלה בפינתה ושקעה בהרהורים.

2

חודש וחצי השתדלה שולמית לקבל ראיון אצל פטרוב — ובסוף הצליחה.
לשם כך הפעילה את הקשרים עם הטבחית, עם הרופא, שטיפל בבעל-הבית
הנורא... שולמית הלכה את פטרוב, כשבפיה שאלה אחת ויחידה: איפה ישי?
היא לא יכלה לתאר לעצמה את השיחה — במה להתחיל, איך לנהל אותה.
אבל היא ידעה, שבלי תשובה לא תעזוב את ‘הבית האפור’.
כלילה שלפני הראיון נעצרה מחשבתה ליד האבן השחורה: להחביא סכין על
גופה, להרוג את התליין. פטרוב, נציג השלטון הכל-יכול של נ.ק.ו.ד. היה
האדם השנוא עליה ביותר בעולם. אבל אחר-כך היו המחשבות מתחלפות:
מה יקרה אז לישי, לילדים? האם יספיק לה הכוח להנחית את המכה? האם
תחזיק מעמד? עם עלות השחר דחתה את התכנית מכל וכל. בשעה שמונה-
וחצי חצתה את הכיכר שממול ל“בית האפור”.
“הבית האפור” לחץ את הכיכר, לחץ את האדמה, כמו מצבה מעל לקבר,
מתחת לאבן — מרתפי זוועה, חדרי צינוק, תאי עינויים. איש לא טייל בכיכר
זאת בלי צורך, לא התקרב מבלי שגדרש אל החומות האטומות של הבניין
הזה. הכיכר היתה תמיד ריקה ללא אנשים כמו מצורעת.
השומר התבונן בשולמית בעין חדה ובפנים אטומות, השווה את פניה עם
התצלום שבתעודה. לבסוף החזיר לה את התעודה ופלט בחומרה:
“תעברי! קומה שלישית, עד סוף הפרוודור, שמאלה”.
היא עמדה בקושי על רגליה. היא הלכה במסדרון והסתכלה על החלונות
המרושתים, הלב הלם: אחת, שתיים, שלוש, כשספרה עד המספר 15 עצרה
על-יד דלת אטומה, נקשה בה ונכנסה.
שומר הסף בחן אותה, כפי שעשה זאת השומר הקודם. הוא החביא את
תעודתה במגירת השולחן וחמק לתוך משרדו של פטרוב, וכשחזר משם זרק
לעברה: “חכי!” לאחר-מכן התיישב, שיכל רגליים ונעץ מבט ברשת החלון
שממול.

היא לא ידעה כמה זמן עבר — אולי שעה, אולי רבע־שעה. היא ישבה ליד הקיר על ספסל קשה וחשבה על מה שמחכה לה שם, מאחורי הדלת הנוראה. היא חשבה על ילדיה, שנשארו בזרועותיה של ליוה: האם תראה אותם עוד? הן מן הבית הזה יש רק שתי יציאות: או לחופש או לבית־הכלא. מול עיניה ראתה את דמותו של ישי — כחוש, עם זקן ובמשקפיים מנופצים. איפה הוא? היודע הוא שנולדו לו תאומים — יפה וישראל?

קריאת שומר־הסף הפסיקה את הרהוריה.

”היכנסי! האם אינך שומעת או מה?!”

היא משכה את הדלת הכבדה ונכנסה.

איש קרח, בעל כתפיים רחבות ישב ליד שולחן־כתיבה. על הזכוכית העבה, שכיסתה את השולחן עמד פסל יצוק־ברזל של דון־קישוט. על הקיר ממול היה תלוי דיוקנו של סטאלין עם מקטרת בידו וחיוך ערום ואכזר מתחת שפמו.

”נור־ס!” — אמר פטרוב, תוך שהוא מתבונן מהורהר בפסל של דון־קישוט.

”שבי בינתיים... מה רצית?”

”בעלי, שאלומוב ישי”, פתחה שולמית כשהיא מנסה להתגבר על קולה הרועד, ”נאסר לפני ארבעה חודשים, באוקטובר. הוא קיבל חמש־עשרה שנים...”

”לשם מה את מספרת לי, אזרחית”, הפסיק אותה פטרוב והרים עיניו סוף סוף על המבקר. ”אני מכיר את העניין. רק המשפט ההומאני שלנו הציל את בעלך ממוות בריה. ההומאניות של המשפט הסובייטי העממי... ברור?” — פתאום נצטוו פטרוב והלם באגרופו על השולחן כך, שחרבו של דון־קישוט הזדעזעה.

”ברור...” לחשה שולמית כולה רועדת מפחד כמו מפני חיית־טרף.

”זהו, מצויין אם כן...” — חזר פטרוב אל נימת הלא־איכפתיות שלו. ”בעלך — בוגד במולדת, מרגל. במקומך הייתי מתגרש ממנו, ובונה חיים עם אדם סובייטי אמיתי. תהליך הגירושין פשוט, היינו יכולים לעזור לך בזה”.

”לא!” — קראה שולמית. ”אתה רשאי לאסור אותי, אבל אני לא אתגרש ממנו!”

”אנחנו רשאים, אנחנו יכולים...” הצטחק פטרוב, כשהוא מסובב את הפסלון בידיו. ”כמובן אנו יכולים גם את זה... אין אני לוחץ עליך — נתתי לך רק עצה אבהית”.

”אני באתי כדי לשאול”, התחילה שולמית, אבל פטרוב הפסיק אותה.

”הגידו נא לי, ואשורוב יוסף — מי הוא? את מכירה אותו?”

”מכירה”, אמרה שולמית. ”הוא צייר, ידיד שלנו”.

”ידידים טובים את בוחרת, אזרחית”, נענע פטרוב בראשו. ”בוגד המולדת,

קונטר-רוולוציונר... עם ידידים כאלה גם את יכולה למצוא את עצמך במקומות מבודדים יותר... ברור?" — שוב נצטווה בקול רועם. שולמית לא ענתה, אולם פטרוב גם לא חיכה למענה ממנה.

"מצויין אם כן", המשיך פטרוב. "אז איפה הוא הצייר הזה, לאן נעלם?" "אינני יודעת" אמרה שולמית. "ראיתיו בפעם האחרונה באוקטובר, ב'דוויגאטלסטרוי'".

"הרי הוא פגש אותך ליד בית-היולדות", עזר לה פטרוב. "כן, פגש", אישרה שולמית, כשהיא משתוממת מניין זה ידוע לפטרוב. "ואחר-כך הוא נסע, אינני יודעת לאן".

"באמת אינך יודעת?" — פקפק פטרוב. — "אם-כן, כך הוא העניין... ואני אספר לך, שהצייר הזה שלך מסתובב ליד הגבול הפרסי. אנחנו נתפרס אותו שם, והוא יעיד, שסיפר לך על תכניותיו להבריח את הגבול, ואנחנו נאסור אותך על העלמת מידע. האם הדבר ברור לך?"

"אבל אני באמת אינני יודעת כלום", לחשה שולמית. "הוא לא סיפר לי דבר". "נו, לא סיפר — אם-כן מצויין!" — התעורר פטרוב לפתע בשמחה. "זאת אומרת, להתגרש אינך רוצה, אינך רוצה לקבל עצת-אב! חבל! לאם חסרת הכרה מעמדית שכזאת אסור למסור את חינוך הילדים הסובייטיים שלנו. ואל תתפלאי, אם את הילדים יוציאו מאחריותך ויכניסו אותם למעון-ילדים מתאים. אנחנו נגדל אותם להיות פטריוטים סובייטיים אמיתיים, בוני קומוניזם, תהיי בטוחה בכך!"

שולמית הרגישה משב של צינת קברים המתפשט בכל גופה — מכפות הרגליים ועד הלב. היא רצתה לשאוג, לקפוץ ממקומה — אך לא יכלה. "אתה לא תעשה זאת..." — פלטו שפתיה.

"מדוע לא?" — משך פטרוב בכתפיו. "נראה איך תתנהגי — ואז נחליט. הדבר פשוט לגמרי. הכל במסגרת החוק, כמובן. החברה צריכה לדאוג לדור החדש. מתוך מניעים הומאניים. את מסכימה איתי?"

"איפה ישי?" — נאנחה שולמית. "אמור לי למען-השם: איפה ישי?" "וכי איפה עליו להיות..." פשט פטרוב את ידיו, אך לא הספיק לסיים את דבריו: הדלת נפתחה בלי נקישה, ולתוך החדר נכנס טרופים גאבוניה. "אָה, איוו הפתעה!" — הזדרו פטרוב לקראתו, ולפי החיוך קשה היה לקבוע, האם הוא שמח או מודאג מבואו של גאבוניה.

"מה הביא אותך אל מקומות נידחים כשלונו? אני כאן מתדיין עם האזרחית שאלומובה, בעניין 'דוויגאטלסטרוי'".

"טוב אתה עושה, טוב מאוד אתה עושה!" — נענע גאבוניה בראשו. "לאחר חשיפתו של זיוב עלינו לגלות כפליים הומאניות, יש לשוחח עם האנשים, להטביר מתוך עמדה מארקסיסטית..."

פטרוב הסתכל על גאבוניה בתמהון: ברצינות או בצחוק הוא מדבר. נראה
 היה כביכול שהוא מדבר ברצינות.
 "כמוכן! כמוכן!" — הסכים פטרוב. "ואמנם אפשר לאמר, אנחנו משוח-
 חים, זאת אומרת... מה רצית לשאול?"
 "איפה בעלי?" — חזרה שולמית על שאלתה.
 פטרוב הסתכל על גאבוניה, והלז הנהן בראשו לאות הסכמה.
 "בעלך נמסר לרשותו של מחנה טיישט", אמר פטרוב.
 "אני חושב שהוא עוד בדרך לטיישט, כפי שאת מבינה, לא טסים במטוס.
 יגיע — יודיע, יכתוב לך מן המחנה. בן-אדם איננו מחט, אצלנו לא ילך
 לאיבוד!"
 "איפה זה — טיישט?" — שאלה שולמית.
 "בסיביר", הבהיר גאבוניה. "הסתכלי במפה. לא כל-כך רחוק! וגם האקלים
 שם בריא, אקלים נהדר."
 "היא היתה בקשר עם אשורוב יוסף", חזר פטרוב לעניינו. "עם הצייר שכיוון
 צעדיו לפרס."
 "אה, כן! כן!" — נזכר גאבוניה. "אבל אנחנו נתפוס אותו. אצלנו כל העם
 מגלה פושע. הוא לא יחמוק מידינו!... אבל כמה נשים מעורבות בעניין
 הזה!" — והוא נעץ מבט צדדי בשולמית.
 "אמנם כן", נענע פטרוב בראשו. "סוקולובה, עשר-שנים..." הוא התחייך
 בהיזכרו במשהו נעים.
 "אבראמובה אלה איוואנובנה", נזכר גאבוניה בנעימות. "מידת העונש
 הגבוהה ביותר... עליהן היה לשבת בבית, לבשל ארוחות — והן, אתה מבין,
 בריגול עוסקות לטובת מדינה עוינת!"
 "כן, כן!", המשיך פטרוב לנענע את ראשו. "כן, כן... והנה גם האזרחית
 שאלומובה אינה רוצה גם היא לשתף אתנו פעולה."
 הוא כבר התכוון לצווח את ה"ברור" הרועם שלו, אבל, בראותו, שגאבוניה
 מסתכל בשעון בקוצר-רוח, שינה את דעתו.
 "את יכולה ביתיים ללכת", אמר פטרוב, ובלחצו על כפתור הזעיק את
 הזקיף, "ללווה את האזרחית".
 כשהדלת נסגרה אחריהם, ניגש גאבוניה אל פטרוב צמוד ואמר בלחש:
 "רע, ניקולאי. אחרי יזוב אוספים אותנו בחבילות, עשרים-וחמישה
 בבת-אחת."
 "אבל על שום מה?" — השתומם פטרוב בכנות.
 גאבוניה משך בכתפיו בלעג.
 "וכי תינוק אתה, או מה, ניקולאי! על שום מה? ! פשוט מאוד, אנחנו יודעים
 יותר מדי..."

"את מי יקחו?" — לחש פטרוכ באוזנו של גאבוניה. "אמור, טרופים, אתה הבאת את הפקודה?"
"זהו כל העניין, שאין בידי הפקודה", אמר גאבוניה. "משלחת מיוחדת יצאה ממוסקויה — לקחת".
"אוי, לא טוב!" — נאנח פטרוכ. "מה דעתך על-כך?"
"אני חושב", קימט גאבוניה את מצחו, "שהאפשרויות הטובות ביותר להישאר בחיים הן בדרכו של הצייר הזה".

3

באותו יום עזבו שולמית עם ילדיה את דרבנט. האיום של פטרוכ הפחיד אותה יותר ממוות: ישללו ממנה את האימהות, יקחו ממנה את יפה ואת ישראל, וישלחו אותם למעון-ילדים של ה-נ.ק.ו.ד...
את טיישט חיפשה זמן רב כשהיא פורשת לפנייה את המפה. לבסוף מצאה ליזה, המומחית בגיאוגרפיה, את האיזור.
"טייגה*, ביצות", אמרה ליזה תוך התבוננות במפה. "אקלים קונטיננטלי מובהק. מקומות שוממים... שמעתי, ששם רק מחנות-עצירים מסביב".
"ואיך מגיע הדואר?" — התרגשה שולמית. "מגיע? ואיך הם שולחים משם?"
"מוכרח להיות דואר", סברה ליזה. "אבל מי יודע כמה הוא הולך — חודש, שניים? כאן במפה אפילו מסילת-ברזל איננה מסומנת".
"ומטוס?" — שאלה שולמית והתחייכה בעצמה לשאלתה חסרת-הטעם.
"עכשיו צריך לשבת ולחכות", סיכמה ליזה. "כשיביאו אותם, הוא בוודאי יכתוב מכתב ויודיע את הכתובת. מן המסע לא יודיע כלום. אסור".
"ופתקים?" — הטיחה כנגדה שולמית בתקוה. "מן המסע זורקים פתקים, ואנשים חופשיים אוספים אותם ושולחים בדואר".
"פתקים!" — הניפה ליזה בידר. "בלבלת הכל: כך זה היה נהוג בימי הצאר. עכשיו במסע — אסירים לוקחים מהם את הנייר, הכל לוקחים מהם. ולאן יורקו, ואפילו תמצא פיסת-נייר? הרי בעצמך ראית במפה — שם לאורך אלפי קילומטרים אין אף נפש חיה, שממה... מוטב שלא תחשבי על-כך, שבי וצפי".
"יקחו ממני את הילדים", אמרה שולמית בדמעות.
"צריך להחביא אותם", אמרה ליזה. "נחשוב איפה להחביא — ונחביאם".

טייגה — ערבה.

“לא אעזוב את הילדים”, אמרה שולמית בכיטחה. “אסע אתם עד לסוף העולם”.

“בסוף העולם ימצאו בקלות” אמרה ליוזה. “במקום מרוחק מגלים מיד אדם זה. מה עוד שהנך יהודיה מקווקז, אותך אף בחושך יגלו... כאן צריך לחכות, בקווקז, באחד הכפרים”. ושולמית כבר ידעה באיזה, — שם, בכפר ההוא, במקום שנערכה החתונה. ועם ליוזה נדברה. שום חילופי מכתבים, לאיש לא גללות, אף לא לאימה של שולמית, אין לספר, לאן נסעה עם הילדים. ברחה — וזה הכל! וכשיגיע מכתב מישי מטיישט, תיסע ליוזה אישית אל שולמית לכפר, ותמסור אותו.

ההכנות היו קצרות. לתוך הסל הוכנסו הדברים הנדרשים ביותר, את התאור-מים השכיבו בעגלה כך, שמבחוץ אי-אפשר היה לגלות ששוכבים תאומים, כי תאומים תמיד מושכים תשומת-לב. שולמית לבשה שמלת איכרים ארוכה, אדרת כבשים, את הראש כיסתה במטפחת שחורה ארוכה עד לעיניים. מעטים היו מסוגלים להכיר באשה הזאת את שולמית היפהפיה.

נוסעים מעטים שוטטו ברציף של מסילת-הברזל וחיכו לרכבת לילית. רוח חזקה נשבה ואילצה את האנשים להצטופף באולם ההמתנה, שהיה ספוג ריחות חמוצים ואלכוהול... שולמית שמחה למזג-האוויר: פחות זוגות עיניים סקרניות, פחות סכנה שמא יגלו, יכירו, יזכרו. היא עמדה ליד הרציף עם הסל ועם העגלה ונעצה עיניים לתוך אפלת הלילה. סוף סוף התחילה להבהב באפלה עין העינבר של הרכבת... שולמית עלתה לתוך הקרון העממי, שיכלה את רגליה בצורה שעושים זאת האיכרים, התיישרה על הרצפה במרחק-מה מן המעבר ומעיניים סקרניות.

הרכבת לא דייקה, עצרה לעתים תכופות, עמדה בתחנות. שולמית נמנמה, כשהיא נשענת על קיר הקרון, ומטפחתה על עיניה. נפשה היתה רגועה. היא מילאה את חובתה — הצילה את הילדים.

מן התחנה עד לאאול נסעה בעגלת-איכרים, שהודמנה בדרך וזכרונות על הדרך שעשתה מבית-היולדות עד לביתה עלו בראשה: אז ישבה בעגלה כשהרכב היה יוסף. איפה הוא עכשיו? האם בחיים? הלוואי ויצליח להבריח את הגבול, להציל את נפשו. אומרים שבפלסטינה כל השנה חם, שלג לא יורד שם — לא כמו כאן... בפעם הראשונה בחייה הרגישה שולמית עוינות, כמעט רחשי איבה אל ההרים האלה, אל הרוח הנושבת ביניהם, אל השלג היורד עליהם, אל הקווקז כולו — זר, ארעי בדרכו של היהודי, שהתחילה שם, בפלסטינה, מקום שם כל השנה חם, מקום שם אינם רודפים אשה ממקום למקום, כמו כלב ללא מלונה, שם איש אינו מאיים לגזול ממנה את ילדיה. הלוואי שיוסף יגיע לפלסטינה! אולי גם יפה וישראל יצליחו פעם לעזוב את המקום המאוס והזר הזה ולחזור אל מקור-חייהם — הביתה. מתי זה

יתרחש? ומה יקרה באותו זמן לשולמית, לישי, לליזה? אלוהים יודע...
העגלון שרק בשפתיו הקפואות ומתח את המושכות. מבלי לחכות לשאלותיו
סיפרה לו שולמית, שהיא יתומה מאב ומאם, בעלה נסע לחפש פרנסה
לבאקו, ושם נעלמו עקבותיו, ועכשיו היא וילדיה נשארו ערירים בתבל. בעיר
אין לה מה לעשות, שם אף בעלת השכלה אינה מוצאת לה עיסוק, על אחת
כמה ונמה שהיא — בורה ואנאלפבתית. ואילו באאול אפשר איך שהוא
לעבור את החורף ולהרויח פיתה וספל חלב-עיוזים עבור הילדים באמצעות
כל עבודה מזדמנת — אם במשק-בית, ואם בשדה... העגלון הקשיב, ומבלי
להביט אחורנית נענע בראשו לאות הסכמה.

כשהגיעו לאאול, התקרב עם עגלתו אל צריף מגוריו ואמר: "הישארי לגור
אצלי בינתיים — לאן תלכי? אחר-כך נראה... הנה אשתי בוררת גרעינים
— בואי עיזי לה".

וכך התחילו ימי-עבודה ולילות ציפיה. גרעינים, צמר, חוטים — מה זה
משנה? אין הבדל בעבודה, העיקר שהילדים שבעים ונמצאים בחום, והת-
קה לא אפסה.

מתוך שיחה עם אשת העגלון נדע לשולמית, שהכלה דאו, שבחתונתה
השתתפה במקרה עם ישי, כבר אָם, ומצפה לתינוק שני, שהקימו צריף חדש,
שהבעל רועה עדרי כבשים, ולא מכבר הרג בחרבו זאב, שרצה לטרוף
כיבשה. שולמית אף הלכה באופן מיוחד אל המעיין כדי לצפות באשה היפה
והזקופה למרות הריונה, וליהנות מפניה, המביעים כבוד ובטחון. היא
הרגישה כלפיה קינאה חשאית והזדהות אישית. גם היא היתה רוצה לחיות
בצריף חדש, וגם ישי שלה ידקור בחרבו זאב... וזמן ממושך הסתכלה
שולמית בעקבות האשה הזקופה הצועדת בשביל וכד המים על כתפיה.

בחדש אפריל התחילו לרדת גשמי-קיץ, הארץ התכסתה במיכסה משיי ירוק
ורך. עצי הפרי התחילו לפרוח. שולמית עבדה בגן, חפרה צלחות מסביב
לעצים, טיפלה בשיחים. לפעמים נזכרה בעבודתה ב"דוויגאטלסטרוי" כמו
בעולם חרוק ובלתי-מציאותי. כל זכרונותיה התרכזו סביב ישי. וככל
שהשמש זרחה בהירה יותר, וככל שריח הפרחים התפשט והחריף, כך נדדה
שנתה של שולמית בלילות. היא ראתה את גבעות פלסטינה, וצריפים פזורים
במודר הגבעה, וגן ליד הצריף שלהם.

לפעמים ניסתה לנחש: מה חושב עתה ישי? וענתה לעצמה באנחה: עליה, על
שולמית. מניין יכלה לדעת שסופות סיביר מכלות חיי אדם לאלפים, שאנשים
קופאים במסעות-העברה, בקרונות, בתחנות מסילות-הברזל, ועצמותיהם
פזורות לאורך כל הדרך. האם יכלה לתאר לעצמה את עינוי הצמא, שישי נתן
בו, לאחר שאכל את מנת הדג שלו, ושאינן כל תקווה להרוות את הצמאון!
ושבאותו קרון מרקיבה גופתו של דויד נאומוביץ' אבראמוב כבר יממה

חמישית, ושבאותו קרון ניסה חנוכייב לכרסם לעצמו את הוורידים, ובגלל
מישייב, שהלשין עליו, הכו אותו שומרי הליווי כמעט עד מוות ושברו את
רגלו!
אל תחשבי הרבה, שולמית הקטנה, — בין כה וכה לא תביני דבר.

פרק ארבעה-עשר

איך ברוסטוב על הדון...

1

הרכבת הגיעה ביעף ונעצרה תוך רעש וחריקה כרעם ביום בהיר. האסירים נפלו מן הדרגשים מפאת העצירה הפתאומית. ערימת בני-האדם על הרצפה רגשה ורחשה וקיללה את נהג הקטר, את הגורל, את המלווים. הקטר שוב צבר מהירות והתחיל לנוע, והאנשים המותשים מרעב ומצמא לא מצאו כוח לקום על רגליהם.

ישי צנח על גופתו של אבראמוב ושכב ללא ניע, כשהוא לחוץ אל גבה של הגופה הקפואה. הוא הרגיש הלמות מלמעלה — היו אלה אנשים שנפלו עליו, נעו וניסו להשתחרר מן המפולת. ישי שכב מבלי לנסות לקום. הוא חשב על-כך, שדויד נאומוביץ' המנוח מהווה מחיצה בינו לבין הרצפה המלוכלכת והמעלה צחנה... בעצם היה ישי מעדיף לשכב ככה על הגופה ולהוציא את נשמתו; אז בוודאי היה בא השיחרור מן העינויים, מן הצמא המייסר ומן החלום על לגימת מים. נדמה שמובילים אותם ליעד איזה שהוא? לאן? האם זה חשוב! הוא הרגיש יד מפשפשת בכיסו, אבל לא התנגד לכך: הכיס היה ריק. הוא שיער לעצמו, מי זה היה: חנוכייב. אחרי שניסה לשים קץ לחייו, ולאחר שהוכה באכזריות, נטרפה עליו דעתו — הוא בכה, התחנן לפת לחם מאלה, שמזמן שכחו את טעמו. היה פורץ בשירה, ואתמול הציע לבתר את גופתו של פועל צעיר לבתרים ולזולל אותם. האנשים הקשיבו להצעתו של חנוכייב באלם, ורק מושייב שאל:

“כמה חבתר אותו? שמא באצבעות?”

על-כך, שמושייב הלשין על חנוכייב, הוא זכה בחצי כיכר לחם, והמלשין בלע אותו במהירות כזאת, שאיש לא הספיק לגזול ממנו או לבקש פרוסה. ישי התיידד עם איסאק דוידוביץ'. בראשית המסע היו יושבים יחד שעות ארוכות, ראש על יד ראש ומנהל אתר הבנייה לשעבר סיפר לישי על החיים במערב, על פאריס, על הגבעות הירוקות של צרפת. הוא לא התאונן שחזר לרוסיה, הוא קיבל את גורלו והשלים עמו. עיניו השחורות בערו ובלטו על רקע שערותיו שהלבינו. הוא היה סבלני יותר מאחרים... רק פעם אחת הרגיש ישי בקולו נימת כאב וייסורים. כשאיסאק דוידוביץ' הזכיר את אשתו, “מאדאם”, שנורתה בעוון ריגול לטובת צרפת.

כשתמו השיחות והסיפורים ולא היה עוד כוח לדבר, ישבו, שתקו, וכל אחד

חשב על ענייניו והיה במחשבותיהם הרבה מן המשותף: הם חשבו על אותה פיסת אדמה, שם יכול יהודי לחיות בשקט, בלי פחד ומורא. אחיו של איסאק דידוביץ' נסע לפלסטינה ב-1905, מיד לאחר הפרעות. אחרי שלושים שנה ניתק הקשר בין האחים — להתכתב נעשה מסוכן, — אבל גם מן המכתבים, שהגיעו לאיסאק דידוביץ', אפשר היה לתאר את החיים בירושלים.

"היהודים חושבים על פלסטינה רק כשרע להם מאוד", היה אומר איסאק דידוביץ'. "ואילו כשלא כל-כך רע להם, הם אינם חושבים על פלסטינה". ישי שכב על גופתו של אבראמוב וחשב על מקום הימצאו של איסאק. מאה ועשרים האסירים התפורו בזחילה אט אט למקומותיהם. עלייד הדלת נשאר רק שתי גופות — של אבראמוב ושל אותו פועל, שמת מדלקת-ריאות. ממה מת דויד נאומוביץ', איש לא ידע: כנראה מצרות.

גלגלי הרכבת דפקו ולא עוררו בלב האסירים שום רגש, שום עניין: לאן נוסעים. לאחר רבע שעה חרקו הבלמים, הרכבת נעצרה, המלווים הורידו את המנעולים והזיזו את שערי הקרונות.

"יש גוויות? הבו!" — צעק מפקד משמר הליווי.

את הגוויות זרקו לתוך השלג, ופתאום נשמעו צעקות:

"מים! לחם! מים!"

"שֶׁשֶׁקֶט!" — נצטוו מפקד משמר הליווי. "הגענו!"

הידיעה שהגיעו ריגשה, הביכה. בכל זאת הגיעו. אבל לאן? לבית-הכלא? למחנה? לטונדרה? לטייגה?

הגיעו לרוסטוב שעל הדון, לנקודת מעבר לכל המסעות מקווקז. נשמעה פקודה:

"לצאת! אחד אחד! חת, שתיים, שלוש, ארבע... מהר יותר, מהר יותר!" אנשים קפצו מן הקרון הגבוה, נפלו על השלג, נחבלו. את הנופלים הקימו בקתות של רובים.

"מהר! מהר! וזוו! קונטרה!"

החלו מעמיסים את האסירים במשאיות, ארבעים איש בכל משאית.

"שלושים ושמונה, שלושים ותשע, ארבעים! לסגור!"

המשאיות הדחוסות בכשר אנשים חיים התחילו לזוז אל בית-הכלא. במרכז העיר עבר המסע מתחת לסימסה ססגונית שהתנוססה על אחד הקירות: "יחי י.ו. סטאלין — ידיד הטבחים הסובייטיים!"

סוף סוף פסקו הקרונות לטלטל: הגיעו. בחצר בית-הכלא עמדו זמן רב, אולי מחצית-השעה. האסירים עמדו משותקים ברגליהם. לצעוק לא היה כוח, לדפוק בקירות לא היתה אפשרות. אדישות שלפני המוות השתלטה על כולם. "מכאן יוציאו אותנו בערימות..." — לחש איסאק דידוביץ'.

ישי רצה לענות — ולא היה מסוגל, רק עיניו אמרו: "כן, בוודאי כך..."

כשנפתחו דלתות המשאית, נפלו ממנה העומדים מאחור כמו קרשים מערימה.

"קדימה! קדימה!" — פקד מפקד משמר הליווי. "שבעה, שמונה, תשעה, עשרה!"

האסירים נצטוו לשבת כפופים, ידיהם מאחורי הצוואר. הישיבה היתה מענה. נדמה, שלאיש לא היה כוח לקום, להזדקף. מאות אנשים מילאו את חצר בית־הכלא. אבל הגיע סוף גם לזה.

"לקום!" — נשמעה פקודה. "מהר! מהר! להסתדר ברביעיות!" את הטור המתנדנד הובילו לחצר פנימית, לצריף ענקי הדומה למחסן. היה קר וטחוב.

"להתפשט!" — נשמעה שוב פקודה. "את החפצים למסור לניקוי מְכִינִים, האסירים — לבית־המרחץ!"

האסירים התפשטו מהר, בורקם מעליהם את הסמרטוטים רוחשי הכינים. איזה אושר — לעמוד מתחת לזרם מים חמים, להתחמם! ... אבל האנשים עמדו לפני הכניסה לבית־המרחץ ורעדו מקור ומחוסר סבלנות.

"להסתדר ברביעיות! קדימה!"

בבית־המרחץ היה עוד יותר קר ועוד יותר טחוב. המקלחות היו שבורות, חסרו ברזים — את המים הזרימו מבחוץ. האנשים הצטופפו מחוסרי סבלנות, בשלושה, בארבעה מתחת לצינור אחד, לבסוף נשמע קול זרימת המים, והם פרצו פעם רותחים ופעם קרים כמו קרח.

בית־המרחץ התמלא קולות של צעקות וקללות:

"צפעים! תליינים! מנוולים!"

החדר התמלא אדים, נעשה חם, חם מאוד. אנשים דחפו זה את זה בנסותם להגיע מתחת לזרם המחייה.

"חיות, לא בני־אדם!" — פלט הבלן התורן. "חיות — לא בני־אדם!..." החיים חזרו אט אט לאסירים ויחד עם החיים חזרה התקוה. נשארו בחיים, לא מתו! וגם חם! ואפשר לשותות, כמה שרוצים! ואולי, יתנו גם מנת אוכל! "האדם מסוגל להתרגל לכל דבר", אמר איסאק דוידוביץ'. "רק לדבר אחד לא

יוכל: לכפור... יודע אתה, מי אמר זאת, ישי?"

"לא", ענה ישי. "מי?"

"אמונדסן. והוא הבין בדברים כגון אלה."

מישייב התהלך באולם בשלבו את ידיו מעל לבטנו, מלמל בשפתיו. הוא עורר זעם ואיום בעיני רואיו.

"שימרו על הסדר, אזרחים", היה מכריז מישייב. "התרחצו לעיתים תכופות."

שפכו עליו רותחין, והוא התרחק בקללות. "בימים עברו לא האריכו ימים אנשים כאלה במחנות־פרך", אמר איסאק דוידוביץ' בהצביעו על מישייב.

”בבוקר בהיר אחד היו מוצאים אותם הרוגים...”
האנשים היו מסבנים את עצמם, גירדו את העור בצפרניהם...
רק חנוכיִיב לא נאבק על מקומו מתחת למקלחת: הוא ישב על־יד הקיר
ובכסותו את עיניו, מלמל משהו מתחת לאף. היה לו חם וטוב.

2

בית־הכלא עבד כמו בית־חרושת. כל מחלקה מילאה את תפקידה: בבית־
המרחץ עבדו על האסירים, במחלקת השמדת הכינים עבדו על הבגדים,
במשרדים — עבדו על התעודות. הכל פעל לפי תכנית מראש. הכל דפק
בסדר היום של נקודת המעבר, ומנהל בית־הכלא אפאנאסייב אהב בכל לבו
את המפעל הזה והיה גאה בו.

מפקד בית־הכלא היה בטוח, שהסערה שגעשה לאחר הרחקתו של הנארקום
יזיב תהרוס כל אחד והכל — פרט לנקודת המעבר של רוטוב־דון. יהא
אשר יהא היושב שם למעלה — אבל באסירים צריך לטפל 24 שעות ביממה,
בשיטת הסרט־הנע, אם ייעצר הסרט־הנע — בית־החרושת ייעצר, חומר־
הגלם יסתום את החצר, תיפגע ההסעה, תצא מכלל שימוש נקודת המעבר,
ואז — יעופו ראשיהם של מפקדי המחוז והאיזור כולו...

כל זה אפשר היה למנוע בעזרתו של מנהל בית־הכלא, של איוואן סידורוביץ'
אפאנאסייב, חבר המפלגה, בעל משפחה למופת, פעיל בשטח התרבותי־
חינוכי.

המפעל התרבותי־חינוכי של אפאנאסייב היווה את עיקר פעילותו. ב”תיקון
ושינוי” האסירים הוא, כמובן, לא האמין, אבל אהב הרצאות על המצב
הבין־לאומי, שירים, ריקודים ובידור קירקסי, בעיקר כלבים מאולפים. בכל
אלה ראה את ”הפעילות התרבותית־חינוכית”.

מנהל בית־הכלא חגג את חגי המדינה: השביעי בנובמבר, אחד במאי, יום
ההולדת של לנין, של סטאלין, של דז'רז'ינסקי וכד'. כשהגיע המשלוח
מ”דוויגאטלסטרוי”, היה 23 פברואר, יום הצבא האדום. ההכנות ליום זה
התקיימו כבר שבועיים, כל הכוחות האמנותיים היו מגוייסיים. המנהל הכין
הרצאה על המצב הבין־לאומי. אבל אפאנאסייב לא נרגע: הוא החליט
לסחוט גם מן המשלוח הזה שחקני כמה לשעבר. היה לו נסיון רב. קרה,
שדווקא ממשלוח רוחש כינים הצליח לגלות ברגע האחרון פנינה אמיתית.
הוא הגיע בכבודו ובעצמו אל בית־המרחץ. האסירים סידדו את בגדיהם
הבלויים שעברו את תנורי השמדת הכינים: הבלויים הסריחו, ומסביב
לערימה המסריחה רחשו בעלי הסמרטוטים.

"להסתדר ברביעיות!" — צווח הבלן בראותו את ביקור המנהלים. "מהר!
מהר!"

האסירים הסתדרו בצייטנות, כשהם מכסים את מקום המבושים בכפות ידיהם. המפקד עבר בין השורות בנעצו עיניים סקרניות בכל אחד.

"יש שחקנים?" — שאל אפאנאסייב בסיימו לסקר את השורות. האסירים שתקו. השאלה כל-כך לא התאימה למצב.

"אנשי קירקס יש?" — התעקש אפאנאסייב. "מאלפי כלבלבים, קוסמים?"
"אני", קפץ מן השורה משייב.

האסירים נדהמו לשמע קולו של משייב.

"אני מבצע קסמים עם קלפים", הודיע משייב. "וגם יודע לשיר".

"אינך משקר?" — אפאנאסייב הסתכל בחשד על הפרצוף הפראי של
משייב.

"שאהדמה תבלע אותי!" — התחיל משייב. "שלא אראה את ילדי לעולם!"

"בסדר!" — החליט מנהל בית-הכלא. "להאכיל אותו, להלבישו ולהביאו אלי". ויצא מבית-המרחץ, מדלג על ביצות של ריכוזי סבון.

"הוא יגיע רחוק", אמר איסאק דוידוביץ', בהתבוננו במשייב המובל. "אבל
לאן יגיע?"

אחרי הרחצה פיזרו את האסירים לתאים, חילקו שלוש מאות גרם לחם, שתי
קוביות סוכר וספל רותחים. ישי הצליח: לתא שלו המכיל חמישה-עשר
מקומות דחסו רק ארבעים וששה אסירים.

גם משייב הצליח — אבל בדרך שלו. הרבה דרכים להצלחה. כמספר
האנשים — מספר הדרכים, וכל אחד מהלך בדרך שלו. בחדר-האוכל הגישו
למשייב קערה עם מרק-כרוב ואיטריות. משייב מילא את כרסו והיה מוכן
לכל דבר. מעשי קסמים בקלפים הוא באמת למד מקלפן מקצוען אחד בשם
"עין", אתו ישב פעם תשע שנים בבית-הכלא בבאקו על פשע פלילי. שם גם
למד כל מיני שירי גנבים עם סוף עצוב ועוד מיני מעשי קונדס. משייב העריך
מאוד את נסיון-החיים שלו ובהיותו סקרן מטבעו מעולם לא התעצל ללמוד
כל פעם משהו חדש.

מחדר-האוכל הובילו אותו תחת שמירה לחדר-האיפור וההלבשה. כאן
הציעו לו ללבוש אדרת-צייד, מכנסיים רחבים תפורים מסרטים צבעוניים, עם
הרבה כיסים ומגבעת משובצת. משייב בחר במכנסיים הרחבים. הכיסים
קסמו לו במיוחד. בעזרת הכיסים אפשר היה להחביא לא רק חפיסת קלפים,
אלא גם כיכר לחם.

"נעליים אין?" — התעניין משייב בזהירות.

נעליים לא נמצאו בחדר-ההלבשה, ומשייב נשאר במגפיו המרופטים.

האולם המלא מפה לפה לא הביך את משייב. הארוחה השפיעה עליו לטובה.

מישייב התחיל להפוך את הקלפים ולערכבם. הוא היה טורף את הקלפים במהירות מסחררת, לפי הזמנת יושבי הנשיאות היה שולף אָסִים או מלכים, או מלכות. הקלפים התעופפו בין אצבעותיו כמו ציפורי־שיר. זה היה, כמובן, פחות מעניין מאשר כלבלבים מאולפים — אבל בכל זאת לא גרוע. אפאנאסייב היה מרוצה.

לאחר שסיים את מופע הקלפים, התקרב מישייב על קצה אצבעותיו אל במת הנשיאות.

“אזרח מפקד, האם יש בסביבה מְסָרְקוֹן?” — פנה מישייב כקוף מתחנף. “לשם מה?” — לא הבין אפאנאסייב.

“אנגן עליו וגם אשיר”.

המנהל שלף מסרק מן הנרתיק, סרק את שערותיו ומסר את המסרק למישייב. הלז מתח עליו נייר דק של סיגריות, קירב את המכשיר אל שפתיו והתחיל לזמזם שיר: “ממוסקוה עד הים היפאני הסוער, הצבא־האדום העצום ביותר”. לסיום, בשפשפו את מצחו, התחיל לשיר שירים היתוליים, שירי גנבים “איך ברוסטוב־דון למרבה־הפלא, לראשונה נכנסתי לבית־הכלא”. גם השיר הזה מצא חן, בעיקר באוזני הפטריוטים של רוסטוב.

את מישייב החליפה זמרת בעלת שפם מן המשלוח הקודם. הגרוזינית שרה בקול רם את האריה של “כרמן” ואחר־כך, לפי הוראת מנהל הכלא — את המנון ברית־המועצות. את תכנית הערב סיים זקיף המשמר בריקוד אוקראיני. לשחקנים הגיעה עבור המאמצים עוד ארוחת־ערב. לאחר שהחליפו את בגדיהם, חיכו בסבלנות לאנשי המשמר. מישייב סחב את המגבעת המשובצת ותחב אותה לתוך החולצה מאחורי הגב. את הוונטרילוקיסט* רצו הסאניטא־רים להחזיר לחדר החולים, אך הוא התנגד: ארוחת־ערב הגיעה גם לו. הציפייה הופרעה עם הופעתו של החייל.

“נלך!” — אמר למישייב ודחף את אצבעו העבה לתוך חזהו. ההליכה היתה קצרה — אל חדרו של מנהל המועדון. שם ישבו מסביב לשולחן חברי הנשיאות בראשותו של אפאנאסייב, — אלא שבמקום המפה הירוקה היה השולחן מכוסה במפה לבנה ובמקום כד מים, עמדו בקבוקים וצלחות.

“ספר לנו”, תבע מנהל בית־הכלא, “איך אתה עושה את הקסמים שלך!” מישייב חזר על הקסמים והוסיף לכל אחד הסבר לביצוע. הוא היה אסיר־תודה למורהו “העין”. נו, מה היה עושה עתה מישייב אילו לא לימד אותו הרמאי את הביצועים האלה?

ונטרילוקיסט — מדבר מתוך הבטן.

"שתה!" — אמר אפאנאסייב, בהגישו כוס של וודקה לשפתיו. "אתה תגיע רחוק".
 "שמח לשרת את ברית-המועצות!" — דיקלם משייב בהופכו את הכוס בלגימה אחת.
 "לנו דרושים אנשים כמוך", אמר מנהל בית-הכלא ונעץ מבט חודר במשייב.
 "אתה — לנו, ואנחנו לך. הבנת?"
 "הבנתי!" — ענה משייב בו במקום.
 "אתה, אני רואה, כבר ישבת", המשיך מנהל בית-הכלא. "כן?"
 "בדיוק, ישבתי!" — אישר משייב בשמחה.
 "לפי איזה סעיף?"
 "לפי הסעיף האזרחי", הודה משייב. "גנבה..."
 "כלומר, סעיף החברה!" — סיכם מנהל בית-הכלא. "קח, שתה!"
 משייב הפך את הכוס השנייה וקינח ברגל של עוף.
 "ואולי במקרה יכול אתה לאלף כלבלבים?" — שאל אפאנאסייב בתקווה.
 משייב נזכר בקשריו עם עולם בעלי-החיים, אבל התוודה בכנות.
 "לא ניסיתי, אזרח מפקד..."
 המנהל התעצב.
 "המשלוח שלך יוצא לטיישט", המשיך המנהל. "שם, אתה יודע, אפילו הדוכים מתפגרים, לא רק אנשים. הבנת?"
 "הבנתי", ענה משייב בדריכות.
 "אם לא נעזור לך, תתפגר כבר בחודש השני". מפקד בית-הכלא שתק רגע קט. "אתה — לנו, אנחנו — לך. נו?"
 "אני בכל נפשי..." מלמל משייב.
 "ארשום בתיק שלך כל מה שדרוש", אמר מנהל בית-הכלא. "כשתגיע למקום, יזמינו אותך. אה, נו, תנגן שוב את השיר "איך ממוסקוה עד הים היפאני" — אמר אפאנאסייב. הא לך מסרק!"

3

ישי שם מתחתיו את מעילו וברגליים כפופות נרדם. הוא חלם על פלסטינה. בחלומו ראה גבעות לוהטות היורדות אל הים. והים, שמנוני ומבריק, מלטף את החוף. בלי גאות, עולים ונסוגים הגלים וסירות דיגיגים עוברות ומתנגשות זו בזו.
 במרחק של כמאה מטרים פזורים בתים לבנים מתחת לגגות רעפים אדומים. בפתח הבית, הקרוב ביותר אל הים, ישבה על כיסא מתנדנד שולמית. על-ידה

שיחק תינוק בחול. ישי התאמץ לנחש, מי זה: האם ישראל או יפה? — ולא יכול היה לקבוע. ושולמית התנדנדה בכורסה, על ברכיה ספר פתוח בכתב־יד עברי. הרוח הפכה את דפי הספר, ושולמית לא הפריעה לרוח.

ופתאום נשמע קול מן הבית, קולו שלו, של ישי:

“שולמית! בואי הנה! שולמית!”

אבל שולמית המשיכה להתנדנד, מבלי לקום.

“מה קרה?” — השתומם ישי. “מדוע אין היא קמה? אולי נרדמה?”

שולמית! שולמית!”

אבל היא לא קמה.

ישי החליט אז לקרוא לילד, אבל לא ידע איך לקרוא לו: האם ישראל או אולי יפה? הרי זה לא ייאמן — שהאב לא יידע, מי נולד לו: בן או בת. אבל זה הילד שלו משחק בחול, בכך היה ישי בטוח... מדוע אין שולמית באה? אולי צריך לצאת מן הבית ולהעיר אותה: השמש לוהטת, הראש יתחיל לכאוב מן החום.

אבל איש לא יצא מן הבית — רק קולו של ישי נשמע משם עצוב ומתחנן.

“שולמית!...”

הילד קם מן הארץ, ניגש אל אימו ונדנד את הנדנדה. אחר־כך משך את שרוול השימלה, את היד. היד צנחה מן הברכיים וניטלטה כמו חוט, כמו חבל. כמה עמוקה שנתה של שולמית על חוף־הים בפלסטינה! והילד בכה, משך את השרוול וקרא לה — אבל האם לא קמה. הילד עלה אז על ברכיה, הכורסה התהפכה וישי ראה, ששולמית מתה. הוא פרץ קדימה, בנסותו לשבור, להרוס את המחיצה ביניהם — אבל הרגיש חבטה וכאב עמוק ביד.

היה זה משייב, שהובא מן המועדון לתוך התא, ובהיותו שיכור דרך על ידו, ופתח בקללות כשהוא נאחז בשולי ה־פאראשה.”

פרק חמישה-עשר

מוות בטייגה

1

הטייגה השתרעה בסיביר לעשרות ימים, לאלפי קילומטרים. לאורך הנהרות הגדולים — יניסיי, לנה, אוב — התרוממה לעבר הצפון, קמלה, שינתה פנים עד שהפכה לצמחיית טונדרה דלה. וגם האנשים שהתיישבו שם היו כנועים, משלימים, וגם החיה רגועה: לא כן בסבך היערות, שם החוק — טייגה, והדוב — הקטיגור. שם נמדדים חיי אדם לפי האורך של קצה הסכין, וכל אחד מוכן להרוג, וכל אחד מוכן לִיקָרְג... ובדרום הטייגה נתקלת בגבול הסיני, בסודות הגבול ובמארכים.

בין סין לטונדרה ממוקמים ביד נדיבה המחנות שבטייגה. כאן נכרו ממעמקי האדמה אוצרות רוסייה: זהב, פלטינה — במחצבות, פחם — במכרות. ובכל המפעלים האלה רחשו והצטופפו מלווים שומרים וכלבים, מיליוני בני-אדם תשושים, כחושים, לבושים סחבות, מוזרים למראה. האוצרות שהופקו בעמלם נמכרו באמריקה ובאירופה ובכספים האלה הוקמו מחנות חדשים, אלפי כלבים ושומרים נוספים.

הטייגה היתה רחבת-ידיים וללא גבול נאמדו אוצרותיה. הרבה סודות בטייגה, הרבה דם, הרבה זהב. איש בעולם לא יכול היה להתפאר ולאמר: "אני מכיר את הטייגה". הידעונים בצפון הטייגה החביאו במבואות הטונדרה פסל אישה מזהב — פסל זהב בגודל של שני מטרים ובטן מבדולח ובבטן אפשר היה לגלות תינוק מזהב. אלפי בני-אדם מאמינים היו מגיעים להשת-חות לפסל הזהב והתפללו לה ולתינוקה, שטרם נולד, לעזרה, להצלחה, לפוריות. והרוסים, שרדפו אחרי הפסל הזה, נמצאו על-פירוב ירויים או דקורים בכידון; בכיסייהם מצאו פסלוני נחושת בדמות אלת הזהב של הטייגה.

ובמזרח, מאחורי הנהרות הגדולים, שמרה מפלצת בעלת צוואר ארוך על מערה קדושה. המפלצת שכנה באגם וורוטה, שבמרכזו אפשר היה לגלות את המערה הקדושה. מי שהגיע אל המערה — לא חזר עוד, ודבר לא גילה לאיש. על חוף האגם היו אנשים מוצאים גולגולות ושיניים לבנות.

ושודדים נמלטים שוטטו בטייגה בחיפושיהם אחרי תעודות "נקיות" והיו רוצחים כל מי שנקרה בדרכם.

הרבה סודות בטייגה, הרבה דם, הרבה זהב.

2

פועלי הבריגדה יצאו עם שחר לכרות ירות או לנסר עצים. המחנה התרוקן. נשארו העובדים בשירותים. אלה לא שמו לב לזוג מפשפשים בערימות הזבל והשופכין; כמו שאין אנשים שמים לב לשברי רהיטים, שנזרקו לערימת אשפה כאשר אין בהם כל צורך. ואלה המחטטים בזבל לא הרגישו בעולם הסובב אותם.

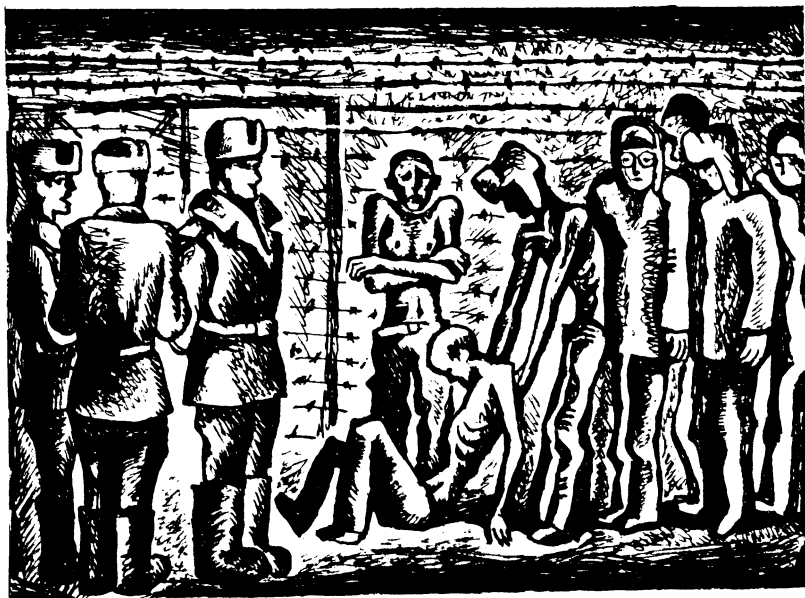
באחד מהם אפשר היה להכיר בקושי את יושב ראש הוועד המקומי לשעבר, חנוכייב. הוא פסע אט אט, צעד אחרי צעד, איבד את דמות האדם. אחרי השבועות הראשונים של החקירות הפסיק להתרחץ, אחר־כך הפסיק לפשוט את בגדיו, לפני השינה, לכך סיעה בין כה וכה החקירה, שלא הבחינה בין יום ולילה. אחר־כך איבד את הרגשת הסלידה. ולבסוף הגיע תור האכילה. הוא איבד את ההבחנה, ולא חשוב היה לו מה הוא אוכל — העיקר לבצע את תנועות הלעיסה, להפריש רוק ולבלוע. הוא התרגל לרעב המציק באופן קבוע, התרגל ללעג החברים לצרה, שטרם איבדו את צלם האדם... את הדרך מיצורי המערות אל האדם בן־תרבות, את הדרך בת אלפי דורות, עשה החבר חנוכייב בכיוון הפוך תוך פחות משנה אחת. אח החלש היה מוכן לחנוק עבור ראש גזר — אך לא נמצא מסביבו חלש יותר.

דמות האדם הישן־חדש הזה הופיעה במאה העשרים במחנות הפרך הסובייטיים. אחר־כך חזרו עליה בשינויים קטנים מחנות־הריכוז של ההיטלריסטים. ברבות הימים יהיה זה נושא של מחקר לסוציולוגים — אם העולם יתקיים עד אז. הפילוסופים הקלאסיים בוודאי לא תיארו לעצמם שאדם מסוגל להתבה־מות כזאת.

את הכשרון להתבטא במלים חנוכייב טרם איבד. שיחתו הסתכמה בבקשות חוזרות ונשנות למזון ולתלונות על מכות, שקיבל מכל אחד. חוץ מזה היה מזמר וממלמל משהו בלתי־ברור לאוזן זוה. הוא לא היה זקוק לחברת אנשים, רצה להיות בודד ללא כל קשר עם אנשים. ישן היה חנוכייב על הרצפה בצריף על־יד המשתנה. המקום הזה נועד לו בכוח הנסיבות: ממנו כמו מן המשתנה עלתה צחנה מתמדת... ה"דוחודיאגים"* לא האריכו ימים על־פירוב: הם "דעכו", מתו ללא מל כושר התנגדות למכות החיים. בן זוגו של חנוכייב לא היה שונה ממנו. כחוש ותשוש, עור ועצמות, בתוך סמרטוטים ועיני תכלת מעורפלות, ששקעו מתחת למצחו. לפעמים היה מעוות את פניו לחיוך. החיוך הזה היה מרגיז את חנוכייב — והוא היה מלמד אותו:

"העמק לחפור, שם צריכים להימצא ראשי דגים מאתמול..."

* דוחודיאגה — "מוזולמן" במחנות ההיטלריסטיים.

תכולה-העיניים היה מתחיל לחפור ביתר להט, כפי שלימדו חנוכייב. "אומרים שהיית פעם איש צבא?" — שאל אותו חנוכייב. הנשאל היה מרים את עיניו, מסתכל בבהלה, לועס את רוקו בפה ומנענע בראשו כמו בהתקפת קדחת. הוא רצה, כפי הנראה, להסתיר את עברו — אבל העבר נתקע בזכרונו כמו גרון בגזע עץ. "נו, נו..." — ויתר חנוכייב בנסיגה. "למה תרעד..." הוא התרשם בהנאה, שתכולה-העיניים חלש ממנו, מחנוכייב, ואפסי עוד יותר... אחר-כך היו מתיישבים מתחת לחלון של מדיחת-הכלים, משם יצאו אדים, והתחממו לפי התור באדים הנפלטים. עד לשופכין הבאים נשאר עוד שלוש שעות, ולא היה במה לעסוק: לשלוח אותם לכריתת יערות או לתת להם עבודה אחרת ההנהלה לא ניסתה. הם היו "דוחודיאים" של המחנה. נשורת, נמושות, סיגים שהצטננו. המוות חיכה להם, הם הלכו לקראתו ברגליהם החלשות, ואיש לא רצה לזרו אותם. ספק אם מי שהוא היה מסוגל להכיר בקרח כחול-העיניים את מפקד "הבית האפור" לשעבר — את הצ'קיסט הנורא פטרוב.

3

במוקאסינים הספורטיביים לשעבר — בהם נלקח בגאבדאנו — עבר ישי את ששת הקילומטרים, שהפרידו את המחנה משטח נסירת העצים. מן המוקאסינים נים נשאר רק זכרונות נעימים — כמו מן החרות; ישי מתח על רגליו סמרטוטים, שתפר מקרעי מכנסיו, עטוף סמרטוטים מכף רגל ועד ראש, דמה ישי לצוללן — אלא שדרך לא על קרקעית הים, כי אם על שלג סיבירי אכזר. יצאו מן המחנה שעה לפני עלות השחר, נסחבו בצינת האפלה, ונדמה, שלא יהיה לה קץ. מן הצדדים רצו הכלבים השומרים; אחריהם שומרי הליווי לבושים פרוות כבשים חמות, שלא הפסיקו לצעוק: "צעד אחד ימינה או צעד שמאלה נחשב לכריחה. נידה ללא אזהרה!". אבל איש לא התכוון לסטות ימינה או שמאלה. האסירים חלמו להגיע מהר אל השטח, להבעיר מדווח, לחמם את אברי הגוף הקפואים.

בקבוצה שלו מילא ישי תפקיד מישני: שריפת הענפים. תפקידו היה לסחוב את הענפים הכרותים מן הגזע, להערימם לערימה ולשרוף אותם במדורה, כדי שהטבע מסביב לא יאבד מיופיו. העבודה נראתה לכאורה לא קשה ואפילו נוחה: עלי-יד האש היו פחות סיכויים לקפוא מקור, אבל זה רק לכאורה. כורת הענפים, קוזאק שתקן מחוֹפֵר, עבד כמו מכונה. הענפים נערמו עלי-יד העץ במהירות מסחררת... ישי גרר את הענפים הכבדים בשלג אל

המדורה, כמו סוס מושך מחרשה בשדה חרוש. הסכנה היתה, שכל רגע תדעך המדורה מכובד הענפים או מן המים, דבר שהיה קורה לעיתים-קרובות, ואז זכה ישי בתוכחות ובקללות, והקוזאק נעץ בו עיני-זאב. תכנית שלא בוצעה גרמה לקיצוץ במנת הלחם, לקיבה ריקה, לעוד צעד המקרב אל המוות.

בעל הסמכות הגדולה בקבוצה היה המנסר המגוייד, צֶ'צֶ'נִי בן ארבעים. עם מסורו הקנדי בעל שיני הפלדה השלוחות לשלושה כיוונים — עבד הצֶ'צֶ'נִי כמו אמן על באלאלייקה. בידי היה המסור חי ושר. כל תנועה משלו העמיקה את המסור לתוך הגזע, אל לב העץ. השבבים עפו לכל עבר וכיסו את השלג מכל הצדדים. העץ נאנח, גנח, כאילו חוטים סמויים, שקשרו אותו אל החיים, פקעו בקרביו הלבנים... ישי לא יכול להסיח את מבטו מן המנסר, שנדבק לגזע כמו עכביש לגוף טרפו. לא יניח עד שימצוץ את דמו, עד שישמידו. ישי התבונן, השתומם ורעד מפחד: אדם קטן התגבר על ענק. והענק צנח על צידו תוך רעש ותוך גדיעת ענפים של העץ השכן. אסון נורא צפוי לאסיר, שלא יזוז ברגע הנכון הצידה: יושאר ממנו שק ספוג דם מלוכלך, וגל עצמות המזדק-רות ממנו. אל תפקה, אסיר, עוד לא מלאה כוס הייסורים שלך!

והמנסר מפיל עץ ועובר מיד אל הבא. חם לו, הוא כולו פולט אדים, פניו אדומים מדם, הלב דופק בקצב מטריף: טק-טק, טק-טק... שלושה-ארבעה חודשים — והלב אינו מסוגל לשאת עוד. העמל הוריד את הקוף מן העץ, העמל גם יוריד אותו אל מתחת לפני האדמה.

ישי גורר את הענפים ועורם אותם למדורה. עשן סמיך ממלא את הריאות ומקשה על הנשימה. דמעות זולגות מעל הפנים המפוייחים של ישי. הבגדים הפכו לקרעי סמרטוטים, והוא כולו מפוייח — אסור לנוח אף רגע: מכל הצדדים נופלים עצים, חודרים ברעש לתוך השלג הלבן כמו פיצוצים, והמשגיח צורח: "שוב ישבת לנוח, ז"יד מחורבן!"

השומרים יושבים ליד המדורה המיוחדת שלהם, מעשנים, מחליפים מלים ביניהם. כלביהם מתוחים כמו מיתרים, מוכנים להתקיף לפי הסימן הראשון של בעליהם, להתנפל על האסיר, למצוץ את דמו, לשסף את גרונו... ובכל זאת גם האסירים זוכים לפעמים לרגעים של הצלחה: קורה שחלקת המנסרים קיצונית, השומרים יושבים בצד, והמשגיח, המזרוז את המצטיין, אינו מתפנה להציץ לשטח הקיצוני. גם המנסר מפסיק אז להתרוצץ בלי הפסק, וגם הקוזאק-השתקן — מגלגל את הטבק לתוך הנייר, ומתיישבים ליד מדורתו של ישי. יקח אותם השד עם האחוזים שלהם, מקוללים יהיו!

אבל שעות מאושרות כאלה היו מזדמנות לעתים רחוקות: האושר הוא זעיר ולכולם איננו מספיק וגם בלי לשתות וודקה היה המנסר מתנדנד בסוף היום מרוב עייפות, והקוזאק דמה לשטן. וישי ניסה באטימות מוחלטת להעריך בשארית כוחו: האם יגיע בחזרה אל המחנה, האם יישאר בחיים עם בוא

הערב, האם יצליח להגיע אל הדרגש, או יצנח מן השורה בדרך ימינה או שמאלה, כמו אותו העץ, והשומר יגמור אותו בירייה בעורף "בנסיון לבריחה".

מחשבות אלה ליוו את ישי כבר באמצע המשמרת; ולפניו עוד היו מוטלים שניים-שלושה גזעי-עץ ענקיים שצריך היה בכוחות אחרונים להעמיסם על המזחלת והעגלון מִשְׁיִיב היה מופיע עם המזחלת בעומק היער, כמו גורל. כל אנשי המשמרת גררו את הגזע הכבד, העלו על המזחלת וחזקוהו בכל כוחם. מִשְׁיִיב עצמו עמד מן הצד, ירק וצעק. מפני מִשְׁיִיב פחדו כולם: גם המנסרים, גם המשגיחים, ואפילו מנהל המשמרת עצמו. איש לא רצה עניינים עם מִשְׁיִיב. הרווח היה יוצא תמיד בהפסד: לא דרשו את עזרתו של העגלון, היו מסתדרים עם העצים לבדם, ואם מִשְׁיִיב היה בכל זאת מעיר ומבייש אותו — בו היה מִשְׁיִיב מתנקם בכל מיני דרכים: לאחר שהיה מסיע כיברת דרך את העצים, היה פתאום מפיל אותם מן העגלה לתוך השלג העמוק. ואז היה רץ וצווח: "כלבים! 'דוחודיאגים'! מי מחזק את הגזעים בצורה כזאת? העמיסו מחדש!". והמשמרת היתה שוב מגלגלת ומעלה את כולי העץ בעזרת העמסה על כתפיהם הנשברות מרוב משא... איש לא העז לפי שעה לעקור את עיניו של מִשְׁיִיב במסמר עץ מחודד — ולגמור את אחת ולתמיד. מפני העגלון פחדו כמו מפני דבר.

משהגיע לסוף יום העבודה במשמרת, והוא צועד בנעלי צמר-הגפן בשורה, היה ישי ממשיך להתפלא ולהשתומם: מה נפלא הוא הבן-אדם! מניין זורמים אליו הכוחות דוקא באותו רגע כשהנשמה כאילו עוזבת אותו לתמיד. אבל לא: הרגליים המשותקות מתחילות פתאום לנוע, הנשימה חוזרת אל אפו, והמזשבה למרק החם מפיתה תקווה בקירבו מחדש, יחי האדם! והשבח ליוצרו!

4

אל הרופא היו הולכים אחרי סיום המשמרת, אחרי "האוכל", הלכו לא לשם ריפוי, לא להשקיט את הכאבים, לא להינצל מן המוות — הלכו להתחנן לשיחרור מעבודה ולו לפחות יום אחד לשכב על הדרגש המצחין בצריף. האפשרות להגיע לבית-החולים של המחנה נשמעה כשירת גן-עדן: קרוב למוות — אבל לפני-כן תוספת מנה, ואולי אפילו מיטה נקיה עם סדין. למות בתנאים אנושיים — גם זה היה נחשב לאושר בלתי-רגיל.

הרופא סיוזב — כבד האבריים, שמן ובעל פנים בגון כחול, במכנסי-רכיבה פתוחים על כרסו המנופחת והמשתפכת מרוב זלילה או ממחלה, היה מקבל

את החולים בצריף מחומם, ששכן במרכזו של השטח הנשמר: בבית־המרקחת של בית־החולים נמצאו סמים מרדמיים לשימוש בזמן הניתוח, ותרופות מפתות אלה הדידו את השינה מכל מיני גנבים. הניתוחים היו כאן הכרחיים: חתכו פה ידיים, רגליים שהתרוסקו בשעת נפילת העצים, הוציאו מן הקיבה כפות שנבלעו, הרחיקו מן הלחיים ומן המצח כתובות קעקע כמו: "עבד של מפלגת ו.ק.פ. (ב), "עבד נרצע של סטאלין". בקיצור, עבודת המנתח עלתה על עבודת הרופא הפנימי. לרפא כיב־קיבה או דלקת ריאות, או לחץ דם גבוה איש לא התכוון. את האברים הקפואים היו מנסרים או מרפאים במישחת וזלין. חום גבוה לא עשה כל רושם על הרופאים, ולא היווה סיבה לשיחורור מעבודה. לחולים עם חום של 38° היה הרופא סיוזב אומר בסלידה: "לך, לך, זה לא בית־הבראה ולא בית־קולנוע... הא לך וזלין!" לתמיכה יהודה זכה הגנב גְלִיט־פִּיק*. פִּיק זה התפיר לעורו תריסר כפתורים וסרב לצאת לעבודה, וכשהגיע מנהל העבודה אל צריפו, הוא קרע מעורו ומחזהו את כל הכפתורים תוך זעקות כאב איומות, וכשהוא כולו שותת דם, שלחו את גְלִיט־פִּיק לבית־החולים, והוא התגלגל שם חמישה ימים. אבל חזרה על המצאה גאונית שכזאת היתה דומה לפלגיאט ספרותי: ואלִיט־פִּיק בוודאי לא היה מרוצה מכך, כבוד היוצר המקורי שלו היה בוודאי נפגע.

האסירים הכירו את הנוהג של סיוזב ובהיכנסם אל המרפאה, היו ראשית כול מפשילים את מכנסייהם עד לברכיים, והרופא היה מושיט את ידו, תופס בשתי אצבעותיו את העכוז של החולה וצועק.

"כשירי!" — היה סיוזב מחליט מיד, בהרגישו שבין העצם והעור המקומט פועל איזה שריר.

לאחר הדיאגנוזה הראשונה היה סיוזב מקשיב חצי רדום, לתלונות החולה ובתשעה־עשר מתוך עשרים מקרים היה שולח אותו לעבודה. לאחר חצי־שעה של עבודה, היה סיוזב מכפתר בקושי את מכנסי הרכיבה על כרסו, קם והולך הביתה — לאכול ארוחת־ערב. החליף אותו אָח־מְרַפָּא, לשעבר הרופא של "דוויגאטלסטרוי", מודסט סטייפאנוביץ'.

ההמון ליד הדלת סער: עם עזיבתו של סיוזב גברו הסיכויים לקבל חופשה מעבודה. המרפא לא צבט איש בישבן, הוא מדד את הדופק, מסתכל לתוך הפה, ממשש בידיו את השיניים. המרפא מודסט סטייפאנוביץ' היה שתקן למופת, מעולם לא דיבר עם החולים על שום נושא, וגם על עצמו ועל חייו כעבר לא סיפר דבר.

על החולה האחרון, שנכנס אליו, הסתכל מודסט סטייפאנוביץ' במבוכה,

*ולִיט־פִּיק — שם אחד הקלפים.

והחולה קרע מאגודלו מטלית מלוכלכת ושטח את ידו על השולחן, תוך מבט מתחנף ומתחנן.

"ראה, דלקת..." קבע החולה את מצבו. "מלא מוגלה, אינני מסוגל להחזיק לא גרון לא מסור".

"והרי אני מכיר אותך", אמר מודסט סטייפאנוביץ' בהתרגשות רבה, כשהוא סוגר היטב את הדלת — "הראה לי את ראשך!" — אצבעותיו של המרפא מישו חיש מהר שלוש צלקות מתחת לשערו המזוהם.

"אתה הקומיסאר", המשיך מודסט סטייפאנוביץ' בהתרגשות, "שאבראמוב הביא בלילה, יום לפני שאסרו אותי. זה אתה שאסרת אותי!"

"עכשיו התחלפנו. בתפקידים", התחייך גאבוניה בעצב בהבליטו חניכיים ריקים. "אתה בשבילי עכשיו קומיסאר, — אני הנענש, והחיים שלי תלויים עתה במצב רוחך".

"אני יכול להגיש אותך למשפט המחנה", אמר מודסט סטייפאנוביץ', כשהוא מציץ על אצבעו הקטועה של גאבוניה. "אתה קטעת בוודאי את אצבעך במכוון, אין לי ספק בכך. אבל כרגע לא אלשין עליך — משום שאני סמרטוט, כסיל זקן. לכן הצלחתם לתפוס את השלטון ואותנו רמסתם וזרקתם לזבל... הראה את האצבע!"

לאחר שמודסט סטייפאנוביץ' חבש את הפצע, ניגש אל החלון ואמר בקול עמום:

"לך. אני לא אתן לך שחרור".

"אתה יודע, דוקטור, פה נמצא פטרוכ", אמר גאבוניה פתאום כאילו דרך-אגב. "כן, כן, אותו מפקד המוסד. אבל אין לי קשר אתו. הוא אדם שהירדרד לגמרי וגם בן-בליעל".

גאבוניה השתחוה, נסוג אל הדלת ויצא.

5

באותה שעה, שעת האוכל — ישב מישייב אצל הבוס.

הבוס היה אדם שמן ונמוך, בעל פנים מנומשות. את המודיעים שלו העריך, אך לא פינק: החזיק אותם קצר. אל מישייב התייחס בנדיבות-יתר: מלשין פעיל, שהגיע עם המלצה טובה בנידון כבר מרוסטוב-דון.

"מחר יביאו תחת משמר מיוחד אסיר אחד", — אמר הבוס והעיף מבט חמור במישייב. "שמו פֶּסְטוֹנוֹב, הוא גיאולוג. הוא יחפור פה ויחפש משהו, אתה אל תוריד ממנו עיניים. הבנת, מישייב?"

"ועוד איך", — אמר מישייב. "זהב יחפש?"

"זה לא ענייך", חתך הבוס. השאלה היתה במקומה: הוא עצמו שבר את ראשו כדי להבין, מה יחפש פה הגיאולוג. אם זהב, אז איך אפשר להרוויח מן העניין הזה? הרי לא היו שולחים אסיר תחת משמר מיוחד למקום חסר-כל, כל סיכוי, פרט לסלעים. זאת-אומרת, יש זהב. אבל איזה? חול או עורקי מחצבים? מחצבים הרבה יותר טובים: גם כבדים יותר, גם להחביא נוח יותר. ובמה? אנו גרועים יותר מקולימה? בקולימה זהב בערימות; לכולם טוב, לכולם מספיק.

"אני מבין גדול בזהב", בדק משייב את הקרקע. "אם מי שהוא ימצא — אני מייד אודיע לך כדי לקחת לבדיקה".

"כזהב כולם מבינים", אמר הבוס. "אתה כל יום תדווח לי על בסטונוב זה: מה אמר, לאן הלך... אם יצטרך לנסוע לאיזה מקום, אתה תסע אתו במזחלת". "אני, זאת-אומרת, לבקש רצייתי..." — התחיל משייב והפסיק במבוכה.

"מה עוד?" — הביט עליו הבוס בחשדנות.

"האם מותר לי ללון באורווה?" — תפס משייב אומץ.

"וזה לשם מה?" — השתומם הבוס.

"האסירים משחיתים את הסוסות", הלשין משייב.

"איך זה?" — נזעק הבוס. "חבלה?"

"לא חבלה ממש", עיוות משייב את פניו בחיוך. "עסק של גברים, אתה מבין, נקבות חסרות פה... והם משחיתים".

"ואתה אולי מקנא?" — פרץ הבוס בצחוק.

"לא — לא!" — הכחיש משייב. "אלא שאחרי עניין שכזה הסוסה עצבנית, בוטת, סרבנית".

"עבור זה אפשר להוסיף עונש מאסר", שקע הבוס בהרהורים. "יש סעיף כזה: משכב-בהמות או אולי אפשר לייחס סעיף אחר: חבלה ברכוש ממלכתי".

"זהו מה שאמרתי!" — התעורר משייב וקפץ ממושבו. "מי שרק יכנס לאורווה — מיד אתפוס אותו".

"לתפוס אין צורך", קימט הבוס את מצחו. "לתפוס — זה לא עניין שלך. אתה רק תרשום לך את הדבר".

"בסדר", הסכים משייב. "מי שרק יעלה עליה; על הבהמה זאת-אומרת — אני מייד ארשום".

"ואתה בעצמך עלית?" — הסתקן הבוס.

"לא-לא!" — הכחיש משייב. "החוק אוסר".

"אבל ראית?" — המשיך לחקור הבוס, "איך אחרים עושים — ראית?" "את זה ראיתי", הודה משייב.

"נו, ואיך?"

"רגיל", אמר משייב. "פשוט מאוד. עולים — וזה הכל".

"כל כך גבוה!" – העריך הבוס.
 "כמובן, גבוה", הסכים משייב. "לשם כך עולים על הגדר".
 "ואם היא תבעט בפרסה?" – התעניין הבוס, "בכל זאת בהמה, חייה, אפשר
 לאמר".
 "והלא העניין פשוט מאוד", הסביר משייב בסבלנות ובמומחיות. "נניח אתה
 – כאן, והיא – שם, והגדר באמצע. אם תבעט, אז תכה בגדר. ואיך
 אחרת?"
 "כן...?" שקע הבוס בהרהורים. "זה בכל זאת לא נקבה".
 "יש סיכון", הסכים משייב. "אבל לעומת זה העניין פה בלי סרוב, והנקבה
 לפעמים מסרבת ולא נותנת".
 "אני אראה לה לא נותנת!" – התכעס פתאום הבוס. "ראית אותה: לא אתן!
 בעצמה תרץ, תפול לרגלי, תחנן".
 "לך, כמובן, תתן", נכנע משייב. "הרי אצלנו הרי הכל רק בשביל תודה... וגם
 איפה תמצא אותה, את הנקבה? ועם סוסה אין דיבורים מיותרים, מרים לה
 את הזנב – וקדימה. חבל רק שאין לה שדיים".
 "שדיים אין", הסכים הבוס, "וכי מאין לה לסוסה?"
 משייב שתק ביראת־כבוד: צדקתו של הבוס היתה בלתי־מעוררת.
 "נו, טוב..." אמר הבוס. "על העניין הזה עוד אשוב... אם לטובת העניין –
 אז אקבל החלטה... עכשיו כך: אתה את הגיאולוג מכיר? האם ראית אותו
 פעם? הוא היה בא לידוויגאטלסטרוי ומנהל שם שיחות קונטר־
 רולוציוניות".
 "כן, ראיתי אותו שם", אמר משייב. "אדם מסוכן".
 "מניין אתה יודע?" – הרים הבוס את גבות עיניו.
 "אתה בעצמך אומר, אזרח מפקד: ניהל תעמולה קונטר־רולוציונית".
 "לא תעמולה – כי אם שיחות", תיקן אותו הבוס. "זה סעיף אחר".
 "בשבילנו זה היינר־הך", הניע משייב את כתפיו. "אם הוא נגד השלטון
 הסובייטי היקר שלנו".
 "נכון", התמתח הבוס מאחורי השולחן. "הראש שלך עובד בכיוון הנכון,
 אסיר משייב".
 "נאמן לשלטון הסובייטי!" – התמתח משייב. "אז איך בעניין האורווה,
 המפקד?"
 "בסדר, ארשום לך משמרת לילה", אמר הבוס ופער את פיו בפיהוק קולני.
 "אבל אל תנצל את זה לרעה: אם יודע לי, שאתה מכניס לשם את הגברים
 עבור כסף, תלך למשפט. האורווה – זה לא בית־זונות".
 "עבור כסף איך אפשר?" – חייך משייב וחשף את שיניו. "אולי רק מתוך
 אהבה..."

את בססונוב הביאו כערב. הראשון שראה אותו בצריף היה ישי, שקפץ לקראתו וחיבקו: הלב התכווץ מכאב ומשמחה: בססונוב, "דוויגאטלסטרוי", שולמית, יוסף...

"תשכב על הדרגש ליד", הפציר ישי. "כאן יש מקום פנוי".

"לא אפריע לאיש?" — שאל בססונוב.

"לא", אמר ישי. "זה מקומו של פאחומוב, הוא מת אתמול... נו, איך אתה, מאין אתה בא?"

"הם", בססונוב הצביע בעיניו למעלה, אל התקרה, "זקוקים לי יותר מאשר אני להם. מסיעים אותי ממקום למקום במשמר אישי כמו את מזכיר המפלגה. בלבם חושבים בוודאי, שאני מין אלכימאי מודרני: מייצר אבק־זהב מאבק־צור. אף אילו הייתי סותר את הנחתם זאת, לא היו מאמינים לי".

"תודה לאל, שאין מריצים אותך לכריתת־עצים ביער", נאנח ישי.

"אני בשבילם כעין תרנגולת המטילה ביצי זהב", אמר בססונוב. "לכן הם רועדים עלי כל־כך... ואתה עוסק בכריתת עצים, ישי?"

"סוחב..." אמר ישי.

"אתה יודע, יש לי רעיון", אמר בססונוב, כשהוא מסתכל על פניו הנפולים והמכוסים כוויות של ישי. "אגיד, שאין באפשרותי להסתדר בלי פועל מקצועי, ואדרוש אותך. מה? אני כמעט בטוח — שהם יסכימו".

"הלואי!" — התחייך ישי.

"ואם יעבירו אותי מפה למקום אחר — אנסה לקחת גם אותך אתי. הצדק דואג לאושר כללי — אך זה לא בשביל האסירים. שוכני המחנות נאבקים להישרדות פרטית".

"הלואי..." — חזר ישי. "יש לך חדשות מקווקוז?"

"שום דבר", נענע בססונוב בראשו.

"כתבתי מכתב", אמר ישי, "אבל תשובה טרם הגיעה... מכאן הולך מכתב שלושה חדשים, אם בכלל מגיע!"

"איני יודע שום דבר", שוב נענע בססונוב את ראשו. "אני ויוסף אמורים היינו לפגוש את שולמית אחרי לידתה, אך ערב ליל־הלידה אסרו אותי".

"ואני אפילו אינני יודע, מי נולד לנו..." אמר ישי כשהוא מפנה מבטו הצידה.

"כן, כאלה הם החיים שלנו..." אמר בססונוב בהניחו את ידו על כתפו של ישי. "בשעת החקירה הוציאו ממני את הנשמה: איפה יוסף? אבל הרי באמת

אינני יודע, איפה הוא".

"לא לקחו אותו?" — התעורר ישי. "הוא מתהלך חפשי?"

"אין לי מושג", משך בססונוב בכתפיו. "ידוע לי רק, שחיפשו אותו ליד הגבול הפרסי. מה עושה אדם סובייטי נורמלי באיזור הגבול הפרסי, מה אתה

חושב, ישי? אני עונה כך: אדם סובייטי נורמלי רוצה לעבור באופן בלתי-חוקי את הגבול הזה. בכל אופן זהו מה שאפשר היה להבין מצריחות החוקר שלי".

"האם הכו אותך?" — שאל ישי.

"כמובן", אמר בסטנוב. "כפי שידוע לך, כל האזרחים הסובייטיים שווים לפני החוק".

"אבל יוסף...?" — האט ישי את דיבורו. "ופרס..."

"מה עניין פרס הנה?" — השתומם בסטנוב. "שאלו אותי אולי חמישים פעמים, אם לא שיתף אותי יוסף באהבתו הנפשית לארץ-הקודש. מה מתבקש מזה? מתבקש מזה, שיוסף החליט להגיע לפלסטינה. אם, כמובן, כל זה אמת ויוסף איננו כלוא במחנה השכן".

"אבל לשם מה היו...?" ישי הציץ בבסטנוב בתמהון.

"כן, במקרה זה מוכן אני להאמין להם", אמר בסטנוב. "חברמן יוסף, הייתי מצטרף אליו בשמחה. המקומות ההם, יודע אתה, ממש גן-עדן גיאולוגי. באיזור ים-המלח, אני בטוח, משתרעות שיכבות נפט עשירות בעומק האדמה. שים-לב: בעומק רב! כל האגם הפנטאסטי הזה שוכן על נפט. קליפת האדמה בשקעה, לחצה את הנפט למעמקים... אולם אנחנו, כמדומני, הסחנו את דעתנו מן הדאגות הממשיות".

"מוטב כך", נאנח ישי. "ואמור לי, איזה יהודי איננו חושב על פלסטינה?" "שומר נפשו", אמר בסטנוב. "שומר נפשו איננו חושב... דרך אגב, בחקר ים-המוות עוסק חברי הטוב, מישה נובומייסקי. בפלסטינה, יכול אתה להיות בטוח, לא היינו צריכים לגור בבית-מלון".

"אבל יוסף!" — פכר ישי את ידיו. "זה לא מתקבל על דעתי: יוסף בפלסטינה..."

"אילו היה משתף אותי בתכניותיו", אמר בסטנוב, "הייתי יכול לסדר לו פרוטקציה. אבל בזמנים שלנו אין איש מספר על תכניותיו, ועושה גם בחכמה. מוטב לא לדעת מאשר להיות בתוך העניינים. יותר בטוח. יוסיף דעת — יוסיף מכאוב, כדברי קוהלת".

"אמרת: אלה הם החיים שלנו", מלמל ישי חרש. "והנה למרות מצבנו אנחנו משוחחים על פלסטינה, על קוהלת. לא ייאמן!".

"אבל מדוע לא!" — התנגד בסטנוב. "כל זה בגבולות המסורת הרוסית: האינטליגנציה מאחורי חוטי התיל הדוקרני, והאספסוף — בחירות. אבל גם החירות הרוסית — מושג יחסי מאוד. זאת היא, בעצם, אותה עבדות, אותה כפייה — אלא שִמנות האוכל יותר גדולות, יותר שמנות. אבל מן האיזור הזה — מאיזור החירות — יכולים בכל רגע להעביר את האדם אל האיזור שלנו, ואילו מהאיזור שלנו המעבר לחירות בלתי-אפשרי".

"מן הצד נראה הדבר מעורר למדי", התחייך ישי.
"האם באיזור הגדול היית מרשה לעצמך לשוחח עם מי שהוא בגילוי-לב,
כמו כאן?" – המשיך בססונוב. "לעולם לא תאמין!"
"פילוסופיה לאור הזרקורים..." – מלמל ישי.
"הפילוסופיה – שטח החלשים, אך החכמים", ענה בססונוב בעירנות,
"הדבילים החזקים מסתפקים בהפרשת צרכיהם המסריחים".
"כן", אמר ישי. "כל זה נכון... אינני יודע מי נולד לי".
"וגם זה – שייך לחיים שלנו", החמיר בססונוב את פניו. "הסבל הוא היסוד
של חיינו, וכל השאר – בניין-על, אם נשתמש בפרזיאולוגיה מרקסיסטית.
ולמה לא? המלים הרי אינן אשמות. אשמים הם האנשים, הנושאים את
המלים לשוא".
"אילו רק יכולתי לראות פעם אחת את שולמית, את הילד!" – נאנח ישי,
"ואחר-כך אמשין להתפלסף, כמה שרק יורשה לי...".
"הרי זה תעתוע שוא, ישי", אמר בססונוב רכות ושם את ידו על כתפו של ישי.
"זאת אשלייה ורמייה עצמית, שאנחנו בעיורוננו מחליפים אותה בתקוה.
אפילו לא מחליפים, אלא מלבישים את האשלייה בכסותה של התקווה.
והכסות הזאת כל-כך יפה, כל-כך נפלאה!"
"אנחנו רואים רק עד לעיקול הראשון", אמר ישי. "ומה אחרי זה: תהום,
עליה, ואולי עוד מספר מטרים של דרך ישרה?"
"בכך אושרנו, שאין אנו יודעים מה מצפה אחרי העיקול הראשון", אמר
בססונוב.

פרק ששה-עשר

המכתב

1

מכתבו של ישי הגיע בספטמבר. את המעטפה המקומטת והמלוכלכת העבירו לליזה מ"דוויגאטלסטרוי" – ישי לא ידע, ששולמית חזרה לדרבנט, וכתב "הביתה". על גליון מקופל לשניים נמחק שלישי מהכתוב על-ידי הצנזור. מן השאר אפשר היה להבין, שישי הגיע בהצלחה, שהוא בריא, שתנאי החיים במחנה סבירים ושבימי א' נערכות לאסירים הרצאות על בניין הסוציאליזם. כמו-כן מאורגן לימוד שיטתי בכתבי החבר סטאלין.

את המכתב הביאה ליזה אל האאול באותו יום. הכפרי הראשון – זקן בעל עיניים דומעות, דמה בפרצופו לציפור לבנה גדולה – סיפר לליזה את הכל: שולמית מתגוררת אצל עגלון, עובדת בכרם, הילדים בריאים, העגלון בסדר גמור, אשתו בהריון... לאחר שליזה שמעה את כל הפרטים, התחילה לעלות בשביל המוביל אל הכרם. רגליה כאבו מן העלייה התלולה, נשימתה כבדה, ואגלי זיעה נטפו ממצחה. היא לא היתה רגילה לעלייה תלולה שכזאת. שם למעלה, בין שורות הגפנים, התרוצצה דמות שחורה.

"האמנם זאת שולמית?" – לא האמינה ליזה למראה עיניה. "ילדה מיסכנה, כל-כך שבירה, חלשה! איך היא עולה בעלייה התלולה הזאת!" שולמית ראתה את הדודה, כשהיא כמעט הגיעה עד למדרון הכרם, ובקפיצות וריזות מאבן לאבן כמו עיזה, רצה לקראתה.

"שולמית..." – קראה ליזה בנשימה אחת.

לפניה עמדה כפריה שזופה ושחומה. על ראשה מטפחת שחורה ועליה שמלה שחורה וארוכה. עיניה היו רציניות ועצובות. גבות עיניה נשאר כשהיו – כמו כנפי סנונית במעוף חפשי.

"שולמית, ילדתי..."

"מכתב..." אמרה שולמית בקול עמום. "איפה הוא?"

עיניה ננעצו בגליון המקומט. היא קראה אותו ושוב חזרה וקראה. ניסתה לנחש את הכתוב מתחת למחיקות; אולם הצנזור עשה את מלאכתו ביסודיות. כשגמרה שולמית לקרוא, חיבקה את הדודה ונלחצה אליה בכל כוחה.

"הוא חי", לחשה שולמית. "וישנה גם כתובת... וזה העיקר."

"מה את רוצה לעשות?" – שאלה ליזה.

"אסע אליו", אמרה שולמית.

"הילדים?"
 "ישארו אצלך בינתיים", החליטה שולמית. היא כבר קיבלה מזמן את
 ההחלטה. "תקחי אותם?"
 "נו, למה את שואלת?" — השתוממה ליוזה.
 "היום נחזור העירה", אמרה שולמית. "נו, בואי, נלך?" היא היתה מוכנה
 ללכת, לרוץ מייד, לעוף לטְיִישֵׁט.
 "תני קצת להינפש", התחייכה ליוזה בנימה מתחננת. "העלייה תלולה
 מאוד..."
 הן התיישבו על אבני המשענת של הטראסה. האאול שכן עמוק מתחתן. עדר
 כבשים רבץ באחו הירוק.
 "זה... רחוק?" — שאלה שולמית חרש. "כמה זמן נוסעים לשם?"
 "מעשרה עד חמישה-עשר ימים, אני חושבת", אמרה ליוזה. "ברכבת...
 ואחר-כך אין מסילת-ברזל עד לטיישט".
 "שאלת?"
 "שאלתי, כן... צריך לנסוע עד לתחנה אחת בשם זימה. ומשם צריך להמשיך
 במה שיודמן".
 "אגיע", אמרה שולמית בכטחון. "ישי הגיע — וגם אני אגיע".
 "אומרים — שם קור ופפור נוראים", אמרה ליוזה. "גם התחנה נקראת כך...
 זימה*. תצטרכי בגדים חמים".
 "הן רק ספטמבר עכשיו!" — התנגדה שולמית. "סתיו!"
 "אצלנו זה סתיו", נענעה ליוזה בראשה. "שם — חורף. ועד שתגיעי לשם".
 "מחר אצא לדרך", אמרה שולמית. "זה הוחלט, דודה".
 "נו, טוב", נאנחה ליוזה. "נלך לנו בשקט. רק אל תרוצי, כי לא אוכל
 להשיגך!"
 "נקח את הילדים — וזה הכל". שולמית צעדה במהירות ובעצבנות, וישר אל
 התחנה, רק לא לאחור לרכבת הערב.
 "אינך רוצה להיפרד מן האנשים?" — שאלה ליוזה בזהירות.
 "אין זמן", אמרה שולמית. "הם יסלחו לי, אם יודע להם אי-פעם..."
 "כרצונך", אמרה ליוזה.
 "נו, הלכנו!" קמה שולמית. "השמש כבר כמעט שוקעת".

* זימה — חורף.

השמש עמדה מעל לתחנת זימה לבנה־עכורה כמו טיפת דונג. היא לא פלטה חום — רק קור נצחי, והאירה כאילו לא באורה שלה אלא באור מתכתי צונן. היער מסביב עטה מעטה לבן — העצים מכוסים שלג וכפור. ציפורים נדירות ישבו על ענפי העצים בלי תנועה כמו איצטרוכלים. פה ושם עלה עשן מארובות הביקתות המפוזרות בשטח.

בתחנת־הרכבת המחוממת מאוד ישבו על ספסלים נוסעים ספורים, שהגיעו ברכבת האחרונה, מבלי שמי שהוא קידם את פניהם. היו אלה נשים — נשי האסירים, שהגיעו לראיון עם בעליהן. הנשים היו מכורבלות בפרוות, במטפחות, באדרות כבשים. מתחת לשכבות אלה קשה היה לקבוע את גילן. הן שוחחו בלחש ביניהן והתייעצו איך, באיזה אופן להגיע אל המקום. אחת מביניהן היתה סמכותית מאוד: היא הגיעה הנה כבר בפעם השנייה, הרבתה במספרי תחנות המעבר, בשמות אנשים מיסטוריים טובים, שהיו מוכנים לעזור ללא תשלום... אך את מקום המחנה של ישי לא ידעה.

שולמית התחילה לצעוד ברחוב ארוך. משני צידי הרחוב עמדו בתים חד ודו־קומתיים. היא הלכה אל המינהלה המקומית של נ.ק.ר.ד. כי לא היה לה לאן ללכת, ולא היה את מי לשאול. על שאלתה משך תורן התחנה בכתפיו ואמר: "כאן, אורחית, יש לנו על כל קילומטר מחנה אחד; מי יודע, איפה מחנה ה־400 ואיפה ה־401 ביס!..." במשך כל הדרך עמד לפני עיניה של שולמית הפולקובניק האיום פטרוב בעל הקול הרועם "ברור?". כאן, במקום נידח זה בין המחנות, היה בוודאי הפולקובניק פטרוב המקומי עוד יותר איום, עוד יותר פראי, עוד יותר נוקשה.

לפני הכניסה לבניין ההנהלה נעצרה שולמית בספק, אך לעמוד יותר מדקה לא יכלה. הכפור התקיף אותה, הקפיא את הדם בוורידים. השומר עטוף באדרת כבשים חמה נעץ בה עיניים אטומות.

"אני אל המודיעין", הניעה שולמית בקושי את שפתיה הקפואות. "אני לראיון עם בעלי..."

"סעי לך!" — הרשה השומר.

"אינני יודעת, איפה המחנה", אמרה שולמית, "איך לנסוע לשם?" "רשיון לראיון יש?" — שאל השומר בחומרה. "אישור? שם צריך להיות רשום מקום המחנה".

"אין לי אישור", אמרה שולמית. "אבל אני אבקש במקום ויתנו לי!"

"לכי, לכי, אזרחית!" — הצטוו השומר ודחף את שולמית החוצה.

קפואה עמדה שולמית על־יד הכניסה להנהלה, אט אט הבינה, מה התרחש אתה. השומר הוציא את ראשו מבעד לדלת והוסיף: "הסתלקי מכאן, ולא, מרה תהיה אחריתך!"

נחנקת מדמעות ומהכפור העז, לא ידעה שולמית, איך הגיעה למסעדה בקצה היישוב. כנראה, ראתה מרחוק חלונות מוארים, הרגישה חום — ונכנסה. כך נכנס נחד בודד לכל בית שנקרה בדרכו.

היא נעמדה ליד הקיר ונעצה מבט אטום בחלון החלוקה. היא לא תפסה, מה אמר לה בעל המזנון בחלוק המזוהם, אבל הבחינה בעיניו קצרות-הראי הכהות, במבטו העצוב של יהודי חולני וכבר לא צעיר. "אני יהודיה!" — אמרה שולמית. היא לא קיוותה לנס — היא תבעה אותו, והנס התרחש.

"שֶׁשֶׁקט!" — סתם בעל המזנון את פיו באצבעו והסתכל לצדדיו. "שקט! מוטב שיידעו על כך פחות אנשים! שבי ליד השולחן, אני אטפל בך". שמו של בעל המזנון היה אַבְרָם יִבְסִיבִיץ, גם הוא היה גולה מאלה שהגלו אותם מאוקראינה, מהעיר בְּלֵאִיָּה צְרָקוֹב. הוא שם לפני שולמית צלחת עם בֹּדְשֵׁן חם וקערית עם קֶפְלֶן, והתיישב על־ידה. בחדר-האוכל לא היה איש חוץ מהם בשעת דמדומים זאת.

"אני, כמובן, אעזור לך", הבטיח אברם יבסיביץ, לאחר ששמע את סיפורה של שולמית. "אם לא נעזור איש לרעהו, מי יעזור לנו? הגויים? קדחת יעזרו לנו. זה מה שאני אומר לך! אבל — הסֶסֶס! שֶׁשֶׁה!" התברר, שבתחנת זימה מתגורר עוד יהודי אחד, חפשי ממלא מקומו של מנהל הדואר, וליהודי הזה — וגם לאברם יבסיביץ — הרבה מכרים, הקשורים בדרך זו או אחרת עם הנהלת מחנה טיישט. רשיון לראיון — ספק, אם אפשר יהיה לקבל, — אבל אפשר יהיה להיָוֹדֵעַ, איפה נמצא המחנה, איך אפשר להגיע אליו, ואולי אפילו למצוא "גוי משלנו". באותם מקומות — שומר השער, למשל, שבעד מתנה משכנעת ירשה לישי לשוחח עם שולמית כמחצית השעה.

"ואם לבוא הנה לחיות", אמרה שולמית, "אל תחנת זימה..."
"אז נהיה פה שלושה יהודים", סֶפֶר אברם יבסיביץ. "אבל מזה לא יוקל לבעלך ומצבך יורע... יהודי נודמלי לא יבוא לגור פה מרצונו הטוב!"
שולמית הבינה שאברם יבסיביץ צודק. מקווקז, במרחק של אלפי קילומטרים, כל זה נראה לה שונה. היא ראתה בעיני רוחה כפר יפה בשכנות עם מחנהו של ישי, ואפשר לגור בכפר הזה ולמצוא איוו עבודה, להביא את הילדים וכך לחיות בשכנות עם ישי, לחכות לו, להיות לו לעזר, לעידוד, לתמיכה... כפר! מראה תענועים, הזיות! במרחק של מאות קילומטרים מן המחנות לא תמצא אף נפש חיה אחת, פרט לחיילים ולכלבים!
"היום תלוני, כמובן, אצילי", אמר אברם יבסיביץ, כשהוא מגיש לשולמית כוס משקה חם. "אני אומין את היהודי מן הדואר, ונדון יחד על הכל. לנסוע אל הטייגה — זה לא דבר של מה־בכך! זה מסע מסוכן, את יכולה להאמין לי

על דיברתי, יכולים לאסור אותך וגם את ישי שלך יכולים לאסור".
"אבל הלא כבר אסרו אותו, הוא נמצא במחנה!" — תהתה שולמית לדברי
אברם יבסייביץ'.

"את ילדה תמימה!" — חייך אברם יבסייביץ'. "כמה שנים צריך האדם
ללמוד כדי להפוך לאזרח סובייטי אמיתי!... ישי שלך — במחנה, אין
חולקים על כך. אבל — לא בבית-הסוהר! גם במחנה יש בית-משפט משלו
וגם בית-כלא משלו. גם שם יכולים לאסור, לשפוט ולדון לתקופה ארוכה".
"אבל על מה?" — שאלה שולמית בפליאה כנה.

"על הכל", אמר אברם יבסייביץ'. "זאת אומרת על לא דבר... הלא את מכירה
את האימרה: 'צריך למצוא את האיש — הסעיף כבר ימצא! אימרה נכונה
מאוד".

מאוחר בערב, לאחר השיחה עם היהודי מן הדואר, הוחלט לנסוע לטייגה
בעוד יומיים: במשך היום הבא ישתדל היהודי לפי הרשימות, הנמצאות
הדואר, לקבוע במדויק את מקום הימצאו של המחנה, ואברם יבסייביץ' —
ישתדל למצוא את "הגוי משלנו". לשולמית יעצו לא לצאת מן הבית, כדי לא
למשוך את עיני הסקרנים: כאן כל אחד הכיר את הזולת, וכל פנים חדשות
עוררו חשד.

תשומת-לב מיוחדת עוררה הידיעה, ששולמית מביאה אתה עשרות מכתבים
אל אסירי המחנות מן הקרובים בדרבנט; יחד עם ישי ישבו במחנה מספר
גדול נדוני "המשפט בדוויגאטלסטרוי".

"חמש שנים יתנו, אם ימצאו", הסביר היהודי מן הדואר לשולמית. "חילופי
מכתבים לא מצונזרים — הפרה של החוק. מוטב לחסל את כל המכתבים
האלה, לשרוף".

"לא!" — התרגשה שולמית. "אני לא אעשה זאת, זה בלתי-אפשרי! הלא
הם שם, בדרבנט, מקווים, מצפים!... ידי לא תתרום לבצע דבר שכזה, לעולם
לא אסלח לעצמי".

"נו, נו גוט!" — אמר היהודי מן הדואר ופשט את ידיו. "אם כך, מוכרחים
להחביא היטב. אסור להחזיקם בתיק היד: תמיד מחזיקים מכתבים בתיק-
היד, כל אחד יודע זאת. את התיק אפשר, חס וחלילה, לשכוח, לאבד. גם
לתוך הכיסים אין להכניסם. הכי טוב — לתוך הגרביים. לתוך הגרביים — זה
טוב מאוד, זה בטוח".

למחרת הביא אברם יבסייביץ' צנצנת דבש וצנצנת מרקחת עבור ישי. איש
הדואר מילא את הבטחתו: השיג כתובת מדויקת של המחנה. עד למחנה היה
מרחק של מאתיים וחמישים קילומטרים, וההצלחה העיקרית היתה, שנמצא
גם "גוי משלנו" — מנהל האספקה של המחנה, אדם נוח ואוהב כסף. הוא
קיבל זה עתה משלוח סחורות בתחנת זימה והתכוון לחזור. עבור תשלום

הסכים להביא את שולמית עד למחנה ולמסור לישי, שאשתו הגיעה. כסף לא היה לשולמית, משום-כך הורידה מצוארה את המחרוזת ממטבעות זהב עתיקות, שקיבלה מסבתה בירושה, כדי למסור אותה למנהל האספקה. בראותו את הזהב, הוריד מנהל האספקה מגובה התשלום: הבטיח לארח את שולמית כמה ימים בביתו בשוב לאזחזים חופשיים. מטבעות הזהב מצאו חן בעיניו של מנהל האספקה.

3

עם שחר יצאו בקרון-משא עמוס סחורה. ויטייה, כך קראו למנהל האספקה, היה בחור לא רע: לאחר שקיבל את התשלום, ניסה בכל כוחו לעודד את שולמית בסיפורים מן המחנה, הנגמרים בכי טוב. הבעיה של שולמית, לפי דבריו, היתה בהישג-יד: בטייגה הכל אפשרי, לפעמים גם אנשים, הזקוקים זה לזה, נפגשים.

כשעברו לקרונית נטפל המכונאי אל שולמית בשאלות: מן את, לאן נוסעת, לשם מה. ויטייה הפסיק את זרם השאלות הבלתי-נעימות:

“אתה, נבלה, אל תלטוש עיניים על אישה לא שלך!” — צעק ויטייה. “מי את...” היא נוסעת אלי בתור טבחית, תעבוד במטבח! אתה קודם כל תחתן אתה ואחר-כך תלטוש עיניים!”

“וכי מעט מהן נוסעות פה בדרכים...” הרפה המכונאי. “כל מיני ישנן”. בקרונית הפתוחה היה קור כלבים. הברזנט שכיסה את הסחורה: הארגזים והשקים, התנפח כמו מיפרש מתוח והרעיש. הכוכבים הקרובים והקרים נראו זרים — לגמרי שונים מאלה שהיו בקווקז. אימה תקפה את שולמית. היא נזכרה במכתבים הדחוסים בתוך הגרביים, הביטה באימה על גבו של המכונאי.

לפני עלות השחר הגיעו פסי-הרכבת לקיצם; למבוא סתום ללא מוצא. בקירבת המקום חיכו שתי מכוניות-משא עם מנועים מופעלים. הנהגים נמנמו בתאיהם.

“הי, אתה, שם!” — צעק ויטייה, כשהוא הולם בתאים. “מספיק לחרוף! התחל להעמיס!”

המכוניות גלשו והחליקו על הקרח, הנהג קילל בקללות ססגוניות. שולמית העיפה מזמן לזמן מבט בנהג: גם הוא היה אסיר לשעבר, שישב על גניבת גרעינים מן הממגורה. יותר מכל דבר רצתה שולמית לשאול את הנהג, אם פגש את ישי במחנה, האם הוא מכיר אותו — אבל הבינה, שאסור לשאול,

ולכה התכווץ מרוב יגון. לשוחח קצת עם אדם, עם אסיר כמו ישי — גם זה מסוכן.

אחרי הצהריים התרחב השטח המבורא, ועל המישור הנרחב נראו מגדלי שמירה בפילות של גדר־התיל הדוקרני. מאחורי גדר־התיל הצטופפו צריפים מכוערים וחלונות מסורגים.

"הגענו!" — הכריז הנהג. "הנה הוא המחנה שלנו. מי שהיה — זה מכיר, ומי שלא היה — זה עוד יכיר".

שולמית עברה אל המכונת הראשונה, אל נִיטְיָיָה. נסעו אל הישוב. הגיעו אל ביתו של ויטייה, הכניסו את המכונת לחצר מאחורי גדר גבוהה.

"נו, צאי!" אמר ויטייה לשולמית. "כאן מותר — איש לא יראה, שבי בבית, אל תוציאי את אפך החוצה, עם הזקנה שלי כרברי — ואני אלך, אברר, אריח איך, ומה".

פרק שבעה-עשר

אדום על לבן

1

איש האספקה ויטייה לא הכיר את ישי בפניו, מבחינתו היו כל האסירים דומים זה לזה כמו שתי טיפות מים, אולם לאחר רבע שעה של שאלות, לכאורה, סתמיות, נדע לו, שִׁשִּׁי עובד יחד עם הגיאולוג בֶּסְסוֹנוֹב — עם עציר שנהנה במחנה מהרבה הנחות. לאחר מחצית-השעה מצא את הגיאולוג, ולאחר שקרא לו הצידה, אמר:

”ישי שאלומוב עובד אצלך? אמור לו, שאשתו הגיעה אליו”, — ומסר פתק משולמית.

בפתק היו רק כמה מלים: ”אהובי, אני פה. בעזרת האל, נתראה. שלך שולמית”. ישי כמעט איבד את הכרתו, כשקרא את הפתק: פניו הסמיקו מהדם שפרץ אל פניו, והלב הלם ושיתק את הנשימה.

”לא יתנו לנו ראיון”, — אמר ישי בקושי. ”מה לעשות?”

”סבלנות!” — אמר בססונוב כשהוא מתרגש לא פחות מישי. ”גם אני שונא את המלה הזאת — אבל אני חוזר: ‘סבלנות, ידידי!...’ יש לי תכנית.”

”איזו?” — ישי הביט בתחנונים בבססונוב. ”אמור לי!”

”אבל לא צריך להיות בטוח מלכתחילה”, אמר בססונוב. ”מחר ניסע אל מקורות מעיין המים החמים, ושם במרחק של קילומטר בערך יש בית עזוב. בחודש שעבר סיווגנו שם דגמים של אדמה, זוכר?”

”זוכר”, התעורר ישי. ”צריך עצים עזוב.”

”אין זה ארמון מלכים, אבל בהחלט חווילה מכובדת”, חייך בססונוב.

”והמשמר?” — נזכר ישי.

”הנה כאן צריך להמציא משהו...” בססונוב גירד את אפו. ”עם השומר צריך להידבר מראש, או אולי... להיפטר ממנו לשעתיים, שלוש. מה עדיף לפי דעתך?”

”על ‘להידבר’ קשה לסמוך”, אמר ישי. ”יותר נכון — אין לכך תקווה. ‘צעד לימין או צעד לשמאל — נחשב לבריחה’. זהו הארגומנט היחיד של השומר.”

”זאת אומרת האפשרות השנייה”, סיכם בססונוב. ”שלישית לא קיימת...”

”אבל... איך?” — ישי דיבר בלחש. ”הרי לא...”

”לא-לא!” — הפסיקו בססונוב. ”אינני מתכוון לפעולה אלימה: אם זה טוב

או רע — אבל זה לא בשבילנו, ישי... אם-כן נשאר אלכוהול. אני אדבר עם מודסט סטייפאנוביץ'".

"אם נערבב עם קצת תרופה מרדימה..." — המשיך ישי.
"הנה, אתה רואה, ישי, גם כך מתעוררים יצרים רעים", נענע בסונוב את ראשו. "סוף סוף! ואני מודה, חשבתי, שאתה ללא תקנה".
"יש גם העגלון, משייב", נזכר ישי. "הוא מלשיין".
"נו, אתו נסדר כבר איך שהוא!" — הניף בסונוב את ידו. "הוא — מנוול, ועם מנוולים יותר פשוט".

"ואיך יודע כל זה לשולמית?" — שאל ישי. "איך היא תגיע אל הביתן? הרי לשם יש ללכת עשרה קילומטרים בדרך-לא-דרך".
"המון שאלות", הסכים בסונוב. "ועל כל השאלות האלה עלינו למצוא את התשובות הטובות ביותר... אבל אל תחשוב, שאנחנו הראשונים שנקלענו למצב כזה. כל זה היה, קיים ויהיה".
"אינני חושב..." — אמר ישי בדכדוך.

"כפי שבוודאי שמת לב, איש האספקה — נראה אדם הנמצא בתוך העניי-נים", אמר בסונוב. "אסור, כמובן, לנצל חולשות של בן-אדם — אבל אנחנו בכל-זאת ננצל אותן: עבור כסף ימכור ויטייה הנחמד שלנו את כל המחנה עם המגדלים, עם המפקד יחד עם הבוס לתוספת. עבור כסף הוא ימצא דרך להביא את שולמית אל הביתן".
"זה נכון", אמר ישי. "אבל כסף איך".

"שכחת, שאני יודע ליצור זהב מן החול", אמר בסונוב. "כך, לפחות, אומרים עלי. יש לי שני מטילים נהדרים, מצאתי אותם, דרך-אגב, בשטח המעייין החם... ובכן, את האחד מהם יקבל איש האספקה הערב, ואת השני — מחר בערב, כששולמית תחזור בשלום מן הביתן".
"מה הייתי עושה בלעדיך", אמר ישי בהתרגשות. "אתה כמו קוסם מאגדות המזרח".

"נו, אל תגזים!" — חלק בסונוב על דבריו. "כל זה בינתיים רק תכנית, ולא יותר. הקוסם עושה כל מה שברצונו, ואנחנו אתך עושים מה שביכולתנו. זהו הבדל גדול, יקירי!"

עם איש האספקה לא היו בעיות. לאחר ששמע את הגיאולוג, הקפיץ ויטייה את המטיל על כף ידו, ניסה אותו בשיניו ואמר:
"כלומר, בבוקר אביא אותה, בערך בשעה תשע, או עשר, ובערב אבוא להחזירה... ואם יש קשיים, אני מוכן המיד לעזור, אל תפקפק".
"האם תסע במזחלת?" — שאל בסונוב.

"איזו מזחלת!" — הניף איש האספקה את ידיו. "אם אסע בדרך — מישהו

יראה: מסוכן. נרכב על סוס, על שני סוסים. וגם ישר נחתוך את הטי־גה יותר מהר מאשר בדרך הרגילה”.

”טוב”, הסכים בססונוב. “אבל סוס אחד תשאיר בכל מקרה על־יד הביתן”. איש האספקה הסכים בלי התנגדות, והמטיל עבר אל כיסו. אילו היה בססונוב מציע לוויטיה להביא את שולמית רכובה על דג, היה בוודאי שוקל גם את האפשרות הזאת. סוף כל סוף אין דבר בלתי־אפשרי בעולם... מודסט סטייפאנוביץ’ הקשיב לבססונוב בשתיקה, מבלי להפסיקו בשאלות או בהערות. לאחר ששמע, הושיט לו צנצנת של שלוש־מאות גרם ספירט. “האם זה מספיק?” — שאל בססונוב.

”קח גם את זה”, אמר מודסט סטייפאנוביץ’, והוציא מארון התרופות חבילה שהכילה אבקה לבנה. “זהו סם מרדים. שפוך את האבקה לתוך ספל. על ארבע שעות שינה אני ערב... את החבילה לכל מקרה תשמיד”. נותר עוד למצוא אוכל לארוחה החגיגית: כיכר לחם, קופסת בשר משומר, כמה קוביות סוכר. המחסנאי החליף חצי בקבוק יין מתוק עבור צעיף הצמר של בססונוב.

לאחר יום העבודה דיווח בססונוב לישי על מהלך ההכנות. ישי היה מוקסם — אשף, קוסם אמיתי מן האגדה!

”קבעתי סימן לעצמי”, אמר ישי, “אם נצליח להשיג ולו רק לגימת יין אחת — סימן שהכל יצליח... עכשיו הכל יצליח!”
אל תתן סימנים, בן־אדם, אל תתגרה בגורל!

2

קמו לפני עלות־השחר, העירו באורווה את מישייב, והלה החל באנחות ובקללות לרתום את הסוסים. בססונוב הכניס בחשאי תחת ערימת התבן שעל העגלה שקית עם אוכל עטופה בגופיה ישנה. מישייב עשה את עצמו כלא רואה! וכשהקיף את העגלה — דחף את ידו לתוך התבן.

שער המחנה היה סגור, בחלון־השמירה דלק אור. “אני מיד אבוא”, אמר מישייב וידד מן העגלה. “השומר ודאי מחכה”. הוא לא התמהמה זמן רב והגיע עם שומר ליווי. שומר הליווי השתטח בעגלה בניחותא והתחיל לנמנם. התורן על־יד השער האיר בפנסו, בחן את פני העצירים ופתח את השער.

ביער נכרתה דרך צרה, והעצים עמדו משני צידי הדרך כמו חומות של מסדרון צר. על יד העצים נראתה המזחלת כנמלה עקשנית.

"איזה קור!" — העיר משייב ספק בשחצנות ספק בחנפנות. "טוב עוד, שאין הרוח נושבת..."

"מה?" — קפץ השומר ותפס את רובהו, אך, כשנוכח לדעת, שהכל בסדר, פלט קללה גזעית ושוב שמט את ראשו.

"האם המזחלת תוכל לעבור ולהגיע אל המעיין החם?" — שאל בססונוב לאחר הפסקה קצרה.

"בשום פנים ואופן!" — נענע משייב את ראשו. "שם — עצור! סבך אחד גדול ללא מעבר... ואתם — לאן?"

"אל הביתן", אמר בססונוב. "יש לי שם חומר שמור מן החודש שעבר".

"אין זה מענייננו", אמר בלא-איכפתיות משייב. "לאן שיגידו לנו, לשם נלך. אבל — רק ברגל. את המזחלת נשאיר על-יד המעיין החם, ונלך".

"הרי אין זה רחוק משם", אמר ישי, "נגיע".

"להגיע נגיע, אבל אין שם שביל", אמר משייב ופזל לעברו של שומר הליווי. "השומר יקלל אותנו".

"אין דבר!" — אמר בססונוב. "על יד המעיין החם ננוח קצת".

"נקפא מקור!" — אמר משייב בדאגה. "מה יש שם לשבת!"

"יש לנו תרופה נגד הכפור", — אמר ישי, ובהרימו את ראשו נקש באצבע ליד בית-הבליעה.

"נו, אם כך, אז אפשר", הסכים משייב. "גם לשומר צריך למזוג, אחרת יתמרד".

"נשפוף", אמר בססונוב ואחר-כך הוסיף בלחש: "אתה מכיר את השומר?"

"בחור, כמו בחור", אמר משייב. "כפרי... הוא ישתה, אל תפקפק: בכפור שכזה אפילו הדוכים קופאים".

השלג חרק מתחת למזחלת. על-יד המעיין החם נכנסה הדרך לתוך סבך של יער כמו לקיר אטום.

"הגענו!" — הכריז משייב ועצר את המזחלת. "עצירה".

השומר ירד לתוך השלג, והטיל מימיו.

"כאן אס-כן אתה מחפש?" — שאל השומר בהפנותו את ראשו אל בססונוב.

"לא, יותר רחוק", אמר בססונוב. "נעשה הפסקת מנוחה קצרה, ונלך ברגל... אתה שותה מהול, אזרח-שומר, או רק טהור?"

"למהול ספירט זאת-אומרת רק לקלקל אותו!" — חייך שומר הליווי.

"ובמה נקנח?"

"יש לי בצלצל", אמר משייב לאחר הרהור. "הנה, בכיס, אפילו לא קפא. הוא שלף מכיסו בצלצל קטן ושחור.

"קודם-כל למנהלים, אחר-כך לנו", אמר בססונוב בהוציאו בקבוקן וספל.

"קצת לחימום הגוף".

"מזוג לגובה של שלוש אצבעות, לכולם יצא אז שוה בשוה", אמר משייב ומדד את הספל בעיניו. "איפה השגת את הספירט?"
"מפקד המחנה נתן", הסביר בססונוב. "למען הזהב גם על ספירט לא חבל, אָה?"

"זה נכון", אמר שומר הליווי, וניער את הספירט בספל. "דבר ראשון בכפור — הטפירט... נו קדימה!" — בלגימה ארוכה אחת הפך את הספל לתוך גרונו, זרק לתוך הפה חופן של שלג וקינח בכצל. עיניו התמלאו דמעות.
"חזק, לכל הרוחות!" — חרחר שומר הליווי. "את הגרון תופס!"
"טוב!" — כיחכח משייב לאחר שהריק את הספל. "הספירט 100%... נגמור מה? נשאר עוד קצת על הקרקעית."
"נגמור", החליט בססונוב. "אחרת לא להנה ולא לשם. שפוך, משייב, אבל בהגינות!"

שתו, כיחכחו, קינחו. שומר הליווי הוציא חצי כיכר מתחת לבית-השחי. "זלול, אבל לא הכל!" — אמר שומר הליווי. "בלי קינוח לגמרי אי-אפשר."
"בוואו, אני אדליק מדורה!" — הציע ישי. "נחמם את הלחם, נחמם את עצמנו. מותר?" — פנה אל בססונוב.
"אבל עשה זאת מהר!" — החמיר בססונוב פנים. "הגיע הזמן להתחיל בעבודה."

"אני מומחה להבערת מדורות. אצלי זה חת-שתיים!"
"הדלק!" — הרשה שומר הליווי. "ואני אלך, אשב בינתיים במזחלת — לא ישנתי מספיק..."
כשהמדורה בערה, ישן כבר השומר על נשקו.
"לך, תעיר אותו!" — אמר בססונוב למשייב.
"נרדם", נשמע קולו של משייב, הוא ניסה להעירו בטלטלה. "נמס, נראה, מן הספירט: צעיר עדיין".

"מה נעשה עכשיו?" — שאל ישי. "צריך ללכת!"
"אני לא אלך", אמר משייב בהחלטיות. "אתם לכו, ואני אשאר כאן עם שומר הליווי. אתם, אין עליכם אחריות — ואני, עוד ידביקו לי בריחה."
"נו, אז שב פה!" — קם ישי על רגליו. "אנחנו נחזור בעוד ארבע שעות."
"כשרק יתעורר השומר, לכו אל הביתן", — אמר בססונוב. "שלא יהיו אי-נעימויות".

"בסדר!" — אמר משייב. "נבוא".
ישי שלף מתחת לתבן את חבילת המזון, ניער אותה ואמר כאילו באקראי:
"כלים! כבדים, יקח אותם השד..."
"נו, נלך, נלך!" — זירז בססונוב. "התחממו — ודי".
לאחר דקה הם נעלמו מאחורי העצים.

מישייב נחפז אל המזחלת, ושוב טלטל את השומר:
"בריחה!" — צרח מישייב לתוך אוזנו. "קום, שומר!"
השומר חרחר ונחר.

"שתורן המשמרת יהיה אחראי בראשו עמשי", אמר מישייב והלך להתחמם על-יד המדורה.

3

הביתן נראה בשטח ככתם שחור, כפטרייה. הדלת התכסתה בערימת שלג.
"הספקנר", אמר בססנוב, כשהוא עוזר לישי לנקות את הדלת מן השלג.
"אתה תבעיר אש, ואני... אני אלך לחפש זהב. בעוד שלוש שעות אחזור... אל
תודה לי! אין צורך! שטויות!"

האש גירשה את הכפור מן הכתלים. ישי הביא ערימת עצי אשוח. כחן את
החצר ונשאר מרוצה. על הדרגש הניח את היין והלחם. הוא חיכה: הנה, עוד
מעט, עוד קצת!

לקול צעדי הסוסים בשלג, הציץ ישי דרך החלון — ולבו נשבר בקירבו.
בדרך צעדה שולמית והובילה את הסוס ברסן. איש-האספקה קשר את סוסו
במרחק מה מן הביתן.

"שולמית!" — זמן רב עמד בפתח והסתכל בה. לבסוף סר הצידה, הכניס
אותה פנימה והבריח את הדלת.

"כמה טוב כאן..." אמרה שולמית. "חם, וירוק". היא התירה את הצעיף
והורידה את האדרת הגדולה ממידתה.

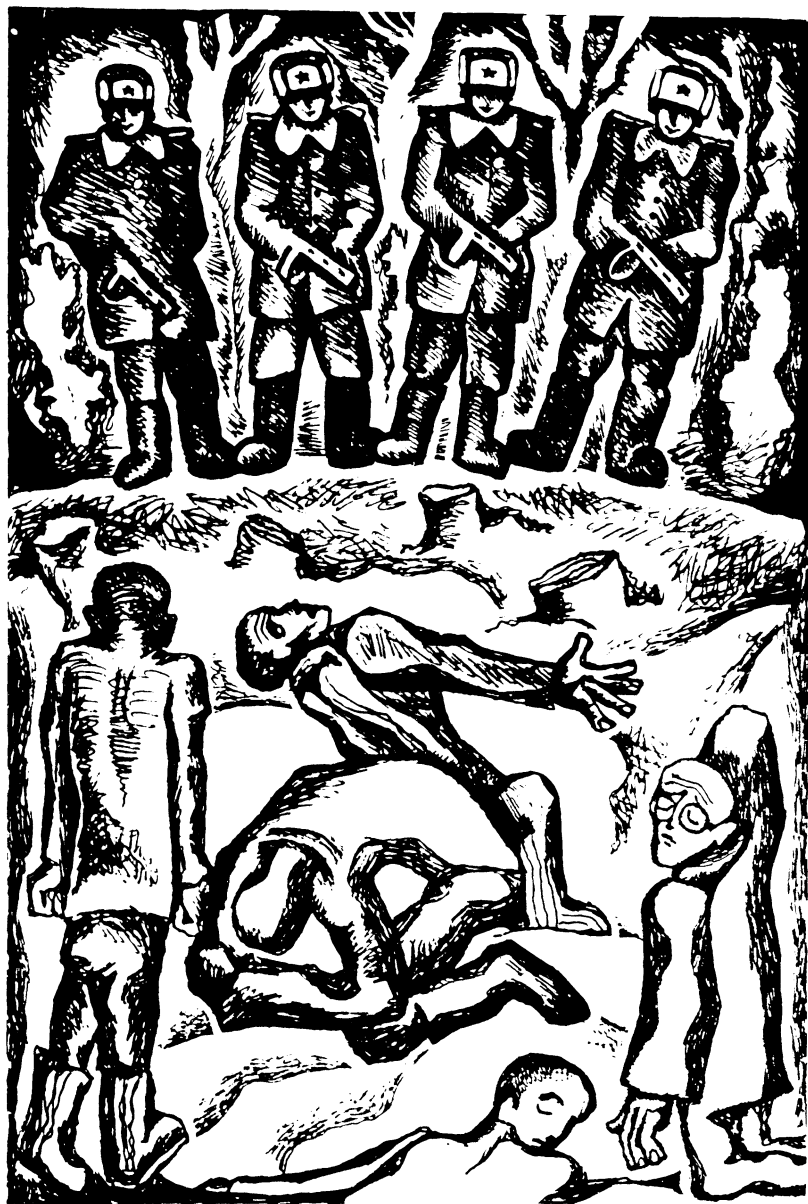
"מי נולד לנו?" — שאל ישי בהניעו בקושי את שפתיו היבשות.
"אלוהים אדירים, הרי אינך יודע! ישראל ויפה, תאומים". התחילה לבכות,
כשהיא נלחצת אל כתפו בכל לבה.

אחר-כך ישבו זה ליד זה, אכלו לחם ושתו יין. הם לא הרגישו את הזמן, גם לא
חשבו עליו.

נקישה בדלת החזירה אותם אל האדמה מעולם אחר, חסר דאגות. בפתח עמד
בססנוב.

"מהר!" — לחש בססנוב. "רודפים אחרינו! שולמית, עלי על הסוס, למען
השם, מהר! ברחי!"

הוא דחף אותה החוצה, הושיבה על האוכף, זרק לה את האדרת ובכל כוחו
הכה באחוריים של הסוס. הסוס הקפוא הניע את ראשו, ופרץ בקפיצות
קדימה עם הרוכבת. שני הגברים ליוו אותה במבטם ואחר-כך החליפו מבטים
ביניהם.

"זה הכל..." — אמר ישי. "איפה הם?"
בססנוב לא הספיק לענות — כשבשטח נראו חמישה חיילים עם כלב. הם
הורידו את המגלשים ופרצו לתוך הביתן.
"לא לנגוע בגיאולוג!" — צרח מאחוריהם המפקד.
את ידיו של ישי כבלו באזיקים. הוא אף לא הספיק לראות, מי נתן לו את
המכה הראשונה — רק הרגיש את הטעם המלוח של הדם בפה. המכות ניתכו
מכל עבר, וישי, בשכבו על הרצפה, הרגיש כאב חריף במתניו.
"להרים אותו!" — שמע קול כמו מאחורי דלת אטומה. "להושיבו על
הגזע!"

גדרו אותו מן הביתן והביאהו אל גדם עץ, ובכל הכוח הושיבו אותו עליו,
פעם ושוב פעם ועוד פעם, כאילו נעצו אותו על מוט. ראשו של ישי ניטלטל
מצד אל צד, הדם ניתז על השלג הלבן. אחרי המכה הששית פרץ זרם דם מן
הריאות, אדום, קצפי.

"מספיק!" — קבע המפקד. הוא ניגש אליו באיטיות ותקע את קצה מינעלו
בגופו הנכנע והרך של ישי. אחר-כך הוציא אקדח מנרתיקו, כיוון למטרה
וירה בראשו.

בססנוב לא ראה את עיניו ואת מותו של ישי ישאלומב. את הגיאולוג דחפו
בדקירות קת לתוך היער אל המעיין החם. את שומר הליווי שנרדם החזירו אל
המחנה. בראש המזחלת ישב מישייב ומבטו אדיש. כששמע את צעקות
המשמר ואת קול צעדיהם, הפנה את ראשו אל בססנוב, כאילו לא הכיר אותו
מעולם.

"חל קדימה!" — צווח שומר הליווי, ובססנוב עלה בקושי על המזחלת
ושקע בתבן, במקום בו החביא לפני שעה את החכילה עם המזון החגיגי.
הדרך חזרה נראתה ללא סוף, בססנוב הביט על החומות הירוקות של הדרך.
הוא ניסה לשחזר את מחשבותיו, כשעבר פה בבוקר עם ישי: כאן — חשב
על מהימנותו של איש-האספקה, ויטייה, כאן — חשב על הקשר שבין
שיכבות המחצבים, וכאן — על מחצבי הנפט מתחת לגבעות המלח של
ים-המלח, על מישה נובומייסקי, וכמה טוב יכול היה להיות, אילו ישי
ושולמית היו מגיעים אי-פעם לשם. ליד עץ האורן הבקוע, על-ידי ברק, ראה
פתאום לנגד עיניו את יוסף, הצייר העצוב וקל-הדעת, שנעלם מבלי להשאיר
עקבות, ולא ידוע, אם חי ואם מת הוא... איך פיזרה רוח-הדמים את כולם לכל
עבר! וגם עקבותיהם נעלמו, והזכרונות הולכים ומיטשטשים, כמו
העקבות...

מן השיחה שניהלו חיילי הליווי הבין, שלמישקה פֶּטְיוֹקוֹב וגם לֶפֶטְ'קָה
רֶדְנִיאֹקוֹב יתנו חופשה עבור "הנמלט". כשבססנוב שמע את הדברים, הבין
ונזדעזע: החופשה הגיעה לחייל הליווי לא על שלכד, אלא על שהרג. ועד

שהגיע למחנה, חשב כל הדרך בפחד ובאימה רק על דבר אחד: מה קרה לישי?

את ישי הביאו בערב, זרקו מן המזחלת לתוך השלג ליד מגדל־השמיה. העצירים עברו על־יד גופתו — בהתחלה הסתכלו על הגופה בפחד, לאחר כמה ימים התרגלו. בהתחלת השבוע השני קיבל שומר הליווי מישקה פֿטיוקוב חופשה, כרת מן הגופה את הידיים ואת הרגליים ותקע אותן לתוך השלג. וכך הן בלטו שם עד לאביב המאוחר, עד בוא החום.

4

הסוס, עליו רכבה שולמית, התקדם בקפיצות מדודות בהרימו את רגליו. שולמית הרכינה את גופה, כמעט שכבה על גבו של הסוס: הענפים הנמוכים של סבך היער איימו להפילה מן האוכף, שולמית לא חשבה על הדרך — הסוס כבר יוציא אותה אל מקום ישוב, אל חום של בני־אדם. היא השליכה את המושכות, חיבקה את צוואר הסוס והתפללה לאלוהים: "אלוהים, הצל את ישי, הצל את כולנו! עשה כך, שלא יענישו את ישי, שלא יכו אותו, הרי הוא אבי ילדי, אבי ישראל ויפה, שקיבלו את השמות האלה, כי הם יהודים. אתה הוצאת את בני־ישראל בזרוע נטויה ממצרים, עשה כך, שגם את ישי ישחררו במהרה, ואנחנו כולנו ניסע מפה, מארץ הכפור הזאת, ניסע לפלסטינה, שהבטחת לתת לנו ברוב חסדך. עזור לי לגדל ולחנך את ילדי להיות יהודים טובים וישרים, נאמנים לך ולהוריהם, האוהבים אותם. הו, אל רחום וחנון, אל קנא ונוקם! הרי אינני מטרידה אותך לעתים קרובות בבקשות ובמישאלות. עשה למען ישי, שישחררו אותו, הרי אתה יודע — שאין בו כל אשם. ידוע, שהגויים מענים אותנו, את היהודים, — אבל אתה ארון הגויים, וכל יצור חי, וכל אבן דוממת. הצל אותנו, הרי, אלוהים!... מחל לי, ששכחתי לבקש ממך גם על בססונוב: הושע גם אותו".

הסוס התקדם בקפיצות ונשף בקולניות. הסבך היה אטום, לא נראה לא אור ולא מישור. שולמית הזדקפה במקצת, התרוממה — וענף אורן חזק ננעץ בחזה והפילה מן האוכף. הכל הסתובב לפני עיניה, גלגל ירוק של יער. היא נפלה לתוך השלג, נתקעה בגוץ עץ והתעלפה.

ההכרה חזרה אליה כמעט מייד — אולי מסיבת הכפור הנורא, ואולי מסיבת הכאב החד בחזה. הסוס נעלם. לשוא קראה לו שולמית, בהשמיעה קולות בשפתייה. היא קמה בשארית כוחה וצעדה מספר צעדים. היא לא ידעה לאן לפנות, וגם לא הכירה את המקום בו נמצאה. בקושי נאבקה עם הרצון להירדם. פתאום נעשה לה קל, היא התחילה לצעוד בשלג הלכן כמו במינהרה

בהיחה, בדרך לשום מקום. היא נעצה עיניים קדימה אל ה"לשום מקום", שנראה כמו חום, או שלווה, או חום או כל זה יחד בעת ובעונה אחת. עתה לא הרגישה עוד לא כאב ולא פחד. פתאום נזכרה שגרביה מלאים מכתבים — ועצרה בפתאומיות, מוכנה לחזור על עקבותיה. לאן לחזור? לאיזה כיוון? למי למסור את המכתבים? הרי "משום מקום" אין חזרה. שם כל אחד מגיע אל הנחלה ואל המנוחה, שם איש לא זקוק עוד לעזרה, לתמיכה. מכתבים! איך יכלה לשכוח עליהם? ... ושוב חזר הכאב והפחד. היא עשתה צעד חזרה, עצרה, והתחילה לצעוד. בחיפושיה אחרי העקבות שלה גילתה, ששלג חדש ורך כיסה את הכל, עקבותיה נעלמו תחתיו. וגם בדרכה חזרה הרגישה, שהיא צועדת במינהרה בהירה המובילה אל "שום מקום" והכיסה או היציאה הזאת היתה הרבה יותר קרובה מאשר לפני-כן.

שולמית שקעה בשלג הרך והלבן כמו בנוצות. ה"שום מקום" הנצחי התקרב אליה צמוד צמוד בלי מאמצים מצידה. כשעצמה את עיניה הופיעה לפניו הביקתה לרגלי גבעת הטרשים בקירבת חוף-הים. הים לא היה דומה לזה שבקוקוז עם גון הנפט המבריק; שורות גלים מתגלגלים התקדמו באיוושה נעימה אל החול הבהיר והציפו את החוף. אנשים נינוחים ומסבירי-פנים טיילו לאורך החוף, אנשים בעלי עיניים כהות-עצובות, שהסגירו מיד את היותם יהודים ושונים מאלפי אנשים אחרים. שולמית רצה אל הצריף — הרי שם חיכה לה ישי והילדים, — אבל הגבעה לא התקרבה משום-מה, וגם החוף והחול לא נגמר מלהשתרע למרחקים, והיא כאילו נשארה במקום. האנשים עברו על פניה, הסתכלו בה בהשתתפות ובהבנה. היא סקרה את פני העוברים, וחיפשה ביניהם את הקרובים: את האב, את האם, את הסב. ופתאום גילתה בהמון הרב את יוסף.

יוסף הלך לקראתה וחייך. הנה הוא על-ידה, מאושר מפגישתם הבלתי-צפויה. "שולמית!" — אמר יוסף והסתכל על כפות ידה. "הנה את פה... מה טוב!"
"גם אתה פה..." — אמרה שולמית.

"כן, פה", אמר יוסף. "הסתכלי מסביבך, איזו ארץ יפה יש לנו! אני מצייר תמונות ונותן במתנה לגדולים ולקטנים. יש לי לחם, גבינה ונעליים חדשות — הנה הביטי!"

"ואיפה ישי?" — שאלה שולמית. "האם ראית אותו?"
"הוא בצריף", אמר יוסף. "הוא מחכה לך ולילדים. יש אל חזר זה עתה מן הכרם, ויפה הכינה ארוחה חגיגית".

"מה אתה סח, יוסף!" — אמרה שולמית בהיסוס. "אתה מכלכל משהו: הרי הם עוד ילדים קטנים!"

וכאן הבחינה שולמית, שיוסף זקן, זקן נעים לבוש בגדים לבנים, התלויים על כתפיו הרזות.

"עד כמה הזדקנת!..." לחשה שולמית במבוכה.
"נו, מה לעשות, מה לעשות!" – הסכים יוסף בחפץ-לב. "כל כך הרבה שנים חלפו מאז נפרדנו. כשיצאת מבית-היולדות, בכניסה למושב הוא שכחתי את שמו..."

"דוויגאטלסטרוי", לחשה שולמית.
"כן, כמובן!" – אמר יוסף. "מתי היה כל זה? לפני עשרים שנה? או אולי לפני אלפיים שנה? תמיד הסתבכתי בחשבון".

"וישי?" – שאלה שולמית. "איך הוא?"
"גם הוא הזדקן במקצת", ענה יוסף מתחמק. "אבל בסך-הכל מחזיק את עצמו כמו חברמן... נלך, שלא יצטרך לחכות יתר על המידה!"
הם התרחקו מן החוף לעבר הגבעה, הדרך התפתלה בין שדות ופרדסים וריח פריחת ההדרים היה מתוק ומשכר.

"וישי!" – קרא יוסף מרחוק. "הי, וישי!"
דלת הצריף נפתחה. מאחוריה היתה פעורה ריקנות, ושולמית צעדה לקראתה.
...עם הכוכב הראשון של הערב עבר על-יד הגבעה המושלגת זאב, הריח את האוויר מסביב, ו... המשיך בריצתו.

5

הבוס היה מרוצה. הוא פתח תיק בעניין בססונוב. ריסן את שחצנותו של הגיאולוג המומחה, שנהנה מכל מיני הקלות במחנה. בעצם לא הוא שהרשה לעצמו, אלא ההנהלה המרכזית בקראסנויארסק. אולם הם שם, כידוע, רחוקים מן הנעשה בשטח, מן הנסיון, והפקיד המקומי חייב לפקוח את עיניהם ולהצביע על המישגים שלהם. והנה הוא, הבוס, רמז להם, שנגד העציר בססונוב נפתח תיק, העציר שאלומוב נודג בירייה "בנסיון בריחה..." גורלו של העציר שאלומוב לא העסיק במיוחד את הבוס; גיבור המעשה היה בססונוב, שהפריע לו בהתנהגותו העצמאית לחנך ולאף את אסירי המחנה. אילו במקום שאלומוב היה מזדמן למקום המאורע מי שהוא אחר, היו יורים באחר. משום שבעיקר צריך היה לקיים את התהליך החינוכי ביחס לעונש הצפוי.

הצלחתו של הבוס גברה עוד יותר, משום שבעניין זה היה מעורב גם איש האספקה החפשי. לאחר חקירה בלתי-נעימה הודה מיד הספק ויטייה בחרטה בכל, ומטיל הזהב הכבד עבר ישר מכיסו לכיס מכנסי הרכיבה של הבוס. לוויטייה עוד האיר המזל, אפשר לאמר. האזרחית, שהובאה על-ידו אל הביתן, נעלמה מבלי להשאיר עקבות, ואיננה יכולה, לכן, להעיד נגד ויטייה

המתחרט. זאב הטייגה יודע טוב ממנו, היכן מפוזרות עצמותיה של האזרחית הזאת...

המלשין משייב, שגילה עירנות ראויה וסייע בדרך זאת להעביר את מטיל הזהב אל כיסו, קיבל פרס כספי מקרן סודית, ואילו היום, כשיוזמן לשיחה, יקבל עוד פרס אישי מן הבוס.

מישייב נקש בדלת משרדו של הבוס, נכנס ונעמד מול השולחן בראש מורכן ובאוזן כרויה. הבוס העמיד פנים, שהוא עסוק בעניין דחוף: הסתכל בעיתון ישן מלפני חודשיים, במאמר הראשי. לאחר שהחזיק את מישייב בעמידה כחמש דקות, התרווח על גב הכיסא ואמר בקול חמור ומרדאג: "אה, זה אתה... אתה יכול לשבת".

מישייב התיישב מיד, בהטותו את ראשו בדריכות.

"נו, איזה חדשות יהיו היום?" — שאל הבוס באיטיות.

"פוליטיות או איזה?" השיב מישייב בשאלה על שאלה.

"אתה, אל תבלבל את המוח!" — התחייך הבוס. "או איזה... — בדיוק איזה!"

"בעניין זה בסדר גמור", דיווח מישייב. "עובדים עם כל הלב, בכל המרץ... היום באו שלושה: קוסקוב, יפימקין ואולוקבאייב מן הצריף השלישי". בהתירו את החגודה, הוציא מישייב ממכנסי הצמר-גפן שלו שלוש חפיסות תה והניח אותן על השולחן לפני הבוס. "הנה התשלום".

"טוב", אמר הבוס, וגרף את התה לתוך מגירת השולחן. "נו, מה עוד?" "אולוקבאייב מן הצריף השלישי", אמר מישייב, "רק עלה עליה, התחיל לחרוק בשנינו ולצרות: אני — בודיוני! — בודיוני!"

"נו, זה כבר דיבורים קונטר-רוולוציוניים", הניע הבוס בראשו. "סעיף 58, סעיף משנה 10... כתוב הלשנה", — נתן סגוקרת לדף הנייר וקירב אותו אל מישייב.

ובעוד מישייב מתנשף על כתב ההלשנה, העלה הבוס את עשן הסיגריה, והרהר על הרעיון המוצלח, שעלה בדעתו של מישייב לפתוח בית-זונות באורווה. ראשית-כל רווח נקי: עבור פעם אחת היה הלקוח משלם למישייב בחפיסת תה. שנית, אינפורמציה: בזמן האקט הזה נעשית לשון האסיר דברנית, כמו אצל אולוקבאייב זה: נו, ואין גם שום הוצאות נוספות: סוסות אינן זונות, לשלם להן אין צורך. אולי שק אחד או שניים של שיבולת-שועל על כל הקולקטיב... לא, אין מה לאמר, חברמן הוא מישייב זה, אין לו תמורה!

תאוות הפירסום לא נתנה לבוס מנוחה. כבר מזמן הכין דו"ח ממצה למוסקוה, אל ההנהלה הראשית — אבל החביא אותו בינתיים בתיבה, מתחת לחפיסות התה. בדו"ח התבסס על נסיונו המעשי, והמליץ להנהלה

המרכזית להקים בתי-זונות באורוות בכל מערכת המחנות. הוא הביא נתונים סטטיסטיים, שמאז נפתח בית-הזונות של סוסות, עלה זרם האינפורמציה עליה תלולה, ועמה עלה גם תהליך השיפוט במחנה... את הוגה הרעיון המקורי הזה, משייב, הוא, כמובן, לא הזכיר, גם את שיטת התשלום בחפיסות-תה העלים.

בערבים, בתוך משרדו השקט, היה הבוס שולף את הדו"ח מן התיבה, קורא וחוזר על דפים מסויימים ומלטף בתאווה את התיק עם הכתובת "סודי בהחלט" — אבל עם משלוח הנתונים התמהמה משום-מה: במקום לתת אמון בדואר, מוטב לנסוע לחופשה לבידה, שם להסביר הכל אישית במקום. "הנה!" — אמר משייב, כשהוא מעביר את כתב ההלשנה לבוס.

"דיווח מן האובייקט התרבותי-חינוכי מספר אחד", קרא הבוס לאט. "כן, טוב..."

"רצייתי להוסיף עוד משהו, אזרח-מפקד", הפסיק משייב את דבריו. "צריך היה להזמין את הוטרנר מן המחוז."

"זה לשם מה?" — זקף הבוס את גבות-עיניו.

"חלתה סוסונת אחת..."

"שמא טְרִיפֶר* תפסה?" — התברח הבוס.

"מורסות יש לה", התחייך משייב. "האוחזים אינם אוהבים אותה. גם לריתמה אינה מסכימה. כל העור מלא מורסות, מחורר."

"תוציא אותה מן האורווה למטבח, וזה הכל!" — הניף הבוס את ידו. "עוד וטרנר להזמין... אתמול סוסה חדשה קיבלת?"

"נו, כן", אמר משייב. "היא בת שלוש, בתולה. אינה נותנת לאיש להתקרב אליה."

"ואתה לשם מה שם נמצא?" — לטש עליו הבוס את עיניו. "כלום אינך מסוגל להתגבר? גבר אתה או לא?"

משייב נאנח.

"הנה, קח!" — אמר הבוס ושלף מן השולחן בקבוק עם יין שרף מתוצרת עצמית. "עבור השירות הנאמן. כמו ידי הכנתי — שורף!"

"שמח לשרת את ברית-המועצות!" — אמר משייב ובהתירו את האבנט הכניס את הבקבוק לתוך מכנסיו, העשויים צמר-גפן.

"נו, לך", אמר הבוס. "לך משייב, פעל!"

באורווה היה חם, ריח של זבל טרי ושל עכברים עמד באוויר. משייב הוסיף עצים לתנור, הדליק את מנורת-הנפט וסגר את הדלת על בריח. אחר-כך הוציא מן הארגז המכוסה בתבן ספל, נתח שומן-חזיר, מלוח כראוי ועטוף

*טרפיר — זיבה.

במטלית פשתן. לאחר שבחן את הבקבוק עם יין־השרף, חילץ בשיניו את הפקק ומזג חצי ספל.

”סוג אלף אלף” — געגע משייב. ”הסוכר גנוב מן המטבח!” הוא מזג שנית, ישב עם הספל בידו, והרגיש איך החום מתפשט ביקבתו. כעבור חמש דקות התערפל ראשו בתאוה, שומן־החזיר קיבל טעם של בשר־כבש, האורווה — הפכה לכית בין קומותיים עם מרפסת, והסוסות... משייב הסתכל שוב בספל.

החיים פה, בטיישט, לא נראו לו כל כך גרועים. הוא בכל־אופן הצליח הרבה יותר מאשר חבריו לעבודה ב”דוויגאטלסטריו”. את סאפונוב הרגו בירייה, חנוכייב התפגר בבור־שופכין. והוא, משייב, חי וגם מסודר, לכריתת ישרות אין שולחים אותו, ובוודאי ישחררו אותו לפני תום המועד בעד התנהגות למופת. לקווקז הוא לא יחזור, יסע לטשקנט להתחמם, לאסיה התיכונה: שם חם, שם ימצא לו אשה חדשה, יוליד ילדים חדשים. אדם, שיש לו ראש, בשום מקום לא ילך לאיבוד, רק טיפש מטפס על הקירות, כשאפשר להסתדר מתחתם בצל!

הוא הוסיף לשותת, החזיר את השומן לתיבה, גם את הספל ואת הבקבוק החביא, התיישר וחילץ את עצמותיו. יום טוב נפל בגורלו היום! עד הצהריים הוביל קורות, לא התעייף במיוחד, אחר־כך התחילו להגיע אורחים — גנבים, הסייחים גזעיים, מניין להם הכוחות הדרושים... שלוש חפיסות תה — לבוס, שתיים — לעצמו. וכולם מרוצים, לכולם טוב. ובערב הנה — בקבוק יין־שרף, שומן חזיר. הערב הגיע, עכשיו גם הוא קצת יבלה, יינהה. משייב התיר את חגורתו ותחב את ידו לתוך המכנסיים. אתמול חתולה, היום — סוסה, ומחר תהיה נקבה בטשקנט.

הסוסה בת השלוש עמדה במכלאה, ראשה אל הקיר. משייב התקרב אליה, ליטף את אחוריה סמוך למקור הזנב. הסוסה התיישבה על רגליה האחוריות, ולפתע בעטה בכל כוחה בפרסתה על מחיצת הקרשים.

”או, זונה...” מלמל משייב וירק לה מתחת לזנב מרוב כעס.

הוא משמש בכיסו ולא מצא שום אוכל. ניגש אל התיבה, הוציא קוביית סוכר והתקרב שוב אל המכלאה. הסוסה עמדה עכשיו עם הפנים אל המעבר והסתכלה בדריכות. משייב תחב לה את הסוכר לתוך שפתיה הרכות.

”הנה כך יותר טוב!” — שיבח משייב את התנהגותה של בת־השלוש. ”מה זה, אינך נותנת?!”

הוא הביא סולם, העמיד אותו במעבר הצר של המכלאה, הידק אותו חזק בלוח־ברזל, ועלה במדרגות הסולם עד האמצע.

”עימדי, אומרים לך!” — אמר משייב כשהוא כורך בכוח את זנבה של הסוסה על ידו. ”אל תתנועעי, כלבה! סוסנת טובה, טובה... אילו היו לך

שדיים... — זה היה משהו ! אפילו להתחתן אפשר...” הוא נצמד תוך גניחה אל עכוזה של הסוסה. “הנה כך, הנה כך...”

הסוסה הזיזה את עכוזה, לחצה את מישייב אל הקיר של המכלאה. מישייב התחיל לצרוח, בנסותו לדחוף ממנו את הסוסה, להשתחרר — אבל הסולם הנתלה התנדנד תוך חריקה ומישייב נזדחל על הרצפה. ואילו הסוסה בעטה בצלה פראית בכל כוחה פעם ועוד פעם ועוד. קיר האורווה נהם, כאילו הלמו בו באיל ברזל. אחת הבעיטות פגעה בראשו של מישייב, שעמד על ארבע. ניצוצות הבריקו מול עיניו, הכל הסתחרר מסביבו והתהפך. בגולגולת רצועה, בעיניים יוצאות מחוריהן, כולו שותת דם, נפל מישייב לתוך ערימת הזבל הריחני.

אפילוג

1

הרכבת עברה לאורך הים כירידה מדרום אל באקו. קרונות המתכת הירוקים היו עמוסים: נסעו פקידים בשליחות, נסעו לחופשה למוסקו וה, לאתרי קיט על חוף הים-השחור, נסעו איכרים עם שקיהם וחכילותיהם הרגילים. חודש יולי היה בקווקז זהוב ומקושט בגפני כרמים ובעלי רימונים. בתא הקרון הרך התאספה משפחה של יהודים הרריים. שני זוגות צעירים עם ילדים ועם זקנה זקופה וגבוהה, שהביטה בעצב בעד החלון, ולא הקשיבה כלל לשיחות הצעירים. והשיחות נסבו על הנושאים הבאים:

"ראשית-כל, כשנגיע לישראל, נחפש את קרובינו. בירושלים יש איזור שלם של יהודים הרריים משלנו".

"ולא רק בירושלים, גם בחיפה קיים ישוב שלם של יהודים מאיזורנו".
"נסתדר, נמצא עבודה..."

"במקצועות שלנו בוודאי נסתדר: מהנדס, אחות בכית-חולים, בנאי, חייט. העיקר שנתיישב במקום אחד, בעיר אחת!"
"שמעתי שיש שם מפקד צבא חשוב מאוד בעל דרגה גבוהה, והוא יהודי מקוקז, משלנו".

"שם כולם, ברוך השם, יהודים — גם המפקדים, גם סתם חיילים, ואפילו השרים — גם הם יהודים!"

"נו, שרים כבר לא נהיה. אבל הילדים — אלה, אולי, יהיו!"
הזקנה פנתה מן החלון, עיניה הביעו יגון ועצב.

"הסתכלו, ילדים!" — אמרה הזקנה בבטחה. הנה כאן היה היישוב 'דוויגא-טלסטרוי', כאן גרו הוריהם, ישי ושולמית, יהי זכרם ברוך!"
ישראל ויפה חבוקים נצמדו לחלון. מאחורי החלון נראו צריפים הרוסים ולמעלה, קרוב להרים, היתמר עשן מארוכת בית-החרושת.
"ואיפה הכפר, דודה ליזה, לשם נסעה אמי, לאחר שאסרו את אבי?" —
שאלה יפה.

"שם, מאחורי ההר ההוא", אמרה הזקנה. "לשם נוסע עמשיו האוטובוס. ואני הלכתי לשם כרגל לבקר את שולמית".

"בואי הנה, שולמית!" — קרא ישראל לבתו הקטנה. הביטי: הנה שם גרה סבתך!"

"בוא גם אתה, ישי!" — פנתה יפה אל בנה. "הבט, ילד, ואל תשכח..."
"הביטו, הביטו, ילדים!" — אמרה ליזה. "יותר לא תראו זאת לעולם, תודה
לאל".

הרכבת חלפה על פני תהום הערוץ, הריסות "דוויגאטלסטרוי" נשאר
מאחוריה. זמן רב עוד עמדו ישראל ויפה על-ידי החלון, שקט שרר בקרון
— איש לא דיבר.

"הוגשם רצונם של הוריים, ילדים", אמרה ליזה בחגיגות. "אנחנו חוזרים
הביתה. לפני שלוש שנה איש לא יכול היה לחלום על-כך".

"לחלום, אולי חלמו", אמר ישראל, כשהוא עוזב את החלון ומתיישב על-ידי
ליזה הזקנה. "אלפיים שנה חלמו על-כך... עתה הגיעה העת, ירצו היהודים
שלנו מקווקו, יעלו לירושלים, איש משלנו לא יישאר כאן עוד!"
"אינך מכיר את היהודים, ילד", נאנחה ליזה. "יישאר, אבל מעטים".

"רק חסרי-בינה יישארו!" — קראה יפה. "אחרי כל מה שהתרחש כאן! אחרי
כל המיתות וההריגות!"

"כזה הוא עמנו!" — משכה ליזה בכתפיה. "וגם עמים אחרים, בוודאי,
כאלה".

"מטורפים..." חזרה יפה. "מטורפים עיוורים..."

למוסקווה הגיעו כנכרים: תחנה מרגיזה, אבל בלתי-נמנעת בדרך הביתה.
הקנו תוקף חוקי לתעודותיהם, קנו כרטיסים לרכבת, היוצאת לווינה, את
הלילה האחרון לפני היציאה בילו בתחנה: לבית-מלון לא הרשו להם
להיכנס, בנימוק, שאין הם עוד אזרחים סובייטיים.

"כדאי שיזכרו את מרצפות האבן הקשות של המדינה", אמרה ליזה, כשהיא
משכיבה את הילדים על מרצפות האבן באולם המתנה של התחנה המודר-
נית. "שיזכרו את הלילה האחרון, ואם לא יזכרו — אתם תספרו להם!"
"את בעצמך תספרי להם, דודה ליזה", אמרה יפה, בלטפה את שער השיבה
של ראשה.

"הלואי שרק אגיע", נענעה ליזה בראשה. "למות שם..."

הרכבת התקרבה אל הגבול וחצתה את הרמה המערבית. בכריסק זרקו אותם
מן הקרון, פיזרו את חבילותיהם באולם המכס, השפילו והעליבו, ולא הרשו
להיכנס אפילו לתוך אולם התחנה.

"זיכרו, הכול זיכרו!" — חזרה ליזה, כשהיא יושבת על מזוודה ברציף
המזוהם. "זהו השיעור האחרון שלכם פה..."

כעבור יומיים הגיעו לווינה. במחנה המעבר היהודי התאושה ליזה ונראתה
צעירה מגילה:

"אתם, ילדים, עשו כרצונכם, ואני הולכת לבית-הכנסת. גם לאלוהים מגיעה
תודה, לא רק לאדם".

ליד קיר הזכוכית של נמל־התעופה בתל־אביב הצטופפו כמו תמיד, כשהמ־טוס מווינה היה מגיע עם עולים, עשרות מקבלי־פנים. היו כאן יהודים רוסיים, יהודים מבוכארה, יהודים מגרוזיה ויהודים הריים. הם הצטופפו בקבוצות, שוחחו ביניהם בציפיה לבוא קרוביהם, שלא ראו אותם שנים רבות, ואולי בכלל לא הכירו אותם. ההתרגשות הגיעה לשיאה, כשמשפחת עולים היתה יורדת לפי התור למטה, אל הסרט הנע של המיטענים. קשה היה להבין מי הוא מי, להכיר זה את זה, לאחר פרידה ממושכת ולאחר השיחורור הנכסף.

משפחת שאלומוב וליזה לא חיפשו איש בהמון מקבלי הפנים; הם לא חיכו לאיש, ואיש לא חיכה להם. זה היה עצוב: כמעט לכולם הגיעו קרובים או ידידים לפגישה.

"אין דבר, אין דבר", חזרה ליזה, בחפשה את מזוודותיה. "מוטב כך: לא נטריד איש... ממחר נתחיל להתעניין, לברר ולשאול. בן אחי נסע לארץ־ישראל לפני 50 שנה, וגם בן אחיו של סבי. זאת תהיה פגישה! עוד תראו!" "ומה שמו של בן־האח, האם את זוכרת, דודה ליזה?" — שאלה יפה בחיוך. "זה בכלל לא חשוב!" — ענתה ליזה. "עכשיו בלאו הכי שמו שונה, יש לו שם ישראלי".

סבל ניגש אליהם, הסתכל בעקשנות, ואחר־כך שאל בלשון יהודית־הררית: "האם אינכם במקרה מקוקוז?"

"כן", אמר ישראל בשמחה. "וגם אתה?"

"נו, כמובן", אמר הסבל. "אתם מכירים אולי את משפחת יאכיאייב?"

"זה שמקוקזה?" — דייקה ליזה.

"כן, מקוקזה", אישר הסבל.

"כמובן, מכירים!" — אמרה ליזה. "הוא סנדלר ובנו עובד ביקב!"

"הסנדלר — זה הדוד שלי", הודיע הסבל. "נו, איך הם שם? מתי יבואו?"

"יבואו, יבואו!" — אמרה ליזה. "כולם יבואו... הנה לכם פגישה ראשונה

— וכבר יהודי הררי!"

"נו, כמובן", אמר הסבל. "אנחנו פה מכירים כולנו זה את זה".

את הבן־דודה של ליזה ואת בן־אחיה של סבה, אמנם, לא הכיר הסבל.

"צריך לשאול את הזקנים", יעץ הסבל. "הם צריכים להכיר. אני עצמי רק הגעתי לפני שנה".

לאחר שקיבלו את מיטענם, יצאו החוצה, לרחוב. החום היה נעים ומרענן.

הדקלים המאובקים טלטלו את צמרותיהם, עשרות אנשים שתו משקאות

מרעננים מן הבקבוקים באמצעות קש, מכוניות מבריקות בצבעים שונים

חלפו על פני נמל־התעופה.

הם כבר התיישבו במכונית, כשזקן אחד בראש קבוצת בחורים צעירים בא

בריצה אליהם. הזקן היה לבוש חליפה לבנה שנראתה רחבה מדי על כתפיו הרזות. "אתם – משפחת שאלומוב?" – צעק הזקן, כשהוא לוחץ את ידו אל חזהו:

"כן", – יצאה לקראתו ליוזה. "אבל..."

"...ואלה ישראל ויפה?" – הגביר הזקן המוזר את קולו.

"כן", אמר ישראל, "כן... אלה אנחנו", והרגיש, שברגע זה מתרחש משהו נפלא ובלתי־רגיל. "אלה אנחנו..."

הזקן פרץ בככי. הוא התייפח, נענע את ראשו הלבן ודמעות זלגו מעיניו הנוגות.

"אני – הצייר יוסף", אמר הזקן לאחר שנרגע במקצת. "ברוכים תהיו, החוזרים לארצכם, בני!"

על המחבר

נסים אילישאייב נולד בשנת 1923 בדרבנט הקווקזית, במשפחה דתית: אביו של הסופר לעתיד היה רב בית־הכנסת בדרבנט. בשנת 1923 עלתה אחותו של נסים לארץ־ישראל. על ידי כך הוקם גשר בין קווקז לבין ירושלים. בשנת 1925 רצחו הבולשביקים את אביו של נסים אילישאייב, ואחרי זה נספתה באופן טראגי גם אמו. הילד קיבל את חינוכו במשפחת קרובים במוסקווה.

אחרי שסיים את בית־הספר התיכון בשנת 1941 נכנס לקורס קצינים, ומשם נשלח ישר לחזית. השתתף בקרב סטאלינגראד. במבואות בודפשט נפצע קשות. את המלחמה סיים בדרגת סרן בחיל התותחנים.

את פעילותו הספרותית החל בשנת 1943 על דפי העתונים "הכוכב האדום" ו"איזביסטיה", ברשימות נושאי המלחמה וקרבות הכיבוש ההיטלריסטי. אחרי ששוחרר מהצבא באו שנות לימודים במכון לבנייה, ואחר־כך בפקולטה לפילולוגיה של האוניברסיטה.

מהיצירות שהופיעו בברית־המועצות ראוי לציון הרומן "הדרך הירוקה" — על יהדות קווקז, כמובן שבצורה מוסווית. החלק השני של הרומן הזה, המספר על הרדיפות על יהודי קווקז בתקופה שאחרי המהפכה, הפך לסיבת מאסרו של הסופר והאשמתו בפעילות ציונית. לפי פסק בית־הדין קיבל נסים אילישאייב עשר שנות מעצר במשטר חמור. בעקבות הלחץ של דעת הקהל הבינלאומית שוחרר בשנת 1975 ועלה לישראל. כאן פירסם את ספרו "מקווקז לירושלים".

"עונש ללא חטא" הוא בעצם החלק השני של "הדרך הירוקה" שעובד מחדש בתנאי חופש. על הרומן־הווידוי הזה שלו עבד המחבר למעלה מחמש־עשרה שנים.

מאז שנת 1977 — שנת עלייתו לישראל — פירסם הסופר בעיתונות הישראלית למעלה מ־180 מאמרים וסיפורים.

כאשר אזכה לראות את העולם החפשי, כאשר אזכה לחיות עד אותו יום — אשב ליד השולחן, אכתוב את האמת על מה שראיתי, על מה ששמעתי, על מה שעבר עלי, אספר איזה עונש בלתי־צודק נפל בחלקו של עמנו... אתיר את הרסן של סוסי, אשקה אותו מהנחל השחור ואשלח אותו לשדות העולם

הצודק והרחב.

“דרך ירוקה — מבשרת ראשית האביב”.

מימרה עממית

סיימתי את עבודתי על הספר הזה בימים הקשים של מלחמת “שלום הגליל”, כאשר יהדות קוקז התאבלה על מות גיבורה האלוף יקותיאל אדם. לזכרו הנעלה אני מקדיש את הרומן “עונש ללא חטא”.

ביסודו של הספר נמצאים אירועים אמיתיים, שהתרחשו במזרח־קווקז. לגיבורים העיקריים של הרומן הזה היו אב־טיפוסים אמיתיים

המחבר

תוכן

מבוא מאת הפרופסור מיכאל זאנד: דאגסטאן בשנות הטרור הגדול 5

הקדמה 11

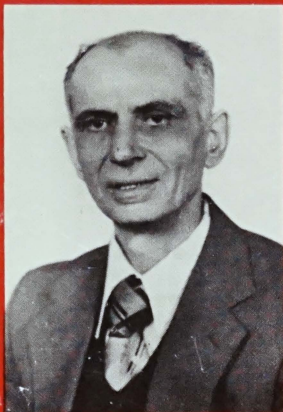
חלק 1

- פרק ראשון. סתיו. 15
- פרק שני. משתה עם עלילה. 23
- פרק שלישי. בוקר. 35
- פרק רביעי. מסילת-הברזל. 47
- פרק חמישי. "דוויגאטלסטרוי". 58
- פרק ששי. המשפט. 72
- פרק שביעי. עובד חרוץ. 86
- פרק שמיני. מפולת שלגים. 92

חלק 2

- פרק תשיעי. שמועות. 105
- פרק עשירי. טיסת לילה. 111
- פרק אחד-עשר. אלוצ'קה. 118
- פרק שנים-עשר. חלקת גאבדאנו. 125
- פרק שלושה-עשר. בעיר. 132
- פרק ארבעה-עשר. איך ברוסטוב על הדון... 142
- פרק חמישה-עשר. מוות בטייגה. 150
- פרק ששה-עשר. המכתב. 163
- פרק שבעה-עשר. אדום על לבן. 170

אפילוג 186

הסופר וההיסטוריון של יהדות קווקו, ניסים אילישאייב, מתאר בספריו את המאבק הטראגי לשמירת הערכים הלאומיים, הדתיים והמוסריים של היהדות בתנאי בידוד מהיהודים בעולם. הוא מספר על השאיפות של יהודי קווקו לשוב לציון, על מסירותם לאמונה ולקשר עם יהדות העולם. הספר "עונש ללא חטא" – גורל היהדות הקווקזית – הוא ספרו השני של נ. אילישאייב, המופיע בעברית. הקורא ימצא כאן תיאורים פיוטיים, ועם זאת, מציאותיים מאוד, של הטבע וסאטירה חברתית חריפה.

טקס הנישואין בהרים וביחוד דמותה של שולמית, "הנערה בעלת הגבות היפות", הטהורה והתמה כאוויר הרים באהבתה, מעניקים לרומאן יסודות של אפוס עממי. בדומה ל"עוטה עור הנמר", בלבוש בני־זמננו.

בתמונות המוות של גיבוריו מגיע הסופר לשיאים של מתח רגשי, המעלה את הרומאן שלו לרמה של טרגדיה לאומית.

דוד מרקיש